

Väestöliitto

KATI HÄMÄLÄINEN • Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen

Kati Hämäläinen

Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012

Kati Hämäläinen

**Perhehoitoon sijoitettujen lasten
antamat merkitykset kodilleen
ja perhesuhteilleen**

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012

Julkaisija:

**Väestöntutkimuslaitos,
Väestöliitto**

© Kirjoittaja ja Väestöliitto

Väestöliitto
Väestöntutkimuslaitos
Kalevankatu 16 B, 1.krs.
PL 849, 00101 Helsinki
Puh. (09) 228 050, Fax (09) 6121211
www.vaestoliitto.fi

Kannen kuva: Anni Kareinen
Taitto: Mika Takoja

ISBN 978-952-226-142-7

Helsinki 2014

TIIVISTELMÄ

Kati Hämäläinen: Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen.

Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Sosiaalityön yksikkö. Väitöskirja 2012.

Tässä tutkimuksessa selvitetään perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä. Suomalaisissa sosiaalityön alaan kuuluvissa väitöskirjatutkimuksissa ei ole aiemmin haastateltu alle 12-vuotiaita perhehoitoon sijoitettuja lapsia heidän näkökulmastaan perhehoidosta. Tässä tutkimuksessa halutaan tuoda esiin lasten näkökulma. Tämä kvalitatiivinen tutkimus sijoittuu niin kriittisen perhetutkimuksen, sosiaalityön tutkimuksen kuin lapsuustutkimuksen kentälle. Tutkimusta varten on haastateltu 20:tä perhehoidossa elävää 8-12-vuotiasta lasta. Teemahaastattelun lisäksi aineistonkeruumenetelminä on käytetty verkostokarttaa ja päiväkirjaa.

Tutkimuksen käsitteellinen kehys muodostuu toisiinsa kietoutuvista teoreettisista käsitteistä ihmisen sidoksellisuus, verisiteiden merkitys ja perhesuhteiden neuvoteltavuus. Nämä lähestymistavat liittyvät kiinteästi toisiinsa ja ne antavat mahdollisuuden tarkastella perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteiden moninaisuutta. Tutkimuksen päätuloksia ovat, että lasten entinen ja nykyinen koti ovat sidoksissa toisiinsa ja kotia on mahdollista neuvotella uudelleen. Lasten perhesuhteet entisessä ja nykyisessä ovat yhtä lailla sidoksissa toisiinsa ja aina neuvoteltavissa. Verisiteiden merkitys tuli vahvasti esiin aineistossa, sijaisperhesuhteiden jäädessä ikään kuin niiden varjoon. Perhesuhteissa tapahtuneet muutokset olivat kaiken kaikkiaan merkittävämpiä lapsille kuin muutokset kodin suhteen. Lasten antamat merkitykset kodille ja perhesuhteille antoivat paljon tietoa lasten näkökulmasta perhehoitoon. Keskeistä on, että lasten antamat merkitykset kodille ja perhesuhteille ovat monella tapaa ristiriidassa lastensuojelulain ja käytännön toimenpiteiden kanssa.

Avainsanat: Perhehoitoon sijoitettu lapsi, koti, perhesuhteet

ABSTRACT

Kati Hämäläinen: Meanings given by foster children to their home and family relations.

University of Jyväskylä, Department of Social Sciences and Philosophy: Social Work. Dissertation 2012.

In this study the meanings given by foster children to their home and family relations are investigated primarily from the children's perspective . This is the first Finnish dissertation in social work to interview foster children on their home and family relations.

This qualitative study is located in the fields of critical family research, social work research and childhood research. Interviews were conducted with 20 foster children aged 8 to 12. The data also includes focus interviews, social network maps and diaries kept by the foster children.

Theoretical frame of the study utilizes the concepts of interdependence, the meaning of blood ties and the negotiability of family relations. These concepts are closely linked to each other and enable the richness of foster children's family relations to be explored.

The main results of the study are that foster children's former and present homes are bound up with each other, making re-negotiation of home possible. Children's family relations in the past and present are also bound up with each other and always negotiable. The importance of blood ties is emphasized in the data, overshadowing the children's relations with their foster families. Changes in their family relations were more important to the foster children than changes in their home.

The meanings the children gave to their home and family relations provide important knowledge on foster care from the perspective of foster children. Importantly, this study shows how foster children's perspectives in many ways are conflict with Finnish child welfare practice.

Key words: Foster child, home, family relations

ESIPUHE

Tämä hetki on uskomaton ja upea, koska vihdoinkin olen tässä vaiheessa, että saan kiittää kaikkia tärkeitä ihmisiä, joiden ansiosta väitöskirjani on valmistunut. Haluan kiittää aivan ensimmäiseksi kaikkia haastattelemani lapsia, ilman teitä tätä tutkimusta ei olisi. Annoitte kallisarvoista tietoa elämästänne sijaisperheessä, ja sain kunnian tulla koteihinne haastattelemaan teitä ja kuulla teidän tarinanne. Kiitos myös lasten sijaisvanhemmille ja biologisille vanhemmille, jotka antoivat suostumuksensa lapsensa haastattelemiseen. Kiitän myös yhteistyötahoja Jyväskylän Sijaishuoltoyksikköä sekä Pelastakaa Lapset ry:tä tutkittavieni hankinnan avustamisesta.

Väitöskirjani esitarkastajina toimivat professori Merja Laitinen Lapin yliopistosta ja professori Tarja Pösö Tampereen yliopistosta. Esitarkastajien kriittisten, paneutuvien, asiantuntevien ja hyödyllisten kommenttien avulla olen saanut viimeisteltyä väitöskirjani, joten suuri kiitos teille. Kiitos myös professori Merja Laitiselle vastaväittäjäkseni suostumisesta.

On yhden ihmisen ansiota, että ryhdyin tekemään väitöskirjaa. Hän on ohjaajani sosiaalityön lehtori Marjo Kuronen Jyväskylän yliopistosta. Marjo sai minut hakemaan Perhetutkimuksen tutkijakoulun paikkaa ja sain neljävuotisen rahoituksen tutkimukselleni. Marjo on ohjannut minua jo pro gradu -työssäni, ja häntä parempaa ohjaajaa en olisi voinut saada. Marjo on antanut ensiarvoisen tärkeitä kommentteja näiden vuosien ajan. Hän on ollut huolellinen, luotettava ja kannustava ohjaaja. Sanat eivät riitä kertomaan, kuinka kiitollinen olen Marjolle. Väitöskirja ei olisi myöskään valmistunut ilman sosiaalityön professori Mikko Mäntysaaren asiantuntevaa ohjausta ja tukea vaikeissa hetkissä tutkimuksen viime metreillä. Marjo ja Mikko ovat molemmat luoneet uskoa minuun silloin, kun ajattelin, että väitöskirja ei koskaan valmistu.

Tutkimustani ovat rahoittaneet Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta ja perhetutkimuksen tutkijakoulu, joiden ansiosta työ on ollut mahdollista saattaa loppuun kohtuullisessa aikataulussa. Haluan kiittää tutkijakoulun professori Kimmo Jokista ja koko tutkijakoulun johtoryhmää. Tutkijakoulun pienryhmätapaamiset ja seminaaripäivät ovat olleet hyvin antoisia ja vieneet tutkimusta eteenpäin. Lisäksi perhetutkimuksen tutkijakoulu on tukenut osallistumista upeisiin konferenssitapahtumiin Glasgowssa, Napolissa, Lissabonissa, Ateenassa ja Reykjavikissä. Kiitän Väestöliiton Väestöntutkimuslaitosta työni julkaisemisesta ja Anna Rotkirchia sekä Mika Takojaa toimivasta yhteistyöstä sekä KM Stina Fågelia kielentarkastuksesta.

Kaunis kiitos myös tämänhetkiselle työnantajalleni Jyväskylän avoimelle yliopistolle, joka on tukenut minua väitöstyöni viimeistelyssä antamalla ylimääräistä työaikaa sitä varten.

Työtoverini niin Jyväskylän yliopiston sosiaalityön yksikössä kuin perhetutkimuskeskuksessa sekä EMSE-projektissa ovat kiitoksensa ansainneet. Haluan etenkin kiittää Teija Karttusta antoisista sosiaalityöhön liittyvistä keskusteluista ja mukavista yhteisistä opettamiskokemuksista. Lisäksi kiitän Henna Pirskasta ja Susanna Rautiota, joiden kanssa olen matkustanut useissa konferensseissa maailmalla ja kirjoittanut yhdessä artikkeleita. Sosiaalityön yksikkö ansaitsee myös kiitoksensa työhuoneen tarjoamisesta ja opetustyökokemukseni runsaasta määrästä. Opettaminen sosiaalityön yksikössä on ollut kiinnostavaa, antoisaa, opettavaista ja tukenut väitöskirjatyön tekemistä.

Elämä on ollut paljon muutakin kuin väitöskirja. Ensinnäkin musiikki on kulkenut elämässäni hyvin merkittävänä erilaisten bändiprojektien ja kuorolaulamisen myötä. En olisi myöskään jaksanut saattaa väitöskirjaani loppuun ilman suurenmoisten ystävieni antamaa tukea. Kiitos kuuluu niin rakkaille Annille kuin Helille ja Hennalle, jotka ovat myös serkkujani. Anni on myös vastannut väitöskirjan kannen grafiikasta. Lisäksi tärkeät Anne, Heli, Ilari, Meri-Maaret, Miia, Nipa ja Sirpa – kiitos teille ystävyyydestä. Veljeni Kimmo, hänen vaimonsa Mirva ja ihanat veljenpoikani Matti, Mikko ja Marko ovat myös ansainneet erittäin suuren kiitoksen.

Haluan omistaa tämän väitöskirjan kahdelle ihmiselle, joita ihailen ja arvostan eniten tässä maailmassa, he ovat äitini ja isäni: Marjukka ja Kari. Suurin kiitos kuuluu teille, sillä olette olleet suurin tukeni ja turvani koko elämäni ajan. Ilman teidän kannustustanne en olisi päässyt näin pitkälle. Te olette antaneet minulle perheen ja kodin.

Jyväskylässä 29.10.2012

Kati Hämäläinen

Sisällys

Esipuhe.....	5
1 JOHDANTO	9
1.1 Lastensuojelun konteksti	10
1.2 Sijoitettuja lapsia koskevat aikaisemmat tutkimukset.....	23
2 LASTEN PERHESUHTEIDEN TUTKIMINEN	29
2.1 Perhe ja koti	29
2.2 Sidoksellisuus	35
2.3 Verisiteet.....	44
2.4 Perhesuhteiden neuvoteltavuus	49
2.5 Tutkimustehtävä	53
3 LAPSIA TUTKIMASSA.....	55
3.1 Tutkimusaineisto.....	55
3.2 Teemahaastattelu, verkostokartta ja päiväkirja.....	57
3.3 Portinvartijat ja suhteen luominen haastateltaviin	64
3.4 Lasten asema tutkimuksessa ja lapsilta saatava tieto.....	70
3.5 Aineiston analyysi.....	79
3.6 Tutkimusaiheen sensitiivisyys.....	82
3.7 Eettiset kysymykset.....	86
3.8 Tutkimuksen luotettavuus.....	92
4 KOTI	95
4.1 Koti paikkana ja tilana.....	95
4.2 Ambivalentti sukulaissijaiskoti.....	105
4.3 Turvattomuus ja turvallisuus.....	108
4.4 Kodin sidoksellisuus ja neuvoteltavuus	117
5 VERISITEET	121
5.1 Verisiteiden merkityksellisyys lapsille	122
5.2 Ensisijaisia suhteita	129
5.3 Läheisiä ja tärkeitä suhteita	134
5.4 Etäisiä suhteita	141
5.5 Ambivalentteja suhteita	147
5.6 Verisiteisiin perustuvien suhteiden ristiriitainen merkityksellisyys	151

6 SIJAISPERHESUHTEET	155
6.1 Turvallisia arkisuhteita	156
6.2 Läheisiä ja tärkeitä suhteita verisiteiden rinnalla	160
6.3 Verisiteitä vastaavia suhteita	165
6.4 Etäisiä suhteita	168
6.5 Sijaisperhesuhteet verisiteiden varjossa	173
7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	177
 LÄHTEET	 194
LIITTEET	209

JOHDANTO

1

Tutkimuksessani selvitän sijaisperheissä asuvien lasten kodille ja perhe-suhteille antamia merkityksiä. Laadullinen, sosiaalityön tutkimukseen, lapsuustutkimukseen ja perhetutkimukseen kiinnittyvä tutkimukseni perustuu 20 perhehoitoon sijoitetun lapsen haastatteluun. He olivat haastatteluhetkellä 8–12-vuotiaita. Haastateltavinani olivat Anne (12 v.), Anni (8 v.), Ella (9 v.), Heli (11 v.), Henna (12 v.), Inkeri (9 v.), Matilda (11 v.), Miia (9 v.), Päivikki (11 v.), Venla (11 v.), Aapo (9 v.), Aatu (10 v.), Elias (8 v.), Jarkko (11 v.), Kimmo (12 v.), Markku (9 v.), Marko (9 v.), Matti (11 v.), Olavi (12 v.) ja Oskari (9 v.). Haastattelun lisäksi lapset täyttivät verkostokarttana toimivan omenapuun ja päiväkirjaa yhden viikon ajalta. (liite 6 ja liite 7)

Kiinnostuin perhehoitoon sijoitettujen lasten näkemysten kuulemisesta jo vuonna 2003 suorittaessani sosiaalityön opintoihin kuuluvaa harjoittelujaksoa Jyväskylän kaupungin Sijaishuoltoyksikössä. Harjoittelun aikana tapasin sijoitettuja lapsia ja yllätyin siitä, että heitä ei oltu tutkittu suomalaisella lastensuojelun sijaishuollon kentällä. Sen sijaan nuoret ja aikuiset, jotka olivat eläneet sijaishuollossa, olivat olleet jossain määrin osallisina tutkimuksissa (esim. Laurila 1999; 2002; Valkonen 1995). Vuotta myöhemmin pro gradu –tutkimustani aloittaessani ajattelin lähestyä aikuisia, jotka olivat eläneet lapsuutensa sijaisperheissä. Uskaltauduin kuitenkin muuttamaan suunnitelmani, ja päätin lähteä tutkimaan perhehoitosijoitusta nimenomaan perhehoidossa tällä hetkellä elävän lapsen näkökulmasta. Minua kiinnosti selvittää, mitä tällä hetkellä sijaisperheissä asuvat lapset ajattelivat elämästään, ja halusin saada selville nimenomaan lasten näkemyksiä sijaisperheessä asumisesta. Tekemäni valinta herätti toisaalta keskustelua eettisistä kysymyksistä (vrt. Helavirta 2012, 54), ja toisaalta kannustavaa keskustelua aiemmin tutkimattoman joukon valitsemisesta. Jatkoin tutkimusta haasteista ja epäilyistä huolimatta, ja pidin mielessäni eettiset kysymykset. Valintani kannatti, sillä pro gradu –työni palkittiin lopulta Perhetutkimuskeskuksen jakamalla pro gradu –palkinnolla. Työkokemukseni lastensuojelussa lisäsi kiinnostustani yhä lisää, ja päätin jatkaa aiheesta myös väitöskirjatutkimuksessani. Väitöskirjatutkimukseni alkumetreillä, kuten myös sitä viimeistellessäni, suomalaisissa

haastateltu alle 12-vuotiaita perhehoitoon sijoitettuja lapsia heidän näkökulmastaan perhehoidosta. Tutkimuksissa on edelleen paneuduttu liian vähän sijoitettujen lasten ja nuorten yksilöllisiin kokemuksiin (Pölkki 2004, 299).

1.1 Lastensuojelun konteksti

Tutkimukseni sijoittuu lastensuojelun sijaishuollon kentälle, minkä vuoksi haluan tarkastella lastensuojelua tutkimukseni keskeisenä kontekstina. Lastensuojelu on muuttanut muotoaan vuosikymmenten saatossa, ja tutkimukseni valmistuessa eletään toisenlaisessa tilanteessa kuin lastensuojelun syntymisen aikoihin. Suomalainen lastensuojelu syntyi varsinaisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta lastensuojeluaatteen juuret ulottuvat syvälle historiaan ja pohjimmiltaan ihmisen luontaiseen tietoisuuteen lapsen tarvitsemasta erityisestä huolenpidosta ja ihmisyyhteisöjen taipumukseen ottaa kollektiivista vastuuta lasten suojelemisesta, hoidosta sekä kasvatuksesta (Hämäläinen 2007). Lastensuojelun varhaisvaiheessa lapsia tahdottiin suojella ennen kaikkea velvollisuutensa laiminlyövältä vanhemmilta. Alussa valistus sekä lastenkotitoiminta muotoutuivat keskeisiksi toimintamuodoiksi. Vuoden 1898/34A holhouslaissa todetaan seuraavasti:

”Vanhempi älköön erottako kasvattamisen oikeudesta, elleivät he ole törkeästi väärinkäyttäneet sitä valtaa, joka heillä on lapsen suhteen, tahi muuten laiminlyöneet vanhemman velvollisuuksiaan, taikka siveettömällä tahi pahantapaisella elämällään tahi ilmeisellä kykenemättömyydellään lasta kasvattamaan pane sen kasvatusta alttiiksi.”

Lastensuojelun yhteiskunnallisen tehtävä määrittäytyi perheen kasvatusoikeuden ja -vastuun ensisijaisuuteen. (Hämäläinen 2007, 19, 22, 97.)

Tutkimuksessani kiinnostuksen kohteena on nimenomaan lastensuojelun perhehoito. Suomessa perhehoito kehittyi kiinteäksi osaksi julkista lastensuojelujärjestelmää 1930-luvulla (Hämäläinen 2007). Vuonna 1936 voimaan tulleen ensimmäisen lastensuojelulain suurin merkitys oli huostaanottoprosessin juridinen vahvistaminen. Lastensuojelu pitää sisällään monia käsityksiä perheestä. Käsitykset perheestä kehystävät lastensuojelullisten ongelmien havaitsemista, tulkintaa ja niihin kohdistuvia toimenpiteitä. Ensimmäisessä lastensuojelulaissa ei korostettu lasten ja biologisten vanhempien välistä yhteydenpitoa tärkeänä asiana, kuten tänä päivänä. Ajateltiin, että huostaanotetulla lapsella voi olla vain yksi perhe, joten sosiaaliset vanhemmat korvasivat biologiset vanhemmat. (Forsberg 1994, 10-11, 35-36.)

Lastensuojelun arvona 1940–50-luvuilla ei kuitenkaan ollut huostaanotto sinänsä, sillä huostaanottoihin ei tietoisesti pyritty niin kauan kuin nimenomaan äiti tulkittiin kiintymyskäyttäytymiseltään lupaavaksi. Perheen hajottaminen jäi useimmiten riippumaan äidin tulkitusta suhteesta lapseensa. Lastensuojelu oli 1940–50-luvuilla ytimeltään paternalistista, valvovaa ja holhoavaa. Se oli myös perhettä kunnioittavaa siinä mielessä, että äidin tarkkailu ja valvonta oli tärkein osa tilanteen analyysia. Perheen kunnioittaminen oli keskeistä, ja lapsen tärkeimpänä perhesuhteena pidettiin siten suhdetta biologiseen äitiin. Perhekeskeisyydestä tai tarkemmin äitikeskeisyydestä siirryttiin 1960–70-luvuilla näkemykseen, että lasta piti pystyä suojelemaan myös omilta vanhemmiltaan. Lisäksi jo tuolloin alettiin korostamaan lapsen ja nuoren näkemysten kuulemisen tärkeyttä. Erityisesti äitien lisääntynyt päihteiden käyttö oli yhä useammin lastensuojelutarpeen taustalla.

Avohuollon kenttä tarjosi vaihtoehtoja huostaanotoille 1980-luvulla. (Pulma 2004, 16, 19, 815.) Avohuollon korostaminen on samanaikaisesti perheen merkityksen korostamista, kun perhettä halutaan tukea ensisijaisesti erilaisilla tukitoimilla. Samoihin aikoihin rantautui Ruotsista keskustelu biologisten vanhempien merkityksestä ja muodostui kaksi koulukuntaa: 1) tarvekoulukunta, jonka mukaan biologiset vanhemmat ovat korvattavissa, jolloin pyritään pitkäkestoisiin sijoituksiin sekä 2) suhdekoulukunta, jonka mukaan biologisia vanhempia ei voi korvata ja huostaanotoista pyritään tekemään lyhytkestoisia, ja lapsen sekä biologisen vanhemman välistä yhteydenpitoa korostetaan. Molempien koulukuntien piirissä pohjana oli psykologinen vanhemmuus, ei niinkään biologinen tai sosiaalinen vanhemmuus. Lapsen paras liitettiin psykologiseen vanhemmuuteen, joka vain tulkittiin eri tavoin. (Hämäläinen 2007, 374; Pösö 2004a.)

Avohuollon toimenpiteiden ensisijaisuus lastensuojelussa korostui yhä siirryttäessä 1990-luvulle. Käynnissä oli pitkiä ja vaikeita kiistoja lastensuojelun ja asiakasvanhempien välillä. (Pulma 2004, 16, 19.) Lama lisäsi taloudellisia ja psykososiaalisia ongelmia. Myös kiintymyssuhdeteorietinen ajattelutapa voimistui 1990-luvulla, jolloin korostettiin lapsen ja vanhemman – erityisesti lapsen ja äidin – välisen varhaisen kiintymyssuhteen perustavanlaatuista merkitystä lapsen kehitykselle. Tässä ajattelussa palattiin ikään kuin lastensuojelun alkutaipaleelle. Kiintymyssuhdeteorian myötä psykodynaaminen lähestymistapa sai jalansijaa lastensuojelukeskustelussa, ja huomion kohteeksi nousi varhaislapsuus.

Kiintymyssuhdeteorian luoja John Bowlby korosti 1950-luvulla äidin ja lapsen välistä vuorovaikutussuhdetta, jonka hän sanoi olevan tärkein side

lapsen elämässä varhaisimpina vuosina. Bowlbyn mielestä lapsen mahdollinen adoptointi pitäisi tapahtua mahdollisimman pian syntymän jälkeen, koska mikään muu menettely ei voisi taata lapselle äidillistä huolenpitoa, eivätkä mitkään muut järjestelyt voisi sitä täysin korvata. Hän myös uskoi, että lapset viihtyvät paremmin huonoissakin kodeissa kuin hyvissä laitoksissa, ja he ovat kiintyneitä välinpitämättömiinkin vanhempiin. (Bowlby 1957, 11, 16, 80, 130.) Lapsen kehitystä koskevassa teoreettisessa ja empiirisessä tiedossa on tapahtunut ensin radikaali keskittyminen äidin ja lapsen suhteeseen, ja sitten psykososiaalisen suhteen laajentaminen koskemaan lapsen ja isän suhdetta ja ammattilaisten kohtaamisia. Kiintymyssuhdeteoria on laiminlyönyt kulttuurin merkityksen, sillä siinä on tarkasteltu äitiä yksilönä sen sijaan, että olisi pohdittu yhteiskuntaa, kulttuuria ja äidin ja muiden aikuisten toimintaa laajemmin. Psykososiaalinen tieto lapsuudesta on rajoittunut kulttuurisessa mielessä, sillä se koskee vain länsimaisia lapsia. Kiintymyssuhdeteoria on rakentunut oletukselle, että teoriat ovat sovellettavissa universaalisti, ajasta ja paikasta riippumatta. Psykososiaalista tietoa luonnehtii se, että yksilö liitetään perheeseen, jolla tarkoitetaan äidin, isän ja lasten muodostamaa ydinperhettä. (Vuori 2003, 49–50.)

Kiintymyssuhdeteoriaa kulttuurin merkityksen huomiotta jättämisestä ovat kritisoineet muutkin tutkijat (esim. Bliwise 1999, 47). Kiintymyssuhdeteoriassa ongelmallisena on myös nähty se, että kiintymyssuhdetta korostetaan luonnollisena, ilmiselvänä äitiyden tuloksena, ja kiintymyskäyttäytymistä ja piirteitä pidetään muuttumattomina sekä pysyvinä ominaisuuksina. Bliwisen mukaan pitäisi tutkia huolenpidon kaikkia muotoja. Lisäksi hän jatkaa, että meidän täytyisi laajentaa näkemystämme ja sisällyttää mukaan sosiaaliset kontekstit, jotka vaikuttavat tärkeisiin ihmissuhteisiin. (Bliwise 1999, 43–44, 46.) Nykyisin isät ja äidit nähdään yhtä merkittävänä psykologisina ja emotionaalisina lähteinä kiintymyssuhdeteoriassa (Antikainen 2007, 113). Vaikka kiintymyssuhdeteoria on vuosien varrella saanut osakseen kritiikkiä, on viime vuosina lastensuojeluun ja sijaishuoltoon liittyvissä keskusteluissa korostettu kiintymyssuhteiden merkitystä. Esimerkiksi Kallandin (2001, 231; ks. myös Bowlby 1957) mukaan lapsi, jolla ei ole kokemuksia hyvästä hoivasta, tulisi sijoittaa tai adoptoida mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta niitä ehtisi vielä syntyä. Jos lapsella on hyviä kokemuksia varhaisvaiheesta, myöhemminkin tapahtuva sijoitus tai adoptio voi onnistua.

Tutkimukseni sijoittuu aikakaudelle, jolloin yhdeksi kuumimmaksi lastensuojelun keskusteluaiheeksi on noussut lapsen huostaanotto ja varhaisen puuttumisen korostaminen. Esimerkiksi J.P. Roos herätti keskustelua

lastensuojelusta ja ihmisoikeuksista. (Hämäläinen 2007, 390, 417; Ks. esim. Roos 2008.) Huostaanottojen välttämiseksi ja korjaavan työn sijasta vahvistui ajatus varhaisesta puuttumisesta. Tarkoituksena oli uudistaa ehkäiseviä lastensuojelun palveluita. Varhaisen puuttumisen käytännöt nähtiin keskeisiksi kouluissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, vapaa-ajan ympäristöissä sekä lapsi- ja nuorisotoimessa. Varhaisessa puuttumisessa on myös olennaista lapsikeskeisyys. (Satka 2011, 62, 65.) Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön vuodesta 2001 koordinoiman Varpu- eli Varhaisen puuttumisen hankkeen päämääränä on ollut edistää lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointia sekä ehkäistä syrjäytymistä. (Varpu, tiedotteet 2012). Satkan (2009, 29) kriittisen näkemyksen mukaan varhaisen puuttumisen projektimainen toteutus on ollut tehokas väline siirtää ehkäisevää hyvinvointivastuuta julkiselta vallalta perheille, lähiyhteisöille ja esimerkiksi järjestöille. Puuttumistoiminnassa on vahva sosiaalisen uudelleen tulkinnan idea, mutta siinä on keskeistä pyrkimys hallita lasten ja nuorten tuottamia tulevaisuusriskejä ja niiden kustannuksia.

Pekkarinen (2010, 164) tiivistää perheiden ja niistä tehtyjen tulkintojen kannalta olennaisimmat näkemykset kasvatuksesta lastensuojelun synnystä tähän päivään. Ensinnäkin 1930-luvulla epäkelvöllisiksi määritellyt vanhemmat eivät saaneet edes mahdollisuutta perheen perustamiseen. Sen sijaan 1950–60-luvun taitteessa huomio kohdistui vahvasti äitisuhteeseen. 1970-luvulla tarkasteltiin koko perhesysteemin toimivuutta ja 1980-luvulla lapsi nostettiin esiin subjektina, jolla on oikeuksia.

Viime vuosina on ollut esillä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän kasvu, mikä korostaa tutkimukseni ajankohtaisuutta ja on yhtenä syynä omaan kiinnostukseen aiheeseen. Viimeisimpien tilastotietojen mukaan vuonna 2010 oli huostassa 10 003 lasta. Kiireellisesti sijoitettiin 3 432 lasta. Huostassa olleiden lasten määrä väheni edellisvuodesta runsaat 2 prosenttia, mutta kiireellisesti sijoitettuja oli 21 prosenttia enemmän. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden aikana sijoitettuna 17 064 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettuna olleiden määrä kasvoi reilun prosentin verran. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista on poikia enemmän kuin tyttöjä. Lähes puolet huostassa olevista lapsista on sijoitettuna perheisiin, joista sukulais- tai läheisperheiden osuus on noin 11 prosenttia. (Terveystiedon ja hyvinvoinnin laitos 2012) Hiilamo ja Kangas (2010, 495–496, 489) ovat pohtineet sitä, kuvaako kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleistyminen kuitenkin heikoimmassa asemassa olevien lasten elinolosuhteiden heikentymistä. Voisiko kyse olla siitä, että lasten ongelmiin puututaan aikaisempaa vahvemmin. He toteavat varovaisesti, että lasten kodin ulkopuolelle

sijoittamisen yleistyminen on yhteydessä päihdeongelmien lisääntymiseen. Sijoitusten lisääntyminen voidaan liittää alkoholipolitiikan muutoksen haittavaikutusten listaan. Eikä avohuoltoon panostaminen automaattisesti vähennä sijoitusten tarvetta.

Tutkimukseni ajankohtaisuuteen ja omaan kiinnostukseeni liittyy myös se, että vuonna 2008 Suomessa astui voimaan uusi lastensuojelulaki. Ennallaan uudessa laissa säilyi lapsen ja biologisen perheen yhteydenpidon korostaminen:

”Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä.” (LSL 54§)

Uudessa lastensuojelulaissa korostuivat entisestään lapsen osallisuus sekä biologisen perheen tärkeys. Laissa mainitaan tavoite perheen jälleenyhdistämisestä, mitä aikaisemmassa lastensuojelulaissa ei ollut:

”Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.” (LSL 30§)

Myös Ruotsissa lastensuojelussa on tavoitteena perheen jälleenyhdistäminen (Andersson 2005, 44). Tavoite perheen jälleenyhdistämisestä vahvistaa perheen ja perhesuhteiden tutkimisen tärkeyttä nimenomaan perhehoidossa elävien lasten tapauksessa.

Lastensuojelun toimenpiteenä **huostaanotto** on vahva interventio perheeseen. Lastensuojelu on toisaalta lapsiperheille suunnattu palvelu, mutta se on puuttumista yksityisinä pidettyihin perhesuhteisiin (Pösö 2007, 65). Huostaanotto on muuttanut tutkimieni lasten kotia ja perhesuhteita. Lasten perhesuhteiden tutkiminen on tärkeää, koska perhesuhteilla on merkitystä, oli kyse sitten biologisesta perheestä, sijaisperheestä tai muusta perhemuodosta. Perhesuhteiden merkityksen ja tärkeyden tavoittamiseksi on hyödyllistä kuunnella lasten ääntä, koska se tekee lastensuojelusta refleksiivisempää. (Andersson 2005, 54.) Pidän tärkeänä selvittää perhehoidossa

tällä hetkellä elävien lasten perhesuhteita, koska niihin on puututtu juridisesti sijoittamalla lapsi perhehoitoon. (vrt. Pösö 2004b, 74.) Huostaanotto tarkoittaa, että lapsi on lain mukaan otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

”1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos: 1) avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi; ja 2) sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (LSL 40§).”

Lapsen huostaanottoa voidaan vastustaa vahvasti, ja lapsen uskotaan selviytyvän heikoissakin olosuhteissa, jos hänen on mahdollista olla biologisten vanhempiensa lähellä. Tuolloin lapsen arkea pyritään tukemaan mahdollisimman paljon avohuollon tukitoimien avulla. Näkemystä on arvosteltu muun muassa siten, että perhekokonaisuuden korostamisessa lasten yksilölliset tarpeet voivat jäädä sivuun. (Pösö 2004a, 206–207.) Kun lapsi on otettu huostaan, sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. (LSL 45§) Huostaanotto on voimassa toistaiseksi (LSL 47§).

Huostaanottojen taustalla on monia mahdollisia tekijöitä. Myllärniemi (2006) on kartoittanut pääkaupunkiseudun lastensuojelun tilastotietoja. Huostaanoton kriteerit eivät täyty yhden tai muutaman riskitekijän vaikutuksesta vaan edellyttävät lähes aina monen eri tekijän yhteisvaikutusta. Huostaanotettujen lasten perheisiin kasautuu usein monenlaisia ongelmia. Huostaanoton tarvetta aiheuttavia tekijöitä ovat ensinnäkin vanhempien päihdeongelmat, toiseksi vaikeudet tai kyvyttömyys vanhemmuudessa sekä kolmanneksi lapsen perushoidon ja -turvan puutteet. Erityisesti on mainittu äitien ongelmat, joka vahvistaa käsitystä siitä, että äitien jaksaminen tai kyvykkyys on lastensuojeluperheissä voimavara, jonka loppuminen johtaa huostaanottoon. (Myllärniemi 2006, 69, 71.)

Hiilamo (2009, 179) on koonnut yhteen erilaisia riskejä, jotka useimmiten johtavat lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle Suomessa. Niitä ovat perherakenne (yksinhuoltajuus), toimeentulotukiasiakkuus, työttömyys, vanhempien päihteidenkäyttö, vanhempien mielenterveysongelmat ja perheväkivalta. Perheiden, joissa on pieniä lapsia, huostaanoton syynä

on useimmiten vanhempien alkoholinkäyttö. (Hiilamo 2009, 183.) Ulko-maisissa tutkimuksissa on huostaanoton taustatekijöiksi todettu äidin yksinhuoltajuus, köyhyys, äidin huono suhde lapsen isään sekä huume- tai mielenterveysongelma, lapsen pahoinpitely, seksuaalinen hyväksikäyttö ja perheväkivalta. (Andersson 2005, 44; Fernandez 2007, 351). Huostaanoton taustalla on kuitenkin harvoin ainoastaan yhtä syytä; kysymys on moni-muotoisesta kehityskulusta sekä kokonaisuudesta (Heino 2009, 65).

Lapsen **sijaishuolto** tarkoittaa lapsen hoidon ja kasvatuksen järjes-tämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (LSL 49§). Sijaishuollolle on olemassa valtakunnalliset laatukriteerit, jotka on luotu lapsen näkökulmasta. Sijaishuollon prosessi sisältää kolme vaihetta: sijoi-tus, hoito ja kasvatusta sekä jälkihuolto. (Valtakunnalliset sijaishuollon laa-tukriteerit 2004, 8-9.) Sijoitusvaiheen kriteereihin kuuluu lapsen tarpeista ja tilanteesta kertovan tiedon kokoaminen arvioinnin sekä päätöksenteon pohjaksi ja sijaishuoltopaikasta kertovan tiedon välittäminen lasta sijoit-tavalle taholle. Tämän lisäksi tulisi selvittää, pystyykö sijaishuoltopaikka, esimerkiksi sijaisperhe, vastaamaan lapsen tarpeisiin. Lapsen ja hänelle tärkeiden ihmisten kokemus sijaishuoltopaikkaan muuton turvallisuudes-ta on tärkeää. Hoidon ja kasvatuksen kriteereihin kuuluvat lapsen edun mukainen hyvä hoito, kasvatusta, kuntoutusta ja myönteiset, läheiset ihmis-suhteet. Keskeistä on luoda pohja turvallisuudelle ja luottamukselliselle vuorovaikutukselle. Sijoituksen päättymisen vaiheessa tulisi selvittää, miten lapsen sijoitusprosessi on onnistunut ja pyrkiä turvaamaan lapsen suunnitelmallinen siirtyminen seuraavaan elämänvaiheeseen. (Valtakun-nalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 21-40.)

Sijaiskoti tarkoittaa perhehoitajalain mukaisen toimeksiantosopi-muksen tehneen perhehoitajan omassa kodissaan antamaa lapsen hoitoa ja kasvatusta. Sijaiskodissa lapsi ja perhehoitaja asuvat yhteisessä kodissa, jossa voidaan hoitaa samanaikaisesti enintään neljää lasta mukaan luet-tuna perhehoitajan kanssa samassa taloudessa asuvat alle kouluikäiset lapset, jollei kyse ole hoidon antamisesta sisaruksille tai saman perheen jäsenille. (Saastamoinen 2010, 9.) Perheessä, jossa on sekä omia että sijoitettuja lapsia, sisarusten välinen mustasukkaisuus voi olla erityistä. Kun sijoitettu lapsi tulee perheeseen, voi kestää jonkin aikaa ennen kuin syntyy normaaleja sisarusten välisiä kinasteluja. Sekä sijoitetun lapsen että perheen oman lapsen erilaiset oireilut ovat sijoituksen alussa yhtä ymmärrettäviä ja hyväksyttäviä. Perheen omien lasten ja sijoitetun lapsen keskinäinen vertailu voi haavoittaa, ja siksi sijoitetun lapsen on saatava

tuntea olevansa hyväksytty omana itsenään. Lapsi pyritään sijoittamaan perheeseen nuorimmaksi, jolloin perheen omille lapsille saattaa muodostua apukasvattajan asema. (Laurila 1993, 163–165, 167, 168–169.)

Onnistuneen sijaishemmuuden edellytyksinä on pidetty muun muassa lapsen omia vanhempia vastaavaa ikää, kohtuullista taloudellista tilannetta, asumisen tasoa sekä fyysistä ja psyykkistä terveyttä. Sijaishempien suurimmiksi ongelmiksi on todettu muun muassa ristiriitaiset odotukset: sitoutua lapseen ja samanaikaisesti olla valmis luopumaan lapsesta hetkenä minä hyvänsä. (Bardy 1989, 14, 30.)

Tutkimani lapset elävät perhehoidossa, jonka merkitys on yhä korostunut viime vuosina Suomessa. Suomen eduskunta hyväksyi 25.2.2011 lastensuojelulain muutoksen, jonka myötä perhehoidosta tuli laitoshoitoon nähden ensisijainen sijaishuollon muoto. Lainmuutoksen mukaan lapsen sijaishuolto järjestetään laitoshoitona vain, jos sitä ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla muualla. (Sosiaaliportti 2012.) Suomessa perhesijoituksia tehdään kuitenkin vähemmän kuin muissa Pohjoismaissa, mikä voi johtua esimerkiksi siitä, että suomalaislasten ongelmat kasvavat usein suuriksi ennen huostaanottoa ja sijoitusta (Pölkki 2004, 295–296).

Perhehoitokaan ei ole silti ongelmatonta, sillä sijoitukset voivat myös katketa monista eri syistä. Esimerkiksi sijaishemmat voivat keskeyttää sijoituksen kurinpitoon liittyvien ongelmien vuoksi. Nuorten tapauksessa on myös mahdollista nuoren karkaaminen sijoituspaikasta ja haluttomuus palata takaisin kyseiseen sijoituspaikkaan ja sen myötä sijoituksen päättäminen. Myös lastensuojeluviranomaiset voivat keskeyttää sijoituksen, jos he esimerkiksi epäilevät, että lasta on kohdeltu kaltoin sijaishuollossa. Sijoitukset katkeavat useimmin nuorten sijoitettujen kohdalla, ja riski sijoituksen katkeamiseen on tutkimuksen mukaan korkeampi tytöillä kuin pojilla. (Höjer 2006, 81; Sallnäs ym. 2004, 143–144, 148.) Esimerkiksi Ruotsissa puolella Anderssonin (2005, 53) tutkimista sijoitetuista lapsista oli kokemus sijoituksen katkeamisesta. On myös puhuttu sijaisperheen haavoittuvuudesta, sillä osa lapsista palaa sijaisperheistä takaisin lastenkotiin. Lastenkodin voidaan siten ajatella olevan sijoituspaikkana tässä mielessä vähemmän haavoittava, vaikka myös lastenkodissa lapsen hyvinvointi voi olla yhtä lailla uhattuna. Ellonen ja Pösö (2010, 34, 35, 41) ovat tarkastelleet suomalaisten lasten väkivaltakokemuksia lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Suomalaiset laitokseen tai sijaisperheeseen sijoitetut lapset raportoivat vähemmän väkivaltakokemuksia aikuisten taholta kuin kotonaan asuvat lapset, ja voidaan todeta, että sijaishuollossa käytetään vähemmän väkivaltaisia toimintatapoja

kuin kotikasvatuksessa. Tietoa laitoksissa tai sijaisperheissä koetun väkivallan määrästä ja muodoista ei ole ollut saatavilla, sillä kattavia tutkimuksia sijaisperheissä ja laitoksissa asuvien lasten väkivaltakokemuksista ei ole juurikaan tehty. Tutkiminen on tärkeää, mutta haastavaa. Keskustelu lasten huonosta kohtelusta sijaishuollossa on julkisesti hyvin vähän käsitelty aihe. (Ellonen & Pösö 2010, 35, 41; myös Laakso 2009.)

Uusi lastensuojelulaki korostaa sukulaissijoituksen mahdollisuutta, vaikka sukulaissijoituksia on käytännössä tehty aina. (LSL 32§) Lasten sijoitus sukulaisille on yksi vanhimmista traditioista lasten kasvatuksessa. Lapsille sukulaissijoitus voi tarjota samoja hyötyjä kuin sukulaisten hoito perinteisissä yhteiskunnissa. Hyötynä voidaan pitää perheidentiteetin jatkumista, aiempaa parempaa yhteydenpitoa muihinkin sukulaisiin sekä omassa etnisessä ja uskonnollisessa vakaumuksessa kasvamista. Itse asiassa, kun sijoitetaan lapsia sukulaisille, sopeutetaan ikivanhaa traditiota moderneihin tarpeisiin. (Hegar 1999, 17, 25.) Esimerkiksi Isossa-Britanniassa pyritään sijoittamaan lapset sukulaisille, jos lapsi ei voi palata kotiin, ja sosiaalityöntekijät kannattivat sukulaissijoitusta vierassijoitusta enemmän, koska lapsi saa pysyä yhteyksissä sukulaisverkostoonsa, vaikka yhteydenpito vanhempiin olisi vaikeaa ja mahdotonta. (Burke & Schmidt 2009, 139; Thoburn 2007, 504). Sukulaissijoitusta on pidetty pysyvimpänä sijoitusmuotona, ja se tarjoaa erilaisen ympäristön ilman vähäisiä syitä ennenaikaiseen sijoituksen keskeyttämiseen. (Sallnäs ym. 2004, 144, 146, 150.) Esimerkiksi Skotlannissa alettiin vahvistaa sukulaissijoituksen roolia sijaishuollossa vuonna 2007 (Burgess ym. 2010, 1).

Suomalaisessa lastensuojelussa sukulais- ja lähiverkoston kartoittaminen on osa lapsen tilanteen selvittämistä, kun harkitaan lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. Läheisverkoston kanssa työskentely mahdollistaa sen, että edistetään lapsen yhteyden säilymistä hänelle tärkeisiin ihmisiin ja biologiseen sukuun sekä vahvistetaan lapsen kokemusta jatkuvuudesta. (Saastamoinen 2010, 106–107.)

Lasten sijoituksissa on nähtävissä kaksi näkökulmaa: Yhtäältä jokaisen lapsen tarve yhteen pysyvään ja turvalliseen suhteeseen aikuisen kanssa ja toisaalta biologisen perheen kattavan tukemisen korostaminen. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa on painotettu ensimmäistä ja Suomessa taas jälkimmäistä näkökulmaa. (Garrett 2003, 28.) Suomalaisessa lastensuojelun sijaishuollossa on perusolettamuksena, että lasten sijoittaminen perheisiin on väliaikaista: lastensuojeluinterventioilla pyritään aina viime kädessä siihen, että lapsi ennen pitkää varttuisi vanhempansa tai vanhempiensa luona. On pidetty tärkeänä, että sijaishuolto olisi vain rajoitetun ajan voimassa.

(Garrett 2003, 21.) Sijaishuollon tavoitteena on tarjota palvelu, joka auttaa yhdistämään lapset ja vanhemmat uudelleen niin pian kuin on mahdollista (Kalland & Sinkkonen 2001, 514). Samoin Ruotsissa on selkeä yksimielisyys siitä, että perheen jatkuvuus on tärkeää (Andersson 2009, 14).

Suomessa sijaishuollon väliaikaisuudesta on esimerkkinä muun muassa Pelastakaa Lapset Ry:n lyhytaikaisen perhehoidon malli. Lyhytaikainen perhehoito nojaa kiintymyssuhdeteoriaan ja lapsen traumatisoitumista koskeviin oletuksiin. Sen kannattajat painottavat syntymävanhempien kiistatonta asemaa verrattuna sijaisvanhempiin. Sijoituksissa on pyritty vahvistamaan syntymävanhempien vanhemmuutta, ja osassa tapauksista perhe on jatkanut elämäänsä yhdessä yhtä aikaa tukitoimien kanssa. (Vaattovaara & Maula 2010, 19–20, 31.) Kalland ja Sinkkonen (2001, 526) puolestaan korostavat, kuinka lasten paluu biologisten vanhempien luokse vaatii hyvin varovaista arviointia. He kysyvät, onko kyse lasten vai vanhempien oikeuksista, ja ajetaanko enemmän vanhempien oikeuksia lasten kehityksen ja mielenterveyden hinnalla. On kiinnostavaa, kuinka suomalaisessa lastensuojelussa selkeästi näkyvät yhtäaikaisesti sijaishuollon väliaikaisuus ja perhehoidon korostaminen. Väliaikaisenkin hoidon ajatellaan toteutuvan paremmin perheessä kuin laitoksessa.

Keskustelua pysyväluonteisesta sijaishuollosta on alettu tuoda esiin vähitellen (Pösö 2004a, 204). Suomessa sijaishuoltoa pidetään väliaikaisena ja adoptiota lastensuojelun toimenpiteenä käytetään hyvin harvoin, sillä lainsäädäntö estää vastentahtoisien adoption. Myöskään Ruotsissa tai muissa Skandinavian maissa adoptio ei ole lastensuojelun toimenpide (Andersson 2009, 14; Garrett 2003, 19). Reittiä sijaishuollosta adoptioon harvoin muissa maissa kuin Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa ja Kanadassa (Thoburn 2007, 508). Yhdysvalloissa säädettyssä adoptiota ja lastensuojelua koskevassa laissa vuonna 1980 asetettiin tavoitteeksi lyhentää aikaa, joka kestää lasten siirtymisessä sijaishuollosta adoptioon. Vuonna 1997 näitä tavoitteita vahvistettiin entisestään, ja perustettiin tarkat aikarajat, joiden mukaan lapsi voi palata biologisille vanhemmilleen tai vanhemman oikeudet kumotaan, ja lapset ovat vapaita adoptioon. (Myers 2004, 305–306.) Australiassa Victorian osavaltiossa on puolestaan siirrytty pysyvään sijaishuoltoon ja käyttämään sijaisperheestä nimitystä ”lifetime family”. Taustalla on se, että sijoitettujen lasten olisi siten helpompi sopeutua sijaisperheeseen ja kokea sijaisperhe perheekseen. (Gardner 1996, 180.)

Varhaisten ja vakaiden sijoitusten esteenä ovat olleet kaksi lastensuojelun niin sanottua ”klassista helmasyntiä”: Joko lapsi ajelehtii paikasta toiseen, ja toimenpiteisiin on ryhdytty, mutta merkityksellisiä suhteita ei

ole kyetty vakiinnuttamaan tai lapsi on jätetty omaan, mahdollisesti vaikeasti ongelmaiseen perheeseensä ilman toimivia tukitoimia. (Bardy 1989, 16–17.) Jotkut tutkijat vaativatkin adoptiota sijoituksen vaihtoehdoksi, ja pitävät sitä lapsen kannalta parempana ratkaisuna (esim. Garrett 2003; Triseliotis 2002).

Suomessa adoptiota käytetään lastensuojelullisena toimenpiteenä vain sen perustuessa kaikkien osapuolten tahtoon. Lastensuojelussa on pyritty säilyttämään lapsen perheyhteys, mutta silti on syntynyt pirstaleisia sijoituskäytäntöjä. Lapsen sijoituspaikat saattavat vaihdella, ja perhehoidossa saatetaan kokea vaikeaksi ristiriitaisten perhesuhteiden ylläpito. Hyviä sijoitussuhteita voidaan purkaa, jos huostaanoton perusteita ei enää ole. Suomalainen lastensuojelu on pyrkinyt kompromissiin lasten sekä vanhempien oikeuksien välillä. Lastensuojelun sijaishuoltoa on pidetty parempana sijoitusmuotona kuin adoptiota. Adoptiokäytännöt ja adoptoitavien lasten vähäinen määrä Suomessa osoittavat, että kulttuurissamme ei ole helppoa irtaantua biologisista perhesiteistä. (Pösö 2003, 152, 155–156, 158.) Suomen adoptiolaki on uudistumassa 1.7.2012 alkaen. Lain keskeisenä tavoitteena on vahvistaa lapsinäkökulmaa ja edistää lapsen edun toteutumista adoptiossa. Uusi laki sisältää säännökset myös niin sanotusta avoimesta adoptiosta. Käräjäoikeus voi vahvistaa, että adoptiolapsella on oikeus pitää yhteyttä aikaisempaan vanhempaansa adoption jälkeen. Edellytyksenä kuitenkin on, että aikaisempi vanhempi ja adoptiovanhemmat ovat sopineet yhteydenpidosta. Yhteydenpito ei saa olla vastoin lapsen etua. Käytännössä adoptiolapsen oikeus yhteydenpitoon voidaan vahvistaa esimerkiksi silloin, kun sijaisvanhemmat adoptoivat sijaishuollossa olleen lapsen, joka on pitänyt yhteyttä biologisiin vanhempiinsa. Tällöin sijaisvanhemmista tulisi adoption myötä lapsen juridisia vanhempia, mutta lapsen yhteydenpito biologisiin vanhempiin voi jatkua ennallaan. (Oikeusministeriö 2012.)

Lasten näkökulman tavoittaminen lastensuojelussa. Lastensuojelun asiakastyössä lapset ovat työskentelyn osapuolena välillä yksilöinä, mutta useimmiten laajemman kontekstin, kuten vanhempien tai perheen välityksellä (Forsberg ym. 2006, 7). Työskentely lasten kanssa saattaa olla hyvin hidasta, varovaista ja kokeilevaa. Lasten asemaa on pidetty vaikeana työskentelyn eri vaiheissa: käynnistymisessä, suunnittelussa, varsinaisessa työskentelyssä ja lisäksi tulosten arvioinnissa. Perhelähtöiset toimintamallit ovat keskeisiä, ja näin lapset jäävät yksilönä perhekokonaisuuden sisään. Tiedonlähteenä vanhemmat ovat keskeisemmässä asemassa kuin lapset. (Hurtig 2003, 77–78, 163.)

Työntekijöiden ja lasten välisessä kontaktissa voidaan Hurtigin (2003) mukaan havaita eräänlaisia kompastuskiviä, joita hän kuvailee erilaisten metaforien avulla. Lapsi saatetaan kokea ikään kuin pommina, jolloin ajatellaan, että lasten kanssa voi työskennellä vain henkilö, jolla on erityisiä lapsityöskentelyn taitoja. Jos vain tietyillä henkilöillä on näitä taitoja, kaikki lapset eivät saa itselleen kuuntelijaa. Toinen kompastuskivi on niin sanottu näkemys lapsesta lippaana. Tällöin nähdään, että lapsella on salaisuus, jonka voi selvittää vain ihminen, jolla on avain tähän lippaaseen. Perussosiaalityöllä ei uskota voitavan auttaa lasta vaan lasten salaisuudet vaativat oikean tulkit-sijan. Kolmas ongelma kontaktin muodostamisessa lapseen on tapa nähdä lapsi ikään kuin pakastearkkuna. Lapsen ajatellaan säilövän, jäädyttävän ja eristävän asiat sisäänsä. Näin ajateltuna vaikeita kokemuksia tarvitsee alkaa käsitellä vasta sitten, kun sisään kätkeytyt asiat tulevat näkyviksi – ti-lanne ei edellytä välitöntä ratkaisua ja työntekijät saavat lisää aikaa. Neljäs ongelmallinen tapa on ajatella lasta riiviönä, millä tarkoitetaan työntekijän auttamishalun suuntautumista vanhempiin. Lapsi koetaan mahdottomaksi, ja työntekijöiltä voi jäädä huomaamatta, että juuri vanhempien käytös on saanut aikaan lapsen ongelmallisen käytöksen. (Hurtig 2003, 183–184.)

Hurtig (2006, 170–171) on myöhemmin jatkanut keskustelua esteistä, jotka ovat lapsilta hankittavan tiedon tiellä. Hän kuvailee niitä erilaisiksi tulkintakehyksiksi, joissa jokaisen kehyksen ydin ja nimi koostuvat ajatuksesta, joka tiivistää käsityksen lapsesta. *Perhekehys* on ehkä yleisin lapsilähtöistä tiedonkeruuta rajoittavista kehyksistä, missä lasta pidetään ensisijaisesti osana perhettä ja auttamistyötä kuvaa asioiden tarkastelu perhekeskeisestä näkökulmasta. *Kestämiskehyksen* mukaan taas lapsi suojautuu luonnostaan vaikeuksia vastaan, joten ikävät asiat joko unohtuvat lapsen mielestä tai korjautuvat itsestään. *Särkymiskehyksessä* taas lapsi särkyi, jos häneltä kysytään asioista, joista lapsi ei mahdollisesti halua kertoa tai mikäli kysyjänä on ihminen, jolla ei ole valmiuksia käsitellä sensitiivisiä asioita. Neljäs kehyks on nimeltään *Lojaalisuus*. Lasten uskotaan olevan lojaaleja vanhemmilleen, eivätkä he sen vuoksi puhu ammattilaisille mitään vaikeista asioistaan. *Seurauskehys*-nimisen näkemyksen mukaan lapsilähtöisen tiedonkerääjän on pidettävä mielessä seuraukset, joita voi tulla, kun lapsi kertoo asioistaan. Vanhemmat saattavat esimerkiksi rangaista lasta, jos lapsi on kertonut perheen salaisuuksia ulkopuoliselle. (Hurtig 2006, 170–171.) Ammattilaisen ja lapsen, niin kuin myös tutkijan ja lapsen, kohtaamisen taustalla on ajatus siitä, että lapsi tietää jotain, jota kukaan muu ei voi tietää. Lasten oma kokemus tässä ja nyt on merkityksellinen. (Hurtig 2006, 167, 183.)

Myllärniemen (2006, 80–81) tutkimuksessa tehdyn kyselyn mukaan alle 12-vuotiaiden lasten kuuleminen lastensuojelussa, varsinkin alle kouluikäisten kuuleminen, on edelleen sattumanvaraista. Tulosten tulkinnassa on ongelmana se, että osa sosiaalityöntekijöistä on tulkinnut kysymyksen tarkoittavan sijoitusta koskevaa virallista mielipiteen kuulemistä ja osa taas epävirallista keskustelua lapsen kanssa. Lasten kuulemistä kuitenkin painotettiin monessa vastauksessa. (Myllärniemi 2006, 80–81.) Lapset ovat näkymättömiä osapuolia myös esimerkiksi perheväkivallan käsittelyssä: lasten ohittaminen ja lasten avun tarpeen mitätöinti on yleistä. Lasten ohittamista perustellaan sillä, että eiväthän lapset ymmärrä, mistä tappeluissa on kysymys. Väitteen voi kääntää toisin päin ja todeta, että juuri siksi pienet lapset tarvitsevat apua selviytyäkseen. Lasten ohittamista perustellaan myös siksi, että lasten ajatellaan unohtavan ikävät asiat nopeasti. Lapset saattavat ajatella, että riidat ovat heidän syytään, ja he voivat myös kokea, että riitojen lopettaminen on heidän vastuullaan. (Oranen 2001, 44–48.) Mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kysymys, sitä enemmän painoarvoa lapsen omalle mielipiteelle pitää antaa eri ratkaisuvaihtoehtojen punnitsemisessa. Lapsen mielipiteen selvittämättä jättäminen on poikkeuksellista, ja se pitää perustella. (Räty 2010, 158, 161.) Lapsi voi myös kokea ahdistavaksi mielipiteensä merkityksellisyyden, kun esimerkiksi kysytään, kenen luona hän haluaa tulevaisuudessa asua. Lapselle voi olla liian raskas rooli olla ratkaisevassa asemassa, kun tutkitaan perheessä tapahtunutta väkivaltaa tai seksuaalista hyväksikäyttöä. Ammattilaisille on haastavaa keventää lapsen vastuutaakkaa. On tärkeää tunnistaa lapselle koituvat riskit ja taata lapsen turvallisuus. (Hurtig 2006, 185–186.)

1.2. Sijoitettuja lapsia koskevat aikaisemmat tutkimukset

Perhehoidossa tällä hetkellä elävien lasten tilannetta on tutkittu varsin vähän suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon tutkimuksen kentällä. Erosen (2012, 101, 113) mukaan lastenkotisijoituksia koskevien kertomusten niukkuus voi liittyä suomalaiseen hiljaisuuden kulttuuriin, ja lastensuojeluun liittyvät henkilökohtaiset tarinat ovat edelleen arkoja aiheita.

Sijaishuollon vaikutuksia on myös tarkasteltu hyvin vähän. Ulkomaista tutkimusta on tehty, ja tarkoituksena on ollut muun muassa vertailla eri sijoitusmuotojen vaikutuksia. Sijaishuollon järjestelyt eroavat maittain, joten on haasteellista siirtää tuloksia sellaisenaan suomalaiseen kontekstiin. (Pösö 2004a, 205.) Suomessa ovat huostaanotetut lapset olleet mukana ainoastaan yhdessä, kasvatustieteen alan väitöskirjassa, joka käsittelee sikiöaikana alkoholille altistuneiden lasten elämäntilannetta, riskiprosesseja ja suojaavia tekijöitä. (Viittala 2001) Suomalaisessa tutkimuksessa on sijaisperheessä eläneiden kokemuksia selvitetty lähinnä teini-ikäisten tai jo aikuisten näkökulmasta. (Laakso 1998; Laurila 1999, 2002; Näsänen & Rautava 1998; Pösö 2004b; Valkonen 1995). Sijaishuollossa lapsuuttaan eläneiden kokemuksia on käsitelty myös kirjoitelmien avulla (Bardy ym. 2000). Lastenkodeista on myös tehty etnografisia väitöskirjatutkimuksia, joissa ei ole haastateltu lapsia (Laakso 2009; Törrönen 2003). Tuija Eronen (2012) on tehnyt narratiivisen tutkimuksen lastenkodissa asuneiden kertomuksista.

Suomessa perhehoitoon sijoitettujen lasten ja nuorten perhesuhteita on käsitelty lisensiaattitutkimuksissa. Paula Rautio (2004) on tutkinut perhehoidossa elävien lasten perhesuhteita ammatillisessa lisensiaattitutkimuksessaan. Hän käyttää tutkimuksessaan kiintymyssuhdeteorian tuomaa tietoa lapsen elämän riski- ja suojaavista tekijöistä ja kiintymyssuhteiden muodostumisesta erityistilanteessa. Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella lapsen tarvetta jatkuvuuteen ja vähintään yhteen turvalliseen ja kestäväan kiintymyssuhteeseen. Haastateltavina oli 11 sijoitettua lasta, joista viisi oli kiinnittynyt sijaisperheeseensä, kun taas kuusi lapsista tuntui olevan ulkopuolisia omassa elämässään tai ”matkalla”. (Rautio 2004, 43, 82–83.) Leena Valkonen (1995) on selvittänyt lisensiaattitutkimuksessaan 18–21-vuotiaiden kokemuksia perhehoidosta ja heidän perhesuhteistaan. Valkosen mukaan biologinen, sosiaalinen ja psykologinen vanhemmuus kohtaavat toisensa lastensuojelun perhehoidossa. Valkonen ajattelee perhehoitolapsen olevan kaksien vanhempien lapsi, mikä herättää kysymyksiä vanhemmuuden perusteista sekä lapsen ja vanhemman välisen tunnesuh-

teen syntymisestä ja säilymisestä. (Valkonen 1995, 3.) Sijoituksen alussa oli vierauden kokeminen sijaisperheessä tyypillistä nuorille. Tavallista oli, että yhteydenpito biologisiin vanhempiin oli katkennut ja nuoret olivat vieraantuneet heistä. Monet nuoret kokivat sijaisvanhemmat vanhemmiksi, vaikka osa koki, että jotakin jäi puuttumaan, ehkä juuri biologisen sidoksen puuttumisen vuoksi. (Valkonen 1995, 44, 50, 62, 65.)

Kansainvälisissäkin sijaishuollon tutkimuksissa on todettu olevan aukkoja, vaikka sijaishuoltoa on tutkittu jonkin verran (Pösö 2004a, 202). Ruotsissa Gunvor Andersson (1999, 2005) on tehnyt pitkittäistutkimusta sijoitetuista lapsista 1980-luvulta alkaen. Kohderyhmä muodostui 26 sijoitetusta lapsesta, jotka oli sijoitettu alle neljävuotiaina. Heidä seurattiin kolmen ja yhdeksän kuukauden jälkeen lastenkodista lähtemisen jälkeen ja 5, 10, 15 ja 20 vuotta sen jälkeen. Anderssonin tutkimus pohjautuu kiintymyssuhdeteoriaan. Keskeistä oli selvittää lasten perhesuhteita, varhaisia kiintymyssuhteita, myöhempiä vanhempisuhteita ja käsitystä perheestä. Tutkimus perustuu havaintoihin lastenkotiajalta, kyselytutkimuksiin sekä toistuviin haastatteluihin lasten, vanhempien, sijaisvanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Lastenkodissa havainnoitiin lasten ja vanhempien välistä kiintymystä. Eräs keskeisistä tuloksista oli, että nuorina aikuisina noin puolet piti edelleen yhteyttä sijaisperheeseensä ja piti sitä osana perhettään. Sijoitettujen lasten sijaisperheeseen kuulumisen tunne ei ollut yhteydessä sijoitusikänsä tai sijoituksen pysyvyyteen. (Andersson 2005, 44, 24.)

Australialainen Elisabeth Fernandez (2007) on toteuttanut pitkittäistutkimuksen, joka koski sijoitettujen lasten kokemuksia sijaishuollon tuloksista ja lapsille tärkeistä perhesuhteista. Kohderyhmä koostui 59 australialaisesta lapsesta, jotka olivat haastatteluhetkellä 7–15-vuotiaita. Pääasiallinen aineisto muodostui lasten haastatteluista. Tutkimuksessa tutkittiin lasten reaktioita eroon sijoituksen alussa ja sitä, kuinka nämä sidokset säilyvät sijoituksen aikana. Fernandezin teoreettisena viitekehystenä, kuten Anderssonilla (1999, 2005) ja Rautiolla (2004), oli kiintymyssuhdeteoria.

Australialainen Helen Gardner (1996) on tutkinut sijoitettujen lasten käsityksiä perheestä. Gardnerin tutkimuksen kohderyhmänä oli 43 sijoitettua lasta ja 42 kontrolliryhmään kuuluvaa lasta, jotka olivat iältään 8–15-vuotiaita. Gardner käytti tutkimusmenetelmää nimeltä Kvebaek Family Sculpture Technique (KFST), jossa valitaan hahmoja kuvaamaan perheenjäseniä ja sijoittamalla heidät alustalle voidaan mitata, kuinka läheisiä he ovat keskenään. Lisäksi Gardner haastatteli lapsia. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, keitä lapset laskevat kuuluvaksi perheeseensä

ja kuinka läheisiä nämä henkilöt olivat heille. Gardner haluaa tulostensa perusteella kyseenalaistaa biologisuuden ensisijaisuuden. (Gardner 1996, 162.) Myös Eileen Munro (2001) on tutkinut perhehoidossa eläviä lapsia. Hän haastatteli 15 sijoitettua lasta, jotka olivat iältään 10–17-vuotiaita. Hän selvitti myös lasten perhesuhteita – muun muassa yhteydenpitoa biologiseen perheeseen – ja sitä, ketkä olivat tärkeitä ihmisiä lapselle.

Tutkimusaiheeni on tärkeä myös siitä syystä, että lapsena koettua vaikeaa elämäntilannetta ei ole tutkittu tarpeeksi (Eriksson & Näsman 2010, 1). Lapsuustutkimuksen ei ole ajateltu kaikilta osin kommunikoivan sosiaalityön kanssa, koska valtaosa lapsuustutkimuksesta on keskittynyt normaalilapsuuteen. Sosiaalityössä yleisesti läsnä olevat asiat, esimerkiksi lasten murheet ja ongelmat, eivät ole päässeet mukaan riittävästi. (Forsberg ym. 2006, 9.)

Pidän lasten näkemysten tutkimista tärkeänä, koska perhe on enemmän kuin erilaisten yksilöiden summa, ja jokaisen yksilön näkemys ja kokemus perheestä on tärkeä ja ainutlaatuinen. Eri perheenjäsenten näkökulmat voivat tuottaa erilaista kuvaa perhe-elämästä ja esimerkiksi sen turvallisuudesta. Lapsen kokemus ja tulkinnat turvallisuudesta eroavat vanhempien kokemuksista. Yksi keskeinen ero turvallisuuden näkökulmasta on siinä, että lapsi ei voi vaihtaa perhettä kasvuympäristönä yhtä vapaasti kuin aikuinen parisuhdettaan. (Vornanen 2006, 125, 138.) Perhettä ei voida määritellä mitenkään yksiselitteisesti vaan se määrittyy eri tavoin eri yksilöille, eri aikoina, erilaisissa tiloissa ja tilanteissa. Esimerkiksi Smart (2002, 308–309) yllättyi siitä, kuinka vanhempien avioero oli niin erilainen kokemus lapselle kuin vanhemmalle. Lasten näkemyksiä ei ole huomioitu avioerotilanteissa, koska niiden on ajateltu muuttuvan nopeasti, vaikka vanhempien näkökulma voi muuttua yhtä lailla.

Lasten näkemysten tärkeyttä puolustavat tutkijat uskovat, että lapsilla on kyky ymmärtää monimutkaisia perhesuhteita, ja aikuisille voi avautua lasten käsitysten kautta parempi ymmärrys perhesuhteista. (Mason & Tipper 2008a, 441; Ritala-Koskinen 2003, 139.) On tärkeää kerätä tietoa lapsilta itseltään heidän tämänhetkisistä kokemuksistaan sekä tulevaisuudestaan. Kun kysytään vanhemmilta lasten asioista, unohdetaan, että vanhempien havainnot lastensa elämästä poikkeavat usein lasten omista havainnoista. Tietoa lasten näkökulmasta, toiminnasta ja asenteista saa parhaiten juuri lapsilta itseltään. Yksi selkeä syy haastatella lapsia on antaa mahdollisuus heidän äänelleen, tulkintoilleen ja ajatuksilleen, eikä vain tukeutua aikuisten tulkintoihin lasten elämästä (Scott 2000, 102, 104–105; Eder & Fingerson 2002, 181).

Vaikka lasten näkemysten tärkeys korostuu tutkimuksessani, en kiistä sitä, etteivätkö lasten ja aikuisten näkemykset kuitenkin olisi yhtä tärkeitä.

Ei ole kysymys siitä, että lasten näkemykset menisivät aikuisten näkemysten ohitse. Eikä myöskään siitä, kumman näkemykset ovat tärkeämpiä, lasten vai aikuisten. Ne ovat erilaisia, ja niillä on molemmilla oikeus päästä esiin asioissa, jotka koskevat sekä lapsia että aikuisia. Lapsinäkemysten korostaminen on tärkeää siksi, että vakiintuneessa ajattelussa ja toiminnassa aikuisten näkemystä on pidetty lapsen näkemystä tärkeämpänä ja oikeampana. (Smart 2002, 309; Bardy 1994, 131.) Lasten ottaminen mukaan tutkimukseen ja heidän huomioimisensa sosiaalisina toimijoina ei myöskään poista sitä, etteivätkö he olisi edelleen aikuisten suojelun ja tuen tarpeessa (Eriksson & Näsman 2010, 2).

Tutkimukseni koskee nimenomaan perhehoitoon sijoitettujen lasten näkemyksiä (myös Surbeck 2003, 105; Whiting 2000, 79–80). Sijoitettujen lasten kokemusten selvittäminen on merkittävää monesta syystä. Lasten tarinoita voidaan käyttää paremman sijaishuoltokäytännön kehittämiseen ja parempaan ymmärrykseen sijoitettujen lasten elämästä. Monet lapset haluavat puhua heille sattuneista tapahtumista. Lisäksi lasten kuunteleminen on osoitus lasten kunnioittamisesta ja heidän yksilöllisyytensä tunnistamisesta. (Whiting 2000, 83.) Tekemällä tilaa lasten näkemyksille aikuisilla voidaan ajatella olevan mahdollisuus uudistua. Myös sosiaalityön tutkimuksen kannalta on merkittävää selvittää asiakkaiden kokemuksia, tässä tutkimuksessa lasten. (Bardy 1994, 134; Granfelt 2004, 134.)

Lasten perhesuhteiden lisäksi pidän tärkeänä tutkia perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille antamia merkityksiä, sillä perhesuhteet ja koti kuuluvat yhteen (esim. Autonen-Vaaranieniemi 2008, 188; Sevón & Notko 2008b, 120). Perhesuhteiden muutosten lisäksi on perhehoitoon sijoitettujen lasten koti vaihtunut huostaanoton ja sijoituksen myötä, joten on merkityksellistä tuoda keskusteluun myös lasten, ei ainoastaan perhesuhteille vaan myös kodille antamat merkitykset.

Tutkimukseni teoreettisen kehyksen muodostavat kolme teoreettista lähtökohtaa, joita avaan myöhemmin lisää luvussa kaksi. Ne ovat tulleet tutkimukseeni hieman eri reittejä, mutta kaikki yhtä lailla kietoutuneina toisiinsa. Valitsemani teoreettiset lähtökohdat: ihmisen sidoksellisuus, verisiteet ja perhesuhteiden neuvoteltavuus eivät ole tulleet tutkimukseeni sattumalta vaan perehtymällä erilaisiin perhetutkimuksiin vuosien varrella. Olisin voinut valita muitakin mahdollisia lähestymistapoja, esimerkiksi kiintymyssuhdeteorian, mutta pitkän etsinnän jälkeen päädyin kuitenkin toisenlaisiin valintoihin. Perhehoidossa eläviä lapsia kiintymyssuhdeteorian valossa ovat tutkineet muun muassa edellä mainitut Andersson (1999, 2005), Fernandez (2007) ja Rautio (2004). Valitsemani teoreettiset

taustat tuntuivat sopivimmilta nimenomaan perhesuhteiden muutoksia kokeneiden ja moninaisten perhesuhteiden keskellä elävien lasten perhesuhteiden tarkastelussa. Esimerkiksi psykologian kentälle sijoittuva kiintymyssuhdeteoria tuntui vieraammalta itselleni sosiaalityön tutkijana, vaikka se olisi ollut yksi mahdollinen lähestymistapa lasten perhesuhteille ja kodille antamiin merkityksiin.

Sain ensimmäisen idean Norbert Elias (1978) kehittämästä ajatuksesta ihmisen sidoksellisuudesta ja sen käytöstä perhetutkimuksessa Anna-Maija Castrénilta (2001; 2009b), joka on hyödyntänyt sitä sosiaalisten verkostojen tutkimisessa. Castrénin lisäksi muutkin perhetutkijat ovat viitanneet Eliasiin, esimerkiksi Jallinoja (2011) ja Maksimainen (2010), Moore (2010) ja Suoranta (2006). Elias sidoksellisuuden yhdistäminen perhehoitoon sijoitettujen lasten tutkimukseen on siten saanut pohjansa perhetutkijoiden, lähinnä sosiologioiden tutkimuksiin tutustumalla. Elias käyttö perhetutkimuksessa on myös varsin tuore lähestymistapa. Verisiteet toisin kuin sidoksellisuus on tullut tutkimukseeni useammasta eri suunnasta, niin perhetutkimuksen, lastensuojelun sijaishuollon tutkimuksen kuin oman aineistoni pohjalta. Verisiteiden merkityksestä on keskusteltu etenkin ydinperheestä poikkeavia perheitä koskevissa tutkimuksissa (esim. Högbäck 2009; Lebnér 2000; March 1995; Ritala-Koskinen 2001). Lisäksi suomalainen lastensuojelulaki korostaa verisiteiden eli biologisten suhteiden tärkeyttä lapsille. (LSL 30§; LSL 54§). Perhesuhteiden neuvoteltavuus on tietty teoreettis-metodologinen näkökulma tarkastella perhesuhteita, joka liittyy siihen, miten kriittinen perhetutkimus lähestyy perhettä ja perhesuhteita. Yhdistän perhesuhteiden neuvoteltavuuteen myös ajatuksen kuvitellusta ja eletystä perheestä (Gillis 1996). Sosiaalityön, etenkin lastensuojelun sijaishuollon tutkimuskentälle sijoittuva, tutkimukseni on rakentunut näin ollen yhtä lailla kriittisen perhetutkimuksen ja lapsuustutkimuksen teoreettis-metodologisille keskusteluille.

Tutkimuksen luvut etenevät seuraavasti: toisessa luvussa esittelen lasten perhesuhteiden tutkimiseen valitsemani teoreettisen pohjan, keskeiset käsitteet ja tutkimustehtäväni. Kolmas luku muodostuu tutkimukseni metodologisista ratkaisuista. Neljäs luku on ensimmäisen tulosluku, jossa käsittelen perhehoitoon sijoitettujen lasten antamia merkityksiä kodille. Viides luku on toinen tulosluku, jossa käsittelen lasten verisiteisiin perustuvia suhteita. Kuudennessa ja samalla viimeisessä tulosluvussa keskityn lasten sijaisperhesuhteisiin. Tutkimus päättyy johtopäätös- ja pohdintalukuun, jossa vedän yhteen tutkimukseni kannalta keskeiset teoreettiset keskustelut ja tutkimuksen keskeisimmät tulokset. Tämän luvun lopuksi tuon esiin jatkotutkimuksen ja lastensuojelun sijaishuollon kehittämisehdotuksia.

LASTEN PERHESUHTEIDEN TUTKIMINEN

2

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseni lähestymistapaan ja keskeisiin käsitteisiin liittyvää teoreettista keskustelua. Aloitan keskustelulla perheestä ja kodista, josta tutkimuksessani on pohjimmiltaan kysymys. Tutkimukseni teoreettisen pohjan muodostavat ajatus ihmisen sidoksellisuudesta ja verisiteiden merkityksellisyydestä, joita molempia käsittelen omissa luvuissaan. Ne kietoutuvat tutkimukseni kolmanteen keskeiseen teoreettiseen ajatukseen perhesuhteiden neuvoteltavuudesta, joka liittyy siihen, kuinka perhesuhteet eivät ole jotakin pysyvää ja annettua vaan lapset ovat aktiivisia toimijoita ja tärkeiden suhteidensa määrittelijöitä (Mason & Tipper 2008a, 441; Smart 2011, 17). Neuvoteltavuuteen kuuluu myös jaottelu kuviteltuun ja elettyyn perheeseen (Gillis 1996). Nämä lähestymistavat liitän kiinteästi toisiinsa, ja ne antavat mahdollisuuden tarkastella perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteiden moninaisuutta. Lähestymistavat eivät ole toisistaan irrallisia vaan ne kietoutuvat toisiinsa. Viimeisenä tässä luvussa täsmennän tutkimustehtäväni.

2.1 Perhe ja koti

Tutkimuksessani on kysymys perheestä, perhesuhteista ja kodista. Yleinen käsitys perheestä, ”ydinperheestä” on kahden nuoren, valkoihoisen, naimisissa olevan heteroseksuaalisen puolison ja heidän lastensa muodostama kokonaisuus. Tämän kaltaisessa perheen imagossa on jotain kummallista, sillä se on hyvin epätodellinen ja se laiminlyö jokapäiväisen elämän rikkaita yksityiskohtia sekä jättää myös huomioimatta mahdolliset negatiiviset puolet perhe-elämästä. (Bernardes 1997, 2-3.) On luotu ”biologisen perheen” kuva, jossa on kyse koko elämän kestävästä miehen ja naisen välisestä suhteesta, jossa naisella on vastuu lasten kasvattamisesta. Kun tämä käsitys ”biologisesta perheestä” osuu yhteen yleisten uskomusten ja sosiologisten ideaalityyppien kanssa, ne tukevat yhä toisiaan. Kun perhe ajatellaan luonnolliseksi tai biologiseksi, tutkijat olettavat sen myös universaaliksi, ja kun perhe ajatellaan universaaliksi, tutkijat olettavat sillä olevan luonnollisen tai biologisen perustan. (Bernardes 1997, 6.) Yleisellä tasolla perhe voidaan määritellä sosiaalisesti yhteisöksi, jossa on vähintään kahden perättäisen

sukupolven edustajia ja joka sitoo jäsenensä yhteisyyden tunteella toisiinsa. Tilastokeskuksen määritelmässä perhe koostuu aina yhdessä asuvista henkilöistä. (Jallinoja 1985, 6-7.) Perheen käsitteen ongelmallisuus johtuu esimerkiksi siitä, että perheen kohdalla arkikokemuksen ja ihanteiden ero on yllättävän suuri. Perhe on toisaalta jotain hyvin konkreettista, mutta se on samanaikaisesti fiktiota. (Häggman 1996, 16.) Käsitystä perheestä ovat erityisesti uudistaneet nais- ja lapsuustutkimus, myös isyystutkimus. Perheen käsitteellistämisen vaikeudesta huolimatta perhettä on pidetty itsestään selvästi olemassa olevana. Joillekin tutkijoille perhe on myös ollut ikään kuin pienoismaailma, jossa on havaittavissa yhteiskunnan peruspiirteet. (Marin 1994, 19.)

Perheellä on ymmärretty eri aikoina ja eri paikoissa sekä eri yhteiskuntakerrostumissa hyvin eri asioita. Moniselitteisyys ja ristiriidat ulottuvat myös perheen sisälle. Perheestä on olemassa aina yhtä monta tarinaa kuin siinä on jäseniäkin, ja tarinat voivat olla hyvinkin erilaisia. Perheen käsitteen moniselitteisyyden yksi keskeinen piirre on sen ajallinen vaihtuvuus. (Häggman 1996, 15, 19.) John Gillis (1996, 11-12) kirjoittaa perheen historiasta ja toteaa, että vielä 1800-luvulla äitiys, isyys ja lapsuus olivat pikemminkin sosiaalisesti kuin biologisesti määrittynyttä. Esimerkiksi äidit olivat naisia, joille kuului äitien tehtäviä, ei välttämättä synnytystä. Vauvat saatettiin myös siirtää pitkiksi ajoiksi muualle syntymänsä jälkeen, ja heitä hoitivat muut kuin biologiset äidit. Samoin isyys tarkoitti enemmän kuin lapsen siittäminen. Näinä aikoina kaikki perhesuhteet olivat enemmän saavutettuja kuin luonnollisia. Myös sukulaisuuden rajat olivat epäselvempiä kuin nykyään. Ennen 1800-lukua kukaan ei tehnyt selkeää eroa ystävyys- ja sukulaisuuden välillä. (Gillis 1996, 11-12.) Gillis viittaa myös kristinuskon alkuaikoihin. Kristuksen perhetilanne oli hyvin ambivalentti. Hän äitinsä ja isänsä eivät olleet naimisissa eikä hänellä ollut tarkkoja verisiteitä. Jumalan perhe oli tärkeämpi ihmisen perhettä. Henki oli tärkeämpää kuin veri. Sekä juutalaiset että kristityt ovat perinteisesti hylkineet biologisen perheen merkitystä, Jumalan merkitys on ollut tärkeämpi. (Gillis 1996, 23.)

Vaikka perhe käsitteenä yhdistetään yleensä biologiseen sukulaisuuteen ja yhdessä asumiseen, tiedämme, että ihmiset ovat merkittäviä toisilleen etäisyyksienkin päästä ja erilaisissa paikoissa ja myös ilman biologista sidosta. (Smart 2007, 7.) Perhekeskusteluissa etsitään toistuvasti oikeaa ja luonnollista perhettä ja keskeisenä käsitteenä on ”ehjä ydinperhe”. Perhesosiologiassa on pidetty perhettä muuttuvana instituutiona, ja tätä muutoksen tuotetta on kutsuttu moderniksi perheeksi. Moderni perhe on ajateltu ydinperheeksi, jonka vastakohtana on entisaikojen suurperhe, joka koostui useasta ydin-

perheestä. (Jallinoja 1987, 37.) Moderni ajattelutapa pitää perhemuotojen moninaistumista sosiaalisena ongelmana, koska se kyseenalaistaa ydinperheihanteen. Postmodernissa ajattelutavassa sen sijaan moninaiset perhemuodot määrittyvät vain erilaisuudeksi. (Nätkin 2003, 16, 37.) Perheen käsite yksikössä ei tee siten oikeutta perheiden historialliselle moninaisuudelle tai läheissuhteiden monille ulottuvuuksille (Forsberg 2003, 10).

Nykyään perheen yksityisyys on ”julkistunut”, ja viranomaisten edessä perhe ja sen jäsenet ovat tulleet yhä näkyvämmiksi. Perhettä on pidetty yhteiskunnan selkärankana, jonka hajoamisessa heijastuu koko yhteiskunnan hajoaminen. Perhe tarjosi ennen pohjan ihmisten välisille pysyville suhteille, mutta se on hajonnut vähemmän sitoviksi erillissuhteiksi ja myös korvautunut erilaisilla sosiaalisilla verkostoilla. Perhe on kuitenkin olemassa, niin kotina, läheisinä ihmissuhteina, verisiteinä kuin perheen eri sukupolvina. (Marin 1994, 18, 22.)

Perhesosiologian kentällä käydyt viimeaikaiset keskustelut ovat olennaisia tutkimukseni kannalta. Kimmo Jokisen (2012) mukaan perhettä voidaan lähestyä kahdella tavalla: joko rakenteena tai systeiminä, joka toteuttaa tiettyjä funktioita tai useiden ja jatkuvasti muuntuvien määrittelyiden kohteena olevina käytänteinä, valtasuhteina sekä toimintoina. Raja näiden kahden näkemyksen välillä ei ole jyrkkä, eikä näitä tarvitse pitää toisiaan poissulkevinä. Ensimmäisen näkemyksen mukaan perheen vastuulla on lapsen sosiaalistaminen yhteiskunnan jäseneksi ja huolenpito lapsesta. Toiseen näkökulmaan sisältyy ajatus, että ”perheet ovat mitä perheet tekevät”. Jokinen sijoittaa viimeaikaisen brittiläisen perhesosiologian tähän jälkimmäiseen näkemykseen: Siinä perhettä tutkitaan käytäntöinä, toimintoina, tekemisinä, tapoina, valtasuhteina, puhetapoina sekä tottumuksina. Jokinen pohtii myös perhekäytäntöjen tutkimisen mahdollista kääntöpuolta, kuinka perhekäytäntöjen alle voidaan sisällyttää lähes mitä tahansa, joka liittyy tavalla tai toisella perhesuhteisiin. Jokisen mukaan perhetutkimuksen kenttä on jo melko laaja ja on vaikea vastata, onko laajuudesta hyötyä vai haittaa. (Jokinen 2012.)

Uudemmasta keskustelusta on oman tutkimukseni kannalta keskeinen Isosta-Britanniasta kotoisin oleva sosiologi Carol Smart (2007, 27–29), joka on tuonut perhekäsitteen rinnalle käsitteen henkilökohtainen elämä, mikä kattaa myös uudemmat perhemuodot ja perhesuhteet. Hän tarkoittaa henkilökohtaisen elämän käsitteellä ensinnäkin sitä, että henkilökohtainen on elämän alue, joka vaikuttaa läheisesti ihmisiin ja on merkittävä heille. Ei siten ole kysymys yksilöllisyydestä, vaan henkilökohtainen on aina yhteydessä sosiaaliseen. Henkilökohtaisen elämän käsite tarjoaa ideoita elämän

projekteille, jotka tunnistavat muistojen ja sukupolven merkityksen tai kulttuurisen perinnön. Käsite ei myöskään priorisoi biologisia suhteita vaan se on avoimempi perhesuhteiden neuvoteltavuudelle. Henkilökohtainen elämä ei ole pysyvä kuten vanha idea perheestä. Yksityisen ja julkisen rajapinta on myös epätarkempi, sillä henkilökohtainen elämä eletään eri paikoissa ja tiloissa, se on kumulatiivista muistojen, historian ja kuluneen ajan myötä. Smart ei kuitenkaan halua kieltää perheen ja perhe-elämän käsitteitä vaan henkilökohtaisen elämän käsitteen tarkoitus on tuottaa käsitteellistä orientoitumista ja mahdollisia välineitä. Henkilökohtaisen elämän käsite sallii henkilökohtaisen merkityksen, mutta se myös huomioi toisiinsa liittymisen ja juurtumisen sosiaalisessa ja kulttuurisessa (Smart 2007, 188).

Henkilökohtaisen elämän käsitteeseen liittyy läheisesti myös Bernardesin (1997) käyttämä käsite *”perhepolut”*, jossa on kysymys ihmisen elämänsuuntien tutkimisesta. On kysymys siitä, kuinka elämämme kehittyvät ja muuttuvat henkilökohtaisten tapahtumien, kuten avioliiton myötä. Yksilö ei vain seuraa elämänsä suuntaa vaan hänen pitää myös läpäistä monta sosiaalista rakennetta. Jokaisessa elämän käännekohdassa yksilön pitää neuvotella polku, joka läpäisee nämä sosiaaliset rakenteet. Perhepolkumalli esittää perheet erittäin monimutkaisina ja vaikeina tutkia. Olenaista on perhepolkujen ainutlaatuisuus. Yksilö voi kohdata samanlaisen kokemuksen kuin vanhemmuus, mutta tilanteeseen tullaan eri reittien kautta. (Bernardes 1997, 46–49.)

Sevón ja Notko (2008a, 13) kirjoittavat, kuinka perhesuhteissa on kyse hoivasta, huolenpidosta sekä vastuusta ja he pitävät keskeisimpänä 2000-luvun alun perhesuhteita koskevana teemana kysymystä hoivavastuusta. Hoivavastuun jakamisesta keskustellaan perheiden ja yhteiskunnan välillä. Perheiden sisällä myös neuvotellaan sukupuolten ja sukupolvien välisten vastuiden ja velvollisuuksien jakamisesta. On myös kysymys siitä, ketkä jäävät tai jätetään perhesuhteiden ja niihin kuuluvien hoitovastuiden ulkopuolelle. (Sevón & Notko 2008a, 13.) Perheinstituutiolla on yhä vielä 2000-luvun Suomessa vankka asema, vaikka on noussut esiin huolta perheen hajoamisesta tai jopa katoamisesta (Sevón & Notko 2008a, 18–19).

Riitta Jallinojan (2009, 13) mukaan ihmiset käyvät rajankäyntiä siitä, keitä ”meidän perheeseen” kuuluu ja ketkä pidetään ulkopuolella. Hän lähestyy tätä rajankäyntiä vieraan käsitteen avulla. Vieras perheessä tarkoittaa sitä, että perheeseen on ilmaantunut jokin tai joku, joka ei sinne kuulu ja joka on sen vuoksi torjuttava. Tästä seuraa rajankäynti, jossa selvitetään, ketkä kuuluvat ”meidän perheeseen”. Ollakseen perhe, perhe tarvitsee yhtä lailla rakkauden yhteisyyttä kuin yhteisöllistä yhteisyyttä. Näin perhe tulee

pyhäksi ja siten muodostuu mahdollisuus, että jokin tai joku koetaan vieraaksi. Tällä tasolla ”vieras perheessä” on yleinen sääntö, joka saa ihmiset muodostamaan perheitä ja perhepiirejä. (Jallinoja 2009, 13–14, 30.) Yhteyssyyden ja vieraan erottelun täytyy olla jo olemassa kulttuurissamme, se on kirjoittamaton sääntö (Jallinoja 2009, 31). Esimerkiksi Castrén (2009a, 106) soveltaa ”vieras perheessä” teemaa perheisiin, joissa on koettu avioero. Hän näkee eron vieraana, jonka vuoksi perhe hajoaa. Vieras perheessä käsitteeseen liittyy myös uusperheitä tutkineen Ritala-Koskisen (2001, 59) esiin nostama keskustelu siitä, kuinka lapsen sosiaalinen ja psykologinen suhde uusiin aikuisiin tai muihin sukulaisiin ei synny itsestään tai viranomaisen päätöksellä. Uudesta aikuisesta ei tule automaattisesti isää tai äitiä lapselle, jos lapsella on muualla asuva biologinen vanhempi.

Adoptioperhekeskusteluissa, jotka ovat verrattavissa sijaisperheitä koskeviin keskusteluihin, ”vieras perheessä” –käsite on myös keskeinen. Vierasadoptiossa perhe ottaa omakseen tuntemattoman lapsen. Tällä tavoin perheeseen tuleva vieras on erittäin toivottu ja odotettu. Vaikka vieras on toivottu, on hänestä tehtävä juuri tähän perheeseen kuuluva jäsen, koska lapsi on kuitenkin syntynyt alkujaan toiselle äidille. Adoptioperheen dilemmana voidaankin nähdä, kuinka suljettuun perheyhteyteen voi sisältyä ajatus kahdesta perheestä eli kaksista vanhemmista. (Högbacka 2009, 162.) Jonesin ja Hackettin (2010, 46) mukaan adoptiovanhemmat kuvailivat lapsen ensimmäisiä käyntejä kuin vieraan käynniksi. Vaikka se oli haaste, oli heillä selvä ajatus, että suhde muuttuisi ajan kuluessa perhesuhteeksi ja lapsi ei olisi enää vieras.

Koska perhettä yhdistävät sekä biologiset että vahvasti tunneperäiset siteet, on kysymyksellä vieraasta erityistä painoa. Samoin kuin rakastavaisten väliin ei mahdu kolmas osapuoli, ei perheeseenkään sovi tulla kuka tai mikä tahansa. Jallinoja toteaa tämän jaottelun olevan jyrkkä, mutta tarkoituksella. Käytännössä vieras kuitenkin ilmaantuu perheeseen monessa muodossa ja perheiden tapa reagoida voi vaihdella, vieras voidaan esimerkiksi torjua täysin, häntä vierastetaan tai vältellään. Vieras voidaan myös lopulta hyväksyä ja sovittaa osaksi perhettä, kuten esimerkiksi uusperheissä tai perheenjäsenen vakavasti sairastuttua. Alun vieroksunnan tai torjunnan jälkeen vieraan kanssa opitaan elämään. (Jallinoja 2009, 18.)

Perhe, perhesuhteet ja koti ovat kietoutuneita toisiinsa. Myös kodin merkitys on muuttunut ajan myötä ja sen merkitys korostui ydinperheajattelun vahvistumisen myötä. (Gillis 1996, 16). Koti on sidoksissa muistoihin, ihmissuhteisiin ja tapahtumiin. Kodista voidaan ajatella kolmella tavalla. Ensinnäkin koti on olemista ja mielen kehystä. Toiseksi koti voidaan ajatella

lapsuuden paikaksi ja kolmanneksi koti on paikka, johon henkilö on vakiintunut ja jossa hän tuntee olonsa miellyttäväksi. Kaikissa kodin määrittelyissä on kuitenkin yhteistä se, että se on yhteydessä ihmissuhteisiin. (Smart 2007, 163–164.) Koti on lapselle arkisten asioiden tapahtumapaikka ja sen ihmissuhteet ovat kasvun, turvan sekä rakkauden muodostama ympäristö. Kodin arki voi kuitenkin kätkeä seiniensä sisään lapsen kokemukset, joiden kertominen ulkopuoliselle voi tuntua vaikealta. (Hurtig & Laitinen 2000, 249.) Kodin voi ajatella olevan identiteetin symboli, sillä koti on täydellisen tuttu. Koti sisältää menneisyyden jatkuvuutta, eikä se tule koskaan valmiiksi. Kotia ei voi antaa valmiina, sillä asunto täytyy ottaa emotionaalisessa merkityksessä omaksi, jotta sen voi kokea kodiksi. (Granfelt 2001, 35, 107.)

Vilkko (1998, 28) puhuu kodin kaksijakoisesta määrittelystä. Koti käsitteenä tarkoittaa tietyssä paikassa, tietyssä aikana sijainneita asuntoja, joista ihminen on tehnyt kotinsa. Koti on myös ”mielen koti”, johon kuuluu sosio-kulttuurista arvomaailmaa, yksilöllisiä kokemuksia sekä tunteita kannamme sisällämme. Kodista puhumiseen liittyy ajatus, että kaikilla pitää olla koti. Koti on vahvoilla tunteilla ladattu paikka, ja siihen kiinnittymisen syvyyden taso tulee esiin sen kyseenalaistuessa. Kodin tuntu voi joskus horjuttaa sijoiltaan ja koti on jonkin aikaa vähemmän koti, ikään kuin vajaa koti. (Vilkko 2000, 226–227.) Huostaanotto ja sijoitus sijaiskotiin ovat tekijöitä, jotka olivat horjuttaneet paitsi haastateltavieni perhettä ja perhesuhteita, myös kotia siten, että heidän täytyi lähteä aiemmasta kodistaan. Jo ennen huostaanottoa ja sijoitusta lasten kotia olivat horjuttaneet esimerkiksi vanhemman tai molempien vanhempien päihdeongelma tai esimerkiksi perheessä tapahtunut eri perheenjäsenten välinen väkivalta.

2.2 Sidoksellisuus

Tutkimukseni keskeisenä teoreettisena lähtökohtana on ajatus ihmisen sidoksellisuudesta, joka on lähtöisin saksalaiselta sosiologi Norbert Eliasilta (1897–1990). Eliasin tunnetuin teos, kaksiosainen *Über den Prozess der Zivilisation, Soziogenetische und Psychogenetische Untersuchungen* on nimetty klassikoksi sosiologiassa, mutta tämä vuonna 1939 julkaistu teos tuli laajemmin tunnetuksi vasta 1960-luvulla (Ollila 2005, 127). Eliasin työ on muodostunut hänen radikaalista suhtautumisestaan 1900-luvun sosiologisiin olettamuksiin. Hän esimerkiksi käsitti, vastoin yleistä ajatusta, sosiologian tutkimuksen sisältävän pitkiä prosesseja läpi ihmisen kehityksen historian. Elias korosti siten ihmisen ymmärtämisen edellytykseksi ihmisen koko historian tuntemista. (Kilminster 2011, 91–92.)

Eliasta tulkinneet tutkijat ovat pääasiassa keskittyneet tulkitsemaan Eliasin pääteokseksi kutsuttua sivilisaatioprosessia käsittelevää teosta. Tutkimuksessa sen sijaan hyödynnän Eliasin keskusteluja sidoksellisuudesta, joista hän on kirjoittanut etenkin teoksissaan *What is sociology* (*Was ist Soziologie?* 1970) ja *Kuolevien yksinäisyys* (*Über die Einsamkeit der Sterbenden in unseren Tagen* 1982) sekä *Society of individuals* (*Die Gesellschaft der Individuen* 1987). Elias on seurannut jossain määrin Sigmund Freudin jalanjälkiä. Esimerkiksi sivilisoitunut käyttäytyminen on Eliasilla seurausta Freudin mainitsemasta ”sosiaalisen järjestyksen” asteesta, ihmisten kulloistenkin sosiaalisten yhteenpunoutumisten ja riippuvuuksien pakosta. Freudiin, jonka Elias itse on kokenut suurimpana vaikuttajana, yhdistyy myös näkemys superegosta, ulkoisen kontrollin sisäistymisestä. Elias on sanonut olevansa velkaa Freudin ja psykoanalyttisen koulun löydöille. Freudin lisäksi Elias on liitetty myös tiettyihin evolutionistihenkisiin eriytymisteorioihin sekä Max Weberin sosiologiseen ajatteluun. Elias’in näkemys yhteiskuntakehityksestä osana yleistä evoluutiota on ollut yhdistävä tekijä evolutionististen teorioiden kanssa. Max Weberiin Elias kietoutuu näkemyksillään valtion luonteesta väkivallan ja verotuksen monopolin hallitsijana, kuten myös pyrkimyksenä länsimaisen erityislaadun selittämiseen. Elias on myös yhdistetty uudempiin teoreetikoihin Michael Foucault’hon ja Pierre Bourdieuhun, koska Elias ymmärsi, kuinka ryhtyesään moderneiksi ihmiset tekevät sen ruumiillisina olentoina, ja ruumiin järjestykset eivät ole yhteiskunnan järjestyksistä riippumattomia. (Sironen 1993, 77; Sinnemäki 1995, 239.)

Ajatusta ihmisen sidoksellisuudesta, joka on tutkimukseni kannalta olennaista Eliasin tuotannossa, on tuotu esiin yhtä lailla Eliasista kirjoitetuissa tulkinnoissa. Esimerkiksi Ollila (2005, 128) tulkitsee Eliasin korostavan,

kuinka yksilöä ja yhteiskuntaa ei voi erottaa toisistaan vaan yksilöt ovat aina yhteiskunnan tuotteita sekä sidoksissa ympäristöönsä. Eliasin tulkinta yksilön rakentumisesta on korostetun historiallinen, sillä Eliasin mukaan ihmisen käytös ja persoonallisuuden rakenne ovat kulttuurisesti muovautuneet. Eliaslaisessa lähestymistavassa on pidetty vaikuttavana tulkintaa siitä, kuinka kulttuuri ja yhteiskunta muokkaavat yksilöä ja todettu, että Elias ei tutki yksilöitä yhteiskunnassa vaan yhteiskuntaa yksilöissä. (Ollila 2005, 128.)

Sain ensimmäisen idean Eliasin (1978) kehittämästä ajatuksesta ihmisen sidoksellisuudesta ja sen käytöstä perhetutkimuksessa Castrénilta (2001; 2009b), joka on hyödyntänyt sitä sosiaalisten verkostojen tutkimisessa. Castrén (2001, 12, 22-23) korostaa verkostotutkimuksen konfiguraationaalista lähestymistapaa eikä rakenteellista näkökulmaa tarkoittaen, että hän on kiinnostunut tutkimuksessaan sosiaalisten ilmiöiden muodostamista monisyisten riippuvuuksien ketjuista verkostojen rakenteellisten ominaisuuksien sijaan. Konfiguraatio on kuitenkin epävakaa ja muuttuva, eikä ihmisen ulkopuolella oleva systeemi, jonka vuoksi sen analysoiminen rakenteena ei ole riittävää.

Eliasin ajatus ihmisen sidoksellisuudesta soveltuu erityisen hyvin perhetutkimukseen, jossa tarkastellaan perhehoitolaisten perhesuhteille ja kodille antamia merkityksiä. Lasten sidoksellisuus on saanut uudenlaisia muotoja huostaanoton ja sijoituksen myötä. Sidoksellisuus muodostaa laajan pohjan, lähtöpointin ja ytimen lasten perhesuhteiden tarkastelulle, josta on mielekästä edetä selvittämään perhesuhteiden sisältöä yhä tarkemmin.

Sidoksellisuudesta voitaisiin myös käyttää termiä konfiguraationaalisuus (esim. Suoranta 2006), mutta käytän tässä tutkimuksessa suomennettua termiä sidoksellisuus. Sidoksellisuus toisin sanoen konfiguraationaalisuus on itse asiassa alun perin lähtöisin Jacob Morenon (1934; 1937) kirjoituksista sosiometriasta. Hänen mukaansa ihmiset kuuluvat erilaisiin konfiguraatioihin, koska he ovat kiinnittyneitä asioihin tai ihmisiin, joista he ovat riippuvaisia. Elias oli Morenon aikalainen, ja hän on korostanut konfiguraatioiden historiallisuutta. Eliasin näkemyksissä ei ole kysymys vain ihmisten ulkoisista sosiaalisista sidoksista vaan myös ihmisten motiiveista, aikomuksista, tunteista, asenteista, uskomuksista, identiteetistä, onnellisuudesta ja terveydestä, jotka yhdistävät ihmisiä toisiinsa. (Widmer ym. 2008, 4-5.)

Sidoksellisuuteen pohjautuen ymmärrän perhehoitoon sijoitettujen lasten olevan sidoksissa muihin ihmisiin. Heidän ympärilleen on muodostunut monenlaisia verkostoja. Niin lasten kuin aikuistenkin perhesuhteita tutkittaessa perustana on se, että ihminen on sidoksissa muihin ihmisiin. Ihmiset ovat ihmisiä muiden joukossa. Emme voi kuvitella yksilöä eril-

lään, absoluuttisesti yksin, maailmassa, joka olisi vailla muita ihmisiä. Syntymästään saakka jokainen yksilö alkaa ”pelata peliä” toisten ihmisten kanssa. Pelaamismetaforan lisäksi esimerkiksi persoonapronominit ovat osoitus siitä, että jokainen ihminen on sidoksissa toisiin ihmisiin ja jokainen ihmisyksilö on perustaltaan sosiaalinen olento. (Elias 1978, 15, 121, 124, 130.) Sidoksellisuus antaa mahdollisuuden vastustaa käsitystämme ihmiskunnasta, joka on estänyt meitä ajattelemasta sitä, että ihmiset ovat yhtä aikaa yksilöitä ja osana yhteiskuntaa (Elias 1978, 128, 130–133).

Eliasin ajatuksen mukaisesti sidoksen käsitteellä voidaan viitata niin pienempään kuin isompaan ihmisryhmään, ja se kiinnittää huomion ihmisten välisiin riippuvuuksiin. On kiinnostavaa, mikä sitoo ihmisiä yhteen tähän sidosten muodostelmaan. (Elias 1978, 128, 130–133.) On olennaista palata yhden henkilön ihmissuhteiden verkostosta siihen, miltä se näyttää ”minä”-näkökulmasta katsottuna. Tämä jo osoittaa monisyiset riippuvuussuhteet, jotka perustuvat henkilökohtaisiin emotionaalisiiin siteisiin. Jokainen sidos tai konfiguraatio on tietenkin erilainen. (Elias 1978, 137.) Elias kuvaa ihmisten välistä riippuvuutta vertauksilla. Ihmisten ymmärryksen kasvaminen luonnonvoimia kohtaan on verrattavissa erityisiin muutoksiin ihmissuhteissa: ymmärrys etenee käsi kädessä ihmismäärän kasvaessa, kun riippuvuus lisääntyy. Ihmismäärän kasvaessa yhä useamman yksilön kuuluessa ryhmään ihmiset tulevat riippuvaisiksi toisistaan. Ensin tuhannet, sitten miljoonat ihmiset kulkevat elämänsä läpi kätet ja jalat kahlittuina näkymättömin sitein toisiinsa. (Elias 1987, 10.)

Eliasin mukaan ihmisillä on tietynlainen perinteinen käsitys siitä, mitä tarkoitamme yksilöllä ja toisaalta yhteiskunnalla. Nämä kaksi käsitystä eivät kuitenkaan koskaan sulaudu toisiinsa. Ihmisiltä puuttuvat käsitteelliset mallit ja kaiken kaikkiaan näkemys, joiden avulla voidaan tehdä ymmärrettäväksi, kuinka suuri määrä yksilöitä muodostaa toistensa kanssa jotain enemmän kuin joukon erillisiä yksilöitä ja kuinka yhteiskunnalla on historia. (Elias 1991, 6-7.) Yhteiskuntaa ei voi ymmärtää yksilöiden kautta, vaan yksilö voidaan ymmärtää vain hänen vuorovaikutuksellisen elämänsä välityksellä toisten kanssa.

Elias kokee ongelmallisena ajatuksen yhteiskunnasta ”kokonaisuutena”, koska kokonaisella tarkoitetaan usein jotain harmonista, sopusointuista, jota yhteiskunta ei kuitenkaan todellisuudessa ole. Kokonaisuudeksi käsitettyinä yhteiskunnat ovat aina enemmän tai vähemmän epätäydellisiä. Yksilöitä ei yhdistä toisiinsa ”sementti”. On kuitenkin olemassa piilossa oleva järjestys, sillä jokainen yksilö tässä sekoituksessa kuuluu tietylle paikalle, ja jokaisella on tietty tehtävä, joita ei voi muuttaa helposti. Tämä

näkymätön järjestys yhdessä elämisestä, jota ei voi havaita suoraan, tarjoaa yksilölle rajallisen määrän mahdollisia tehtäviä ja käyttäytymisen malleja. Ihmisen valintamahdollisuudet ovat rajalliset esimerkiksi sen mukaan, mihin hän syntyy ja missä ihmisryhmässä hän kasvaa, joten menneisyys on läsnä ihmisten tässä hetkessä. On kysymys Eliasín ajatuksesta, jossa ihmisten nähdään olevan näkymättömästi kahlittuina toisiinsa. Nämä sidokset ovat joustavia, muuttuvia, mutta näkymättömyydestään huolimatta ne ovat todellisia ja vahvoja. Tämä toimintojen verkosto on se, jota kutsumme yhteiskunnaksi. On kysymys itsenäisestä laista yksilöiden suhteiden välillä. Ihmisten sidoksilla ja suhteilla ei ole alkua, vaan ne ovat jatkuvia. (Elias 1991, 12–14, 16, 32, 61.)

Sidoksellisuuden vastakohtana on individualismi, ajatus ihmisen yksilöllisyydestä. Voidaan puhua yhteiskuntien pitkälle individualisoituneiden jäsenten laajalle levinneestä tunteesta, että jokainen on olemassa vain itseään varten, riippumattomana muista ihmisistä ja koko ulkoisesta maailmasta (Elias 1993, 52). Kulttuurissamme korostetaan yksilöllisyyttä, mutta niin sanottu uusi yksilöllisyys ja siihen kietoutuva yksilöllisen valinnan mahdollisuus on hyvin ristiriitaista, sillä yhtä lailla aikuiset ja lapset ovat riippuvaisia toisista ihmisistä (Forsberg 2003, 11). Perhesuhteet eivät siten ole ainoastaan yksilöiden välisiä suhteita vaan vahvasti yhteiskunnan sääntelemiä ja kulttuuristen mallien muokkaamia. Perhesuhteissa jännitteisyyden aiheuttajana voidaan nähdä juuri yksilöllisen valinnan ja riippuvuuden välinen tasapainottelu. (Sevón & Notko 2008a, 18, 20.) Eliaslaisessa ajattelussa yksilöllinen ja kollektiivinen identiteetti ovat tiukasti sidoksissa toisiinsa. Sosiaaliset rakenteet eivät ole vain ulkoisia prosesseja vaan ne ovat sosiaalisten suhteiden tuotosta. (Moore 2010.) Elias muokkasi käsitystä ihmisestä ”suljettuna” ajatuksella ”avoimesta” ihmisestä. (Loyal & Quilley 2004, 5).

Vaikka sidoksellisuus tuntuu toisaalta olevan itsestään selvä asia, korostaa Elias (1993, 33–49) kuitenkin, että ihmisten on edelleen jossain määrin vaikea käsittää, kuinka syvästi ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan:

”Se, että kaiken ihmisen tekemän merkitys on siinä, mitä hän merkitsee toisille, ei pelkästään nyt eläville vaan myös tuleville sukupolville, että hänen vuoksi on riippuvainen ihmiskunnan jatkuvuudesta halki sukupolvien, on varmasti yksi perustavimpia inhimillisiä riippuvuussuhteita.”

Kehittyneissä yhteiskunnissa ihmiset näkevät itsensä pitkälti riippumattomina yksilöllisinä olentoina, eristyneinä ”subjekteina”, joille koko maailma – toiset ihmiset mukaan lukien – ovat ”ulkoisen maailman” asemassa.

Heidän "sisäinen maailmansa" näyttää olevan tiukasti rajattu, ja toisten ihmisten suhteen on aivan kuin välillä olisi näkymätön seinä. (Elias 1993, 33, 49.) Ihminen voi pyrkiä olemaan riippumaton esimerkiksi toisten ihmisten mielipiteistä ja yleisesti hyväksytyistä vastauksista, mutta se voi olla vain pyrkimys, sillä kukaan ihminen ei voi lakata olemasta "vain ihminen". Olemme yksilöinä jonkin yhteisön jäseninä ja olemme omaksuneet muun muassa elämänkatsomuksemme usein esimerkiksi vanhemmiltamme tai ystäviltämme. Ihmisten välillä on siten olemassa ajattelua syvempiä sosiaalisia sidoksia, ja ihmisillä on myös jäljittelyn sekä toisten joukkoon sulautumisen kaipuuta. (Laine & Kuhmonen 1998, 37–38.)

Elias kuvaa kiinnostavalla tavalla ihmisten välistä riippuvuutta esimerkiksi läheisen ihmisen kuolemasta:

"Kun rakas ihminen kuolee, ei ole kysymys siitä, että 'ulkopuolisessa maailmassa' tapahtuu jotain, joka vaikuttaa suremaan jääneen 'sisäiseen maailmaan', ei ole oikein sanoa, että jotain tapahtuu 'tuolla' ja sen vaikutus tuntuu 'täällä'."

Tällaiset kategoriat eivät kykene ilmaisemaan suremaan jääneen ja hänelle rakkaan ihmisen välistä emotionaalista suhdetta. Kuoltuaan ihminen vie mennessään myös osan suremaan jääneestä läheisestä. Olennainen osa suremaan jääneen käsityksistä itsestään, hänen minäkuvastaan, putoaa pois. Tästä seuraa, että ihmisen koko verkoston tasapaino muuttuu. (Elias 1978, 135.) Elias (1978) kuolemaa koskevaa katkelmaa on verrattu myös esimerkiksi avioeroon, jota on taas verrattu puolison kuolemaan. Kuolemassa haasteena on uuden tasapainon löytäminen. Avioeron jälkeen tilanne on samankaltainen, mutta erona on se, että entinen puoliso jää edelleen sidosten muodostelmaan. (Castrén 2009b, 32.)

Ajattelen, että Castrénin Elias (1978) sidoksellisuuteen pohjautuvaa avioero-esimerkkiä voi myös verrata perheeseen, josta lapsi otetaan huostaan. Huostaanoton ja sijoituksen myötä lapsi ikään kuin "kuolee" syntymävanhemmiltaan ja syntymävanhemmat "kuolevat" lapselta. Huostaanoton jälkeen jokaisen tilanteeseen kuuluvan yksilön on löydettävä uusi tasapaino elämässään ja muodostettava uusia sidoksia. Lasten pitää muodostaa uusia sidoksia sijaisperheessään ja samanaikaisesti tasapainoilla suhteessaan entisen perheensä jäseniin. Lasten biologiset vanhemmat joutuvat sopeutumaan päivittäiseen elämään ilman lastaan ja muodostamaan uudenlaisia sidoksia yhtä lailla huostaanotettuun lapseensa kuin hänen sijaisperheeseensä. Samoin sijaisperheen jäsenten verkostot muuttuvat, kun heille tulee uusi perheenjäsen, jolla on omat verkostonsa.

Erona on se, että he eivät menetä tässä tilanteessa ketään vaan he saavat uuden henkilön verkostoonsa.

Sidoksellisuudesta on keskusteltu myös sosiaalityön tutkimuksen kentällä, jolle tutkimukseni kiinnittyy. Sosiaalityön avainsana on sosiaalinen, jolla tarkoitetaan kuvaa sosiaalityöntekijän työn kohteesta. Ihminen kehittyy sosiaalseksi toimijaksi yhteiskunnallisissa prosesseissa, ja siten sosiaalinen todellisuus on yksi subjektiivisen kehityksen välttämättömistä aineksista. Tässä prosessissa muodostuu ihmisen lajikokemus, ja jokaisen yksilön tehtävänä on yksilöksi tullakseen omaksua tämä kokemus. Sosiaalisissa yhteyksissään ihmisen toiminta laajenee ja moninaistuu. (Eskola 1991, 70–71.) Usein tutkitaan ainoastaan subjektiivisten kokemusten vaikutuksia, ja yhteiskunnan elimellinen yhteys identiteettiin sekä subjektiivisuuteen jää huomioimatta (Eskola 1991, 72). Sosiaalinen ”itse” on tiiviissä yhteydessä sosiaaliin suhteisiin, joita meillä on todellisuudessa muihin ihmisiin. Sosiaalinen ”itse” on taas edellytys ja konkreettinen kohde minän aktiviteetille, joten ”minää” ei voida ajatella ilman ympäristösuhdetta. Itsensä muuttaminen merkitsee myös suhteiden muuttamista toisiin. (Rostila 1988, 28, 32.)

Ihmisolemus on yksilön ulkopuolella, kulttuurin kokonaisuutena, minkä ihmiskunta on historiansa aikana luonut. Yksityisen ihmisen on mahdollista omaksua vain osa tästä kokonaisuudesta, mutta nimenomaan omaksumisen kautta hän kehittyy ihmiseksi. Sosiaalipsykologia on kuvannut yhteisten arvojen ja normien siirtyvän yksilöön sosiaalisena vaikutuksena. Yhteiset arvot ja normit taas muodostuvat sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena, joten yksilö on myös siten yhteiskunnan ”syy”. Voidaan myös puhua ihmisen sidonnaisuudesta ympäristöönsä. Individualististen teorioiden ongelmien pohjalla on ihmisten tosiasiallinen sidonnaisuus. Meidän on useimmiten pakko alistua tilanteisiin tai tehdä asioita, joita emme tekisi, jos meillä olisi vapaus valita toisin. Ihminen ei ole muista erillinen yksilö ”luonnostaan” ja yhteiskunnasta riippumatta vaan hänen tulemisensa sellaiseksi edellyttää todella pitkälle kehittyneitä yhteiskunnallisia suhteita. (Eskola 1982, 64, 31, 127–128, 154.)

Haluan kytkeä ajatuksen ihmisen sidoksellisuudesta myös keskusteluihin esimerkiksi Martin (2007, 49) käyttämään relationaalisuuden käsitteeseen, joka tarkoittaa suhteissa olemista. Tämä käsite on tärkeä, koska se nousee perhesuhteiden rajojen yläpuolelle. Käsite huomioi sen, että ihmiset ovat suhteessa toisiin, jotka eivät ole sukua ”veren” tai avioliiton kautta. Se tuo joustavuutta ja on ajattelun malli, joka ei vaikuta ainoastaan päätöksiin tai valintoihin vaan muotoilee myös jokapäiväisen elämän kehittymisen kontekstia.

Relationaalisuudessa kuten sidoksellisuudessaakin ”minä” on aina löydetävissä suhteiden verkostosta ja se muodostuu näissä yhteyksissä. Yksilö on osa kontekstia, eikä häntä voida pitää ainoana, erillisenä maailmasta. Relationaalisuus on sitä, kuinka ihmiset yhteyksien verkostoon kuulumisen seurauksena muodostavat itseään tässä verkostossa. Se on myös sidoksissa siihen, kuinka he käyttäytyvät merkittäviä toisia kohtaan. Ihmiset ovat olemassa tietoisien, tarkoituksellisten verkostojen sisällä, joita he aktiivisesti ylläpitävät, säilyttävät tai joiden he antavat näivettyä. Relationaalisuus myös vähentää ajatusta siitä, että suhteet olisivat vain annettuja yksilön perheessä olevan aseman perusteella. (Smart 2011, 17.) Relationaalisuuden lähestymistapa antaa tasaveroisen merkityksen myös ihmisille, jotka eivät ole sukua. Ihmiset ovat suhteissa myös ihmisiin, jotka eivät ole sukua heille. (Smart 2007, 46–47).

Relationaalisuus yhdistetään myös menneisyyteen, joka tarkoittaa sitä, kuinka olemme suhteessa menneisyyden ihmisiin tässä hetkessä. Menneisyys on osa nykyhetkeä. Yksilöllinen muistimme on muokkaantunut ympärillämme olevien ihmisten vaikutuksesta ja on syvästi sosiaalista, koska se nojautuu vuorovaikutukseen toisten kanssa. Relationaalisuuden ajatuksen pohjalta on siten vaikea uskoa, että yksilö voisi olla vapaa perheestään ja suvustaan. Kun elämistä on tullut yhteenpunottuja ja sulautuneita toisiinsa, tulee mahdottomaksi ajatus siitä, että suhteet vain loppuisivat. Suhteet eivät lopu myöskään kuolemaan. (Smart 2011, 17–18, 24.) On kysymys sidosten ja siltojen luomisen prosessista yli sukupolvien ja uusien sukupolvien kietoutumisesta suhteiden verkkoon (Smart 2007, 105).

Relationaalisuuden yhteydessä voidaan puhua myös imaginaarisesta tasosta, jolla tarkoitetaan sosiaalisen ja kulttuurisen tason huomioimista. Halumme, ajatuksemme, toiveemme ja tunteemme, jotka koskevat suhteitamme ja liikkuvat niiden ympärillä, eivät ole vain yksilöllisiä, sillä ne muodostuvat tiettyssä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa. Toisin sanoen monilla muilla on samoja tunteita kuin itsellämme. Esimerkiksi vauvana adoptoidulle henkilölle voi kehittyä vahva toive löytää oma biologinen äitinsä. Vaikka tämä toive tuntuisi hyvin henkilökohtaiselta, moni adoptoitu kokee samoin. Kysymys on siitä, että sosiaalisten tapojen ja henkilökohtaisten tunteiden välillä vallitsee monimutkainen vuorovaikutus. Tietenkään ei voida olettaa, että kaikesta löytyy samankaltaisuutta, mutta voidaan osoittaa, että henkilökohtaiset tunteet ovat yhteydessä sosiaalisiin muutoksiin ja niillä on sosiaalisia seurauksia ja merkityksiä. (Smart 2007, 49–50.)

Johdannossa kirjoitin Smartin (2007) käsitteestä henkilökohtainen elämä. Se liittyy sidoksellisuuteen, koska henkilökohtainen elämä eletään

eri paikoissa ja tiloissa, se kumuloituu muistojen, historian ja kuluneen ajan myötä. Käsite myös huomioi toisiinsa liittymisen ja juurtumisen sosiaalisessa ja kulttuurisessa (Smart 2007, 188). Relationaalisuuteen liittyvä imaginaarinen taso ja menneisyyden merkitys ovat juuri sitä sidoksellisuutta, josta Elias (1978, 1991) puhuu. Smart (2007, 110-111, 120) viittaa lyhyesti Eliasiin kirjoittaessaan perhesalaisuuksista ja siitä, kuinka ne liittyvät perheen historiaan. Relationaalisuudesta kirjoittaa myös Mason (2004b, 163, 177), (vaikkakaan hän ei viittaa Eliasiin). Sosiaaliset identiteetit ja toiminnot ovat relationaalisia erilaisia konteksteissa. Ihmisten kertomukset elämästään ovat yhteydessä heidän moninaisiin ihmissuhdeverkostoihinsa. Martin (2007, 40) esiin tuoma keskustelu tunteista ja muistoista yhdistyy sidoksellisuuteen ja relationaalisuuteen. Aikaisimmat muistot muotoutuvat perheen kontekstissa, vanhempien ja muiden perheenjäsenten kanssa. Nämä sosiaaliset suhteet muodostavat myös kontekstin voimakkaimmille tunteillemme. Perheet tarjoavat myös sen kontekstin, jossa opimme mitä pitää muistaa ja mitä unohtaa. Esimerkiksi jotain perhekuva tai videota katsotaan yhä uudestaan, kunnes ei enää muisteta, onko kyse omasta muistosta vai yhteisestä muistosta. Muisteleminen luo tuttuuden tunnetta ja läheisyyttä, mikä tarkoittaa, että voimme kokea ihmiset, joita emme ole edes tavanneet, osaksi perhettämme. Jopa vanhempiemme omat lapsuudet voivat tuntua omilta kokemuksiltamme. (Smart 2007, 40.)

Muutamit muutkin perhetutkijat ovat käyneet keskusteluja Elias (1978) ajatuksesta ihmisen sidoksellisuudesta. Parisuhteita koskevassa tutkimuksessaan Maksimaisen (2010, 17) mukaan sidoksellisuutta ilmentää se, kuinka omasta erostaan puhuessaan ihminen puhuu myös toisten eroista, ja toisten eroista puhuttaessa puhutaan myös omasta erosta. Toisilla ihmisillä on merkityksellinen rooli omaan parisuhteeseen ja eroon liittyvässä ymmärryksessä. Sosiaalinen ympäristö on keskeinen tekijä oman eron ymmärrettävämmäksi tekemisessä, ja se tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. (Maksimainen 2010, 76-77.) Esimerkkinä ihmisten välisestä sidoksellisuudesta voidaan käyttää myös kuolinilmoituksia. Sidoksellisuus, joka ilmenee kuolinilmoitusten kautta, ei tarkoita välttämättä emotionaalista läheisyyttä: sen sijaan sen olennainen elementti on genealogia, joka aikaansaa sosiaalisia sidoksia. (Jallinoja 2011, 78.) Myös Janet Finchin (2008, 711-712) pohdinnoissa ihmisten nimiin liittyvästä yksilöllisyydestä ja sidoksellisuudesta ovat taustalla Elias (1978) keskustelut. Ihmisten nimiin kietoutuu niin yksilöllisyyden kuin sidoksellisuudenkin elementti. Sukunimet tekevät näkyväksi toisille ihmisten sukulaisuussuhteet, kun taas etunimet antavat mahdollisuuden yksilöllisyydelle.

Widmer ym. (2008, 6) kirjoittavat Eliasın näkemyksiin perustuen perheiden tutkimisesta konfiguraatioina, joka on kiinnostava ajatus perhehoitoon sijoitettujen lasten tutkimuksessa. He nostavat esille neljä keskeistä lähtökohtaa. Ensinnäkin, toteutuneiden ihmissuhteiden tulisi olla lähtökohdiana, toiseksi pitäisi keskittyä laajempaan suhteiden verkostoon, johon pienemmät osat ovat sidoksissa. Kolmanneksi yksilöt ja ryhmärakenteet ovat yhdistyneitä toisiinsa ja neljänneksi konfiguraationaallinen näkökulma perheeseen korostaa perheen historiallista ja tilallista luonnetta. Perhekonfiguraatiot voivat muotoutua monella tavalla, esimerkiksi rahallisen tai käytännön tukemisen kautta, emotionaalisen läheisyyden kautta, neuvottelujen kautta tai dramaattisten elämäntapahtumien kuten tutkimuksessani huostaanoton ja sijoituksen kautta. (Jallinoja 2008, 97.) Jallinoja (2008, 97) jatkaa puhumalla yhteenkuuluvuuden tunteesta ja yhdessä olemisesta. Yhteenkuuluvuus viittaa suhteissa olemisen kokemukseen ja yhdessä olominen merkitsee toteutunutta vuorovaikutusta. Konfiguraation käsitettä on hyödynnetty myös lasten sukulaissuhteiden tutkimisessa. Mason ja Tipper (2008c, 152–154) kirjoittavat lapsista ja heidän sukulaissuhteidensa muodostamista konfiguraatioista. Heidän tutkimuksensa mukaan sukulaisuus sisältää moninkertaisia suhteita aikuisten ja lasten välillä. Sukulaisuustarinoihin liittyy myös aika: sukulaisuudella on menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus.

2.3 Verisiteet

Tutkimukseni toisen, teoreettisesti keskeisen näkökulman muodostaa verisiteiden merkityksen tarkastelu. Verisiteet ovat osa ihmisen sidoksellisuutta. Perhehoitolasten perhesuhteita tutkiessa pelkästään sidoksellisuuden tarkastelu ei ole riittävää. Verisiteiden tarkastelu on tärkeää, koska sijoitettujen lasten sidoksellisuuteen verisiteiden osalta on puututtu lastensuojelun toimesta, ja ne on järjestelty uudelleensijoittamalla lapsi sijaisperheeseen. Huostaanoton ja sijoituksen myötä verisiteisiin perustuvat suhteet on määriteltävä uudelleen, ja ne asettuvat uudella tavalla lasten verkostoon. Toisaalta suomalainen lastensuojelu myös korostaa yhteydenpidon merkitystä lapsen ja biologisen perheen välillä (LSL 54§). Verisiteiden tarkastelu on kiinnostavaa nimenomaan näiden lasten muuttuneiden ja moninaisten perhesuhteiden vuoksi. Sukulaisille sijoitettujen lasten tapauksessa on verisiteiden merkityksen tarkastelu myös kiinnostavaa.

Mikään aihe antropologiassa herättää tuskin yhtä kiihkeitä kiistoja kuin kysymys siitä, onko sukulaisuuden olemus perimmältään biologinen vai onko se sosiaalisesti rakentunut. Monissa moderneissa yhteiskunnissa on tapana käsittää sukulaisuus biologisin termein. Esimerkiksi eurooppalaiset ajattelevat olevansa lähempää sukua sisaruksilleen kuin serkuilleen. Tässä tapauksessa sukulaiskäsitteet ovat peräisin ennemminkin sosiaalisesta organisaatiosta kuin biologisesta sukulaisuudesta. Sukulaisuusjärjestelmä ei automaattisesti tottele biologisia sukulaisuhteita. Biologiaan pohjautuvien näkemysten vastustaminen sukulaisuuden tutkimuksessa on keskeistä, mutta biologisen polveutumisen idea on kuitenkin sukulaisuuden tärkeiden muotojen universaalin kehityksen tulos. Silti monet muut sukulaisuuden muodot voivat olla monissa tilanteissa polveutumista tärkeämpiä. (Eriksen 2004, 160–161, 166.) Antropologian kenttään sisältyvät näkemykset, joiden mukaan ihmisillä ajatellaan olevan kyky tuntea ja luoda sukulaisuutta verisiteiden yli. Sukulaisuuden sosiaalista luonnetta pidetään tärkeänä. Antropologit ovat tutkineet monia ei-länsimaisia yhteisöjä, joissa ei-geneettinen sukulaisuuden muoto, kuten adoptio on hyvin yleistä, eikä se ole samalla tavalla stigmatisoitunut kuin länsimaissa. (Wegar 2000, 367–368.)

Biologisten siteiden, verisiteiden ja sukulaisuuden merkitys vaihtelee eri kulttuureissa. Esimerkiksi malaijlaisille sukulaisuus on joksikin tulemisen prosessi. Ihmisistä tulee kokonaisia persoonia ja sukulaisia yhdessä asumalla ja kuluttamalla. Syntyminen vain aloittaa tämän persoonaksi tulemisen prosessin, joka jatkuu ruokinnan ja yhdessä asumisen kautta. Ruoka luo yksilöt fyysisesti ja henkisesti. Se luo myös yksilöiden veren, jonka kautta he ovat sukua keskenään. (Carsten 1995, 223–224.) Eriksen (2004, 151)

käyttää esimerkkinä australialaisen heimon Janomamien sukulaisuuskäsityksiä, joissa nimitetään kaikkia oman linjasuvun naisia ”isän sisariksi”. Samaa käsitettä siten käytetään monesta sukulaisuussuhteesta.

Myös tietyissä kulttuureissa hyväksytty menetelmä, kohdunvuokraus, sekoittaa käsitystä verisiteistä ja niiden merkityksestä. Kohdunvuokrauksen valitsijoilla saattaa olla takanaan ajatus, että kyseisellä menetelmällä lapsi on yhteydessä edes toiseen vanhempaan biologisesti, jolloin biologisten siteiden merkitys korostuu. Kohdunvuokraajat eivät välttämättä koe olevansa lasten äitejä, vaikka heillä on geneettinen sidos sikiöön, koska he pitävät merkittävämpänä biologisen isän roolia. (Ragoné 1996, 358–360.) Panden (2009) tutkimat kohdunvuokraajat Intiassa kokivat, että he toimivat vain lasten kantajina, ja ettei heillä ollut geneettistä yhteyttä sikiöön. Kohdunvuokraajat käyttävät hyvin erilaista tulkintaa verisiteestä: sikiötä ruokkii raskaana olevan äidin veri, ja tämä veriside antaa identiteetin lapselle. (Pande 2009, 380, 383–384.)

Erityisesti evoluutiopsykologiaan kuuluvissa keskusteluissa korostetaan sukulaisuuden merkitystä, ja sitä pidetään ensisijaisesti biologisena ilmiönä (Eriksen 2004, 145). Evoluutiopsykologia väittää tarjoavansa perhedynamiikkaan oivalluksen ihmisten käyttäytymisestä, mihin muut näkökulmat eivät pysty (Salmon & Shackelford 2008, 3, 8). Evoluutiopsykologian sisällä on myös luotu niin sanottu isoäitihypoteesi, jonka mukaan isoäidit auttavat aina tyttäriään. Äitilinjaan painottuvan auttamisjärjestelmän evolutiivinen selitys perustuu isyyden epävarmuuteen. Nainen voi aina olla varma sukulaisuudestaan synnyttämänsä lapseen, mutta miehen osalta sukulaisuudesta ei ole varmuutta. Näin ollen isoäitien on kokonaiskelpoisuutensa kannalta hyödyllisintä tukea jälkeläisiään suvun äitilinjassa. (Tanskanen ym. 2009, 384.)

Verisiteiden merkityksen tarkastelussa on osaltaan kysymys omien juurien tuntemisen tärkeydestä. Perhejuuria, jotka paikantavat ihmisen emotionaalisesti, geneettisesti ja kulttuurisesti, on pidetty merkityksellisenä turvallisuuden ja itsensä järjeistämisen vuoksi. Toisaalta ajatellaan, että olemme ikään kuin oman elämämme kirjoittajia. Smart (2007) ymmärtää edellä mainitut näkemykset keskenään kilpailevina. ”For many the sense of being embedded in a family history can be taken for granted and, as a result, it may go unremarked. For refugees, orphans, adoptees and the displaced these issues are more likely to loom large”. (Smart 2007, 81.) Perhejuurten tärkeys nousee siten esiin etenkin silloin, kun ne eivät ole itsestään selviä. Nykyisyydessä tehtävät identifikaatiot perustuvat menneisyyden tarinoihin, joiden kautta rakennetaan historiaa, jaettua syntyperää, joka saa uuden

sukupolven tuntemaan kuuluvansa johonkin. Näiden lankojen puuttuessa voi olla vaikeaa tuntea itseään. (Smart 2007, 86.) Mason (2004a, 424- 425, 427) on tutkinut vierailuja sukulaisten luona ja toteaa niiden mahdollistavan oman historian rakentamisen, molemminpuolisen tiedon jakamisen kautta. Ihmisillä on tarve tuntea sukulaisensa. Sukulaisten luona vierailu ja heidän tuntemisensa vahvistaa johonkin kuulumisen tunnetta.

Verisiteiden voidaan myös ajatella olevan jotain hyvin perimmäistä ja luonnollista. Verisidettä pidetään niin sanotusti eri siteenä. On kysymys sukulaisuutta koskevasta käsityksestä, jonka ytimenä pidetään biologisia siteitä. Sukulaisuuden ikään kuin perimmäistä luonnollisuutta ei edes ajatella olevan mahdollista kyseenalaistaa. (Suoranta 2006, 23.) Arkisissa kohtaamisissa ja elämänmuodoissa sosiaalinen näyttää usein voittavan biologisen, mutta kun tullaan merkityksellisiksi ja perustaviksi määritettyjen arvostusten alueelle, biologisen merkitys nousee (Harinen 1998, 423).

Biologisen perheen, perinteisen ydinperheen, rinnalle on noussut monia uusia perhemuotoja, joiden yhteydessä on havaittavissa tarve pohtia verisiteiden merkitystä. Haluan tuoda esiin näitä eri perhemuotoja koskevia keskusteluja esimerkkinä verisiteiden merkityksellisyyden pohdinnoista ja nämä perhemuodot ovat myös samankaltaisia kuin sijaisperhe. Sijaisperheitä tietyllä tavalla muistuttavissa uusperheissä lapsen ja perheen suhteen yhtenä ulottuvuutena on biologinen ulottuvuus. Biologiseen lapsi-vanhempi-suhteeseen kytkeytyvät kulttuurissamme vanhempana olon oikeudet ja myös velvollisuudet kyseenalaistamattomasti, mikä tulee erittäin selvästi näkyviin, kun lapsen ja vanhemman väliltä puuttuu biologinen sidos. Uusperhetilanteissa, kuten myös perhehoitosijoituksissa, ”oikean vanhemmuuden” toteutuminen ja keskustelu ”oikeasta perheestä” on ongelmallista nimenomaan biologisen siteen puuttumisen vuoksi. Uusperheen ”onnistumista” on myös usein mitattu sillä, miten hyvin lapset ovat sopeutuneet ja hyväksyneet uudet aikuiset vanhemmiksi, jolloin onnistuminen linkittyy siihen, kuinka paljon se muistuttaa ydinperhettä. (Ritala-Koskinen 2001, 54–55, 151, 195.)

Myös adoptioperhekeskusteluissa on pohdittu verisiteiden merkityksellisyyttä. Ensinnäkin adoptiovanhemmuuteen liittyvissä keskusteluissa monet ihmiset ymmärtävät adoption niin, että on kyse ”toisten ihmisten lasten” hoitamisesta, ja sen vuoksi tämänkaltaisen vanhemmuus on jotenkin heikompaa. Vaikka sosiaalityö on haastanut biologisuuden paremmuutta puolustamalla adoptiota ja sijaishuoltoa, adoptiota pidetään kuitenkin aina ”toiseksi parhaana” vaihtoehtona. (Hicks 2006, 763–764, 769; Jones & Hackett 2010, 47; Wegar 2000, 363.) Vaikka adoptio olisi niin sanottu

luottamuksellinen adoptio, jossa yhteydet biologiseen sukuun katkaistaan täysin, adoptiovanhemmat ovat hyvin tietoisia lapsen biologisten siteiden olemassaolosta (Jones & Hackett 2010, 48). Syynä verisiteiden merkityksen korostumiseen adoptioperheillä voi myös olla heidän tarpeensa tietää adoptiolapsen biologinen tausta, jotta voidaan selvittää mahdolliset terveysriskit ja periytyvät sairaudet (Lebner 2000, 373, 376).

Esimerkiksi Marchin (1995, 654) tutkimusta varten haastatellut adoptoidut pitivät adoptiossa muodostuneita perhesuhteita heikompina kuin biologisia perhesuhteita, he myös kertoivat sosiaalisen identiteettinsä vahvistuneen sen myötä, kun he saivat tietoa biologisista juuristaan. (March 1995, 654.) Adoptiotyöntekijöiden kannalta tarkasteltuna he yrittävät luoda uudelleen biologisen perheen korostaen geneettisen yhteyden merkitystä. On kuitenkin ristiriitaista painottaa adoptioperheen samankaltaisuutta biologisen perheen kanssa ja todeta, että adoptioperhe ei koskaan voi olla yhtä ”oikea” perhe, kuin perhe, jota yhdistävät biologiset siteet. (Wegar 2000, 367.)

Samankaltaisuuden etsiminen ja löytäminen vaikuttaa olevan kaikkialla länsimaissa adoptioperheille ominainen piirre. Adoptioperheet pyrkivät luomaan väistämättömän ja ”luonnollisen” yhteyden lapsen ja itsensä välille. Samoja keinoja käyttävät muutkin perheet, mutta niissä ”perheen tekeminen” jää usein näkymättömäksi, koska se on niin itsestään selvää ja biologiaan perustuvaa. (Högbacka 2009, 169–170.) Sosiaalityöntekijät ovat näyttäneet pyrkineen löytämään lapselle adoptiovanhemmat, jotka näyttävät mahdollisimman samanlaisilta kuin lapsi. Lapsen ja vanhempien välinen yhdennäköisyys vähentää adoption mahdollisesti aiheuttamaa sosiaalista leimaa ja se auttaa yhteenliittymisen prosessissa. (Wegar 2000, 367; Lebner 2000, 376.) Verisiteiden merkityksessä on siten keskeistä samankaltaisuuden kiehtovuus. Sosiaalisessa elämässä kysymys siitä, kuka näyttää samalta, on merkittävä. Perheen samankaltaisuudet ovat hyvin henkilökohtaisia, mutta ne ovat myös julkisesti saatuja ja kommentoituja. (Mason 2008b, 30; myös Högbacka 2009, 165–167.)

Olen havainnut keskustelujen yhdennäköisyydestä nousevan esiin adoption lisäksi myös hedelmöityshoidoista puhuttaessa. Kulttuurinen normi vanhemmuuden perustumisesta biologisiin siteisiin materialisoituu hedelmöityshoitoja koskevassa lakipykälässä, jolla pyritään yhteensopivien sukusolunluovuttajien valikointiin. Hedelmöityshoitolaian pykälistä on luettavissa, rakentuuko yhteiskunnassa vallitseva sukupuolijärjestelmä oletukseen biologisista lapsen ja vanhemman välisistä suhteista vai nähdäänkö perhesuhteet kulttuurisesti muokkautuneina, jolloin hoitojen

avulla luodaan tarkoituksella biologisista siteistä vapaita sukulaisuuden järjestelyjä. (Hirvonen 2007, 280–283.) Kysymys siitä, pitäisikö hedelmöityshoidolla alkunsa saaneella lapsella olla oikeus tietää geneettinen alkuperänsä, osoittaa, että ”oikean vanhemman” etsiminen menee kulttuurissamme biologiaakin syvemmälle, geeneihin, joista uskotaan löytyvän viimeinen totuus. (Ritala-Koskinen 2001, 55.)

Edellä esiin tuodut keskustelut osoittavat, että on kysymys biologisten siteiden suuresta kulttuurisesta merkityksestä (Pösö 2003, 155; Jones & Hackett 2010, 49). Esillä ovat siten sekä biologisiin siteisiin perustuvaa perhekäsitystä rikkovat että biologisen siteen tärkeyttä korostavat näkökulmat. On nähtävissä, että suomalaisessa kulttuurissa ei ole helppo irtaantua biologisista perhesiteistä sekä niihin kietoutuvista yksilöllisistä ja kulttuurisista merkityksistä. (Pösö 2003, 157–158.)

Verisiteiden merkityksellisyyden problematisointi ja tarve pohtia niiden merkitystä on noussut esiin etenkin erilaisista, ydinperheestä, poikkeavista perhemuodoista keskusteltaessa. Edellä mainitut keskustelut osoittavat, että verisiteiden merkityksellisyydestä on olemassa erilaisia näkemyksiä, ja niiden merkitys esimerkiksi vaihtelee eri kulttuureissa. Suomessa lastensuojelulaki korostaa verisiteiden merkitystä perhehoitoon sijoitettujen lasten elämässä, kuten johdannossa toin esiin. Verisiteiden merkityksellisyyden tarkastelua ei voida sivuuttaa tutkittaessa sijaisperheissä asuvien lasten perhesuhteita vaan niiden tarkastelu on tarpeellista.

2.4 Perhesuhteiden neuvoteltavuus

Tutkimukseni kolmannen keskeisen teoreettisen ajatuksen muodostaa ajatus perhesuhteiden neuvoteltavuudesta, joka sijoittuu kriittisen perhetutkimuksen kentälle. Kriittisen perhetutkimuksen ja lasten perhesuhteiden tutkimisessa on keskeistä ajatus perhesuhteiden neuvoteltavuudesta. Ajattelen perhesuhteiden neuvoteltavuuden kietoutuvan olennaisesti keskusteluihin ihmisen sidoksellisuudesta ja verisiteiden merkityksestä. Perhesuhteiden neuvoteltavuus on mahdollista kaikissa tilanteissa, mutta perhehoitoon sijoitettujen lasten sidoksellisuuden muuttuessa huostaanoton ja sijoituksen myötä tullaan tilanteeseen, jossa perhesuhteiden neuvoteltavuus korostuu. On kiinnostavaa tarkastella perhesuhteiden neuvoteltavuutta, koska lasten perhesuhteet moninaistuvat sijoituksen myötä. Neuvoteltavuus liittyy siihen, miten näitä moninaisia perhesuhteita merkityksellistetään. Luvussa 2.1. käymäni keskustelu perheistä konfiguraatioina yhdistyy myös keskusteluihin perhesuhteiden neuvoteltavuudesta. Perhekonfiguraatiot eivät ole täydellisiä kokonaisuuksia selvine rajoineen, vaan ne ovat kokoelma vaihtelevuutta ja epävakautta (Jallinoja 2008, 115).

Kriittinen perhetutkimus purkaa ja kyseenalaistaa stereotyyppistä perheaajattelua ja pyrkii avaamaan moniulotteisempaa perheymmärrystä. Kriittinen perhetutkimus ei muodosta selkeää koulukuntaa, mutta tietyt keskustelut toistuvat, kuten keskustelut perheestä käsitteenä. Tarkoituksena on irtisanoutua perhekäsitettä koskevista yksinkertaistavista oletuksista, ja tavoitteena on laajentaa, hajottaa sekä tarkentaa sitä. (Forsberg 2003, 7-9, 11.) Avoin suhtautuminen perhekäsitteeseen auttaa ymmärtämään lasten monimuotoisia perhetilanteita. Ajattelen kriittisen perhetutkimuksen olevan avuksi siinä, kun tutkimuksessa selvitetään lasten näkemyksiä uudenlaisista, ydinperheestä poikkeavista perhemuodoista. On kiinnostavaa, kuinka lapset neuvottelevat moninaisia perhesuhteitaan. Sijaisperheet ovat uusperheiden ja adoptioperheiden rinnalla esimerkkinä ei-perinteisestä perhemuodosta, joten sijaisperheissä asuvien lasten perhesuhteiden tutkiminen edellyttää myös monimuotoisempaa ymmärrystä perheestä. Kriittisessä perhetutkimuksessa perhettä ei käsitetä erillisenä kokonaisuutena vaan sosiaalisia suhteita tulkitsevana. (Gubrium & Holstein 1987, 776). Olennaista omalle lähestymistavalleni on kriittisen perhetutkimuksen näkemys, että perhesuhteita luodaan ja niistä voidaan neuvotella. Omaan tutkimukseeni kriittinen perhetutkimus sopii, koska tavoitteenani on ymmärtää sijoitettujen lasten perheiden monimuotoisuutta. Eri perheenjäsenille perhe ja perhesuhteet voivat merkitä eri asioita, jonka vuoksi on tärkeää tutkia lasten näkemyksiä perhesuhteistaan. Lisäksi perhesuhteiden neuvoteltavuus korostuu per-

hehoitoon sijoitettujen lasten kohdalla, koska heidät on sijoitettu toiseen perheeseen, ja he ovat kuitenkin yhteydessä myös entiseen perheeseensä. Neuvoteltavuus on mahdollista kaikissa näissä suhteissa.

David Morgan (1996, 11) puhuu ”perhekäytännöistä”, ja käyttää perhettä adjektiivina, ei substantiivina. Perhe adjektiivina tarkoittaa, että huomioidaan käytännöt, jotka linkittyvät vanhemmuuden, sukulaisuuden ja avioliiton ideoihin ja odotuksiin sekä velvollisuuksiin. Perhe-elämä voidaan ymmärtää monenlaisten linssien ja näkökulmien kautta. Perhe-elämä ei ole siten vain yksinkertaistetusti perhe-elämää, se on aina jatkuvaa muiden alueiden olemassaolon kanssa. Sosiaaliset käytännöt, tilanteet ja julkiset instituutiot muokkaavat perhekäytäntöjä. Perhe-elämän tärkeys on näissä käytännöissä, jotka väistämättä limittyvät muiden elämän osa-alueiden kanssa. (Morgan 1999, 13, 29.) Feministinen tutkimus 1980-luvulla oli radikaalia ja innovatiivista, kun taas perhetutkimus oli enemmän konservatiivista, mutta myöhemmin feministinen tutkimus kuitenkin avasi laajempaa ymmärrystä perheestä (Morgan 1996, 10). Forsbergin (2003, 10) mukaan kriittinen perhetutkimus pohjautuu etenkin feministiseen tutkimukseen erityisesti siinä mielessä, että se on nostanut eri perheenjäsenten erilaisia näkökulmia perheeseen. Feministinen tutkimus ei pelkästään pyrkinyt välttämään termin ”perhe” käyttämistä, vaan myös haluttiin ottaa käyttöön neutraalimpia termejä kuten ”kotitalous” tai ”yksityinen alue” (Smart 2007, 27).

Esimerkiksi Mason ja Tipper (2008a, 441) ovat tutkineet lasten käsityksiä sukulaisuudesta ja huomanneet lasten ja nuorten luovasti määrittelevän, keitä heidän perheeseensä kuuluu. Lapset voivat sisällyttää siihen kotitaloutensa jäsenet, lemmikit, laajan joukon sukulaisia, kuolleita yksilöitä ja joskus myös henkilöitä monesta kotitaloudesta. Mason ja Tipper (2008a, 442) tarkoittavat kinship-termillä sekä lasten sukulaisuussuhteita että suhteita, jotka tuntuvat sukulaisuussuhteelta, vaikka eivät sitä virallisesti ole. Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli suhteita, joita he kuvailivat ikään kuin oikeiksi perhesuhteiksi. Lapset tiedostivat, että nämä ihmiset eivät olleet heidän oikeita sukulaisiaan, mutta lapset nimittivät heitä sukulaisiksi. Käsite ”kuvitteellinen sukulainen” ei kuitenkaan ole sopiva, sillä nämä suhteet olivat lasten näkökulmasta aitoja, sukulaisuussuhteiden kaltaisia suhteita. (vrt. Smart 2007, 49). Jotkut lapset kokivat myös ystävänsä osaksi perhettään.

Myös ajan merkitys korostui heidän suhteessaan: ystävyys oli alkanut jo varhaislapsuudessa. Lapset eivät määritelleet ketään helposti ”kuin vanhemmakseen” tai ”kuin isovanhemmakseen”. Vanhempien ystäviä saatettiin kutsua tädeiksi ja sediksi, mutta harvoin kukaan sanoi ”kuin vanhempi” tai ”kuin isovanhempi”. Tutkimuksen mukaan ”tädit”, ”sedät” ja ”serkut” ovat

ehkä joustavampia ja muuttuvampia kategorioita kuin vanhemmuus tai iso-vanhemmuus. (Mason & Tipper 2008a, 451–452.) Mason ja Tipper (2008a, 454, 456) korostavat, että lasten suhteisiin vaikuttaa myös se, kuinka niille annetaan mahdollisuus toteutua ja kasvaa. Perheen yhteydenpito muihin ihmisiin on yksi vaikuttava tekijä, mistä johtuen lapset eivät välttämättä luo näitä ”kin-like” suhteita täysin itse.

Kuviteltu ja eletty perhe. Yhdistän perhesuhteiden neuvoteltavuuteen ajatuksen kuvitellusta ja eletystä perheestä. Ajatus kahdesta perheestä on lähtöisin John Gillisiltä (1996, xv), joka on todennut: ”We all have two families, one that we live with and another we live by. We would like the two to be same, but they are not.” Gillisin (1996) mukaan me emme vain elä perheissä vaan olemme riippuvaisia niiden symbolisesta merkityksestä, ja esitämme itsemme niiden kautta niin kuin haluaisimme ulkopuolisten ajattelevan meistä. Todellinen eli eletty perheemme on pirstaleinen ja kestämätön, kun taas kuviteltu perhe ei petä meitä koskaan. Sitä rakennetaan myyteillä ja rituaaleilla. (Gillis 1996, xv.) Se soveltuu perhehoitoon sijoitetujen lasten perhesuhteille ja kodille antamien merkitysten tutkimiseen, koska lapsilla on moninaisia perhesuhteita. Lapsilla on myös mahdollisesti kokemuksia monista eri kodeista. Ajatus kuvitellusta ja eletystä perheestä tuo esiin perhesuhteiden neuvoteltavuutta.

Lapselle voi muodostua kuvitelmia yhtä lailla perhesuhteistaan ja kodeistaan, ja molemmat niistä sisältävät myös eletyn puolen. Kahden perheen vertausta voidaan käyttää myös parisuhteesta, äitiydestä ja työstä (Jallinoja 2000, 15; Maksimainen 2010, 86–87). Kuviteltu parisuhde on tietyllä tavalla suojassa mielissämme ja mielikuvituksessamme erilaisina tunteina, muistoina, toiveina sekä ajatuksina. Kuvitellulla parisuhteella ei tarkoiteta pelkästään haaveilua tai parisuhteen täydellistä ihannointia vaan siihen liittyy eletyn elämän rinnalla kulkevaa kuvitelmien, kuvien ja ajatusten virtaa, joka ammentaa kulttuurisista elementeistä, esimerkiksi myyteistä, fantasioista, rituaaleista, mielikuvista ja vakiintuneista käsityksistä. (Maksimainen 2010, 86–87.)

Kuviteltu-eletty-perhe – jaottelun rinnalle on muodostunut samankaltaisia muitakin jaotteluja. Esimerkiksi Ritala- Koskinen (2001, 199–200) jakaa perheen ”arki-perheeseen” ja ”tunne-perheeseen”. Hän määrittelee uusperheen perhe-elämän arkiseksi tapahtumapaikaksi ja sen myötä lapsen arki-perheeksi. Arki-perheen rinnalla lapselle muodostuu myös toisen tason perhe, tunne-perhe, jossa keskeisinä ovat läheiset tunnesuhteet lapsen ja hänen perheeseensä kuuluvaksi katsomien ihmisten välillä. Arki-perhe ja tunne-perhe eivät ole täysin irrallisia toisistaan, tiettyä päällekkäisyyttä on.

Kun uusperhe on kasvanut täyteen mittaansa, voidaan puhua uusperheestä tunne-perheenä, jolloin arkiperhe on osa lapsen tunne-perhettä. Tavoitteena on ajatus uusperheestä ”meidän perheenä”. (Ritala-Koskinen 2001, 199–200.) Kuviteltuun ja elettyyn perheeseen voi liittää myös ajatuksen perheen ”näytteillepanosta”. Finchin (2007, 67) mukaan tämän päivän perheillä on myös tarve ikään kuin tuoda näytteille oma perheensä. Perheen ”esittäminen” muille on prosessi, jonka kautta yksilöt ilmaisevat relevantille yleisölle, että heidän tekemisensä on perheen tekemistä ja vahvistavat siten, että nämä suhteet ovat perhesuhteita. Ajatusta perheen näytteillepanosta on tutkittu niin adoptioperheitä kuin esimerkiksi kuolinilmoituksia koskevissa konteksteissa. (Jones & Hackett 2010; Jallinoja 2011, 90).

Kuviteltuihin perhesuhteisiin kuuluvat ajatukset tunteiden ja muistojen merkityksestä perhesuhteissa, jotka liittyvät myös sidoksellisuuteen ja verisiteiden merkityksen tarkasteluun. Se, mitä muistamme, on yhteydessä olennaisesti tunteisiin, sillä muistamme parhaiten onnelliset tai hyvin onnettomat tapahtumat. Tunteet vaikuttavat siihen, mitä muistamme ja mitä unohdamme. (Smart 2007, 39.) Suhteet ovat olemassa yksilön kuvitelmissa ja ajatuksissa. Voimme myös kuvitella, että suhteemme olisivat parempia: yritämme käsitellä pettymyksiä, vertaamme menneisiin suhteisiin tai muiden ihmisten suhteisiin. Perheet voivat olla täynnä salaisuuksia ja valheita, jotka ovat monien tietämättömissä: annetaan ”illuusio” suhteiden läheisyydestä ulospäin. Kuvitelmien työstäminen on yksi perheikäytäntö. (Smart 2011, 25, 27.)

2.5 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tehtävänä on tutkia perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä. Selvitän lasten kodille antamia merkityksiä erillään heidän perhesuhteille antamistaan merkityksistä, vaikka perhesuhteet kietoutuvat vahvasti kotiin. Kodin sidoksellisuus ja neuvoteltavuus ovat tarkastelun kohteena. Tarkastelen lasten perhesuhteita sidoksellisuuden, verisiteiden merkityksen ja perhesuhteiden neuvoteltavuuden kautta. Millaisia sidoksia lapsilla on eri perheenjäseniin ja mihin nämä sidokset perustuvat? Miten lapset merkityksellistävät yhtäältä verisiteisiin perustuvia ja toisaalta sijaisperheessä muodostuvia perhesuhteita? Tutkin perhesuhteiden neuvoteltavuutta lasten kaikissa perhesuhteissa. Kuviteltu ja eletty perhe on myös yksi perhesuhteiden neuvoteltavuuden tarkastelun väline.

Tutkimukseni kolme lähtökohtaa: ihmisen sidoksellisuus, verisiteet ja perhesuhteiden neuvoteltavuus muodostavat sopivan tarkastelupohjan perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamien merkitysten tarkasteluun. Ihmisen sidoksellisuus on kodin ja perhesuhteiden tutkimisen lähtökohta. Perhesuhteiden neuvoteltavuus tarkoittaa, että kaikki perhesuhteet ovat neuvoteltavissa, eivät vain annettuja. Myös koti voi olla neuvoteltu. Verisiteiden merkityksellisyyden tarkastelu on kiinnostavaa ihmisen sidoksellisuuden ja perhesuhteiden neuvoteltavuuden vuoksi. Perhesuhteiden neuvoteltavuus sisältää myös keskustelun kuvitellusta ja eletystä perheestä, joka soveltuu perhehoidossa elävien lasten kodille ja perhesuhteille antamien merkitysten tutkimiseen. Tutkin sidoksellisuutta, verisiteiden merkitystä ja perhesuhteiden sekä kodin neuvoteltavuutta ikään kuin kotia ja perhettä vasten.

Tutkimuksellani haluan tuoda esiin lastensuojelun perhehoidossa elävien ja aiemmassa suomalaisessa tutkimuksessa hiljaisiksi ja varsin vähälle huomiolle jääneiden lasten ääntä. Tutkimukseni sisältää aineksia niin kriittisen perhetutkimuksen, sosiologisen lapsuustutkimuksen kuin lastensuojelun sijaishuollon tutkimuksenkin alueilta. Keskeiset teoreettiset keskusteluni ihmisen sidoksellisuudesta ovat lähtöisin sosiologian (Elias 1978; 1987; 1991) kentältä, josta ne ovat kantautuneet myös perhetutkimukseen (esim. Castrén 2001; 2009b; Widmer ym. 2008). Verisiteiden merkityksestä on keskusteltu perhetutkimuksessa ennen kaikkea tarkasteltaessa ydinperheestä poikkeavia perhemuotoja ja perhesuhteiden muotoutumista niissä, ja se linkittyy myös suomalaiseen lastensuojeluun. Perhesuhteiden neuvoteltavuus taas on lähtöisin kriittisen perhetutkimuksen kentältä. Metodologiset keskusteluni ja valintani taas kuuluvat

sosiologisen lapsuustutkimuksen kentälle. Kolmas keskeinen alue on lastensuojelun sijaishuolto sekä käytäntönä että tutkimuksen kohteena, sillä tutkimukseeni osallistuneet lapset ovat lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olevia huostaanotettuja ja perhehoitoon sijoitettuja lapsia. Tutkimukseni paikantuu siten monille eri kentille ja eri keskusteluihin.

Tutkimuksen teoreettista kehystä koskevien valintojen lisäksi olen tehnyt myös valintoja käyttämieni termien suhteen. Olen valinnut termin "perhehoitoon sijoitettu lapsi" kuvaamaan haastateltaviani, mutta käytän välillä termiä "perhehoitolapsi" tai "sijoitettu lapsi" tuodakseni vaihtelevuutta tekstiin. Sen sijaan en käytä termiä "sijaislapsi" sen negatiivisen sävyn vuoksi. Mielestäni lapsi ei ole kenenkään sijainen. "Sijaislapsi" on jollain tavalla leimaavampi käsite kuin edellä mainitut. Toiset tutkijat eivät hyväksy esimerkiksi sijaishuoltajanimitystä, koska se viittaa siihen, että joku voisi korvata lapsen äidin (Surbeck 2003, 106).

Lasten biologisesta perheestä käytän vaihtelevasti termejä "biologinen perhe", "entinen perhe", "syntymäperhe" tai "verisiteistä muodostuva perhe". Kuten olen jo todennut "verisiteet" kuvastaa vahvemmin biologista sidosta kuin biologiset siteet. "Verisiteet" on myös tietyllä tavalla kiehtovampi ja kiinnostusta enemmän herättävä termi kuin jokseenkin tavallinen "biologiset siteet". "Verisiteet" termin käyttö kattaa lisäksi lasten suhteet, joissa on kysymys puolikkaista biologisista siteistä, toisin sanoen puolisisaruksista. Se myös problematisoi biologisten siteiden itsestäänselvyysoletusta. Lasten sijaisperheestä käytän ainoastaan termiä sijaisperhe.

LAPSIA TUTKIMASSA

3

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni aineiston, jonka jälkeen käyn läpi aineistonkeruumenetelmäni teemahaastattelun, verkostokartan ja päiväkirjan. Tuon esiin keskustelua tutkimuksen portinvartijoista ja suhteen luomista haastateltaviin. Lasten asema tutkimuksessa ja lapsilta saatava tieto sisältävät keskustelua lasten näkökulman tavoittamisesta niin tutkimuksessa kuin lastensuojelun käytännön kentällä. Käsittelen myös aineistoni analyysin. Lisäksi on tärkeää pohtia tutkimukseni sensitiivisyyttä ja siihen läheisesti liittyviä tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Luku päättyy keskusteluun tutkimuksen luotettavuudesta.

3.1 Tutkimusaineisto

Haastattelin väitöskirjatutkimustani varten 20 perhehoitoon sijoitettua lasta, jotka olivat haastatteluhetkellä iältään 8–12-vuotiaita. Haastattelin lapsista seitsemää vuonna 2004 pro gradu -tutkielmaa varten (Hämäläinen 2005). Yhdistin pro gradun tuottaman aineiston väitöskirjatutkimuksen aineistoon, joka koostuu kolmentoista lapsen haastatteluista, jotka on tehty vuonna 2008. Sain haastateltavani kahden eri yhteistyötahon avustuksella: Jyväskylän sijaishuoltoyksikön sekä Pelastakaa Lapset ry:n kautta.

Valitsin kouluikäiset lapset tutkimuskohderyhmäkseni, sillä ajattelin heille olevan luontevaa osallistua haastattelututkimukseen, koska he olivat jo koulumaailmassa. Valitsin heidät myös kaventaakseni tutkijan ja tutkittavan välistä kuilua (myös Eriksson & Näsman 2010, 6). Esimerkiksi lapsia tutkineet Eriksson ja Näsman (2010, 6) sekä Ritala-Koskinen (2001, 86) olettivat kouluikäisillä lapsilla olevan enemmän kokemusta aikuisten ja lasten välisestä vuorovaikutuksesta perheen ulkopuolella sekä kokemusta tiedon tuottamisesta. Haastateltavista sattumalta puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. Haastattelin tutkimustani varten seuraavat lapset: Anne (12 v.), Anni (8 v.), Ella (9 v.), Heli (11 v.), Henna (12 v.), Inkeri (9 v.), Matilda (11 v.), Miia (9 v.), Päivikki (11 v.), Venla (11 v.), Aapo (9 v.), Aatu (10 v.), Elias (8 v.), Jarkko (11 v.), Kimmo (12 v.), Markku (9 v.), Marko (9 v.), Matti (11 v.), Olavi (12 v.) ja Oskari (9 v.). Muutin lasten nimet sellaisten henkilöiden nimiksi, jotka ovat olleet minulle eri tavoin merkittäviä erilaisissa yhteyksissä.

Lasten sijoitusten kestot haastatteluhetkellä vaihtelivat siten, että lapsista neljä, Anne, Ella, Päivikki ja Markku, olivat olleet sijoitettuina sijaisperheeseensä alle 2-vuotiaasta. Lapsista viisi: Henna, Heli, Jarkko, Kimmo ja Olavi, olivat asuneet sijaisperheissään noin kuudesta seitsemään vuotta. Lyhyemmän ajan, noin 2–4 vuotta, oli ollut sijoitettuna 11 lasta: Anni, Inkeri, Matilda, Miia, Venla, Aapo, Aatu, Elias, Marko, Matti ja Oskari. Lapsista seitsemällä oli yksi tai useampi sisarus sijoitettuna samaan perheeseen. Osalla heistä ei ollut sisaruksia lainkaan, tai sisarukset olivat aikuisia ja asuivat jo omissa kodeissaan. Kahden lapsen sisarukset olivat sijoitettuina eri sijaiskotiin kuin missä he itse asuivat. Yhdellä lapsella osa sisaruksista asui hänen kanssaan samassa perheessä, kun osa sisaruksista oli sijoitettuna toiseen sijaisperheeseen. Lapsista kaksi oli ainoina lapsina sijaisperheissään, kun muilla lapsilla samassa sijaisperheessä asui sijaisperheen biologisia lapsia ja / tai muita sijoitettuja lapsia.

Osa lapsista kertoi minulle huostaanottonsa ja sijoituksensa taustoisista. Lapsista seitsemän kertoi syynä olleen vanhempien päihteidenkäytön. Yksi lapsi taas ajatteli sijoituksen olevan seurausta vanhempiensa köyhyydestä. Seitsemän lasta kertoi tietävänsä syyn, mutta he eivät puhuneet siitä, enkä painostanut heitä siihen. Kaksi haastateltavista kielsi tietävänsä mitään asiasta, mutta he totesivat, että tietämättömyys ei myöskään vaivannut heitä. On hyvin mahdollista, että lapsi ei halua muistaa sijoituksen syytä, mutta on myös mahdollista, että hänelle ei ole kerrottu sijoituksen syytä tai lapsi ei ymmärrä sitä. Aiempien tutkimusten mukaan tämä on varsin tavallista. Johnsonin ym. (1995) haastattelemista lapsista 40 % (N=59) oli kokenut sijoituksen hyvin hämmäntäväksi tilanteeksi. Kymmenen lapsista ei tiennyt lainkaan, miksi heidät oli sijoitettu. Yksi lapsista esimerkiksi luuli, että sijoitus oli hänen syynsä, koska hän oli ollut poissa koulusta. Raution (2004, 86) haastattelemista sijoitetuista lapsista ainoastaan yksi lapsi nimesi syyn sijoitukselle, muut eivät osanneet tai eivät halunneet tehdä sitä. Osalle haastateltavistani huostaanoton ja sijoituksen syy oli jokseenkin epäselvä. Epäselviä käsityksiä huostaanoton ja sijoituksen syystä voidaan pitää joko puutteellisina tietoina tai osoituksena siitä, että aihe oli arka ja lapsi kertoi siitä käsittämällään ja haluamallaan tavalla. Muissakin tutkimuksissa on todettu huostaanotettujen lasten ja nuorten puutteelliset tiedot huostaanoton ja sijoituksen syystä. (Andersson 1999; Aronen 1994; Näsänen & Rautava 1998; Valkonen 1995, 31.)

Lasten aiemmista sijoituksista tiedän hyvin vähän, ainoastaan Ella ja Olavi kertoivat olleensa lyhyen aikaa toisessa sijaisperheessä. Miia, Elias ja Marko taas olivat olleet sijoitettuina lastenkotiin ennen siirtymistään sijaisperheisiinsä.

Viisi lasta, Anni, Miia, Venla, Elias ja Jarkko, olivat sijoitettuina sukulaisperheisiin. Sukulaissijaisperheenä heillä oli joko enon, sedän tai tädin perhe. Suurin osa lapsista oli kokenut perhesuhteissaan muutoksia jo ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Vanhempien avioeron tai avoeron olivat kokeneet kahta lukuun ottamatta kaikki haastatellut. Ainoastaan kahden lapsen vanhemmat asuivat edelleen yhdessä. Myöskään Anderssonin (2005, 52) ja Laakson (2009, 80) tutkimista sijoitetuista lapsista eivät kenenkään vanhemmat olleet asuneet yhdessä heidän lapsuudessaan. Viiden lapsen toinen biologinen vanhempi oli kuollut. Haastateltavani asuivat eri puolilla Suomea.

3.2 Teemahaastattelu, verkostokartta ja päiväkirja

Teemahaastattelu. Käytin molemmissa aineistonkeruissani pääasiallisena menetelmänäni puolistrukturoitua teemahaastattelua. Kun halutaan tietää, mitä joku ajattelee jostakin asiasta, kaikkein yksinkertaisinta on kysyä sitä häneltä. Haastattelu on siten eräänlainen keskustelu, joka tosin tapahtuu tutkijan aloitteesta ja usein tutkijan ehdoilla, mutta jossa tutkija pyrkii vuorovaikutuksessa saamaan selville haastateltavilta häntä kiinnostavat asiat. Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit on etukäteen määrätty ja kaikki etukäteen päätetyt teemat käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelee haastattelujen kesken. (Eskola & Vastamäki 2001, 24, 26–27.) Teemahaastattelu on muodoltaan avoin siten, että haastateltava pääsee halutessaan puhumaan melko vapaamuotoisesti. Toisaalta valitut teemat takaavat sen, että jokaisen haastateltavan kanssa on puhuttu jossain määrin samoista asioista. (Eskola & Suoranta 1998, 88.) Haastattelun puolistrukturoitu rakenne mahdollistaa lapsen valinnan puhua siitä, mikä on tärkeää hänelle (Munro 2001, 130). Tutkimuksessani olennaista ei ollut käydä läpi jokaisen lapsen kanssa täsmälleen samanlaisia kysymyksiä. Keskustelin kuitenkin kaikista teemoista jokaisessa haastattelussa, ja minulla oli myös joitakin yksittäisiä kysymyksiä, jotka halusin kysyä kaikilta lapsilta, esimerkiksi: jos saisit esittää kolme toivomusta, mitä toivoisit? Minulla oli mukanaani apukysymyksiä, mutta en kysynyt kysymyksiä missään tietyssä järjestyksessä, vaan lapsen kertoman mukaan siirryimme aiheesta toiseen. Haastattelu ei voi kuitenkaan koskaan olla täysin ilman rakennetta (Mason 2007, 62).

Ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessa, jossa haastattelin seitsemän lasta, haastatteluteemoinani olivat entisestä kodista sijaishotiin siirtyminen, sijoitettujen lasten sopeutumista helpottavat sekä vaikeuttavat tekijät

ja lasten perhesuhteet (Liite 4). Toisessa aineistonkeruuvaiheessa, jossa tapasin lapsia kaksi kertaa, kävimme ensimmäisessä tapaamisessa lapsen kanssa läpi lapsen käsitystä perheestään ja kodistaan ja täytimme lapsen verkostokartan eli omenapuun. Kysyin lapsilta muun muassa, keitä heidän perheeseensä kuuluu ja mitä koti heidän mielestään tarkoittaa. Lapset myös vertailivat entistä kotiaan sijaiskotiinsa ja verisiteistä muodostuvaa perhettä sijaisperheeseensä (Liite 5). Toisessa tapaamisessa kävimme läpi lapsen päiväkirjan ja jatkoimme keskustelua lapselle tärkeimmistä perhesuhteista. (Liite 5)

Teemahaastattelut kestivät molemmissa aineistonkeruuvaiheissa noin 30–60 minuuttia. Ensimmäistä aineistonkeruuta varten hankittuja haastateltaviani tapasin kerran ja toisessa aineistonkeruuvaiheessa tapasin lapsia kahdesti, lähinnä laajemman haastattelurungon vuoksi. Yhteensä tapaamisia oli 7 + 26. Tein haastattelumatkoja ympäri Suomea. Haastattelujen tekeminen oli erittäin mielenkiintoista, opettavaista ja kiehtovaa, vaikka matkat olivat minulle myös ajoittain raskaita. Onnekseni sain usein samasta sijaisperheestä kerralla kaksi haastateltavaa.

En tehnyt koehaastatteluja kummassakaan aineistonkeruuvaiheessa. Tähän valintaan vaikutti suuresti haastateltavien vaikea saatavuus. Toisessa aineistonkeruuvaiheessa en kokenut sitä kovin tarpeelliseksi, koska minulla oli jo kokemusta sijoitettujen lasten haastattelemisesta sekä pro gradu -tutkielman että lastensuojelun työkokemuksen kautta. Koehaastattelujen tekeminen voi olla hyödyllistä haastattelukysymysten ja ajankäytön toimivuuden kannalta. Toisaalta kaikki lapset ovat erilaisia haastateltavia, eikä muutama koehaastattelu välttämättä ennusta kysymysten toimivuutta kaikkien lasten kanssa.

En tavannut lapsia ennen haastattelua. Lasten tapaamisessa etukäteen on sekä etunsa että haittansa. Sain neuvoja, että lapsia ei kannattaisi tavata etukäteen useita kertoja, koska aineistonkeruun jälkeen en olisi enää tavannut lapsia. Koin, että olisin tällöin ensin tutustunut lapsiin kunnolla ja sen jälkeen vain hävinnyt lasten elämästä. Toisaalta voisi olla hyvä tutustua lapseen ennen haastattelua, jotta lapsi ei esimerkiksi ujostelisi haastattelijaa. Eriksson ja Näsman (2010, 3) pitivät hyödyllisenä tavata lapset ennen varsinaista haastattelua, koska he halusivat kertoa tutkimuksesta kasvotusten etukäteen. (Samoin Cree ym. 2002, 51). Monet tapaamiset lasten kanssa ennen haastattelua aiheuttavat kuitenkin käytännön ongelmia: tutkijan täytyisi matkustaa enemmän, ja aineistonkeruu saattaisi viedä kohtuuttomasti aikaa.

Valitsin haastattelumenetelmäksi yksilöhaastattelun lähinnä sensitiivisen aiheen vuoksi (ks. myös luku 3.6.). Ryhmähaastattelujen etuna on pidetty niiden helpompaa käytännöllistä toteutusta verrattuna yksilöhaastatteluihin ja niiden tuottamaa rikasta tietoa. Ryhmähaastattelujen haitaksi on havaittu etenkin keskenään tuttujen lasten mahdolliset keskittymisvaikeudet, luotettavuuden saavuttaminen, jännitteisyys ja konfliktit. Ne voivat myös estää yksilöllistä ilmaisua ja ryhmässä voi olla esimerkiksi muita dominoiva henkilö (Fontana & Frey 2000, 652; Morgan ym. 2002, 14–15). Toisaalta ryhmähaastattelu voi vähentää tutkijan ja tutkittavien välistä valta-asetelmaa ja lapset voivat muodostaa merkityksiä yhdessä vertaistensa kanssa ja lapsi voi valita seuransa. (Eder & Fingerson 2002, 183; Lallukka 2003, 81). Esimerkiksi perhehoitoon sijoitettujen sisarusten haastattelemista samanaikaisesti voisi pitää mahdollisena. Yksilö- ja ryhmähaastatteluiden yhteiskäyttö voi myös olla tehokasta (Eder & Fingerson 2002, 192).

Haastattelun sosiaalinen konteksti. Sosiaalinen konteksti on erityisen merkityksellinen lasten haastatteluissa (Morgan ym. 2002, 9). Haastattelun kaikkia lapsia heidän sijaiskodeissaan heidän kesälomansa aikana. Myös Ritala-Koskinen (2001, 89) haastatteli lapsia heidän kodeissaan (Samoin Gardner 1996, 168). Halusin tehdä tutkimukseen osallistumisen lapsille mahdollisimman helpoksi. Valitsin sijaiskodin haastattelupaikaksi myös tutkimukseni sensitiivisen aiheen vuoksi. On tärkeää, että haastattelupaikka on lähellä lasta ja miellyttävä lapselle. Haastattelijan on myös hyvä istua samalla tasolla lapsen kanssa. (Aldridge & Wood 1998, 25–28; Morgan ym. 2002, 9; Wilson & Powell 2001, 37, 29.) Tutkimuksessa voidaan korostaa esimerkiksi haastattelupaikan yksityisyyden ja rauhallisuuden tärkeyttä (Laitinen 2004, 65). Toisaalta esimerkiksi Pirskanen (2011, 60–61) ei havainnut haastattelupaikalla olevan suurta vaikutusta haastattelujen onnistuneisuuteen, tosin kotona tehdyissä haastatteluissa aikuisten kanssa saattoi huomata haastateltavien tietyn varautuneisuuden verrattuna yleisissä tiloissa tehtyihin haastatteluihin.

Luonnollista ympäristöä on pidetty tärkeänä, sillä haastattelupaikka voi vaikuttaa lasten vastauksiin. Koulussa tehtäviä haastatteluja on kritisoitu muun muassa siitä syystä, että kouluympäristöön sisältyy käsitys oikeista ja vääristä vastauksista. Koulu on myös ympäristönä aikuisten kontrolloima, ei lasten. (Eder & Fingerson 2002, 183; Morgan ym. 2002, 9; Punch 2002b, 328; Scott 2000, 103–105.) Koulu on ongelmallinen ympäristö tutkimuksenteolle koulussa noudatettavien normien vuoksi ja siellä tehtävät haastattelut ovat usein monimutkaisia ja pitkiä prosesseja useiden portinvartijoiden vuoksi. Koulussa voi olla vaikea löytää luottamuksellista paikkaa haastattelun

toteuttamiseksi. (Darbyshire ym. 2005; Barker & Weller 2003, 211, 214; Linnavuori 2007, 69.) Tutkijan huolellisuus ja lisäkysymysten tekemisen tärkeys korostuvat, jotta saatu tieto ei kaventuisi koskemaan ainoastaan tutkimusympäristöä koskevia teemoja. Toisaalta haastattelutilanne sisältää joka tapauksessa koulumaisuutta aikuisen esittäessä kysymyksiä lapselle, ja lasten voi olla myös helpompi osallistua tutkimukseen kouluympäristössä. (Lallukka 2003 79, 84; Powell & Smith 2009, 134).

Erilaiset kontekstit, kuten koulu tai koti muodostavat erilaisia paikkoja, joissa lapset ja aikuiset ”puhuvat” (Christensen 2004, 170). Scott (2000, 94) kuten Barker ja Weller (2003, 219) suosii kotona tehtäviä haastatteluja, mutta pitää ongelmana sitä, jos vanhemmat haluavat olla läsnä haastattelutilanteessa. Haastateltavieni sijaisvanhemmista ei kukaan halunnut olla läsnä haastattelutilanteessa, eikä asiasta edes keskusteltu kenenkään kanssa. Tähän saattoi vaikuttaa se, että haastateltavani olivat jo kouluikäisiä. Osa sijaisvanhemmista kuitenkin halusi kertoa minulle ennen tai jälkeen haastattelun joko ihan arkisia asioita tai asioita, jotka koskivat haastattelun aihepiiriä. Yritin kuitenkin suodattaa mielestäni näitä asioita, koska olin tavoittelemassa lasten näkökulmaa, en aikuisten. Samoin Ritala-Koskisen (2001, 89) kokemus oli, että uusperheiden lasten vanhemmat tarjoutuvat välillä jonkinlaiseen selittäjän rooliin ja haluavat kertoa lasten taustoista.

Kotona tehtävillä haastatteluilla on uskottu olevan suurempi onnistumisen mahdollisuus kuin koulussa tehtävillä haastatteluilla, koska tila on haastateltavalle tuttu ja turvallinen. Pääseminen haastateltavan henkilön kotiin kertoo osaltaan haastateltavan sitoutumisesta haastatteluun ja luottamuksesta tutkijaan. Kotona tehtävässä haastattelussa avautuu mahdollisuus havainnointiin. Toisaalta kotona tehtävässä haastattelussa tutkijan pitää varautua mahdollisiin häiriötekijöihin, kuten muihin perheenjäseniin. (Eskola & Vastamäki 2001, 28.) Kotona tehtävä haastattelu voi olla usein helppo toteuttaa ja yhteistyö vanhempien kanssa voi toimia paremmin kuin esimerkiksi opettajien kanssa. Kotiympäristöä voidaan pitää ei-virallisena ympäristönä ja mahdollisuutena purkaa tilanteen tutkija-haastateltava-asetelmaa. Tutkijan kannalta kotihaastattelussa astutaan tietyllä tavalla ikään kuin keskelle haastateltavan elämää. (Barker & Weller 2003, 213, 216; Jähi 2004, 68.) Esimerkiksi Helavirta (2012, 53) koki, että kodissa tehtävissä haastatteluissa lapset eivät kieltäytyneet tutkimuksesta ja lapset osallistuivat innokkaina ja sitoutuneina tutkimukseen.

Kodin etu haastatteluympäristönä on mielestäni siinä, että se on lapselle tuttu paikka. Haastattelun suurinta osaa lapsista heidän omissa

huoneissaan, joiden voisi olettaa olevan lasten omimpia paikkoja. Muutaman haastattelun jouduin toteuttamaan keittiössä ja olohuoneessa, koska lapsilla ei ollut omaa huonetta. Lapsen omassa huoneessa tehtävä haastattelu vähentää osaltaan lapsen jännitystä ja on myös lapselle käytännössä helpompaa. Toisaalta tutkijat olettavat usein, että lapset välttämättä suosivat omaa ympäristöään, he eivät aina kuitenkaan halua aikuisen tutkijan tunkeutuvan lasten tilaan (Punch 2002b, 328). Erikssonin ja Näsmanin (2010, 4) tutkimuksen mukaan jotkut lapset halusivat tehdä haastattelun hieman ”julkisemmissa” kodin paikoissa, kuten olohuone tai keittiö, kun taas osa halusi tehdä haastattelun omassa huoneessaan.

Ritala-Koskinen (2001, 89) kuvailee haastattelukäyntejä lasten kotona kyläilykäynneiksi. Suomalaiseen kyläilyyn kuuluu olennaisena osana kahvinjuonti, ja hän koki, että lapsen omassa huoneessa tehdyissä haastatteluissa hän tunsi itsensä enemmän lapsen kaveriksi, joka tuodaan lapsen yksityisyyteen. Samoin omat haastatteluni sijaiskodeissa muistuttivat kyläilykäyntejä. Joissakin sijaiskodeissa söin yhdessä perheen kanssa ja viimeisellä haastattelukerralla sain sijaisvanhemmilta muistamisia mukaani.

Verkostokartta. Ennen toista aineistonkeruuvaihetta päätin ottaa käyttööni teemahaastattelun lisäksi kaksi muuta aineistonkeruumenetelmää, joista toinen on verkostokartta (Liite 6). Muun muassa Castrén (2009b) on käyttänyt verkostokarttaa tutkimuksessaan sukulaisuudesta ja Mason ja Tipper (2008a, 2008b, 2008c) ovat käyttäneet verkostokarttoja lasten perhesuhteita tutkiessaan. Verkostokartta voi auttaa tutkijaa hahmottamaan paremmin lasten monimutkaisia perhesuhteita, ja visuaalinen ilmaisu rohkaisee lapsia ilmaisemaan itseään vapaammin (Brannen ym. 2000, 57; Darbyshire ym. 2005, 422). Verkostokartta kytkeytyy olennaisesti Elias (1978) ajatuksiin ihmisen sidoksellisuudesta. Lasten verkostokartat muodostivat lasten perhekonfiguraatiot, jotka muodostuivat emotionaalisen läheisyyden perusteella. (vrt. Jallinoja 2008, 97).

Työssäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä olen käyttänyt erilaisia verkostokarttoja lasten kanssa. Pyysin ystävääni ja serkkuani Annia piirtämään minulle ison omenapuun ja siihen liitettäviä omenoita. Omenapuiden askartelu vei oman aikansa, mutta koin askartelun mukavaksi ja vaihtelua tuottavaksi tekemiseksi muun tutkimustyön ohessa. Omenapuun avulla kartoitin lapsille läheisimpiä perhesuhteita ja muita läheisiä suhteita, en ainoastaan sukulaisuussuhteita. Täytimme jokaisen lapsen kanssa ensimmäisen haastattelun lopussa verkostokartan (omenapuun). Lapsi sai kirjoittaa puunrunkoon nimensä, minkä jälkeen keskustelimme lapsen kanssa hänelle tärkeistä perhesuhteista. Läheisten ihmisten nimet

kirjoitettiin omenoihin ja asetettiin lähimmäksi lasta. Läheisimmät ihmiset tulivat ikään kuin ensimmäiselle tasolle lapsen nimen yläpuolelle ja toiseksi lähimmät ihmiset toiselle tasolle ja niin edelleen.

Liitteenä on esimerkki yhdenlaisesta verkostokartasta (Liite 6). Omenapuussa olevat nimet on muutettu, eikä se vastaa täysin kenenkään lapsen todellista puuta. Lapset tuntuivat pitävän verkostokartan tekemisestä, ja usein vasta sitä tehdessään lapset tulivat lähemmäksi minua ja kiinnostuivat pohtimaan itselleen tärkeitä perhesuhteita. Yksi lapsi käsitti aluksi verkostokartan sukupuuksi, mutta selitin hänelle tarkemmin, ja hän ymmärsi sukupuun ja verkostokartan välisen eron. Myös toinen lapsi tarkisti verkostokartan merkityksen.

Kati: "Kuka ois sulle kaikista tärkein ihminen?"

Matti: "Ai, onks se niinku sullei, ketä näkee eniten?"

K: "Ei, vaan kenet sä koet, että läheinen ja tärkeä."

Yksi lapsi jännitti haastattelun alussa, mutta verkostokartan esiintuominen rentoutti tilannetta selvästi, ja lapsi tuli istumaan vierelleni verkostokartan äärelle. Yksi lapsi taas osoitti jonkinlaista kritiikkiä verkostokarttaa kohtaan huokailemalla ja osoittamalla tietynlaista kyllästymistä täyttäessämme sitä. Sen sijaan haastattelussa hän vaikutti kiinnostuneemmalta.

Ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessani ajattelin, että lasten haastatteluun ei tarvita erityisiä menetelmiä. Olen muuttanut käsitystäni siinä mielessä, että uskon joidenkin menetelmien tekevän haastattelutilanteen kiinnostavaksi ja eri menetelmät voivat helpottaa joidenkin lasten ilmaisukykyä. Koin verkostokartan menetelmänä myös erittäin hyödylliseksi aineiston analysoimisessa.

Päiväkirja. Kolmantena aineistonkeruumenetelmänäni, toisessa aineistonkeruuvaiheessani, käytin päiväkirjaa (Liite 7). Ensimmäisen haastattelukerran lopuksi esittelin lapsille päiväkirjan ja kysyin, haluaisivatko he täyttää sitä yhden viikon ajan. Kaikki lapset suostuivat päiväkirjan täyttämiseen. Sain päiväkirjan takaisin lapsilta toisessa tapaamisessa. Osa lapsista vastasi hyvinkin monisanaisesti ja osa vastasi melko lyhyesti. Yksi lapsi vastasi lähes kaikkiin päiväkirjan kysymyksiin, että häntä ei voisi vähempää kiinnostaa. Haastattelussa hän sen sijaan keskusteli normaalisti ja avoimesti. Päiväkirjoissani oli strukturoidut kysymykset, tosin jokaista päivää koskeva viimeinen kysymys oli muodoltaan avoimempi. Päiväkirjani oli siten ennalta ohjattu eikä kovin vapaamuotoinen. Päiväkirjan kirjoittamisaika oli myös melko lyhyt. Se olisi voinut olla esimerkiksi kaksi viikkoa.

Kerroin päiväkirjasta sijaisvanhemmille jo sopiessamme haastatteluajan kohtaa puhelimesta. Eräs sijaisvanhempi pohti, että hän voisi tarvittaessa auttaa lasta päiväkirjan täyttämisessä. Korostin kuitenkin hänelle, että oli tärkeää, että lapsi kirjoittaisi itse. Toinen sijaisvanhempi taas innostui päiväkirjan kirjoittamisesta, koska lapsen lempiaine koulussa oli äidinkieli ja sijaisäiti uskoi lapsen pitävän päiväkirjan täyttämisestä. Päiväkirjaan kohdistui myös tätä negatiivisempia odotuksia, sillä eräs sijaisvanhempi epäili suuresti, suostuisiko lapsi kirjoittamaan mitään ainakaan, jos sijaisvanhempi pyytäisi lasta. Erään haastattelun jälkeen sijaisperheen isä tuli kysymään, oliko lapsi vastannut asiallisesti päiväkirjaan ja kertoi, että sijaisäiti oli yrittänyt tarkistaa päiväkirjaa, mutta lapsi ei ollut antanut.

Uskon, että samoin kuin verkostokartat, päiväkirjat lisäsivät ainakin joidenkin lasten kiinnostusta tutkimukseen osallistumiseen. Osa lapsista oli esimerkiksi koristellut päiväkirjoja ja ilmaisi mielipiteensä päiväkirjan täyttämisestä.

"Oli kiva päivä, harmi vain kun tämä päiväkirja loppuu, sitä oli aina iltaisin kiva täyttää." (Päiväkirja, lapsi 11v.)

Jotkut lapsista olivat huolissaan, olivatko onnistuneet päiväkirjan kirjoittamisessa.

"Siellä voi olla kirjoitusvirheitä." (Markku)

Päiväkirjaan tutkimusmenetelmänä kohdistuu sekä kritiikkiä että myönteisiä näkemyksiä. Päiväkirjojen täyttäminen itsenäisesti vahvistaa lapsen osallisuutta tutkimuksen teossa. Päiväkirjat antavat osaltaan tarkentavaa tietoa etenkin lasten ja biologisten vanhempien välisestä yhteydenpidosta ja yleensäkin lasten arkipäivistä (Punch 2002b, 335). Päiväkirjoista saatu informaatio myös tukee ja vahvistaa haastatteluista ja verkostokartoista saatua tietoa. Päiväkirjojen käytön etuna on pidetty sitä, että yksilöllisesti koetut tunteet ja kokemukset unohtuvat helposti, joten niiden kirjaaminen päiväkirjaan lähellä niiden tapahtumahetkeä pienentää unohtamisen vaikutuksia. Päiväkirjatutkimus myös mahdollistaa monipuoliset kysymyksenasettelut, jolloin samaa ilmiötä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. (Malinen ym. 2009, 252–253.) Päiväkirjamenetelmä soveltuu tutkimukseen, jossa ollaan esimerkiksi kiinnostuneita pysyvämpiluonteisista kokemuksista ja ilmiöistä (Malinen 2011, 38).

Yhtenä päiväkirjamenetelmän haasteena on, että se on riippuvainen lasten kirjallisista taidoista (Punch 2002b, 335). Päiväkirjoissani oli valmiit kysymykset, jotka lievensivät tätä ongelmaa, mutta eivät sitä täysin poista, mikä näkyi joidenkin lasten lyhyinä vastauksina.

Erilaisten menetelmien hyötynä voi pitää muun muassa sitä, että ne tekevät haastattelusta hauskemman ja kiinnostavamman tilanteen, mutta niiden avulla saadaan myös hyödyllistä tutkimustietoa (Punch 2002a, 45, 54). Lasten ilmaisun helpottaminen erilaisilla vaihtoehtoisilla tavoilla on hyödyllistä, mutta ei täysin ongelmatonta. Erilaisten menetelmien käytön voi ajatella mahdollistavan lapsia valitsemaan ja saamaan edes vähän kontrollia siihen, kuinka vaikuttaa ja ilmaista asioita. Lasten kanssa voisi käyttää muitakin metodeja, kuten valokuvaus (Barker & Weller 2003, 218; Darbyshire ym. 2005, 423–424; Punch 2002b, 333). Ongelmana esimerkiksi lasten ottamien valokuvien kanssa on se, että vain aikuiset tulkitsevat kuvia, eivätkä lapset itse. (Darbyshire ym. 2005, 429.) Barker ja Weller (2003, 218) pitävät valokuvamenetelmän yhtenä haittana sitä, onko lapsi ottanut kuvat itse vai onko vanhempi ottanut ne hänen puolestaan. Myöskään omassa tutkimuksessani lapset eivät tulkinneet omia verkostokarttojaan tai päiväkirjojaan.

3.3 Portinvartijat ja suhteen luominen haastateltaviin

Portinvartijat. Törmäsin heti aineistonkeruun suunnittelun alussa tutkimuslupien hankkimisen haastavuuteen. Lapsen haastattelun sosiaalisen kentän erityispiirteenä on, että lapsi ei pysty päättämään tutkimukseen osallistumisesta itsenäisesti, vaan tutkimuseettisten ja lainsäädännöllisten syiden vuoksi lapsen osallistumisesta sovitaan aina huoltajan kanssa. Lapsen kvalitatiivinen haastattelu toteutuu siten aina vähintään ”kolmio-suhteessa”, sillä huoltaja on luvan vuoksi osallisena tutkimuksessa, vaikka hän ei olisi itse tiedonantajana siinä. (Alasuutari 2005, 147.) Portinvartijat voivat joko helpottaa tai vaikeuttaa tutkimuksen toteutusta riippuen tutkimuksen laadusta ja arvosta sekä heidän ajatuksistaan heidän ”valvonnan alla” olevien lastensa hyvinvoinnista (Reeves 2010, 317). Portinvartijoiden vallan myötä tutkija menettää autonomiaansa ja kontrolliaan tutkimuksessa, mutta toisaalta portinvartijat mahdollistavat tutkimukseni toteutuksen (Barker & Weller 2003, 213; Cree ym. 2002, 50).

Tutkimuksessani useiden portinvartijoiden ohi pääseminen teki haastateltavien tavoittamisen yllättävän vaikeaksi samoin kuin monissa muissa tutkimuksissa (Campbell 2008, 33; Lallukka 2003, 75; Linnavuori 2007, 61; Törrönen 2003, 27; Viittala 2001, 69.) Esimerkiksi Gilbertson ja Barber (2002, 256) törmäsivät tutkimuksessaan kentälle pääsemisen haasteisiin, joita olivat vähäinen yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa, liian arka aihe tai lapsen sijoituksen liian ajankohtainen luonne. Reeves

(2010, 318) koki helpottavaksi tekijäksi portinvartijan tuttuuden, jonka vuoksi hänet otettiin tutkijana myönteisesti vastaan. Vanhemmat voivat myös suostua tutkimukseen helpommin, jos sen esittelee heille luotettava ammattilainen. Siten myös lapsi suostuu paremmin, kun vanhempikin suostuu (Cree ym. 2002, 51).

Ennen kuin pääsin kysymään lupaa tutkimuksen varsinaiselta päähenkilöltä, sijaisperheessä asuvalta lapselta, jouduin pyytämään lupaa kolmelta eri taholta. Nämä tahot olivat kaupunki, jossa lapset oli huostaanotettu, lapsen sijaisvanhemmat ja lapsen huoltaja. Hain viralliset tutkimusluvut kolmelta eri yhteistyötaholta, joista yksi oli kaupunki, jossa lasten huostaanotto oli tehty, sijaishuoltoyksikkö ja Pelastakaa Lapset Ry, joiden kautta lapset oli sijoitettu perheisiin.

Lasten tutkimiselle on saatava lupa vanhemmilta, koska lapset ovat alaikäisiä, mutta vanhempien luvan edellyttäminen voi estää joitain lapsia osallistumasta, vaikka he sitä itse haluaisivat. Lapsilla ei ole valtaa tutkimusprosessissa, koska he ovat riippuvaisia vanhempien suostumuksesta. (Hurtig 2006, 177.) Lasten osallistumisen estäminen tai salliminen voidaan myös tehdä täysin lasten tietämättä asiasta (Powell & Smith 2009, 125). Helavirta (2006, 198) pohtii vanhempien luvan kysymistä myös lapsen oikeuksien näkökulmasta katsottuna ja kysyy, milloin lapsi saa vapaasti ilmaista mielipiteitään. Eriksson ja Näsman (2008, 264) pohtivat tutkimuksessaan, onko esimerkiksi lapsen väkivaltaisesti käyttäytyneen isän lupa tarpeellinen. Heidän mukaansa jotkin tutkimuseettiset näkökannat antavat huoltajina oleville väkivaltaisille isille mahdollisuuden toimia portinvartijoina, jotka voivat estää tutkimuksen, joka selvittäisi lasten omia näkemyksiä tilanteestaan.

Lapsilla itsellään on myös toki oikeus kieltäytyä tutkimuksesta (Törrönen 2003, 31). Tämä liittyy lasten kunnioittamiseen. Tutkijoiden täytyy olla myös valmiita kuulemaan esimerkiksi, että lapsi kieltäytyy tutkimuksesta. Tutkijat saattavat ajatella, että lasten on hyvä puhua huolistaan, mutta kaikki eivät ehkä halua puhua. (Cree ym. 2002, 49, 51.) Yhden haastateltavaehdokkaani sijaisvanhempi ilmoitti minulle, että lapsi ei halunnut osallistua haastatteluun, vaikka sijaisvanhemmat ja biologinen vanhempi olivat suostuneet tutkimukseen. Myös muilla tutkijoilla on kokemuksia lasten kieltäytymisestä tutkimukseen osallistumisesta. (Campbell 2008, 36; Eriksson & Näsman 2008, 264; Gardner 1996, 166; Johnson ym. 1995, 962; Linnavuori 2007, 67; Munro 2001, 130.)

Lähestyin sekä sijaisvanhempia, biologisia vanhempia että lasta infokirjeillä (Liitteet 1, 2 ja 3). Lapsille suunnattu infokirje oli hieman

yksinkertaisempi kuin aikuisille kirjoitettu kirje. (Morgan ym. 2002, 7) Halusin saada erikseen luvan myös lapselta itseltään, kuten moni muukin tutkija on ajatellut (Campbell 2008, 36; Eriksson & Näsman 2010, 3; Gardner 1996, 168; Johnson ym. 1995, 962; Laakso 2009, 67; Munro 2001, 130; Renold ym. 2008, 433). Tutkimuksessani lapset allekirjoittivat suostumuksensa oman infokirjeensä loppuun, ja sijaisvanhemmat ilmoittivat kieltäytymisestä ilman erillistä lomaketta. Lasten olisi myös mahdollista antaa itse päästä tekemään infokirjeitä ja siten osallistumaan vahvemmin tutkimusprojektiin (Cree ym. 2002, 49). Sen sijaan Rautio (2004, 51) ei pitänyt tarpeellisena pyytää erikseen lupaa lapselta vaan koki aikuisten antamat luvat riittävinä.

Ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessani sain haastateltavikseni lopulta yhteensä seitsemän lasta. Kaksi sijaisperhettä kieltäytyi. Haastateltavien pientä määrää tässä aineistonkeruuvaiheessa selittää osaksi myös haastateltavilleni asettamani kriteerit: halusin haastatella lapsia, jotka muistivat ajan ennen sijoitusta, eli heitä ei ollut sijoitettu aivan pieninä lapsina. Toisessa aineistokeruuvaiheessa luovuin näistä kriteereistä, mutta pyrin edelleen siihen, että lapset olivat haastatteluhetkellä olleet sijoitettuna vähintään kaksi vuotta (vrt. Munro 2001, 130). Myös sosiaalityöntekijät, jotka etsivät haastateltavia minulle, suosivat tätä. Tämä ehto karsi osan mahdollisista haastateltavista. Lisäksi haastateltavien määrää vähensi se, että yhteistyötahoni sosiaalityöntekijät eivät katsoneet kaikkien lasten tilanteita sellaisiksi, että olisin voinut mennä haastattelemaan heitä, vaikka heidän sijoituksensa oli kestänyt pidempään kuin kaksi vuotta. Erikssonin ja Näsmanin (2010, 2) tutkimuksessa osa lasten äideistä kielsi lastensa haastattelun, koska heidän mielestään lapset olivat olleet jo monessa mukana ja tarvitsivat äitien mielestä hetken rauhaa. Samoin Gardnerin (1996, 166) ja Johnsonin (1995, 962) tutkimuksissa jotkut sijaisvanhemmat kieltäytyivät, koska kokivat lapsella olevan liikaa stressiä elämässään.

Toisessa aineistokeruuvaiheessa sain ensimmäisestä yhteistyötahostani vain kaksi haastateltavaa, koska lasten biologisia vanhempia oli vaikea – käytännössä mahdoton – tavoittaa. Sosiaalityöntekijöillä oli epäselvyyttä heidän osoitetiedoistaan eikä osa vanhemmista vastannut lupakyselyyn lainkaan. Lupakäytännöissä minua mietityttää lasten biologisten vanhempien mahdollisuus estää lapsen osallistuminen, vaikka lapsi itse suostuisi. Muutama lapsi ei päässyt osallistumaan biologisten vanhempien kieltäytymisen vuoksi. Toisaalta monen lapsen osallistuminen estyi, koska heidän biologisia vanhempiaan ei tavoitettu. Käännyin toisessa aineistonkeruuvaiheessa toisen tahon puoleen ja sain 11 haastateltavaa lisää. Lisäksi

yritin saada myöhemmin lisää haastateltavia toisesta kaupungista, mutta yhteistyö ei alkanut, mahdollisesti koska sosiaalityöntekijöillä ei ollut aikaa tutustua tutkimukseeni.

Kieltäytymisen myötä jouduin yhdessä tapauksessa ikävään tilanteeseen, kun menin erääseen sijaisperheeseen haastattelemaan kahta lasta. En voinut haastatella perheessä asuvaa kolmatta lasta, sillä hänen vanhempansa oli kieltänyt lapsen osallistumisen. Lapsi oli osoittanut pettymystään sijaisäidilleen, koska ei päässyt mukaan tutkimukseen. Sijaisäiti oli joutunut sanomaan hänelle, että haastattelun vain toista sukupuolta, jotta lapsi ei osoittaisi pahaa mieltään biologiselle vanhemmalleen. Tämä taas asetti minut ikävään valoon, koska lapsi ajatteli, että en valinnut lasta hänen sukupuolensa vuoksi. Kaikki biologiset vanhemmat eivät anna lupaa lastensa haastatteluun perhettä koskevan yksityisen teeman vuoksi. Voidaan myös nähdä, että biologisilla vanhemmilla on oikeus ilmaista mielipiteensä, jos tutkimusaihe liittyy biologisiin vanhempiin (Bogolub & Thomas 2005, 275). On siten ymmärrettävää, että kaikki biologiset vanhemmat eivät suostu tämänkaltaiseen tutkimukseen. Toisaalta, jos vanhemmat kieltävät lapsilta osallistumisen tutkimukseen, joka koskettaa juuri heitä, lasten kyky päättää itse kielletään myös. Lasten osallistumista tutkimuksiin voisi tehdä helpommaksi. (Campbell 2008, 42, 45.)

Suhteen luominen haastateltaviin. Tutkijan ensimmäinen tehtävä on lasten motivoiminen haastatteluun. Lapsille pitää kertoa, miksi heitä haastatellaan ja miksi juuri heidän tietonsa on tärkeää. Haastattelun alussa on tärkeää kertoa lapselle, kuka olet, mikä roolisi on, miksi tämä haastattelu tehdään ja haastattelun kesto. (Ritala-Koskinen 2001, 70–71; Wilson & Powell 2001, 32–33.) Mainitsin nämä asiat sekä lapsille tarkoitettussa infokirjeessä että haastattelun alussa. Monellakaan lapsella ei ole paljon kokemusta haastateltavana olemisesta, joten on hyvä selittää haastattelu perusteellisesti. Eri lapsilla on erilaiset ajatukset siitä, miksi heitä haastatellaan, ja voidaan tarvita erilaisia tapoja haastattelun syyn selittämiseen. Lapselle on aina varmistettava, ettei hän ole tehnyt mitään väärää: että häntä ei haastatella sen vuoksi. (Aldridge & Wood 1998, 52–54.) Luottamuksellinen suhde lapsen kanssa ei synny itsestään, vaan sen eteen on tehtävä töitä. Suhteen luominen ja lapseen tutustuminen ovat tärkeitä asioita haastattelussa, koska lapsi tuskin kylmitään kertoo vieraalle aikuiselle asioistaan. Suhteen luomisen taidot ovat osa haastatteleminen taitoa. (Ritala-Koskinen 2001, 71–73; Christensen 2004.) Tutkijan pitää myös luoda suhteet portinvartijoihin (Punch 2002b, 329).

Tutkimuksessani minun piti luoda yhtä lailla suhteita sosiaalityöntekijöihin, sijaisvanhempiin ja heidän välityksellään lasten biologisiin

vanhempiin ennen kuin pääsin luomaan suhdetta haastateltavaan lapseen. Suhteen luominen alkoi, kun otin yhteyttä sosiaalityöntekijöiden valitsemin lasten sijaisvanhempiin puhelimitse. Kerroin sijaisvanhemmille tutkimuksestani ja sovimme lapsen haastatteluajan. Vaikka oli kesäloma-aika, oli sopivan ajan löytäminen joissakin tapauksissa haastavaa. Sain lopulta kaikki haastattelut kuitenkin järjestettyä hyvin.

Suhteen luomisessa on keskeisestä lapsen kuunteleminen. Se on mahdollista, jos haastattelija ei puhu koko ajan. Hyvä suhde haastattelijan ja lapsen välillä tekee lapsen olon miellyttäväksi haastattelutilanteessa, lapsi myös antaa enemmän informaatiota. Suhteen luominen ei tarkoita, että haastattelijan tarvitsee olla lapsen paras ystävä, eikä luottamuksellisuuden rakentaminen saa aiheuttaa tilannetta, jossa lapsi haluaa miellyttää haastattelijaa. Sen sijaan haastattelijan olisi tärkeää hyväksyä lapselta minkälaisia vastauksia hyvänsä ja välttää lapsen keskeyttämistä. (Wilson & Powell 2001, 47–48.) Pysin antamaan tilaa lasten puheelle ja kuuntelemaan heitä rauhassa.

Ennen varsinaista haastattelua minulla oli mahdollisuus tutustua sijaiskotiin ympäristönä, koska jotkut sijaisvanhemmat esittelivät kotiaan minulle. Osassa perheitä sain myös osallistua välipalähetkeen ennen lasten haastattelua, kun osassa menttiin melko suoraan asiaan, ja minut ohjattiin lapsen huoneeseen, ja haastattelu alkoi lähes välittömästi. Varsinaiset haastattelut alkoivat aina yleisellä jutustelulla lapsen kanssa, toistemme esittelyllä ja itsestä kertomisella. Eriksson ja Näsman (2010, 7) kertoivat haastateltavilleen myös henkilökohtaisia asioitaan unohtamatta sitä, että päähuomio oli haastateltavassa lapsessa. Puhuminen jokapäiväisistä asioista auttoi tutkijoita luomaan suhdetta lapseen ja teki lapsen olo miellyttävämmäksi. Toimin samoin tutkimuksessani ja kerroin sopivissa kohdissa lapsille jotain itsestäni. Esimerkiksi lapsen puhuessa kissastaan totesin, että minullakin on ollut kissoja. Joidenkin lasten kanssa jaoimme myös kokemuksen samasta harrastuksesta. Ritala-Koskisen (2001, 92) mukaan tietoiset lämmittelyt ja tutustumisleikit ovat lasten aliarvioimista, varsinkin isompien lasten.

Koin suhteen luomisen lapseen luonnolliseksi keskusteluksi. En ollut suunnitellut etukäteen mitään tutustumisleikkejä vaan ajattelin asioiden etenevän omalla painollaan. Haastateltavani olivat jo kouluikäisiä, joten jonkinlaiset tutustumisleikit olisivat ehkä olleet lasten aliarvioimista. Jokaisen haastattelun alussa kerroin lapsille ”koulutehtävästäni”, ja kävimme läpi lasten antaman kirjallisen suostumuksen (Liite 1). Kerroin lapsille haastattelevani muitakin samankaltaisessa tilanteessa olevia lapsia. Annoin

lapsille mahdollisuuden sekä haastattelun alussa että lopussa esittää kysymyksiä minulle (samoin Ritala-Koskinen 2001, 91). Ennen haastattelun aloittamista kysyin lapsilta, miltä heistä tuntui tulla haastatteluun.

Kati: "No niin, miltä tuntui tulla haastatteluun?"

Marko: "Ihan hyvältä, kaverit heti, kun mä sanoin tästä, ne sano, että missä lehdessä, millä sivulla, missä teeveessä?" (lapsi kertoo iloisesti ja innostuneena)

Haastattelun lopussa osa lapsista oli tilanteessa myös hyvin oma-aloitteisia.

Marko: "Näytäpä kaikki kysymykset minulle, mun on nähtävä ne."

M: "Miksi sää oot merkinny noi jotkut kukalla?"

Kati: "Ihan huvikseen."

M: "Ai luulin, että ne on virallisia merkkejä."

K: "Ei ne oo."

Kysyin haastattelujen loputtua lapsilta, oliko heillä jotain mielensä päällä.

Kati: "Haluutko kysyä multa jotain?"

Henna: "No minkälaista on tehdä tollasta?"

K: "Se on ollu mielenkiintoista, on ollut mukavaa haastatella lapsia."

...

Oskari: "Miks sä haastattelit lapsia?"

Kati: "Haluan kysellä lapsilta, miltä se on tuntunut, että muuttaa toiseen perheeseen asumaan ja millaista se on."

O: "Joo, ei mulla muuta."

Osa lapsista ei esittänyt tutkimusta koskevia kysymyksiä lainkaan vaan puhui muista teemoista, kuten lemmikeistään tai tulevista perheen tapahtumista. Muutamat sijaisvanhemmat kysyivät haastattelun lopuksi, milloin tutkimukseni valmistuu.

3.4 Lasten asema tutkimuksessa ja lapsilta saatava tieto

Lasten asema tutkimuksessa. ”Uuden lapsuustutkimuksen” syntyaikoina 1990-luvulla keskusteltiin siitä, kuinka lapsuudesta puhuivat vain aikuiset. Kritisoiitiin sitä, että lapsuutta oli tarkasteltu aina aikuisten näkökulmasta. (Alanen & Bardy 1990, 11.) Strandell (1992, 19–20) kirjoitti tutkimuksen aikuiskeskeisyydestä sanoen, että valtaosa siitä, mitä on sanottu lapsista ja lapsuudesta ei kerro oikeasti niistä. Tutkimuksen aikuiskeskeisyydestä johtuen tutkimus on vahvasti kiinnittynyt kasvatuksen sekä sosialisointitiedonintresseihin. Lapset eivät olleet itse olleet tutkimuksissa läsnä. Sen sijaan he olivat olleet tutkimuksen ”mykkä kohde”. (Strandell 1992, 19–20.) Lapsuuden sosiologia lähti liikkeelle arvioimalla sitä tapaa, jolla tieteenala empiirisessä ja teoreettisessa tiedossaan kohteli lapsuuden ilmiöitä. Niitä ei ollut huomioitu useimmiten lainkaan, ehkä marginaalisesti, mutta tuskin koskaan aidosti yhteiskunnallisina ilmiöinä. Nousi esiin kysymys: miten lasten näkymättömyys yhteiskuntaa koskevassa tiedossa oli voitu saada aikaan? Sosiologit eivät olleet tutkineet lapsia edes silloin, kun huomion kohteena oli jokin heitä koskettava asia, esimerkiksi perherakenteet. (Alanen 1998, 127.)

Tutkimushuomio oli useimmiten ohjautunut pois lapsista ja suuntautunut sen sijaan suurempiin ja voimakkaammiksi koettuihin tahoihin lasten ympäristössä. Lapsia on pidetty pieninä ja riippuvaisina näistä muista tahoista, kuten aikuisista. Katse lapsiin on ollut välittynyt tai epäsuora: on esimerkiksi kysytty vanhemmilta, millaista on olla lapsi eikä lapsilta. Ei ole kyse vanhempien kokemuksen tärkeyden mitätöinnistä, mutta epäsuora kysymyksenasettelu on jäänyt tunnistamatta. (Alanen 1998, 127.) Lapsuus on tullut käsitetyksi vain sosialisointina, mistä johtuen lapset tulevat tarkasteluun ainoastaan seuraavana aikuispolvena. Tulevaisuuden aikuiset ovat tällä hetkellä myös lapsia, ja lapsina he ovat monin eri tavoin osa nykyistä yhteiskuntaansa. Lisäksi sosialisointillemme rakennettu teoreettinen tulkintakehikko aiheuttaa sen, että sosiologia pystyy esittämään lapsia ja lapsuutta koskevia kysymyksiä vain hyvin rajallisesta, aikuislähtöisestä näkökulmasta. (Alanen 1998, 128–129.) Yhteiskuntatieteissä sosialisointin perusidea hallitsee edelleen lapsia ja lapsuutta. Sosialisointikäsitettä ei ole kuitenkaan hylätty täysin lapsuudentutkimuksen työvälineenä, vaan se on ymmärretty rajallisena lähestymistapana tiettyihin lapsuuden ilmiöihin. (Alanen 2009, 17–18.)

Keskustelu jatkui samankaltaisena vuosikymmenen jälkeenkin. Esimerkiksi Alanen (2001, 166–167) jatkoi edelleen lasten syrjään jäämisen

pohtimista sosiologisessa tutkimuksessa. Lasten hyvinvointia ja elämänmuutoksia sekä niiden merkittävyyttä lapsille itselleen ei edelleenkään kysytty lapsilta. Lasten omat tiedot ja kokemukset jäivät yhä sosiologiassa syrjään ikään kuin he eläisivät vain yhteiskunnan marginaalissa. (Alanen 2001, 166–167.) Lapsia ei pidetty aktiivisina oman elämänsä asiantuntijoina (Ritala-Koskinen 2001, 65). Lapset on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle monista syistä. Monissa laadullisissa tutkimuksissa, jotka etsivät tietoa lapsista, on haastateltu vain aikuisia, koska aikuisilta saatavan tiedon on uskottu olevan parempaa. Lasten tutkimisen eettisiä kysymyksiä on myös haluttu välttää ja lasten kommunikaatiokykyjä on epäilty. (Scott 2000, 101.) Alasen (2001, 168–169) mukaan yksi syy tähän on se, että tutkijat eivät ole huomanneet tutkia lapsia. Aikuisten pelot, ennakko-oletukset ja asenteet vaikuttavat siihen, miten he suhtautuvat tutkittavina oleviin lapsiin (Punch 2002b, 324).

Suomessa lasten ottaminen laadullisen tutkimuksen kohteeksi on kuitenkin kasvanut toisen vuosituhannen alusta. Muun muassa Lallukka (2003), Linnavuori (2007), Ritala-Koskinen (2001) ja Viittala (2001) ovat lähteneet rohkeasti tutkimaan erilaisia lapsia koskevia aihepiirejä kysymällä asiasta suoraan lapsilta itseltään. Kuitenkaan lastensuojelun sijaishuollon kentällä kiinnostus lapsilta kysymiseen ei ole kasvanut vaan on vielä lapsenkengissä. Perhehoitoon sijoitetut lapset ovat olleet näkymättömiä osapuolia lastensuojelun sijaishuollon tutkimuskentällä. Tarkoitan tässä lasten näkymättömyyttä yhteiskuntatieteellisellä kentällä ja lähinnä haastattelututkimuksissa.

Sosiologinen lapsuustutkimus sisältää useampia tutkimussuuntia. Voidaan erottaa neljä eri tapaa, joilla lapsi muodostuu sosiologisesti: 1) sosiaalisesti konstruoitu lapsi (the socially constructed child), 2) heimolapsi (the tribal child), 3) vähemmistöryhmälapsi (the minority group child) ja 4) yhteiskuntarakenteellinen lapsi (the social structural child). (James ym. 1998, 26–33.) Ensimmäisen näkemyksen mukaan lapsi ja lapsuus ovat sosiaalisesti konstruoituja. Lapsuus määrittyy sosiaalisesti, poliittisesti ja historiallisesti. Se on myös moninainen, muuttuva ja tarkoituksellinen ilmiö. Ajatuksena on, että ei ole olemassa universaalia lasta eikä lapsuutta vaan lapsuus on paikallinen ilmiö. Toinen tapa on käsittää lapsi heimolapsena, jolloin lasten omaan näkökulmaan suhtaudutaan vakavasti, mutta lasten ajatellaan elävän omissa, aikuisista erillisissä kulttuureissaan. Näkemys korostaa lasten sosiaalisen toiminnan jäsentyneisyyttä, mutta jäsentymisen tapahtuu meille tuntemattomassa systeemissä, ja se pitää paljastaa tutkimuksen avulla. Kolmas näkökulma, vähemmistöryhmälapsi, haluaa

haastaa lasten ja aikuisten väliset valtasuhteet. Lapsia pidetään aktiivisina toimijoina. Näkökulman mukaan lapsuus on universaali ilmiö. Lisäksi lasten sanotaan olevan marginaaliasemassa, ja lapset muodostavat vähemmistöryhmän. Yhteiskuntarakenteellisen näkemyksen mukaan lapset ovat muuttumaton ja pysyvä piirre kaikissa sosiaalisissa maailmoissa. Lapset ovat tämän, kuten myös edellisen näkemyksen mukaan, universaali kategoria. Näkemys tunnustaa myös lasten merkittävän paikan yhteiskunnan rakenteissa. (James ym.1998, 26–33.)

Christensen ja Prout (2002, 480–481) esittelevät erilaisia ajatuksia lapsen asemasta tutkimuksessa. He jakavat nämä tavat seuraavasti. 1) lapsi objektina, 2) lapsi subjektina, 3) lapsi sosiaalisena toimijana ja 4) lapsi osallistujana sekä kanssatutkijana. Näistä ensin mainittu on ollut perinteisin, ja se on laiminlyönyt lasten ymmärtämisen sosiaalisina toimijoina omine oikeuksineen. Käsitys lapsesta objektina johtaa lasta koskeviin epäilyihin tiedon antajana. Toinen tapa huomioi lasten subjektiuden, mutta keskittyy silti epäröimään lasten kyvykkyyttä osallistua tutkimukseen. Kolmannessa tavassa lapsia pidetään subjekteina, mutta myös lasten sosiaalinen toimijuus tunnistetaan. Neljännen tavan mukaan lapsia osallistaminen, tiedottaminen, konsultoiminen ja kuuleminen on tärkeää. Lähtökohtana tutkimuksessani on ajatus siitä, että lapsi ja lapsuus ovat sosiaalisesti konstruoituja. Lapsuus on paikallinen ilmiö, sillä perhehoitoon sijoitettujen lasten näkemykset ja kokemukset ovat paljolti paikallisia eivätkä universaaleja. Suhtaudun lapsiin yhteisen maailman täysivaltaisina jäseninä, ja olen kiinnostunut lasten maailmaa koskevista näkemyksistä.

Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ryhtyi käsittelemään lapsuutta yhteiskunnallisena ilmiönä. Kiinnostuttiin siitä, mitä lapsuus merkitsee juuri lapsille heidän kokemanaan. Lapset ovat lapsuustutkimuksessa aktiivisia toimijoita, jotka itse vaikuttavat oman elämänsä muotoutumiseen ja ovat kyvykkäämpiä toimijoita kuin aikaisemmin on ajateltu. Lapsista saatu tieto voi olla lasten elinoloja parantavaa ja muutokseen tähtäävää. (Miettinen & Väänänen 1998, 66–79.) Alasen (2009, 9, 25, 27) mukaan tutkimusalueena lapsuustutkimus on nuori, mutta sen kenttä on kuitenkin nopeasti kasvanut ja laajentunut monille eri tieteenaloille. Viimeaikaiseen voimistumiseen on vaikuttanut lapsia koskevan systemaattisen tutkimustiedon ajankohtainen tarve. Kehittyäkseen lapsuudentutkimus tarvitsee kuitenkin yhä kriittistä keskustelua esimerkiksi lapsuudentutkimuksen ydinoletuksista myös oman tutkimusyhteisönsä sisällä.

Smartin (2002, 309) mukaan aikuisilla on tapana astua lasten kenkiin siten, että he muistelevat omaa lapsuuttaan, eivätkä huomaa lasta tässä ja

nyt vaan oman uudelleenrakennetun lapsuutensa läpi. Lapsen kyky tuottaa omaa elämäänsä koskevaa tietoa on kuitenkin koettu ongelmana tutkimuksessa, ja tutkijan on ajateltu tarvitsevan erityisiä lasten haastattelemisen taitoja (Johnson ym. 1995, 962). Aikuisia on pidetty luotettavan tiedon lähteenä, kun taas lasten tieto on koettu riittämättömäksi tutkimuksen tarkoituksiin. Monesti lapsen antamaa tietoa on pyritty varmistamaan esimerkiksi kysymällä samoja asioita lapsen vanhemmilta, koska aikuisten on uskottu tietävän parhaiten. (Ritala-Koskinen, 2001, 65–70; Morgan ym. 2002, 5.) Lasten valehteleminen tai kyvyttömyys erottaa todellisuutta kuvitelmista on yleinen olettamus, mutta toisaalta: eivätkö myös aikuiset voi vääristellä totuutta? Lapset ovat saattaneet tottua miellyttämään aikuisia ja vastaamaan siten, kuin aikuiset toivoisivat heidän vastaavan. Tämän vuoksi luottamuksen rakentaminen tutkijan ja tutkittavien lasten välillä on tärkeää. (Punch 2002b, 325, 328.) Lasten haastattelemisen sisältää ongelmia siinä missä aikuistenkin haastattelemisen. Esimerkiksi väärinymmärrykset puolin ja toisin ovat mahdollisia molemmissa ryhmissä. (Lallukka 2003, 73.) Kysymys totuuden merkityksellisyydestä lapsen antamassa tiedossa tuli esiin myös haastatteluissani, kun esimerkiksi kysyin haastateltaviltani, mitä he ajattelivat huostaanottonsa ja sijoituksensa syyksi.

”Kun mun isä lähti ulkomaille.” (Lapsi 9v.)

Lapsen vastausta voi pohtia kahdesta näkökulmasta: Onko kysymys totuudenmukaisesta huostaanoton syystä, vai onko totuudella merkitystä vai sille, että tämä on lapsen näkemys asiasta? Tutkimukseni lähtökohtana on, että olen kiinnostunut lasten näkemyksistä heidän itsensä kertomina (Samoin Ritala-Koskinen 2001, 98). En selvittänyt etukäteen juuri mitään taustatietoja haastateltavistani. Halusin kuulla lapsen oman näkemyksen elämästään. Tiesin ennalta ainoastaan lasten nimet, iät, sijoituksen kestot ja sen, oliko kyseessä sukulaissijoitus. Myös muut tutkijat ovat suhtautuneet kriittisesti lasten taustatietojen hankkimiseen (Andersson 1999, 178; Eskonen 2005, 49; Munro 2001, 130; Rautio 2004, 49; Renold ym. 2008, 434).

Strandellin (1992, 23) mukaan aito lapsinäkökulma voidaan saavuttaa, kun tieto saadaan suoraan lapsilta eikä muiden tahojen välittämänä. Näin ajattelen myös omassa tutkimuksessani, mutta toki tutkijoina konstruimme tieteellistä tietoa aikuisen näkökulmasta ja teoreettisista lähtökohdistamme, vaikka tietolähteenämme olisi lasten oma puhe. Tutkijalla on aina mukana valmiit teemansa ja kysymyksensä, ja hän ajattelee antavansa lapselle mahdollisuuden kertoa mielipiteitään eri asioista. (Turtiainen 2001, 53; Lallukka 2003, 85.)

Lasten näkökulman tavoittaminen tutkimuksessa. Lapsen näkökulman saavuttamisessa on pidetty hyötynä esimerkiksi kokemusta äitiydestä (Linnavuori 2007, 72; Rautio 2004, 49; Valkonen 2006, 19). Myös työkokemuksen lastensuojelusta on uskottu tukevan vahvasti lasten haastattelujen tekemistä ja lapsinäkökulman saavuttamista (Rautio 2004, 49; Viittala 2001, 15). Ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessa pohjatietoni olivat sosiaalityön opinnot yliopistossa ja lyhyt käytännön harjoittelu lastensuojelun sijaishuollossa, mutta koin onnistuneeni haastatteluissa ilman lastensuojelun käytännön kokemusta tai kokemusta äitiydestä. Toisessa aineistonkeruuvaiheessani lastensuojelun työkokemus auttoi lasten haastattelujen tekemisessä siinä mielessä, että olin tavannut lastensuojelulapsia työssäni, joten tietoni tutkimukseni kohderyhmästä olivat aikaisempaa vahvemmat. Myös yhteistyötaho (Pelastakaa lapset ry.), jolta sain toisessa aineistokeruuvaiheessa haastateltavani, edellytti työkokemusta lastensuojelun sosiaalityöstä.

Lasten tutkimisessa ensinnäkin kieli voi tuottaa joitakin haasteita haastattelemisessa ja siten lasten näkökulman saavuttamisessa, vaikka kvalitatiivinen haastattelu on tarjonnut menetelmän, jonka on ajateltu mahdollistavan lasten äänen kuulemisen ja heidän näkökulmansa esiintuomisen. Lapsen tapaa jäsentää maailmaansa on helpompi tavoittaa, kun annetaan riittävästi tilaa lapsen kielelle. Haastattelijan pitää kuunnella ja tunnistaa lapsen tapa puhua sekä sovittaa oma puheensa lapsen tarjoamiin kuvaamisen tapoihin sekä ilmaisuihin. Haastattelussa pelkästään kysymystyyppi, avoin tai suljettu, ei suuntaa vastaamista. Kysymystyyppin lisäksi esimerkiksi lyhyet kommentit, joita haastattelija voi esittää lapsen puheen lomassa, rakentavat keskustelun synnyttämää kuvausta. Kysymykset on hyvä liittää lapsen arkeen kuuluihin toimintoihin ja rutiineihin. (Alasuutari 2005, 145, 154, 157.)

Haastattelija saattaa käyttää joitakin sanoja, joita lapsi ei tiedä tai ei ymmärrä tai samalla sanalla on erilainen merkitys lapsen mielessä kuin haastattelijan mielessä. Tutkija voi varmistaa, että lapsi ymmärtää sanan merkityksen. Sanojen ymmärtäminen on riippuvaista lapsen iästä. Lapset eroavat toki aikuisista, mutta oletuksemme lapsista eivät saisi vaikuttaa siihen, miten sosiaalitieteessä lähestymme lapsia. Tutkijan ja tutkittavan kohtaamisen huomioiminen tutkimusprosessissa on olennaista. (Aldridge & Wood 1998, 146–149, 187.) Lapsi saattaa myös käyttää tai ymmärtää tietyn sanan vain tietyssä kontekstissa. Etenkin pienillä lapsilla voi olla vaikeuksia tiettyjen käsitteiden ymmärtämisessä. Esimerkiksi paikallistaminen ("Missä asut?") tai toisen ihmisen perspektiivistä katsominen ("Näkikö hän sinut?")

voivat olla hankalia lapselle. Lauseiden kielipillinen ymmärtäminen voi myös tuottaa vaikeuksia. Vaikka lapsi ymmärtäisi lauseen jokaisen sanan, ei hän välttämättä ymmärrä lausetta kokonaan. Kysymysten muoto vaikuttaa vastaukseen. Konkreettiset kysymykset, kuten "mitä" ja "missä", ymmärretään jo kolmevuotiaana. Sen sijaan kysymykset, kuten "miksi" ja "miten", voivat olla vaikeita kaikille lapsille. (Wilson & Powell 2001, 17–20.)

Törmäsin omassa tutkimuksessani lasten käyttämiin erilaisiin käsitteisiin.

Kati: "Kerrotko jotain sun mummosta ja papasta?"

Lapsi: "Ne on kuollu."

K: "Onko sun molemmat mummot kuolleet?"

L: "Joo, mutta mulla on vielä yks mummo."

Käsite mummo voi siten olla lapselle eri kuin aikuiselle, sillä lapsi voi pitää mummonaan ihmistä, joka ei ole todellisuudessa hänen mummonsa, ainakaan verisiteiden näkökulmasta.

Haastattelija vaikuttaa lasten tuottamien vastausten sisältöön ja kaikille lapsille ei voi esittää kysymyksiä aivan samassa muodossa. Kysymykset voivat olla ongelmallisia monella tavalla. Lapsi saattaa myös ottaa kysymyksen hyvin kirjaimellisesti. (Ritala-Koskisen 2001, 114; Aldridge & Wood 1998, 107–113.) Kysymysten muodostuksessa tutkija voi käyttää yksinkertaisia lauserakenteita ja välttää sekavia sanamuotoja. Kysymysten toistaminen voi aiheuttaa lapselle tunteen, että hänen täytyy vastata jotakin, vaikka ei todellisuudessa tiedä vastausta kysymykseen. Kysymykset, joihin voi vastata vain "kyllä" tai "ei", eivät ole suositeltavia eivätkä myöskään johdattelevat kysymykset. Jos lapsi ei ymmärrä kysymystä, hän saattaa toistaa osan siitä vastauksessaan tai antaa stereotyyppisen vastauksen. Lasta täytyy muistuttaa aina välillä, että kysymyksiin saa myös vastata, että "ei tiedä" tai "ei muista". (Aldridge & Wood 1998, 115, 145.)

Toisaalta on koettu, että tarkentavia kysymyksiä on hyvä esittää (Morgan ym. 2002, 11; Turtiainen 2001, 23). Haastatteluissani huomasin, että tarkentavat kysymykset auttoivat joskus lasta vastaamisessa. Kuten Eriksson ja Näsman (2010, 8), toistelin joidenkin lasten kanssa sanoja varmistaakseni, että he olivat kuulleet ja ymmärtäneet oikein. Lasten aikakäsitykset voivat olla hyvin erilaiset kuin aikuisten (Myös Ritala-Koskinen 2001, 98–99).

Kati: "Kuinka usein näet niitä (sisaruksia)?"

Matti: "Melkein usein."

Matin vastauksesta on vaikea tulkita hänen ja hänen sisarustensa yhteydenpidon määrää.

Lapsinäkökulman saavuttamisesta on käyty kriittistä keskustelua. Esimerkiksi Lallukan (2003, 80) mukaan lasten haastattelemisen erityispiirteenä voidaan pitää haastattelutilanteeseen sisältyvää aikuisen ja lapsen valtasuhdetta. Tutkija on tietynlaisessa auktoriteettiasemassa tutkittavaan. Erikssonin ja Näsmanin (2010, 4) mukaan monet lapset elävät tilanteissa, joissa aikuiset määrittävät heidän suorittamistaan. Tämänkaltaisen "tieto" on jotain, mitä lapset tuovat mukanaan haastatteluasetelmaan, ja se voi vaikuttaa heidän vastauksiinsa, vaikka tutkija tekisi kaikkensa, että lapsen ei tarvitsisi kokea tunnetta miellyttää tutkijaa. Lapset voivat myös olla vastahakoisia vastaamaan kysymyksiin, joihin he ajattelevat aikuisen jo tietävän vastauksen (Morgan ym.2002, 12). Ongelmana lapsilta kysymisessä on pidetty sitä, että lapset eivät ole tottuneet siihen, että aikuiset kysyvät heiltä asioita, koska lapset uskovat aikuisten tietävän jo kaiken. (Aldridge & Wood 1998, 107–113; Punch 2002b, 325). Forsbergin (2002, 28–29) mukaan on kysyttävä, millä oikeudella voidaan asettaa "toisen" näkökulman tulkitsijaksi: silläkö oikeudella, että on ollut joskus itsekkin lapsi tai sillä, että itsellä on lapsia? Lapsinäkökulmaa ei Forsbergin mukaan ole olemassa yksikössä, eikä pidä olettaa löytävänsä mistään aitoa lapsinäkökulmaa, vaan on erilaisia tapoja koostaa se.

Aikuisen on myös tutkijana vaikea täysin ymmärtää maailmaa lapsen näkökulmasta. Olemme kaikki olleet joskus lapsia, mutta unohdamme pian lapsuuden kulttuurin ominaiset elementit. (Punch 2002b, 325.) Saatamme aikuisina luulla tietävämme enemmän lasten elämästä kuin todellisuudessa tiedämme. Nykylasten lapsuus on myös erilainen kuin omamme. (Valkonen 2006, 18.) Lapsen kvalitatiivisen haastattelun tavoitteena on ymmärtää, miten lapsi jäsentää maailmaansa, sen tapahtumia ja toimintaansa siinä. Usein ajatellaan haastattelun tuovan esiin lapsen äänen. Lapsen haastattelu on kuitenkin vuorovaikutuksellinen tilanne, jossa sekä haastattelija että lapsi tuottavat keskustelun sisällöt, joten ei voida olettaa, että tutkimus voisi tuoda esiin ja kuulla lapsen äänen sellaisenaan. (Alasuutari 2005, 162.)

Ajattelin kuitenkin, että lapsinäkökulman saavuttaminen on mahdollista, kun kysytään lasta koskevasta tilanteesta lapselta itseltään eikä esimerkiksi hänen vanhemmiltaan. Toki tutkija aina viime kädessä tulkitsee lasten vastaukset ja vaikuttaa siten osaltaan lapsinäkökulman muodostumiseen. Ehkä aikuisten tutkijoiden on mahdotonta koskaan täysin saavuttaa aitoa lapsinäkökulmaa, mutta kuitenkin jotain osia siitä. Joidenkin lapsiryhmien näkökulman saavuttaminen on vaikeampaa kuin toisten, sillä on myös lapsia,

jotka ovat kirjaimellisesti vailla ääntä. Tällaisia ovat muun muassa lapset, jotka elävät kaduilla tai syvästi kehitysvammaiset lapset. Kehitysvammaisten, kuten muidenkin lasten tapauksessa on mahdollista huomioda, että he ovat muutakin kuin vajavaisia. Heillä voi olla näkemyksiä monistakin asioista. Myös lapsen kuuleminen ja se, mitä lasten antamalle tiedolle tehdään, on haastavaa. (Roberts 2000, 225, 229, 236; Smart 2002, 307.)

Forsbergin (2002, 65–68, 84) mukaan lapset eivät useinkaan tarjoa tietämystään aikuisille suoraan ja helposti. Lapsen arvoituksellisuus ja monimerkityksellisyys ovat myös aktiivista toimintaa. Lapset saattavat ohittaa helposti aikuisten esittämät kysymykset ja siirtyä aivan muihin asioihin, kuten seuraavasta aineistoesimerkistä ilmenee.

Kati: "Mitähän sun äiti ja isä ajattelee siitä, kun asut täällä?"

Henna: "Varmaan ikävä ainaski, hei sä näytät ihan siltä [elokuvan nimi]- elokuvan tytöltä."

Henna alkoi puhua elokuvasta. Lapsi voi myös vaihtaa puheenaihetta sensitiivisen aiheen vuoksi (ks. myös Hämäläinen ym. 2011). Ritala-Koskinen (2001, 93) puhuu lasten haastatteluissa ilmenevästä rönsyilystä. Myös viiveellä vastaaminen on hyvin tyypillistä lapsille, samoin asiapuheen niukkuus sekä muistamattomuus. Ritala-Koskisen (2001, 110–112) mukaan muistaminen ei ole kuitenkaan yksinkertaisesti tulkittavissa. Jotkut lapset eivät vain muista joitakin tapahtumia, ja joillekin menneisyys on hämärän peitossa. Lasten kantaaottamattomuus voi olla lapselle eräänlainen selviytymiskeino, ja se voidaan tulkita myös merkiksi aikuinen–lapsi-suhteeseen liittyvästä valtasuhteesta. Lapset eivät ole tottuneet siihen, että heidän mielipiteitään kuullaan tai että niitä pidetään tärkeinä. Lasten muistamattomuus voi myös johtua lasten halusta unohtaa ikävät kokemukset. On tärkeää kuunnella ja havainnoida lapsille ominaisia tapoja kertoa kokemuksistaan. Näin voi huomata, kuinka rikasta lasten kommunikaatio on. Havainnoinnin kohteena pitää olla myös se, mitä lapsi tekee ja mitä lapsi ei sano. (Forsberg 2002, 65–68, 84.)

Hurtig (1999, 35–36) kertoo luopuneensa lasten haastattelemisesta, koska hänen mielestään lasten on vaikeaa puhua vieraalle ihmiselle kokemuksistaan, sillä tällaisten asioiden käsittelyn vaatima luottamus lapsen kanssa rakentuu hitaasti. Lapsen on myös vaikea löytää hyviä perusteluja sille, miksi puhua. Lapsilla ei ole, kuten aikuisilla, yleistä vastuullisuutta ja painetta tehdä jotakin jollekin vieraalle mieliksi, mistä tutkimukseen suostumisessa usein on kyse. Eri-ikäisten lasten valmiudet muuntaa kokemuksiaan sanoiksi vaihtelevat myös. Hurtig (1999, 35–36) myöntää

näiden olevan kuitenkin varsin kuluneita ja huonoja perusteluja lasten kokemusten ohittamiselle. Hurtigin tutkimuksessa keskittymisen aikuisiin ratkaisi kuitenkin myös se, että heidän työskentelynsä seuraaminen oli arvioinnin näkökulmaa ajatellen helpompaa. Myös Eskonen (2005, 50) koki haastattelututkimuksen tekemisen perheväkivalta-aiheesta vaikeaksi toteuttaa haastateltavien lasten löytämisen vaikeuden, haastattelulupien saamisen hankaluuden ja eettisesti kestävästi toteutettujen haastattelujen tekemisen haastavuuden vuoksi. Myöskään Jähi (2004, 63–64) ei valinnut tutkimuskohderyhmäkseen lapsia, vaikka hänen tutkimuksensa koski lapsuudenkokemuksia. Hän uskoi aikuisten olevan tutkimuksen kannalta parempia informantteja, koska heillä on välineitä analysoida kokemuksiaan ja pohtia niiden merkitystä oman elämänsä kannalta. Hän perusteli valintaansa myös sillä, että hänellä ei ollut aiempaa kokemusta lasten haastatteluista.

Riihelä (1996, 183) kritisoi lapsilta kysymisen tapoja ja väittää, että lapset hämmentyvät usein aikuisten kysymyksistä ja kokevat ne kiusallisiksi. Aikuisten esittämät kysymykset rajoittavat lasten omien ajatusten kehittelyä. On harvoin mahdollista selvittää lasten asioita kysymällä, sillä koskaan ei tiedetä, mihin kysymykseen lapsi vastauksensa antaa. Riihelä esittääkin, että kysely- ja haastattelutekniikoiden tilalle voidaan kehittää menetelmiä, joiden avulla saadaan lapset itse kysymään. Lapset osallistuisivat paremmin, jos siirryttäisiin aikuisten kysymyksistä lasten omiin kysymyksiin. Ritala-Koskisen (2001, 77) mukaan Riihelän ehdotus ei poista ongelmaa, jonka hän haluaa selvittää. Jos lasten maailmaa ei voi ymmärtää haastattelemalla, voivatko aikuiset milloinkaan tulkita oikealla tavalla lasten tuottamia kysymyksiä. Turtiaisen (2001, 55) mielestä aikuisten haastattelemista voisi kritisoida samoin perustein. Aikuisetkin saattavat arvailla tutkijan odotuksia ja vastata sen mukaisesti. Haastattelijan tekemät kysymykset ohjaavat yhtä lailla aikuistenkin haastateltavien ajatuksia.

Toisaalta voisi ajatella, että aikuisten esittämät kysymykset eivät välttämättä rajoita lasten omien ajatuksien muodostumista. Haastateltaessa lapsia heille voidaan antaa mahdollisuus esittää kysymyksiä, ja haastattelussa voidaan edetä jossain määrin myös lapsen ehdoilla. Kysymyksiä voidaan lisäksi muokata lapsille sopivammiksi. Toisaalta on toki kiinnostavaa myös antaa mahdollisuus lasten omille kysymyksille.

3.5 Aineiston analyysi

Tarkastelen aiheuttani ja aineistoani sekä perhetutkimuksen että lastensuojelun näkökulmasta. Olen kiinnostunut lasten antamista merkityksistä kodille ja perhesuhteille, mutta en voi sivuuttaa sitä tosiasiaa, että haastattelemani lapset ovat huostaanotettuja ja perhehoitoon sijoitettuja lapsia. Lastensuojelun toimenpiteet ovat muuttaneet heidän kotiaan ja perhesuhteitaan merkittävästi. Lapset on huostaanotettu ja sijoitettu sijaisperheeseen, koska heidän perhesuhteensa eivät biologisessa perheessä ole syystä tai toisesta toimineet. Koin melko mahdottomaksi irrottaa lastensuojelun vaikutusta pois analyysistä. Jos en olisi toiminut koskaan lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, saattaisin katsoa aineistoa toisin, lähinnä perhetutkimuksen näkökulmasta. Aineistosta ei koskaan itsestään nouse mitään, eikä aineisto puhu, vaan tutkimuskysymys sekä tutkijan lukemisen tapa, tulkinta ja valinnat ohjaavat ja jäsentävät aineiston käsittelyä. Aineiston analyysi on aina tutkijansa näköinen. (Ruusuvuori ym. 2010, 15; Törrönen 2003, 43.) Näin on myös tutkimuksessani: tutkimustehtäväni, perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamien merkitysten tarkastelu, on ohjannut minua aineistoni käsittelyssä.

Kirjoitin aineistonkeruun aikana runsaasti tutkimuspäiväkirjaa, joka toimi myös yhtenä analyysin ja kirjoittamisen apuvälineenä. (Myös Jähi 2004, 76; Laitinen 2004, 86; Ruusuvuori ym. 2010, 13) Kirjoitin tutkimuspäiväkirjaa sekä käsin että tietokoneella, ja joskus nauhoitin ajatuksiani välittömästi haastattelujen jälkeen nauhurille. Aineiston analyysi alkoi siitä, kun litteroin kaikki haastattelut omiksi tiedostoikseen ja annoin lapsille, heidän läheisilleen ja lasten mainitsemille paikkakunnille uudet nimet. Purin nauhoilta kaiken sanasta sanaan. Litteroitua aineistoa molemmat aineistot yhteenlaskettuna on yhteensä 44+214 sivua=258 sivua (rivinväli 1). Aineistonsa kanssa dialogiin pääsee vain, kun oppii tuntemaan aineistonsa, ja litterointi on olennainen vaihe aineistoon tutustumisessa (Ruusuvuori ym. 2010, 13–14). Kirjoitin jo litteroinnin yhteydessä ensimmäisiä ajatuksiani aineiston tuottamasta tiedosta litteroitujen tekstien sekaan.

Aineiston analysointi jatkui haastattelurungon teemojen läpikäymisellä. Ensimmäisen haastattelurungon teemoina olivat entisestä kodista sijaiskotiin siirtyminen, lasten sopeutumista helpottavat ja vaikeuttavat tekijät sekä lasten perhesuhteet. Kävin läpi jokaisen haastateltavan haastattelusta nämä teemat. Toisessa aineistonkeruussa haastattelurunkoni teemoina olivat perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteet ja koti. Olen analysoinut molempia haastatteluaineistojani myös teorialähtöisesti tutkimukseni keskeisten käsitteiden kautta: sidoksellisuus, verisiteet,

perhesuhteiden neuvoteltavuus. Samoin olen etsinyt tietoa lasten päiväkirjoista sekä haastatteluteemojen että tutkimukseni keskeisten käsitteiden avulla. Aineiston analyysi pohjautuu siten sekä haastatteluteemoihini että aikaisemmasta kirjallisuudesta nouseviin teemoihin.

Teemahaastattelun aiheiden läpikäynnin jälkeen tutustuin lasten verkostokarttoihin ja tein erilliset kuvaukset jokaisesta lapsesta verkostokarttojen perusteella. Verkostokartat kuvaavat lasten perhekonfiguraatiota, joka on muodostunut emotionaalisen läheisyyden kautta. (vrt. Jallinoja 2008, 97).

Lisäksi tein jokaisesta lasta koskevasta aineistosta tiivistelmän, joka sisälsi keskeiset tiedot: lapsen iän, sijoitusajan, verkostokartassa olevat ihmiset, päiväkirjan olennaisimmat tiedot ja muut keskeiset asiat, jotka tulivat ensilukemisella mieleen. Tämän jälkeen tein jokaisesta lasta koskevasta aineistosta vielä toisen tiivistelmän, johon kirjasin tarkemmin keskeiset perhesuhteita koskevat teemat: lapsen suhde biologiseen äitiin ja isään, suhde biologisiin sisaruksiin, suhde muihin sukulaisiin, suhde sijaisäitiin ja -isään, suhde muihin sijoitettuihin lapsiin, suhde sijaisperheen biologisiin lapsiin, lapsen käsitys perheestään ja kodistaan ja hänen kokemuksensa yhteydenpidosta muualla asuviin perheenjäseniin. Tarkastelin ensin lasten suhteita eri perheenjäseniin ja jäsensin sitä, mitä lapset puhuivat esimerkiksi biologisesta äidistään, mutta totesin suhteen luonnetta kuvaavan tarkastelun olevan kuitenkin sopivampi tapa. Suhteen luonteen tarkastelu tuli tärkeämmäksi, sillä minua kiinnosti nimenomaan lasten perhesuhteille antamat merkitykset.

Tiivistelmien tekemisen jälkeen aloin analysoida syvällisemmin jokaisen lapsen kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä. Esimerkiksi analyysissa lasten suhteista eri perheenjäseniinsä toimin seuraavasti. Etsin jokaisen lapsen litteroidusta haastattelusta jokaiselta lapselta kohdat, joissa lapset puhuvat tietystä perheenjäsenestä. Esimerkiksi lasten suhde biologiseen isäänsä -teemassa, etsin paikat, joissa lapset puhuivat biologisesta isästään. Lisäksi tarkistin isän paikan niin verkostokartassa kuin päiväkirjassa. Lasten perhesuhdekokemuksista etsin myös samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia.

Aineistoa analysoimalla löysin kotia ja perhesuhteita koskevia erilaisia teemoja kotiin liittyen ja erilaisia suhdetyyppejä perhesuhteista. Analyysia ohjasi osaksi myös haastattelurunkoni teemat. Kotia koskevat teemat olivat: koti paikkana, ambivalentti sukulaissijaiskoti, turvattomuus ja turvallisuus. *Verisiteitä koskevat suhdetyypit* olivat ensisijaisia suhteita, läheisiä ja tärkeitä suhteita, etäisiä suhteita ja ambivalentteja suhteita. *Sijaisperhesuhteita koskeviksi suhdetyypeiksi* taas muodostuivat turvalliset arkisuhteet, läheiset ja tärkeät suhteet, verisiteitä vastaavat suhteet ja

etäiset suhteet. Teemat ja suhdetyypit muodostuivat yhtä lailla aineiston antamasta tiedosta kuin tutkimukseni teoreettisesta taustasta. Teemoja ja suhdetyyppejä tarkemmin analysoimalla löysin niiden sisältä erilaisia ulottuvuuksia, joita käsittelen tarkemmin tuloslukuissa.

Aineiston analyysini sisältää kolme erilaista tasoa. Ensimmäisellä tasolla lasten puheesta ilmeni teemoja, kuten verisiteiden merkitys. Toisella tasolla hain aineiston tuottaman tiedon kanssa yhteen sopivia teoreettisia lähtökohtia, jotka ovat ihmisen sidoksellisuus, verisiteet, perhesuhteiden neuvoteltavuus sekä kuviteltu ja eletty perhe. Kolmannella tasolla yhdistelin aineistoni teemoja teoreettisten keskustelujen kanssa. Aineiston analyysi oli monimutkainen prosessi ja hylkäsin matkan varrella myös muita lähestymistapoja. Aineiston analyysi on siten ollut edestakaisin liikkumista aineiston ja teoreettisiin lähtökohtiin perustuneiden tulkintojen ja teorian välillä. (myös Viittala 2001; Törrönen 2003). Tutkimusprosessissa on vaikeaa irrottaa toisistaan aineistonkeruun, analyysin, tulkinnan ja kirjoittamisen vaiheita. Havaintojen tekeminen on jatkuvaa prosessia, joka jatkuu tutkimuksen valmistumisen jälkeenkin, eikä arvoitusten ratkaiseminen pääty koskaan. Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollisuus kulkea vapaasti edestakaisin aineiston analyysin, tehtyjen tulkintojen ja tutkimustekstin välillä (Laitinen 2004, 85; Väyrynen 2007, 67; Eskola & Suoranta 1998, 209.)

Valitsin aineiston analyysimenetelmäksi sisällönanalyysin, koska olin kiinnostunut nimenomaan temaattisesta analyysistä. Tahdoin antaa aineistoni lapsille äänen ja samalla antaa myös tutkijan äänen nousta esiin. Sisällönanalyysissä on enemmän kysymys tutkimusstrategiasta kuin pelkästään tekstin analyysimenetelmästä (Titscher ym. 2007, 55). Sillä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä ja jolla tarkoitetaan pyrkimystä kuvata dokumenttien sisältöä sanallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105–107; Titscher ym. 2007, 66.) Laadullisen aineiston sisällönanalyysi voidaan tehdä joko aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Voidaan puhua teoriaohjaavasta sisällönanalyysistä, joka on ollut oma analyysitapani. Kysymys on siitä, että teoreettiset käsitteet tuodaan valmiina, ilmiöstä ”jo tiedettynä”, tutkimukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110, 116.)

Teoriaohjaava muistuttaa aineistolähtöistä analyysia muuten, paitsi että sen kolmannessa vaiheessa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Olen toiminut teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaisesti. Ensin pelkistin aineiston tutkimustehtävän ohjaamana, jonka jälkeen karsin aineistosta pois epäolennaiset asiat, tiivistin informaatiota ja ryhmittelin

aineistoani. Pelkistäminen voi tapahtua siten, että auki kirjoitetusta aineistosta etsitään tutkimustehtävän kysymyksillä niitä kuvaavia ilmaisuja, jotka alleviivataan erivärisillä kynillä. Seuraava vaihe oli aineiston ryhmittely, jolloin etsin aineistosta samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Kolmannessa vaiheessa toin esiin valmiit teoreettiset käsitteet, sidoksellisuus, verisiteet ja perhesuhteiden neuvoteltavuus. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111- 112, 116.)

3.6 Tutkimusaiheen sensitiivisyys

Tutkimukseni aihe perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteet ja koti on sensitiivinen. Liamputtong (2007, 4) kirjoittaa haavoittuvaisten tutkimisesta. Hän viittaa tällä ryhmällä moniin eri sosiaalisiin ryhmiin, joita on vaikea saavuttaa ja jotka ovat ikään kuin piilossa. Lapset kuuluvat myös tähän ryhmään. Tutkimuksen sensitiivinen aihe voi vaikeuttaa tutkittavien tavoittamista (Cree ym. 2002, 50; Pirskanen 2009, 5-6). Tutkimusaiheeni on sensitiivinen, koska perhehoidossa elävien lasten perhesuhteet ja koti ovat muuttuneet rajusti lapsen huostaanoton ja sijoituksen myötä, joten niistä puhuminen, varsinkaan vieraalle tutkijalle, ei ole kaikille yhtä helppoa tai luontevaa. (myös Hämäläinen ym. 2011). Myös esimerkiksi lastenkoti on sensitiivinen ja useita surullisia elämäntarinoita sisältävä paikka (Laakso 2009, 84). Erikssonin ja Näsmanin (2010, 4) mukaan tutkijoiden tulee olla hyvin sensitiivisiä vaikeaa elämäntilannetta elävien lasten kanssa heidän rajojaan ja henkilökohtaista koskemattomuuttaan kohtaan, koska näillä lapsilla voi olla kokemus, että heidän toiveitaan ja rajojaan on kunnioitettu todella vähän. Myös Laitinen (2004, 51) korostaa, että sensitiivisten aiheiden tutkimisessa keskeinen asia on tunkeutuminen ihmisen yksityisyyden alueelle, jolloin tutkijalta ja menetelmiltä vaaditaan erityistä herkkyyttä.

Tutkimukseeni osallistuneet lapset ovat lastensuojelun asiakkaita. Lastensuojelun lapsiasiakkaat ovat monin tavoin erityisiä. He ovat lapsia, joiden turvallinen kasvu ja kehitys, oikeus leikkiin, lepoon, koulunkäyntiin ja joskus ruumiilliseen koskemattomuuteen ovat saattaneet olla uhattuina. Nämä lapset ovat sekä elämänhistoriansa että kokemustensa johdosta monella tapaa tarvitsevia ja haavoittuvia, ja heidän näkemisensä vain palvelun käyttäjinä sivuuttaa lasten erityisyyden. (Hurtig 2003, 36.) Sijoitetuilla lapsilla on yleensä takanaan vaikeita kokemuksia, kuten esimerkiksi hoidon laiminlyönti, äidin raskauden aikaisen alkoholinkäytön aiheuttama vaurio tai esimerkiksi seksuaalinen hyväksikäyttö. He eivät ole yleensä saaneet sellaista hoitoa, huolenpitoa ja tukea, jota he olisivat tarvinneet tiettyssä

iässä, joten heillä voi olla puutteita eri kehitysvaiheiden läpikäymisessä. (Ahto & Mikkola 2000, 19.)

Lastensuojelun asiakkuus on kuitenkin vain yksi asia lapsen elämässä ja lapsen kokemusmaailmassa asiakkuus saattaa olla kuitenkin hyvin marginaalinen ilmiö (Kivinen 1994, 14). Törrönen (2003, 12–13) pohtii lastensuojelun asiakkaiden elämäntilanteisiin liitettyä ”kokonaisvaltaista negatiivisuutta”. Törrösen mielestä sosiaalityön tutkimusta ajatellen on tärkeää ymmärtää, että elämän vaikeudet ja onnet voivat olla samanaikaisia, eivätkä ne sulje toisiaan pois. Uhkia ja riskejä korostamalla tuodaan epäkohdat esille, mutta samalla voidaan kadottaa usko tulevast. Kriittisyys tuo kuitenkin parhaimmillaan esiin sekä epäkohtia että tutkimuskohteen arvokkaita piirteitä. Lasten arkeen sisältyvät sairaus, kipu, pelko, viha ja ikävä mutta myös arkinen selviytyminen, leikkisyys, toiveikkuus ja unelmat. Lasten kokemia vaikeita elämäntilanteita ei ole syytä vähätellä, vaan niiden käsittely ja tutkiminen on olennaista. (Törrönen 2003, 130.) Myös Pösö (2004b, 19–20) pyrki irtaantumaan ongelmatulkinnosta ja antamaan tilaa nuorten näkemyksille.

Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten arkeen sisältyvät kuitenkin monenlaiset muutokset. Paitsi lasten perhesuhteet myös asuinpaikka ja arjen kasvuympäristö, kuten koulu, muuttuvat. Näistä muutoksista johtuen myös lasten ystävyyssuhteet katkeilevat. Lapset ovat usein köyhistä perheistä. Lasten huostaanottotilanne tuo ilmi lastensuojelun asiakkaina olevien lasten koko väestön lapsiin verrattuna monella tavoin kuormitetut lapsuudet. Kuormitus heijastuu lasten psykososiaaliseen hyvinvointiin. Tästä huolimatta sosiaalityöntekijät ajattelevat kuitenkin lasten usein selviytyvän ja vaikeuksien rinnalla huomioidaan myös lasten vahvuuksia. (Heino 2009, 63, 66–67.)

Perhe on erityinen teema lasten haastatteluissa, koska se on kulttuurisesti latautunut ja toisaalta se kuuluu myös arkoihin yksityisiin aiheisiin, etenkin jos kyse on perheongelmista. Perhetutkimus on tyypillisesti pyrkinyt kunnioittamaan perheen yksityisyyttä ja sensitiivisyyttä, kun tutkitaan ihmisten henkilökohtaisia elämiä ja ihmissuhteita. (Ritala-Koskinen 2001, 78; Gabb 2010, 465.) Tutkimuksessani on keskeistä perhesuhteiden tutkiminen, ja koska on kysymys perhehoitoon sijoitetuista lapsista, voidaan puhua myös tietyllä tavalla ”kiistanalaisista suhteista” (Pösö 2008). Voi olla haasteellista antaa ääni kiistanalaisille perhesuhteille. Kiistanalaisten perhesuhteiden yhteydessä puhutaan usein salaisuuksista, ja esimerkiksi lasten on uskottu olevan lojaaleja vanhemmilleen. (Pösö 2008, 95–96, 102; Hurtig 2006; Smart 2007.) Ihmisten voi myös olla vaikea puhua negatiivisista tunteista, jotka koskevat omia meneillään olevia perhesuhteita (Smart 2007, 138). Toisaalta pohdin, onko perhehoitoon sijoitettujen lasten tässä

mielessä helpompi puhua suhteistaan biologisiin vanhempia, koska näihin suhteisiin on tullut tiettyä etäisyyttä huostaanoton ja sijoituksen myötä. Aiheen sensitiivisyydestä kuitenkin kertoo se, kuinka haastateltavani vaihtoivat välillä puheenaihetta.

Kati: "Milloin sä näät isääs?"

Lapsi: "En nää ollenkaan, se makaa jo haudassa, se tais kuolla [vuosiluku], se löytyi mun kalenterista."

L: "Mulla on uus keino päästä sängystä, [kiipeää sängylle], onnistun hyppäämään."

Lapsi vaihtoi puheenaihetta ja alkoi hyppiä sängyllä, kunnes aloimme puhua toisesta teemasta. En halunnut jatkaa aiheesta, koska se oli selvästi lapselle liian sensitiivinen aihe. Haastateltavistani myöskään Oskari ei halunnut puhua omista vanhemmistaan juuri lainkaan. Aiheen sensitiivisyys ilmeni joillakin lapsilla myös fyysisenä. Esimerkiksi Anne ja Elias alkoivat vaihdella asentoaan kovasti puhuessaan biologisista vanhemmistaan.

Kati: "Mitä sä aattelet, miks et voinu asua siellä?"

Elias: "Ku ne poltti tupakkaa ja joi kaljaa." (Elias peittää kasvonsa kädellään ja vetää paitansa hihoja kovasti)

Sensitiivinen aihe vaikutti myös tutkimukseni toteutukseen. Sen vuoksi päädyin valitsemaan yksilöhaastattelun (Samoin Linnavuori 2007, 72; Ritala-Koskinen 2001, 79). Haastatteluteemani olisi ollut jossain määrin eettisesti arveluttavaa toteuttaa ryhmähaastatteluna. (Myös Morgan ym. 2002, 15; Jähi 2004, 64). Punchin (2002a, 48–49) tutkimat nuoret pitivät enemmän yksilöhaastatteluista, koska se oli yksityistä ja heillä oli myös enemmän kokemusta puhumisesta kahden kesken vieraalle aikuiselle. Toisaalta ryhmähaastattelut voivat toimia tilanteissa, joissa on kysymys esimerkiksi sijoitettujen lasten vertaisryhmätoiminnasta, jossa lapset ovat tuttuja toisilleen. Ryhmähaastattelua on suosittu esimerkiksi sisarusten haastattelussa, koska tutkijalle mahdollistuu samalla sisarusten välisen vuorovaikutuksen havainnointi. (Eder & Fingerson 2002, 193; Punch 2008, 334.)

Tutkijan tunteet. Sensitiivisen aiheen tutkija voi joutua käsittelemään myös omia tunteitaan tutkimusprosessin aikana. Kvalitatiivinen tutkimus on osaltaan tunnetyötä, ja sensitiivisiä aiheita tutkiville on suositeltu jopa terapeutista tukea tutkimusprosessin aikana. Sensitiivisen aiheen tutkimista on kuvattu useissa tutkimuksissa stressaavaksi sekä haastateltavalle että haastattelijalle. (Dickson-Swift ym. 2009, 67, 74; Enosh & Buchbinder 2005; Goode 2000; Honkatukia ym. 2003, 335; Hämäläinen

ym. 2011; Lee 1993; Oakley 1981, 41). Liamputtongin (2007, 6-7) mukaan tutkijat, jotka tutkivat haavoittuvaisia ja sensitiivisiä aiheita ja ihmisiä, joutuvat pohtimaan tutkimuksensa vaikutuksia niin tutkittavien kuin itsensä tutkijankin kannalta. Tutkimuksen aiheuttamista kuormittavista tunteista ovat puhuneet monet tutkijat (Laitinen 2004; Laakso 2009, 84; Laitinen & Uusitalo 2007; Pösö 2004b, 26). Dickson-Swiflin ym. (2009, 65) haastattelivat tutkimuksessaan sensitiivisiä aiheita tutkineita tutkijoita, joilla oli kokemusta emotionaalisesta kuormittavuudesta ja tunteidensa ilmaisemisesta tutkimusprosessin aikana.

Tutkimusaiheeni sensitiivisyys oli paikoin kuormittavaa minulle tutkijana. Tutkimuspäiväkirjan kirjoittaminen oli hyvä tapa purkaa tunteita, joita haastattelut minussa herättivät. Työstäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä oli se hyöty, että haastattelut eivät aiheuttaneet minussa liian suuria tunnekuohuja ja pystyin ottamaan vastaan raskaitakin kertomuksia, koska moni asia oli tuttu lastensuojelusta. Mutta ei työkokemukseni minua ollut täysin kylmäksi tehnyt, joten tunteet nousivat pintaan aika ajoin. Itkin muutaman kerran autossa matkalla kotiin haastattelun jälkeen. Ajoittain haastattelujen tekeminen herätti muistoja lapsuudenkokemuksistani, etenkin muutosta toiselle paikkakunnalle. Voin vain kuvitella, miltä olisi tuntunut, jos kodin lisäksi perheenikin olisi vaihtunut.

Yksi haastavimmista tilanteista oli haastattelu, jossa lapsi alkoi itkeä kesken haastattelun, kun tuli puhe hänen kuolleen vanhemmastaan. Sovimme lapsen kanssa, että aiheesta ei tarvinnut puhua enempää. Lapsi halusi joka tapauksessa jatkaa haastattelua, eikä toisella haastattelukerralla ollut enää itkuinen. Keskustelin asiasta haastattelun jälkeen myös lapsen sijaisvanhemman kanssa ja kerroin lapsen itkeneen. Haastavia olivat myös tilanteet, joissa lapset kertoivat raskaista elämäkokemuksistaan, kuten vanhempiensa päihdeongelmista johtuneista lasten laiminlyönnöistä tai lasten vanhempien välisestä rajusta perheväkivallasta.

Kati: "Kuinkas usein sä näät niitä (vanhempia)?"

Lapsi: "No, en mä nää äitiä ikinä, kun se on kuollu."

K: "Millon se sun äiti on kuollu? Onko siitä jo kauan?"

L: "No on siitä, sen jälkeen kun mää synnyin, siitä pari päivää tai kaks viikkoo kuoli, kun mun isä tappo sen."

Myös se, että en hankkinut etukäteen lapsista juuri mitään taustatietoja, johti näihin yllättäviin tilanteisiin haastatteluissa. En osannut odottaa, mitä kaikkea lapset minulle kertoisivat.

Tunsin myös iloa ja onnistumisen tunteita, kun tapasin näitä innokkaita ja elämäniloisia haastateltaviani. Esimerkiksi lapsi tuli juosten minua vastaan, kun ajoin sijaishodin pihaan. Hän oli erittäin innostunut, että oli pääsemässä haastatteluun. Lapsi esitteli minulle iloisesti sijaishotiaan. Tällaisen vastaanoton jälkeen oli erittäin mukavaa tehdä haastattelua. Sensitiivisen aiheen aiheuttamasta ajoittaisesta kuormittavuudesta huolimatta kaikki tekemäni haastatteluissut olivat kovin antoisia, vaikka haastateltavani asuivat pitkien matkojen päässä. Sain mahdollisuuden matkustaa Suomen ihanilla maaseuduilla sekä tavata mukavia sijaisvanhempia ja sijoitettuja lapsia.

3.7 Eettiset kysymykset

Sensitiivisyyteen liittyvät läheisesti tutkimusta koskevat eettiset kysymykset. Ensimmäinen eettisten tekojen vaihe on eettisten kysymysten tunnistaminen olemassa oleviksi. Sen lisäksi eettiseen kysymykseen pitää reagoida, ja usein se johtaa meidät keskustelemaan siitä muiden kanssa. Kolmanneksi on sitouduttava eettisen valinnan toteuttamiseen, ja neljänneksi tutkijan on pohdittava tekemänsä ratkaisun eettistä vahvuutta ulkopuolisten paineiden alla. Jo tutkimusaiheen valinta sisältää monia eettisiä valintoja. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 26–28, 53.) Tutkimukseni alkumetreillä mietin ja pohdin syvästi, voisinko alkaa tutkia tätä aihetta. Epävarmuutta aiheutti esimerkiksi muiden jatko-opiskelijoiden epäilevä suhtautuminen aiheeseen. Haavoittuvaisen ryhmän, kuten sijoitetut lapset, tutkimisessa monet eettiset kysymykset nousevat esiin (Liamputtong 2007, 32). Lasten haastattelun etiikassa on keskeistä, mitä tutkija voi lapselta kysyä ja mikä on tutkijan vastuu lapsista. Nämä eettiset kysymykset ovat ajankohtaisia etenkin silloin, kun lapsia haastatellaan heidän elämäänsä sisältyvistä sosiaalisista ongelmista. Lasten on ajateltu olevan tutkijan erityisessä suojelussa, ja tutkijalta edellytetään erityistä moraaliallasten haastattelussa. (Ritala-Koskinen 2001, 75.) Eettisiä kysymyksiä pidetään useimmiten keskeisimpänä erona aikuisten ja lasten tutkimisen välillä (Punch 2002b, 323).

Eettisyydessä on myös kysymys oikeudesta tutkia tiettyjä aiheita. Voidaan kysyä, millä oikeudella tutkija voi puhua toisten kokemuksista ja millä oikeudella hän esittää haastattelukysymyksiään tilassa, joka on monelle sen elämänvaiheen merkittävä koti. Millä perusteilla hän tuo julki henkilökohtaisesti kerrottuja teemoja tutkimusraportin sivuille tuntemattoman yleisön eteen? Miksi tutkija ajattelee, että hänellä on jotakin tärkeää sanomista näistä teemoista? (Pösö 2004b, 36.)

Törrösen (2003, 40) mukaan lasten kanssa käydyt keskustelut voivat merkitä hyvin erilaisia asioita eri lapsille. Jotkin keskustelut voivat palauttaa lasten mieliin kipeitäkin asioita menneestä elämästä. Törrösen pohti lasten kanssa käymiensä keskustelujen vaikutusta myös eettisesti ja mietti, avasiko hän kysymyksillään jotakin, jota hän ei tutkijana voinut jäädä hoitamaan. Mietin tätä paljon ennen lasten haastattelujen toteuttamista ja myös niiden jälkeen. Tunsin oloni rauhalliseksi siksi, että minulla oli työkokemusta lastensuojelun sosiaalityöstä, joten tutkimukseni aihepiiri oli minulle tuttu. Lisäksi annoin lasten sijaisvanhemmille yhteystietoni ja toin esiin, että minuun saisi olla yhteydessä jälkeinpäin. Toisaalta en voi lopulta tietää, mitä vaikutuksia kysymyksilläni oli lasten elämää.

Tutkimusluvut ja vapaaehtoisuus. Puhuin tutkimusluvista jo aiemmin, kun käsittelin aineistonkeruuprosessini vaiheita, mutta lupakysymykset ovat toki myös eettinen aihe. Tutkimisen luvasta voidaan neuvotella eri vaiheissa, mutta sitä, mitä tapahtuu tutkijan ja tutkittavien välillä, ei voi tietää ennalta valmiiksi. Muodolliset luvat eivät ole kuitenkaan sama asia kuin oikeus tutkia aihetta. Selviääkö tutkimisen oikeutus luvan myöntön tai kiellon myötä? Luvan ja oikeutuksen välinen suhde on erityinen varsinkin lasten kanssa. (Pösö 2008, 99, 102.) Kun tutkitaan sensitiivistä aihetta, on vaikea ennustaa, mitä tutkimukseen osallistuminen, esimerkiksi menneisyyden muisteleminen, voi tarkoittaa tutkittaville. (Laitinen & Uusitalo 2007, 318.)

Annoin lapsille mahdollisuuden kieltäytyä osallistumasta haastatteluun vielä haastattelun alussa, mutta kukaan ei osoittanut halua kieltäytyä. On tietenkin täysin mahdotonta tietää, osallistuivatko kaikki haastateltavani yhtä vapaaehtoisesti tutkimukseeni. En silti kokenut yhdessäkään haastattelutilanteessa, että lasta olisi painostettu osallistumaan. Lasten suostumuksen etsiminen on lasten oikeuksien tunnistamista. On silti mahdollista, että vaikka lapset ymmärtäisivät tutkimuksen luonteen, heidän vähäinen elämäkokemuksensa vaikuttaa heidän käsitykseensä ymmärtää tutkimuksen mahdollisia seurauksia heille (Mishna ym. 2004, 454–455; Helavirta 2006, 199). On tärkeää, että tutkimukseen osallistuja ymmärtää, mihin on osallistumassa (Cree ym. 2002, 51; Warren 2002, 89; Mason 2007, 81; Pösö 2004b, 26; Ryen 2011, 418).

Tutkimuksen eettisyyteen liittyy myös kysymys tutkittavien ja tutkijan välisestä suhteesta. Tutkittavien ja tutkijan välille ei saa muodostua riippuvuussuhdetta, joka voisi vaikuttaa esimerkiksi tietojen antamisen vapaaehtoisuuteen. Sosiaalitieteiden opiskelijat ovat joskus kokeneet olevansa haastattelun aikana haastattelijan roolin lisäksi sosiaalityöntekijän

roolissa. (Eskola & Suoranta 1998, 55.) En kokenut olevani sosiaalityöntekijän roolissa haastatteluissa, mikä olisi ollut mahdollista koulutukseni ja lastensuojelutyökokemukseni perusteella vaan pystyin mielestäni irrottautumaan siitä melko hyvin.

Nauhoitin kaikki haastatteluni ja ilmoitin lapsille haastattelun nauhoittamisesta etukäteen heille lähetetyssä infokirjeessä (Liite 1). Kerroin lapsille, että nauhoja ei kuuntele kukaan muu ja ne on tarkoitettu avuksi minulle tutkijana. Renold ym. (2008, 435) antoivat nauhurin olla selvästi näkyvillä ja muistuttivat haastateltaviaan pitkän keskustelun aikana, että nauhuri nauhoittaa edelleen. Tutkimuksessani tarkistin nauhurin toimivuuden aika ajoin haastattelujen aikana, jolloin lapset myös muistivat nauhurin olemassaolon.

Yksi eettinen kysymys on, voiko haastateltavia palkita tutkimukseen osallistumisesta. En kertonut ennalta yhteistyötahoilleni, että palkitsisin lapset pienimuotoisesti haastattelujen toteuttamisen jälkeen. Lapsille tarkoitettussa infokirjeessä kuitenkin mainitsin, että osallistumisesta saa pienen lahjan. Ensimmäisellä tapaamisella kiinnitin huomiota lapsia kiinnostaviin asioihin ja sain idean pienestä lahjasta jokaiselle lapselle. Jokainen lahja oli siten tietylle lapselle suunnattu. Lapset ottivat lahjan myönteisesti vastaan. En usko, että kukaan lapsista osallistui pelkästään pienen lahjan vuoksi näin sensitiivisiä aiheita koskevaan tutkimukseen, mutta en voi olla täysin varma, motivoiko tieto lahjasta joitakin lapsia osallistumaan helpommin. Cree ym. (2002, 52) eivät pitäneet eettisesti oikeana maksaa palkkioita haastateltavilleen, mutta hekin antoivat pieniä lahjoja, kuten kyniä ja paperia.

Anonymiteetti. Lasten tunnistettavuuden häivyttäminen on keskeinen eettinen asia tutkimuksessani. Mitä arkaluontoisemmasta asiasta on kysymys, sitä enemmän on siitä pidettävä kiinni ja henkilöllisyyden paljastuminen on tehtävä vaikeaksi. (Eskola & Suoranta, 1998, 57; Christians 2000, 139; Ryen 2011, 419.) Anonymiteetin säilyttäminen on erityisen tärkeää, kun tutkitaan haavoittuvaisia ryhmiä kuten sijoitettuja lapsia, koska on kyse useimmiten pienestä, tietystä ryhmästä, mikä voi vaikeuttaa anonymiteetin säilymistä (Liamputtong 2007, 36-37; Cree ym. 2002, 54). Barker ja Weller (2003, 214) pitivät haastavana anonymiteetin säilymistä vaikeana erityisesti kouluissa tehtävissä haastatteluissa, koska kouluympäristössä on pidettävä yllä suhdetta myös portinvartijoihin. Muutetut nimet on mahdollista kuitenkin tunnistaa tietyn ryhmän sisällä ja voi olla vaikeampaa varmistaa se, etteivät perheenjäsenet ja läheiset tunnista tutkittavien henkilöllisyyttä (Christians 2000, 139; Gabb 2010, 468). Kvalitatiivinen, rikasta ja henkilökohtaista sisältävää informaatiota antava

tutkimus, mahdollistaa sen, että myös tutkittava itse tunnistaa helposti itsensä mahdollisten muiden ihmisten ohella (Mason 2007, 80).

Ryen (2011, 419) pohtii myös mahdollisuutta, että jotkut tutkittavat eivät välttämättä halua pysyä anonyymeina (Samoin Tilley & Woodthorpe 2011, 198, 205). Barker ja Weller (2003, 222) ja Renold ym. (2008, 436) antoivat haastateltavilleen mahdollisuuden valita itselleen pseudonimen. Osa heidän tutkittavistaan oli myös sitä mieltä, että tutkimus otettaisiin vakavammin, jos käytettäisiin lasten oikeita nimiä. Cree ym. (2002, 53) pitivät ongelmallisena luottamuksen säilyttämisen vaatimusta tutkittavien osallistumisen edellytyksenä: esimerkiksi tutkittavat eivät voi saada tutkimuksen kautta apua itselleen anonyymiteetin vuoksi. He pohtivat myös mielenkiintoista kysymystä siitä, kuinka paljon eettisesti oikeat käytännöt hiljentävät lasten ääntä. (Cree ym. 2002, 53–54.)

Halusin antaa lapsille keksityt nimet ensinnäkin sensitiivisen aiheen vuoksi. (vrt. Tilley & Woodthorpe 2011, 198). Lisäksi olin luvannut anonyymiteetin jo heille lähetetyssä infokirjeessä ja haastattelun alussa. Lasten nimeäminen nimillä tuo mielestäni heidän aitoutensa paremmin esiin, kun esimerkiksi lasten numerointi, joka tekisi tekstin jollakin tapaa kylmäksi, ikään kuin kyseessä eivät olisi oikeat lapset. Muutkin tutkijat ovat suosineet haastateltaviensa nimeämistä. (esim. Laitinen 2004, 92; Väyrynen 2007, 58.) Lukijan ja myös tutkittavien itsensä vuoksi en ole halunnut täysin piilottaa aineistoani, sillä se voi rikkoa lasten äänen esiintuomista. On siten myös eettisesti tärkeää, että lukija pystyy hahmottamaan jossain määrin esimerkiksi Aapon näkemyksiä kodistaan ja perhesuhteistaan. Samoin Gabb (2010, 475) pohtii sitä, kuinka tiukan anonyymiteetin ylläpitäminen tekee tutkittavien elämäntarinat hajanaisiksi ja irrallisiksi.

Vaihdan välillä lapsen keksittyä nimeä ja ikää, mikä vaikeuttaa tunnistamista, tai jätän mainitsematta nimen sitaateissa, jotka koskevat todella sensitiivisiä aiheita. Anonyymiteetin varjelua on myös se, että aineistolainaukset eivät ole kaikissa tapauksissa täydellisen suoria lainauksia: olen muokannut lasten käyttämiä murteita sisältäviä ilmaisuja. Lasten tunnistettavuutta heikentää moni asia. Ensinnäkin aika heikentää tunnistettavuutta, sillä haastattelusta on tutkimuksen julkistamispäivänä kulunut sen verran aikaa, että jopa haastateltavien itsensäkin on vaikeaa tunnistaa itsensä tekstistä. Myöskin haastateltavia valinneiden sosiaalityöntekijöiden, lasten biologisten vanhempien tai sijaisvanhempien on varmasti vaikeaa tunnistaa lapsia tekstistä. Lasten samanikäisyys heikentää myös osaltaan tunnistettavuuden mahdollisuutta. Suomessa oli sijoitettuna kaikkiaan kodin ulkopuolelle vuonna 2010 17 064 lasta ja nuorta, (Terveyden ja hy-

vinvoinnin laitos 2012), joten sekin vaikeuttaa tutkimukseeni osallistuvien lasten tunnistamista tästä joukosta.

Yksi tärkeä eettinen kysymys on, kuinka suhtautua tutkijana lasten paljastamaan lapsen elinoloihin puuttumiseen velvoittavaan tietoon. Punchin (2002a, 46–47) tutkimukseen osallistuneille lapsille luvattiin luottamus, mutta siihen sisältyi ehtona se, että luottamus rikottaisiin, jos lapsi kertoisi jotain, mikä viittaisi lapsen olevan jollain tavalla vaarassa (Myös Burgess ym. 2010, 3). Hämäläinen ym. (2011, 16–17) puhuvat puuttumisen mahdollisuuden korostumisesta, kun tutkitaan sensitiivisiä ja kiistanalaisia perheaiheita. Puuttumisen mahdollisuudesta lapsia ja myös aikuisia koskevissa tutkimuksissa on keskusteltu monissa eri tutkimuksissa. (Fine & Sandstrom 1988, 55; Glesne 1999, 119–120; Reeves 2010, 320.) Laakso (2009, 89) pohtii puuttumista tutkimustilanteessa, ja hän kokee ylittäneensä tutkijan roolin rajat puuttuessaan lastenkodissa asuvan lapsen käytökseen. (Samoin Hurtig 2003, 58).

Ryen (2011, 420) pohtii puuttumista seuraavasti: jos tutkija pyytää paikalle ulkopuolisen henkilön, tutkittavan anonymiteetti särkyä, eikä tutkittava voi enää luottaa tutkijaan. Ryen kehottaa tutkijoita keskustelemaan näistä tilanteista muiden tutkijoiden kanssa ennen puuttumista koskevaa päätöksentekoa. Tutkimuksessani en onnekseni havainnut mitään huolestuttavaa kenenkään haastateltavani tilanteessa, enkä siten joutunut pohtimaan mahdollista puuttumista. Haastateltavani olivat kuitenkin lastensuojelun piirissä olevia lapsia, joten puuttumisen mahdollisuus ei heidän tapauksissaan ollut välttämättä kovinkaan kaukainen ajatus.

Eettinen kirjoittaminen. Aineiston analyysiin ja tulosten esittämiseen liittyy myös monia eettisiä kysymyksiä. Miten osaan tehdä sellaisia tulkintoja, että haastattelemani lapset voivat tulevaisuudessa lukea tutkimustani eivätkä loukkaannu siitä, miten olen heistä kirjoittanut. Miten kirjoitan siten, etten leimaa lapsia tai heidän vanhempiaan? Myös Eskonen (2005, 46) ja Laitinen (2004, 88) pohtivat sensitiivisestä aiheesta kirjoittamista. Onko leimaavaa käyttää käsitteitä kuten huostaanotettu tai perhehoitoon sijoitettu lapsi? Lastensuojeluasiakkuus määrittää tiettyssä määrin näiden lasten elämää, eikä sitä ei voi täysin sivuuttaa, vaikka heidän elämänsä sisältää muitakin tärkeitä teemoja.

Granfeltin (2004, 152) mukaan tutkijalle asettuu moraalinen velvollisuus kirjoittaa siten, että on sensitiivinen sille, miten tutkimukseen osallistuneet tekstissä näyttäytyvät ja siten, että tekstin sanoma tehoaa heihin, joilla on mahdollisuus vaikuttaa kyseisen ryhmän tilanteen parantumiseen. Uskon ja toivon, että tutkimukseni tuo uutta tietoa lastensuojelun

toimenpiteiden vaikutuksesta perhehoitoon sijoitettujen lasten elämään sekä mahdollisia kehittämisideoita sijaishuollon järjestämiseen.

Olen myös pohtinut kriittisesti sitä, kuinka osaan olla suosimatta tiettyjä haastateltavia ja kuinka voisin tuoda kaikkien lasten ajatuksia ja näkemyksiä esiin, en vain tiettyjen. Voin myöntää, että minulla oli aineistossa muutama suosikki. Muun muassa Granfelt (2004, 147) pohtii, kuinka he joiden kanssa vuorovaikutus ei suju, voivat jäädä helposti taka-alalle. Haastateltavan verbaalinen lahjakkuus ja kyky tuottaa tutkijan tunteita havahduttava kertomus antavat hänelle hyvät edellytykset hankkia asema tutkimuksen ”ykköstähtenä”. Myös Laitinen ja Uusitalo (2007, 323) kokivat, että joidenkin haastateltavien kanssa vuorovaikutus ja tiedon tuottaminen jäi pinnallisemmaksi, kun taas vastaavasti joidenkin ääni oli muita kuuluvampi. Tutkijan vastuu ilmiön rehellisestä raportoinnista kattaa kuitenkin myös puhumattomien kokemusten kirjoittamisen. Tutkijan taitoja punnitaan osin siinä, miten hän pystyy sanoittamaan niiden ihmisten kokemukset, jotka eivät ole voineet ilmaista asioita siten, että ne olisivat sellaisenaan siteerattavissa.

Jotkut tutkijat ovat myös suosineet palautehaastatteluja, joissa lapsilla on mahdollisuus joko lukea itse tai yhdessä tutkijan kanssa haastattelukäsi-kirjoitus (Eriksson & Näsman 2010, 5; Laitinen 2004, 73; Renold ym. 2008, 435). Palautekeskustelu mahdollistaa sen, että osallistujat tuntevat olonsa hyväksi haastattelun tekemisestä. Annoin lapsille toisessa tapaamisessa alkuperäiset versiot takaisin heidän täyttämistään verkostokartoista, ja kopiot jäivät itselleni. Lisäksi kävimme läpi yhdessä lapsen päiväkirjan, joka jäi minulle. Nämä toimintatavat olivat tietyllä tavalla palautteen saamista tutkimuksesta. Litteroituja haastatteluja en kuitenkaan lähettänyt lapsille.

Tutkimus on kirjoitettava mahdollisimman hyvin siitä näkökulmasta, mihin aineisto ja tutkijan ymmärrys antavat edellytykset. Toisten ihmisten kokemuksia tulkitsevan tutkijan on tunnistettava ja tunnustettava ymmärtämisen rajat. Sen ymmärtäminen, ettei tutkijana todellakaan ymmärrä, on vaativaa. (Granfelt 2004, 151.) Olen miettinyt aineistonkeruun aikana tutkijan itsereflektion näkökulmasta, voinko ymmärtää näiden lasten kokemuksia, koska en ole itse ollut huostaanotettu ja sijoitettu lapsi, ja lapsuuteni on ollut siinä mielessä erilainen kuin haastateltavieni. Haastateltavieni lapsuus on myös sisältänyt raskaita asioita, kuten vanhempien päihdeongelmat ja vanhempien välinen perheväkivalta, joista minulla ei ole kokemusta omassa elämässäni. Tutkijana minun on hyväksyttävä, että en voi täysin ymmärtää näiden lasten kokemuksia (Samoin Laitinen 2004, 56).

3.8 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimukseni luotettavuuden yhteydessä pohdin tutkimukseni vahvuuksia ja heikkouksia. Luotettavuuden näkökulmasta pidän vahvuutena ensinnäkin sitä, että haastattelin itse lapsia, eikä joku muu esimerkiksi kerännyt minulle aineistoa. Litteroin myös itse aineistoni. Tutkimuksen olisi toki voinut toteuttaa siten, että aineisto olisi ollut valmiiksi kerätty, ja asetelma olisi silloin ollut toinen. Keräämällä itse oman aineistoni sain siihen mielestäni paremman yhteyden. Sain myös mahdollisuuden tavata lapsien sijaisperheen jäseniä ja näin, minkälaisissa asuinympäristöissä haastateltavani asuivat. Mahdollisuudella tutustua haastateltavien ”omaan tilaan” on merkityksensä (Granfelt 2004, 145).

Pidän tutkimuksen luotettavuutta lisäävänä tekijänä sitä, että en tuntenut ketään haastateltavistani ennalta - he olivat minulle täysin vieraita lapsia. (Myös Ritala-Koskinen 2001, 87). Itselle tuttujen henkilöiden haastatteleminen heikentäisi mielestäni tutkimuksen luotettavuutta, sillä se vaikuttaisi tutkijan tekemiin tulkintoihin jossain määrin, koska tutkijalla olisi hallussaan muutakin informaatiota haastateltavasta kuin haastattelussa tulee ilmi. Tutkimuksen luotettavuutta lisäävät myös toisessa aineistonkeruuvaiheessani käyttämäni monipuoliset aineistonkeruumenetelmät: teemahaastattelu, verkostokartta ja päiväkirja. Ehkä jonkinlaisena heikkoutena voi pitää sitä, että ensimmäisessä aineistonkeruuvaiheessa käytin vain yhtä aineistonkeruumenetelmää, teemahaastattelua, mutta molemmissa aineistonkeruuvaiheissa käytetyt teemahaastattelut olivat hyvin samankaltaisia teemoiltaan (liitteet 1 ja 2).

Aineistoni määrä, 20 haastateltavaa, on sopivan kokoinen aineisto laadullisessa tutkimuksessa. Haastateltavista kolmeatoista lasta on myös haastateltu kahdesti, mitä pidän tutkimuksen luotettavuutta vahvistavana tekijänä. Haastateltavista seitsemää lasta on haastateltu vain kerran, mutta myös tämä aineisto tuotti tietoa lasten elämästä, vaikka niukemmin kuin myöhemmin kerätty aineisto. Yhteensä haastateltavien tapaamisia oli kuitenkin 33 kappaletta. Aineiston riittävyttä perustelen tutkimusaiheeni sensitiivisyydellä, josta johtuen haastateltavien tavoittaminen oli haastavaa. Myös se, että tutkimuksen kohdejoukkona ovat lapset ja erityisesti huostaan otetut ja sijoitetut lapset, lisäsi tutkimukseni haastavuutta. Aineistoni antama rikas informaatio perhehoitoon sijoitettujen lasten elämästä sijaisperheessä ja heidän erilaisista perhesuhteistaan osoittaa aineiston riittävyttä.

Tutkimustulosten yleistettävyydestä keskusteltaessa Eskola ja Suoranta (1998, 68) toteavat, että ratkaisevaa ei ole aineiston koko vaan

tulkintojen kestävyys ja syvyys. Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista puhua tulosten läpinäkyvyydestä ja yleistettävyydestä, jolloin yleistettävyydellä ei tarkoiteta sitä, että väitettäisiin löydetyn ilmiön pitävän paikkansa myös laajemmassa joukossa. Kyse on ennemminkin mahdollisen logiikasta: esimerkiksi tietyt tavat kulttuurissa ovat tietyssä määrin yhteisesti jaettuja. Haastateltavien tapa puhua tai kuvata tiettyä aihetta tai tapahtumaa suhteutuu aina siihen, mikä kulttuurin jäsenenä toimimiselle on odotuksenmukaista. Yhteisen varaan voi perustaa ajatuksen siitä, että laadullisessa analyysissä löydetyt jäsennostavat ovat aina tietyllä tapaa jaettuja, eivät koskaan täysin yksilöllisiä. (Ruusuvuori ym. 2010, 27- 28.) Relationalisuus koskee myös kulttuurisesti jaettuja ilmiöitä. Kuten mainitsin (luvussa 2.1) sosiaalisten tapojen tai henkilökohtaisten tunteiden välillä vallitsee monimutkainen vuorovaikutus, henkilökohtaiset tunteet ovat yhteydessä sosiaalisiin muutoksiin, ja niillä on sosiaalisia seurauksia ja merkityksiä. (Smart 2007, 49–50.) Tutkimustilanteet ovat ainutlaatuisia vuorovaikutustilanteita, mutta niiden pohjalta syntyneistä aineistoista on mahdollista löytää yleistettävissä olevia piirteitä (Törrönen 2003, 44).

Tutkimuksessani on varmasti mukana asioita, joista ei puhuta ja joita jää tavoittamatta (Samoin Viittala 2001, 79). Tutkimukseni luotettavuutta vahvistaa yhä se, että nauhoitin kaikki haastatteluni. Warrenin (2002, 92) haastattelukokemuksen mukaan haastateltavat jatkoivat usein puhettaan, kun nauhuri oli sammutettu, esimerkiksi sen vuoksi, että haastateltava ei halua puhua tietyistä aiheista nauhurille. Omat haastatteluni päättyivät nauhurin sammuttua, mutta saatoimme puhua lasten kanssa jotain yleisluontoista, kun tein lähtöä haastattelupaikalta, mutta emme jatkaneet enää tutkimusaihetta koskevaa keskustelua.

Aineistoni on tietyllä tavoin valikoitunutta, sillä sosiaalityöntekijät olivat valinneet haastatteluun eettisestä näkökulmasta soveltuvat lapset (Munro 2001, 130). Sosiaalityöntekijät ovat voineet valita tietynlaisia lapsia, esimerkiksi itseään hyvin ilmaisevia lapsia. Huostaanotettuja lapsia on kuitenkin mahdoton saada haastateltavaksi ilman sosiaalityöntekijöiden apua. (Munro 2001, 130.) Linnavuori (2007, 165) yhdistää valikoituvuuteen vaikuttavan myös tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden. Tutkimukseeni alun perin sopiva joukko oli kuitenkin paljon suurempi kuin minkälaiseksi aineistoni lopulta muodostui, joten ei voida sanoa, että sosiaalityöntekijät olisivat valinneet ainoastaan nämä 20 lasta tutkimukseeni. Valikoitavuus ilmenee myös siten, että sijaisvanhempien aktiivisuus on voinut edeltää tutkimukseen osallistumista. On myös mahdollista, että muita sosiaalisemmat lapset suostuivat tutkimukseen. Toisaalta haas-

tateltavani erosivat toisistaan ujoudessa ja sosiaalisuudessa. Laitinen ja Uusitalo (2007, 318) toteavat, että heidän tutkimuksensa ulkopuolelle ovat jääneet esimerkiksi ne, jotka eivät ole kokeneet tutkimusta omakohtaisesti tärkeäksi ja ne, jotka eivät helposti avaudu vieraalle. Oman tutkimukseni ulkopuolelle ovat jääneet lapset, joiden sijais- tai biologinen vanhempi on kieltänyt lapsen osallistumisen. Siten sosiaalityöntekijöiden rinnalla myös vanhemmat vaikuttivat siihen, ketkä lopulta osallistuivat tutkimukseeni.

Ajattelen, kuten esimerkiksi Viittala (2001, 79) ja Ritala-Koskinen (2001, 114), että tutkimuksessani muodostuva lapsinäkökulma on minun tutkijana tekemäni konstruktio, ja siitä avautuu yksi näkökulma perhehoitoon sijoitettujen lasten elämään, ei yksi totuus. Ajattelen tavoittaneeni osan lapsinäkökulmaa ainakin siinä mielessä, että haastattelin nimenomaan lapsia heidän näkemyksistään perhesuhteistaan ja kodistaan sen sijaan, että olisin hankkinut näitä tietoja aikuisilta, esimerkiksi heidän sijaisvanhemmiltaan. En myöskään koonnut ennalta juuri minkäänlaisia taustatietoja lapsista aikuisilta, ainoastaan lasten nimet, iät ja tiedon siitä, oliko kyseessä sukulaissijoitus. Monia erilaisia aineistoja, esimerkiksi vanhempien ja viranomaisten haastatteluja, voi pitää luotettavuuden lisänä, mutta tutkimukseni tarkoitus oli tuoda esiin ainoastaan perhehoitolasten näkökulma lastensuojelun sijaishuollon tutkimukseen, koska sitä ei ole aiemmin tutkittu Suomessa väitöskirjatutkimuksissa.

Tutkimuksessani on kysymys tiettyjen perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteista tiettyinä aikana. Heidän suhteidensa laatu voi muuttua vuosien saatossa ja hyvin todennäköisesti muuttuukin. Jos lapsia olisi haastatellut esimerkiksi viiden vuoden päästä uudestaan, suhteita olisi voitu kuvata toisinkin. Sidoksellisuus myös muuttaa muotoaan sijoituksen kuluessa (Elias 1978). Ritala-Koskisen (2003, 130–131) mukaan uusperheiden lapset kuvasivat omaa perhettään liikkeessä olevana prosessina, johon sisältyy ajatus, että esimerkiksi vanhemman uusi kumppani voi joskus tulevaisuudessa kuulua lapsen perheeseen. Perhesuhteiden tutkimisen haasteena on juuri se, kuinka saada ote perhesuhteiden kehityksestä, koska lasten tarpeet ja käsitykset perhesuhteista muuttuvat ajan kuluessa ja myös perhekonteksti muuttuu sekä biologisissa perheissä että sijaisperheissä. (Andersson 2005, 53.) Analyysi on kuvaus ihmisten elämästä tiettyinä aikana, mikä ei kuitenkaan vähennä tutkimuksen arvoa, vaan omalta osaltaan lisää tietoa ilmiöistä ja parhaimmillaan pystyy luomaan ymmärrystä ihmisten elämästä (Väyrynen 2007, 67).

KOTI

4

Perhesuhteet ja koti kuuluvat erottamattomasti yhteen (esim. Autonen-Vaaraniemi 2008, 188; Sevón & Notko 2008b, 120). Kodin tilan voi ymmärtää esineiden ja perhesuhteiden yhdessä muodostamaksi kokonaisuudeksi, joka saa merkityksensä ihmisten toiminnasta sekä tekemisestä (Autonen-Vaaraniemi 2008, 190). Tässä luvussa käsittelen Annen, Annin, Ellan, Helin, Hennan, Inkerin, Matildan, Miian, Päivikin, Venlan, Aapon, Aatun, Eliaksen, Jarkon, Kimmon, Markun, Markon, Matin, Olavin ja Oskarin kodille antamia merkityksiä. Teemahaastattelun yksi keskeinen teema oli puhua kodista (Liite 5). Perhesuhteiden ja kodin yhteen kietoutumista osoittavat, että lapset puhuivat perhesuhteiden yhteydessä kodista. Teemat muodostuivat myös etsimällä lasten puheesta samankaltaisuuksia ja eroja. Analyysin pohjalta syntyi kolme erilaista kodin merkitystä koskevaa teemaa: koti paikkana ja tilana, ambivalentti sukulaissijaishoti sekä turvattomuus ja turvallisuus. Näiden luokittelujen sisälle muodostui lisäksi erilaisia ulottuvuuksia, jotka tulevat esiin teemoja koskevissa luvuissa.

4.1 Koti paikkana ja tilana

Aineistoni lapsilla oli kokemuksia monista eri kodeista. Lapset olivat voineet asua ennen nykyistä sijaishotiaan lastenkodissa tai muissa sijaishoteissa. Oli myös olemassa koti, josta lapset oli huostaanotettu ja sijoitettu ja jossa osa heistä edelleen vieraili tapaamassa biologista vanhempaa tai vanhempiaan. Joidenkin entistä kotia ei konkreettisesti enää ollut olemassa tai entisiä koteja oli monia. Lasten biologinen vanhempi tai vanhemmat, joita lapset tapasivat, saattoivat asua uudessa kodissa, joka oli yksi koti joillekin lapsille. Jotkut haastateltavistani myös mahdollisesti palaavat jossain vaiheessa takaisin entiseen kotiinsa tai kotiin, jossa lasten biologinen vanhempi tai vanhemmat tällä hetkellä asuvat. Lasten kodille antamat merkitykset perustuivat siten hyvin monikerroksisiin kokemuksiin eri kodeista.

Yhteinen kokemus kaikille lapsille oli, että heidän kotinsa oli vaihtunut ainakin kerran. Asuinpaikkojen ja huoltajan vaihtumisen myötä lapsi kadottaa paloja elämänhistoriastaan tai ei pysty muutosten takia rakentamaan sitä, toisaalta lapsen perhe ja koti voivat löytyä monesta paikasta (Hurtig 2003,

190; Ritala-Koskinen 2001, 103). Perheessä ja kodissa on myös monenlaisia tiloja sekä paikkoja, jotka muuttuvat esimerkiksi perhesuhteiden muutosten seurauksena. Nämä paikat ja tilat määrittävät merkittävästi lapsen elämää. Vilkko (2000, 214; 1998, 28) puhuu ”kodin tunnusta”, jossa ovat läsnä tutuksi tunnistaminen ja mieleen palauttaminen, johon liittyy esinemaailma. Lisäksi emotionaalinen turva ja toiminnallinen vapaus ovat läsnä ”kodin tunnussa”. Kodin positiiviset merkitykset tuovat esiin myös negatiiviset merkitykset, kuten puuttumisen, epävarmuuden sekä vierauden kokemukset. Kodin merkitys tulee esiin erityisesti arjen perustan kyseenalaistuesssa, kuten haastateltavillani huostaanoton ja sijoituksen yhteydessä.

Ennen kuin siirryn lasten kodille antamiin merkityksiin tarkemmin, haluan tuoda esiin haastateltavieni ajatuksia kodista yleensä. Lapset ajattelivat kotia toisaalta hyvin konkreettisesti paikkana, jossa asutaan ja ollaan. Lapset määrittivät myös hyvän ja huonon kodin välisiä eroja, mikä voi olla osoitus lasten omista kokemuksista kodista tai vain yleisistä mielikuvista kodista. Lapset kuvailivat minulle, millainen heidän mielestään oli huono koti.

”No siellä ei vaikka oo niin kivoja ihmisiä ja sit se on vaikka semmonen pieni ja ahdas ja ei turvallinen, aikuiset saattaa olla vaikka juoppoja.”
(Olavi)

...

Kati: ”Mikäs sun mielestä on koti?”

Lapsi: ”Ehkä niinku tavallaan saa asua siellä, se on niinku oma.”

K: ”Mitäs muuta?”

L: ”Ei tartsis lähteä kesken kaiken pois, jos tulee jotain yövieraita tai jotain.”

Huonoon kotiin sisältyivät huonot asiat kuten vanhempien käyttämä väkivalta ja päihteiden väärinkäyttö. Myös kodin merkityksellisyys tuli esiin lasten puheissa.

Kati: ”Mikä on sulle tärkein paikka?”

Markku: ”No oma koti.”

Kodin huonojen piirteiden rinnalla haastateltavani mainitsivat hyvän kodin piirteiksi hyvän ruoan ja kodin puhtauden. Lisäksi muut ihmiset ja heidän kanssaan mukava yhdessä tekeminen olivat hyvän kodin tunnusmerkkejä lasten näkökulmasta. Lasten mielestä koti oli myös jotain omaa, itselle kuuluvaa, turvallista, pysyvää ja sieltä ei tarvinnut lähteä yllättäen pois.

Kodin merkitys ei välttämättä ollut riippuvainen siitä, oliko kysymyksessä lasten entinen koti vai sijaiskoti. Sekä entinen koti että sijaiskoti

saattoivat olla yhtä lailla koteja, eivätkä he tehneet merkittäviä erotteluja niiden suhteen. Esimerkiksi Kimmolle sekä entinen koti että sijaiskoti olivat koteja.

Kati: "Mikskä sä sanot sitä paikkaa, missä ennen asuit?"

Kimmo: "No on sekin koti sullei."

Kati: "Sanot sä sitä entiseks kodiks?"

Kimmo: "Ei ku ihan kodiks."

Kimmo piti entistä kotia tasaveroisena kotina sijaiskodin kanssa. Kysymys oli ennen kaikkea tietyn tilan nimeämisestä kodiksi. Samoin vuoroasuvat lapset Linnavuoren (2007, 83) tutkimuksessa kokivat näin. Lapsen kokemukseen kahdesta kodista vaikuttaa myös käytännöllinen ulottuvuus, sillä kahden kodin välillä voi olla pitkä fyysinen etäisyys (Ritala-Koskinen 2003, 132). Aineistoni lapsille koti saattoi siten olla kahdessakin paikassa. Ehkä tässä oli kysymys kodista konkreettisena asuinpaikkana, ei niinkään tunteita sisältävänä tilana. Haastateltavani saattoivat ajatella molempien kotien olevan koteja tässä mielessä. Haastateltavieni tilanne oli erityinen siinä mielessä, että heillä oli kokemusta kodin muuttumisesta, eivätkä he olleet asuneet lapsuuttaan yhdessä ja samassa kodissa. He olivat joutuneet tilanteeseen, jossa kodin merkitys muuttui, ja heidän täytyi neuvotella uudelleen niin entinen kuin nykyinen kotinsa. He ikään kuin tasapainoilivat entisen ja nykyisen kodin välillä, toiset enemmän kuin toiset.

Haastateltavani liittivät kotiin paikkojen ja tilojen merkityksen, koti oli paikka ja tila, joka sai erilaisia ulottuvuuksia. Yksi ulottuvuus oli muistot entisestä paikasta, joka oli entinen koti. Paikkoihin yhdistyi myös entisen ja nykyisen paikan fyysisten piirteiden vertailua eli muutoksen ulottuvuus. Lapset puhuivat asuinympäristön pienemmästä tilasta, omasta huoneesta ja sen merkityksestä. Lisäksi esinemaailma oli keskeinen osa lasten entisiä ja nykyisiä paikkoja.

Tutkimukseni ajatukseen kodista perhesuhteiden ja ihmisen sidoksellisuuden tapahtumapaikkana sopii ajatus kodista elämistilana (Törrönen 2000). Törrönen (2000, 266) on pohtinut lastenkodin sosiaalisia suhteita ja kuinka tila tulee näiden suhteiden kautta eläväksi paikaksi. Hän puhuu elämistilasta, joka muodostuu siitä tilasta, jossa ihmiset elävät ja lisäksi heidän vuorovaikutuksellisesta toiminnastaan. Haastateltavieni elämistilan muodostivat yhä lailla lasten entinen koti kuin sijaiskoti.

Törrösen (2000, 267, 278) mukaan tilasta muodostuu paikka sille annettujen merkitysten kautta ja paikkaan kiteytyy elettyä elämää sekä yksilöllisiä kokemuksia. Tunteet tekevät tilasta elävän paikan, joten elä-

mistilaa voidaan pitää arjen tunnetilana. Sidoksellisuus liittyy Törrösen näkemykseen siitä, kuinka yhteisöllinen hyvinvointi on yhteydessä yksilölliseen tulkintaan paikan luonteesta. Törrönen (2003, 19, 24) kuvaa tätä kuulumista käsitteellä sisäpuolisuus, joka on positiivista silloin, kun ihminen tuntee kuuluvansa johonkin paikkaan ja haluaa sopeutua siihen. Sisäpuolisuus on negatiivista silloin, kun tuntee ahdistavaa pakkoa kuulua johonkin, johon ei halua liittyä. Sisäpuolisuus luo lapsille Törrösen mukaan turvallisuuden tunnetta: heillä on tuttu paikka, johon he kokevat kuuluvansa. Paikan voidaan myös ajatella olevan lasten toiminnan keskus, joka sisältää elämän merkittävimmät hetket.

Kodista puhuttaessa haastateltavani yhdistivät siihen ensinnäkin muistoja paikoista ja tiloista.

Kati: "Mikäs on kivointa, kun käyt äidin luona?"

Kimmo: "Kun näkee vanhoja paikkoja."

Kati: "Niin, onko sulla ikävä niitä vanhoja paikkoja?"

Kimmo: "No vähäsen on."

Kati: "Minkälaisia paikkoja sulla on ikävä?"

Kimmo: "Sitä koko paikkaa."

Lapset kokivat erityistä ikävää vanhaa kasvuympäristöään kohtaan, jossa olivat entiset kaverit ja entiset yhteiset leikkipaikat. Esimerkiksi Kimmolla oli ikävä koko vanhaa paikkaa, mikä kuvasti hyvin haikeutta koko entistä elämää kohtaan. Smart (2002, 311) puhuu vanhempiensa avioeron kokeneiden lasten emotionaalisista maisemista (emotional landscapes), millä tarkoitetaan sitä, että lapset eivät vain kulje paikasta toiseen vanhemmalta toiselle vaan, että he myös siirtyvät yhdestä emotionaalisesta paikasta toiseen. Näin on myös haastateltavillani, jotka vierailivat välillä entisessä kodissaan. Esimerkiksi Matti ja Inkeri vierailivat usein entisessä kodissaan, ja entinen koti oli merkittävä paikka heille. Voidaan siten ajatella, että he siirtyivät emotionaalisista paikoista toiseen liikkueensa entisen kodin ja sijaiskodin välillä. Muistot entisestä aiheuttivat lapsille ikävää ja kaipuuta. Kodin vaihtuessa lapset eivät voineet välttyä siltä, että entistä jäi ikävä ja uuteen piti sopeutua tämän ikävän keskellä.

Paikkoihin yhdistyi puhe oman huoneen merkityksestä. Lastenkodissa asuvien lasten omien huoneiden on sanottu olevan heidän omia paikkojaan, jossa on mahdollisuus lukita ovensa. Oman huoneen oven lastenkodissa voi nähdä yksityisyyden symbolina, samoin kuten oman huoneen myös sijaiskodissa (Törrönen 2003, 62, 73).

"Kukaan ei tuu häiritsemään, voi olla ihan rauhassa." (Olavi)

Haastateltavani puhuivat oman huoneen tärkeydestä, etenkin sen tarjoamasta rauhasta ja yksityisyydestä. Lapset saivat oman huoneen myötä itselleen jotain omaa, jotain kenties entiseenkin sidoksissa olevaa ja siitä muistuttavaa. Sijaiskoti oli vieras ja uusia asioita täynnä, mutta oma huone oli mahdollisuus kokemukseen edes jostain omasta, tutusta ja turvallisesta. Yksi pieni huone oli helpompi omaksua nopeammin omakseen, kuin kokonainen uusi asuinympäristö. Kodissa paikkana oli siten tärkeää olla oma alue.

Oman huoneen merkitykseen vaikutti myös lasten tilanne entisessä kodissa. Lapsilla saattoi olla kokemus omasta huoneesta entisessä kodissa, ja sijaiskodissa lapsi oli mahdollisesti joutunut jakamaan huoneen toisen lapsen kanssa. Lapsi saattoi myös saada vasta sijaiskodissa oman huoneen. Lapset kokivat toisaalta vaikeaksi sopeutumisen huoneen jakamiseen toisen lapsen kanssa. Toisaalta lasten tilanne muuttui myönteisesti, jos sijaiskodissa lapsi sai ensimmäistä kertaa oman huoneen. Esimerkiksi yksi lapsi oli sijoituksen alussa jakanut huoneen perheen toisen sijoitetun lapsen kanssa, mutta hän oli juuri haastatteluhetkellä siirtynyt omaan huoneeseen ja oli siitä hyvin tyytyväinen. Toinen lapsi esimerkiksi taas oli joutunut sopeutumaan siihen, että hänen huoneeseensa oli tullut asumaan perheeseen sijoitettu uusi lapsi. Muutokset oman huoneen saamiseen tai menettämiseen olivat merkittäviä kotiin liittyviä asioita haastateltavilleni. Oman paikan ja tilan tärkeys suurien muutosten keskellä on selvää lasten puheissa. Oman huoneen tilanne ei ollut merkityksetön.

Kotiin paikkana kuului haastateltavieni puheessa myös esinemaailma, joka oli tärkeä osa lasten elämää. Esinemaailma on osa elettyä ympäristöä, jossa menneen ja tulevan jatkuvuus konkretisoituu. Tiettyssä paikassa tai tilassa olevat tavarat ovat keskeinen osa lasten merkitysmaailmaa, ne yhdistyvät lapsille tuttuihin ihmisiin sekä tiettyyn vaiheeseen heidän elämässään. Ne kuljettavat mukanaan myös lasten ihmissuhdeverkostoa sekä ajallisia ja paikallisia ulottuvuuksia. Jotkin tavarat ovat yhteys menneeseen, ja ne sisältävät viestejä lapsen elämän jatkuvuudesta. (Vilkkö 2000, 221; Törrönen 2003, 24, 60, 70.) Esineet ovat myös osoitus sidoksellisuudesta ja niihin liittyy tunteita ja muistoja (Elias 1978, 1991; Smart 2007, 40).

Haastateltavani kertoivat, että heillä oli sijaiskodissa mukanaan joko heidän ensimmäinen lelunsa tai muita entisestä kodista mukaan otettuja tärkeitä tavaroita. Muistoon muuttopäivästä oli jäänyt mieleen esimerkiksi tavaroiden pakkaaminen. Tärkeiden tavaroiden kautta lapset olivat yhteydessä elämäänsä ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Haastateltavillani ei ollut välttämättä kuitenkaan mahdollisuutta palata vanhoihin paikkoihin

tai heillä ei ollut muistoja vanhoista paikoista, koska heidät oli saatettu sijoittaa niin pieninä. Lasten vanhat tavarat eivät myöskään olleet aina kulkeneet mukana sijaiskotiin, sillä ne olivat joko hävinneet kokonaan tai ne olivat yhä lasten entisessä kodissa, jossa lapset toisinaan vierailivat. Perhehoitoon sijoitetut lapset yhdistivät näkemyksiinsä kodista muutokset, joita he olivat kokeneet siirtyessään entisestä kodista sijaiskotiin. Lasten sidoksellisuus muutti muotoaan kodin vaihtuessa toiseen, koska lapsilla jäi edelleen sidoksia entiseen elämään mutta heille muodostui myös uusia sidoksia uuden kodin myötä. Lasten kokema muutos oli monitasoinen, ja tietyt muutokset korostuivat perhehoitoon sijoitettujen lasten elämässä enemmän kuin toiset. Muutos sisälsi niin myönteisiä kuin kielteisiä puolia, joten muutos oli siinä mielessä ristiriitaista, ambivalenttia. Muutokseen kuuluivat myös muutokseen sopeutumiskeinot.

Yksi keskeinen muutos koski fyysistä asuinympäristöä. Paikkoihin yhdistyivät muistot konkreettisesta fyysisestä asuinympäristöstä. Lapsille tulivat ensimmäisenä mieleen asuinympäristöjen väliset fyysiset erot. Lapset hämmästelivät sijaiskodin erilaista kotirakennusta, erilaista pihaa ja muuta ympäristöä. Asuinympäristön muutokset olivat selvästi havaittavia muutoksia lapsille.

"Paikkakunta vaihtu ja talon koko vaihtu." (Marko)

Uusperheiden lapsia tutkineen Ritala-Koskinen (2001, 99) puhuu fyysisten elämänjärjestelyjen muutoksista, ja lasten kertomuksissa muutot olivat merkittäviä. Ehkä lapsille oli luontevampaa ensin kuvailla asuin ympäristön fyysisiä muutoksia kuin perheessä ja perhesuhteissa olleita mahdollisia ongelmia. Lapset saattoivat muistaa tarkasti entisen kodin asuin ympäristön.

"Muistan ne kaikki huoneet ja vessan, kun siellä on amme, jossa voi olla, ei sellanen vanna, sellanen seinästä kiinni, ollaan aina vaahtokylvyssä siellä. Piha siellä oli erilainen, siellä oli keinu ja hiekkalaatikko, iso kivi metsässä, jossa leikittiin." (Anni 8v.)

Lapsille oli tärkeää luoda muistoja vanhoista tutuista paikoista. Elias (1978 ja 1991) mukaan ihmisten sidoksellisuus toisiinsa on historiallista. Näin ollen ihmiset ovat sidoksissa entisiin paikkoihin ja koteihin, joissa ovat ennen asuneet. Ihmiset ovat myös sidoksissa menneeseen tunteiden ja muistojen kautta (Smart 2007, 40). Paikoista ja tiloista luodaan muistoja ja niihin liittyy tunteita. Muistoja ja tunteita on niin konkreettista asuin ympäristöä ja siellä tapahtunutta toimintaa kohtaan, kuin myös siellä olleita suhteita kohtaan.

Ennen siirtymistään sijaiskotiin lapsilla saattoi olla takanaan sijoituksia lastensuojelulaitoksiin tai muihin sijaiskoteihin. Heillä oli siten mahdollista olla monenlaisia sidoksia menneisyyden eri koteihin.

Ella: "Niin siinä oli vähän sellaista, että eka olin Maijalla (äiti), sitten menin sinne (lastenkotiin) ja sitten menin johonkin toiseen, menin taas sinne ja sitten vasta tänne."

Kati: "Ahaa, kävit jossain toisessa perheessä?"

E: "Joo kävin."

K: "Olitko kauan siellä?"

E: "Ei, olin melkein ollenkaan, ku se ei halunnukaan pitää mua."

Ellan esimerkki osoittaa, kuinka siirtyminen sijaiskotiin ei siten ollut itsestään selvä prosessi haastateltavilleni. Siirtyminen sijaiskotiin saattoi olla tulosta monista eri siirtymistä eri kotien välillä ja pettymyksen kokemuksista näissä kodeissa. Kodista kotiin siirtyminen on haastateltavieni kohdalla ollut epävarmuuksia ja ennalta-arvaamattomuuta sisältävää.

Tutustumiskäyntiä sijaiskodissa ennen lopullista siirtymistä pidetään tärkeänä. Mahdollisuus tutustua sijaiskotiin ennen lopullista sijoitusta ei välttämättä merkitse kuitenkaan helppoa alkua. Kulttuurishokki voi aiheuttaa vierauden tunteen lapselle. (Saastamoinen 2010, 109–110; Valkonen 1995, 63–64.) Ennalta tutustuminen sijaiskotiin vähensi outouden tunnetta lapsissa.

Kati: "Olit käynyt aiemminkin?"

Aapo: "Joo, mä olin täällä sullei aika usein, aika paljon, melkeinpä joka viikonloppu täällä."

K: "Ei ollu sitten niin outoa tulla tänne?"

A: "Kyllä mä tiesin jo kaikki huoneet."

Lapsille oli tärkeää, että asuinympäristö oli tuttu edes jossain määrin, vaikka lopullinen siirtyminen sijaiskotiin saattoi olla myös hämmentävä.

"En mä ees tiennyt, että mä jään tänne, koska äiti sano, että se tulee huomenna hakee täältä, sit mä sain tietää, että muutan tänne. Kyllä se oli sullei ihan kivaa, mut kyllä se tuntu pahaltakin mennä omasta kodista." (Aapo)

Esimerkiksi Aapolle kokemus siirtymisestä sijaiskotiin sisälsi epätietoisuutta, ja omasta kodista lähteminen tuntui hänestä pahalta, mutta hän oli tuntenut myös jonkinlaista helpotusta. Sijaiskodin tuttuus ei kuitenkaan poistanut epämiellyttävää kokemusta siirtymisestä sijaiskotiin. Haastateltavilleni omasta kodista lähteminen oli ristiriitainen kokemus, eikä se

ollut yksinkertaista. Sidos omaan entiseen kotiin oli vahva ja mahdollisista ikävistäkin kokemuksista huolimatta sieltä lähteminen ei ollut pelkästään myönteinen kokemus lapsille. Tutustuminen ennalta sijaiskotiin oli kuitenkin osa lasten sopeutumisprosessia.

Lapset reagoivat eri tavoin sijoituksen alussa. Joku voi olla syrjään vetäytyvä, joku voi olla huono syömään, kiukkuinen tai itkuinen. Melko yleinen vaihe perhesijoituksen alussa on niin sanottu ”kuherruskuukausivaihe”, jolloin lapsi pyrkii miellyttämään sijaisvanhempia. Tätä vaihetta seuraa usein ”kokeiluvaihe”, mikä vaatii sijaisvanhemmilta runsaasti kärsivällisyyttä, sillä lapsi testaa, pidetäänkö hänestä todella, vaikka hän olisi tottelematon. (Ahto & Mikkola 2000, 19–20.) Lasten alkuvaiheet sijaiskodissa eivät olleet helppoja.

”Mää en syöny ainakaan kolmeen päivään mitään, mä itkin niin kauheesti, ettei ruokakaan maistunu.” (Matilda)

Sijaiskotiin muuttaminen oli surullinen kokemus lapsille ja suru oli aiheuttanut esimerkiksi ruokahaluttomuutta. Lapset kertoivat kuitenkin alkaneensa pian ”pärjätä” paremmin. Fernandezin (2007, 351) tutkimuksen mukaan siirtyessään sijaisperheeseen lapset tunsivat enimmäkseen surua. Tutkimukseen osallistuneet pojat ilmaisivat myös huolen tunnetta ja tytöt yksinäisyyden tunnetta.

Muutokseen liittyen osa haastateltavistani ei pystynyt muistamaan muuttopäiväänsä sijaiskotiin, koska heidät oli sijoitettu alle 2-vuotiaina. Valkonen (1995, 62) huomasi, että nuorten muistot sijaiskotiin siirtymisestä olivat hämärän peitossa. Nuorilla sijoituksesta on kulunut kauemmin aikaa. Toisaalta muistamattomuus tai muistaminen ei ole aina riippuvaista ajasta. Raution (2004, 70) haastattelemat sijoitetut lapset eivät mielellään muistelleet aikaa, jolloin he tulivat sijaisperheeseen, vaikka heillä on muuttopäivästä vähemmän aikaa kuin nuorilla. Muutokseen kuuluivat lasten kokemukset muuttopäivästä. Haastateltavistani ne, jotka muistivat muuttopäivän sijaiskotiin, kertoivat siitä.

”Eka vähän jännitti olla täällä, mutta sitten ku mä olin ollu jonkun viikon, mä totuin.” (Matti)

Näistä epämiellyttävistä tunteista huolimatta lapset kertoivat tottuneensa muutokseen nopeasti. Alku oli lapsille vaikeaa, mutta he alkoivat tottumaan tilanteeseen vähitellen. Siirtyminen sijaiskotiin merkitsi lapsille siirtymistä erilaiseen maailmaan, tutusta vieraaseen. Kaikki näyttäytyi aluksi outona, ihmeellisenä ja oli jännittävää olla uudessa paikassa. Tottuminen ja ”pärjäily” tapahtuivat pienin askelin ja sidoksissa menneeseen.

Lapset eivät olleet unohtaneet vaikeaa alkuaan, vaan se oli säilynyt heidän mielissään. Tottuminen ja pärjääminen eivät olleet poistaneet kipeitä muistoja.

Kati: "Mitä muistat siitä päivästä ku tulit?"

Oskari: "Että mun iskä oli vielä elossa."

Esimerkiksi Oskarín muisto muuttopäivästä kietoutui toiseen raskaaseen elämänmuutokseen, joka seurasi häntä sijoituksen jälkeen. Muuttopäivien keskeisimmät muistot olivat ikäviä, kipeitä ja raskaita lapsille. Tottuminen ja myöhemmin pärjääminen olivat myönteisiä asioita, mutta niiden saavuttaminen ei ole ollut helppoa, mutkatonta, saati kivutonta. Ajallisesti lasten totutumisessa oli eroja, mutta joka tapauksessa jokainen oli joutunut käymään läpi omanlaisen totutuksen prosessin, jossa lopputulos oli onneksi myönteinen. Huostaanotto ja sijoitus voivat tulla lapsille täydellisenä yllätyksenä, mutta huostaanotto voi olla järkytyksen lisäksi myös helpotus. Järkyttävät asiat lapsen elämässä ovat voineet painottua elämään ennen huostaanottoa. Lapselle varattu aika huostaanottoprosessin aikana voi kuitenkin vähentää lapsen kokemaa kaaosta, pelkoa ja sopeutumista uuteen tilanteeseen. (Laakso 1998, 114; Valkonen 1995, 63, 102.) Erityistä haastateltavieni elämässä on, että heillä on kipeitä kokemuksia niin entisestä kodista kuin uuteen kotiin sopeutumisesta. Muutto kodista kotiin ei ole ollut pelkästään myönteisten kokemusten muistelua eikä uuden kodin myönteisyyden hyväksymistä saman tien.

Vaikka haastateltavani kertoivat tottuneensa melko nopeasti asumiinseen uudessa kodissa uusien ihmisten keskellä, voi sopeutumisen ymmärtää olevan varmasti tätä pidempi prosessi. Muutto tavaroiden siirtämisenä ja paikoilleen asetteluna on ohimenevä vaihe, mutta varsinainen asettuminen on huomattavasti pidempi prosessi (Vilkko 2000, 223). Vaikka aineistoni lapsilla oli mahdollisuus tutustua vähitellen sijaiskotiinsa, oli sijoituksen mukanaan tuoma elämänmuutos heille silti suuri. Joillakin lapsilla elämänmuutos oli voinut saada alkunsa jo siitä, että he ovat syntyneet esimerkiksi päihdeongelmallisille vanhemmille ja mahdollisesti jo sikiöaikana altistuneet alkoholille. Näiden lasten lapsuuteen on myös voinut sisältyä monia erilaisista voimakkaista elämäkokemuksista muodostuneita kerroksia. Elämänmuutosten kasautumista voi pitää osana lastensuojelutoimenpiteiden seurauksia ja huostaanotto on yksi lasten kasaantuneisiin elämänmuutoksiin vaikuttanut toimenpide. Elämänmuutoksia lapsi voi kohdata edelleen sijaishuollossakin. (Viittala 2001, 223–224, 226.) Johnsonin ym. (1995, 966) tutkimuksen mukaan lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon tuo

suuria muutoksia lapsen elämään. Haastateltavieni elämäkokemus oli varsin rikas heidän pienen ikänsä huomioon ottaen.

Haastateltavieni kokema muutos oli myös useita myönteisiä elementtejä sisältävää. Uudet perhesuhteet ja lemmikit olivat esimerkkejä myönteisistä elementeistä sijaiskodissa. Huostaanoton ja sijoituksen myötä tapahtuva muutos lapsen elämässä oli monivivahteinen, ristiriitainen, ei suinkaan yksiselitteinen tapahtuma. Oli kysymys laajasta muutoksesta lapsen elämässä. Muutos tuntui lapsista ensin järkyttävältä ja enemmän kielteiseltä, mutta ajan myötä lapset alkoivat huomata sen sisältävän myönteisiäkin puolia.

Lapset kertoivat erilaisista keinoista, joita heillä oli apunaan suureen elämänmuutokseen sopeutumisessa. Esimerkiksi yksi lapsi kertoi käyvän-
sä terapiassa, kun taas huonoina päivinä lapset saattoivat tukeutua myös sijaisvanhempaansa.

Inkeri: "No en, mutta kun minulla oli vähän enemmän ikävä, niin silloin minä sanoin, mut nyt minulla ei ole pitkään aikaan ollu ikävä, kun minä olen tottunu täällä olemaan, silloin ihan alussa minä aina sanoin Mirjalle (sijaisäiti), että mulla on ikävä."

Kati: "Niin silloin alussa oli tietysti enemmän ikävä, ja menit Mirjalle (sijaisäiti) sanomaan?"

I: "Niin."

K: "Mitäs se sano siihen?"

I: "Se sano, että se kyllä uskoo sen, kato kun oon ollu niin vähän aikaa."

K: "Niin se ymmärsi sen?"

I: "Niin."

...

Kati: "Minkälaisessa tilanteessa se tulee?"

I: "No, jos vaikka on, jos ei oo tekemistä ja on vaikka yksin huoneessa, niin saattaa tulla se ikävä sitten mieleen."

K: "Niinpä, kun on yksin ja miettii asioita, mitä sä silloin yleensä sit teet?"

I: "No minä rupeen ehkä tekemään jotakin, että se lähtee, että sitten ei oo ikävä."

Lasten kokemuksissa korostuivat etenkin sijaisäitien antama tuki ja turva lapselle, kun lapsi oli joutunut erilleen vanhoista, tutuista perhesuhteista ja asuinympäristöstä. Keskeistä on, että lapset hakivat tukea muutokseen sopeutumiseen eri tavoin. Muutokseen oli vaikea sopeutua yksin, vailla muita. Lasten sopeutumisessa sidokset eri ihmisiin olivat heidän apunaan.

Entisenä paikkana entinen koti sisälsi perhehoitoon sijoitettujen lasten menneen elämän, niin hyvät kuin huonotkin muistot. Lapsille, jotka muistivat entisen kotinsa, oli tärkeää pitää yllä muistoja, sillä entinen koti oli osa lapsen elämänhistoriaa, osa lasta. Samoin paikkoihin liittyvät esineet olivat osa lasta ja hänen elämäntapahtumiaan. Sijaiskoti paikkana ja tilana tuli esiin, kun lapset vertailivat entisen kodin ja sijaiskodin ympäristöä ja oman huoneen merkitystä.

4.2 Ambivalentti sukulaissijaiskoti

Menneisyyden läheisyys ja ambivalentti kokemus kodista tulivat aineistossani esiin lasten kodille antaman merkityksen kautta, joka yhdistyi nimenomaan sukulaissijaiskotiin. Menneisyyden läheisyys sisälsi erilaisia ulottuvuuksia kuten tuttuuden tunne, kaipuu entiseen ja näiden myötä ambivalenttisuus. Ihminen on sidoksissa omaan historiaansa ja menneisyyteensä (Elias 1978, 1991; Smart 2007), kuten olen osoittanut aiemmissa luvuissa, perhehoidossa elävien lasten osalta. Menneisyydellä tarkoitan lasten elämää ennen huostaanottoa ja sijoitusta sijaisperheeseen. Sukulaissille sijoitetut lapset olivat vielä lähempänä menneisyyttään kuin vieraille sijoitetut lapset, joten haluan erottaa tämän erilliseksi teemaakseen. Vieraille sijoitetut lapset olivat myös yhteydessä menneeseen, esimerkiksi tiiviin yhteydenpidon myötä biologiseen perheeseen, mutta sukulaissijaiskodissa asuvien lasten tilanteessa oli vielä jotain erityisempää.

Haastateltavistani viisi lasta oli sijoitettu sukulaissijaiskotiin haastatteluhetkellä. Lasten sijaisperheenä toimivat enon, sedän tai tädin perheet. Kenenkään lapsen sukulaissijaishempina eivät toimineet heidän isovanhempansa. Lapset pitivät sukulaissijaiskodin etuna sukulaiskodin tuttuutta.

Kati: "Olitko käynyt tutustumassa aiemmin?"

Venla: "Joo, kun tää on mun serkkula."

Sijaiskodin nimittäminen esimerkiksi "serkkulaksi" kertoi sijaiskodin olevan tuttu paikka lapselle. Vaikka sijoitus sijaisperheeseen oli haitteka lapsille kokemus, paikan tuttuus auttoi tottumaan uuteen tilanteeseen. Lapset olivat vierailleet tiiviisti sukulaissijaiskodissaan ennen huostaanottoaan ja sijoitustaan. Tutustumiskäyntejä oli siten ollut enemmän kuin vieraille sijoitetuilla lapsilla. Samoin Burgessin ym. (2010, 4, 6) tutkimuksen sukulaissilleen sijoitetut nuoret kokivat sukulaissijoituksen eduksi uusien huoltajien tuttuuden, mikä helpotti siirtymistä sijaisperheeseen. Nuoret eivät

myöskään kokeneet erilaisuuden tunnetta, koska asuivat sukulaisillaan, ja he kokivat saavansa paljon huomiota sijaisvanhemmiltaan.

Sukulaissijaiskodin tuttuutta saattoi lisätä haastateltavillani se, että ne sijaitsivat samalla paikkakunnalla kuin heidän entinen kotinsa. Lapset eivät olleet joutuneet muuttamaan kovinkaan kauas entisestä kodista, eivätkä kaikki olleet joutuneet esimerkiksi vaihtamaan koulua. Entiset paikat: koti ja asuinympäristö jäivät siten hyvin lähelle lapsia. Esimerkiksi Anni ja Jarkko asuivat hyvin lähellä biologisia vanhempiaan. Lapset olivat fyysisesti lähellä menneisyyttään. Samoin Burgessin ym. (2010, 4-5) tutkimuksessa sukulaisille sijoitetut lapset asuivat usein lähellä vanhempiaan. Sijoittaminen sukulaiskotiin vähensi siten näiden haastateltavien elämänmuutoksen suuruutta. Tuttuuden tunne oli keskeinen ero sukulaissijaiskodin ja niin sanotun vieraskodin välillä. Vieraskotiin sijoitetut lapset eivät voineet tuntea sijaiskotia tutuksi paikaksi.

Toisaalta tuttuus oli myös ristiriitaista, kuten seuraavasta aineisto-esimerkistä ilmenee.

"Aluks tuntu oudolta olla vieraassa paikassa." (Jarkko 12v.)

Jarkko kertoi kuitenkin tottuneensa asumiseen sukulaissijaiskodissa ajan myötä. Paikka oli lapsille samaan aikaan tuttu ja vieras. Esimerkiksi Miia kuvaili tilannettaan näin:

Kati: "Koet sä, että tää on sun koti?"

Miia: "Musta ainakin tää tuntuu, kun mä olin sullei, että tää ei oo mun koti."

K: "Niin aluks olit sullei? Miten se sitten muuttui?"

M: "No ajallaan sitten."

Tuttu sukulaissijaiskoti ei automaattisesti muodostunut lasten mielissä kodiksi vaan kodiksi omaksuminen vei aikaa. Vaikka lapset olivat lähellä menneisyyttä, oli sukulaissijaiskoti kuitenkin uusi ympäristö ja se tuntui aluksi hieman vieraalta paikalta lapsille. Sukulaissijaiskodin asuinympäristössä asui lapsille vieraita ihmisiä ja paikka ei ollut kuitenkaan niin tuttu kuin entinen koti. Esimerkiksi Anni koki, että aluksi oli ollut kurjaa viettää aikaa sijaiskodin pihapiirissä, koska hän ei ollut tuntenut sieltä ketään. Hän oli kuitenkin löytänyt ystäviä ajan kuluessa. Sukulaiskodin oletettu tuttuus ja fyysisesti entistä kotia lähellä oleminen ei saanut ketään haastateltavista tuntemaan oloaan täysin sopeutuneeksi uuteen kotiin. Siirtyminen entisestä kodista sukulaiskotiin oli yhä tiedostettua muutosta ja erilaisuuden ja outouden tuntemuksilta ei voinut välttyä.

Sukulaissijaiskodin tilanne oli ristiriitainen myös siinä mielessä, että aineistoni sukulaisille sijoitetuista lapsista kaikki, yhtä lukuun ottamatta, toivoivat paluuta entiseen kotiin. Lapsi, joka ei toivonut paluuta, ei varsinaisesti ilmaissut asiasta mielipidettään. Muut lapset toivat selvästi esiin toivettaan paluusta entiseen kotiin. Sen sijaan vain yksi Burgessin ym. (2010, 5) sukulaisille sijoitetuista haastateltavista halusi palata kotiin. Aineistoni lapsille sukulaissijaiskodin tuttuus verrattuna vieraskotiin olikin monimutkaisempi asia. Esimerkiksi yksi sukulaisille sijoitettu haastateltavani pohti tulevaisuuttaan näin:

Kati: "Millaista elämäsi olis viiden vuoden kuluttua?"

Lapsi: "Silloin oisin varmaan lukiossa, asuisin varmaan vieläkin täällä, en tiiä"

Kati: "Missä asuisit, jos et täällä?"

Lapsi: "No siellä isän luona."

Kati: "Voisit sä asua siellä joskus?"

Lapsi: "Joo, kunhan se ei ryyppäis."

Tuttuudesta huolimatta lasten tulevaisuus oli lasten mielessä entisessä kodissa tai yhteisessä kodissa biologisen perheen kanssa ennemmin kuin sukulaissijaiskodissa. Sukulaissijaiskodissa vallitsi tuttuuden ja vierauden tunteen välinen ristiriita. Sukulaissijaiskotia ei koettu pysyväksi kodiksi, vaan se oli yhtä lailla väliaikainen koti kuin vieraaseen sijaiskotiin sijoitetuille lapsille. Tuttuuden tunne teki sijoituksesta myönteisemmän kokemuksen mutta ei tehnyt tilanteesta loppujen lopuksi sen yksinkertaisempaa. Lasten sidoksellisuus entiseen esti lapsia täysin sopeutumasta sukulaissijaiskotiin, ja haaveet paluusta entiseen pysyivät ilmassa.

Turvallisuus, josta kirjoitin jo edellisessä alaluvussa nousi myös keskeiseksi menneisyyttä lähellä olevan sukulaissijaiskodin yhteydessä. Esimerkiksi Burgessin ym. (2010, 6) tutkimuksen sukulaisille sijoitetut nuoret tunsivat olonsa turvallisemmaksi kuin entisessä kodissa. Elämä sijaiskodissa oli rauhallisempaa ja vähemmän kaoottista. Tutkimuksessani sukulaisille sijoitetut lapset kuvailivat sukulaissijaiskotia etenkin päihteettömäksi paikaksi, jossa aikuiset myös asettivat turvallisuuden tunnetta lisääviä sääntöjä.

Kati: "Onks täällä sun mielestä enemmän sääntöjä kuin siellä entisessä kodissa?"

Elias: "Joo."

K: "No onks se hyvä vai huono juttu?"

E: "Hyvä."

K: "Miks se on hyvä juttu?"

E: "Että aikuiset huolehtii joskus lapsista."

Vaikka sukulaissijaiskodissa oli enemmän sääntöjä, esimerkiksi Elias koki kuitenkin sääntöjen tarkoittavan aikuisten huolenpitoa lapsista. Samoin sukulaisille sijoitetut Miia ja Venla totesivat, että sijaisperheessä vallitsevat säännöt olivat hyvä asia. Sukulaisille sijoitetuista lapsista Jarkko taas piti sääntöjen määrää kohtuuttomana verrattuna entiseen kotiin. Sääntöihin sopeutuminen ei siten ollut välttämättä helpompaa sukulaisille sijoitetuille lapsille. Myös tuttuus, joka liittyi sukulaissijaiskotiin, sai säröjä tässä suhteessa. Sukulaissijaiskodin turvallisuus ei ollut välttämättä tuttua lapsille. Vaikka turvallisuus oli myönteinen asia, se saattoi olla hyvin uusi asia lapsille, eikä siihen sopeutuminen tapahtunut hetkessä. Myös Burgessin ym. (2010, 5) tutkittavat kertoivat sukulaissijaiskodissa olevan enemmän sääntöjä kuin heidän entisessä kodissaan.

Sukulaissijaiskoti oli haastateltavilleni myönteinen koti tuttuuden vuoksi. Burgessin ym. (2010, 8) mukaan sukulaisille sijoitetuilla nuorilla oli kaiken kaikkiaan myönteinen kokemus sukulaissijaiskodista. Sukulaissijoitus tuottaa jatkuvuutta, sillä lapset voivat elää niiden kanssa, jotka tuntevat lapsen perhehistorian ja voivat auttaa järjeistämään heidän menneisyyttään. (Burgess ym. 2010, 8.) Tutkittavieni sukulaissijaiskoti oli turvallinen ja osaltaan tutuksi koettu koti, mutta siihen suhtautuminen ei ollut yksiselitteistä, eikä se välttämättä ollut pysyvä koti lasten mielessä. Menneisyyden läheisyys sekä tuttuuden ja vierauden samanaikaisuus tekivät sukulaissijaiskodista ambivalentin kodin lapsen näkökulmasta.

4.3 Turvattomuus ja turvallisuus

Lapset liittivät kotiin turvattomuuden ja turvallisuuden, joita käsittelen samassa luvussa, sillä ne kietoutuvat vahvasti toisiinsa. Ne ovat toisaalta toistensa vastakohtia, mutta aineistoni lapsilla ne olivat myös saman kodin sisällä ilmeneviä teemoja. Lasten kokemukset turvattomuudesta koskivat kuitenkin pääasiassa heidän entistä kotiaan. Turvattomuuden ulottuvuuksiksi muodostuivat yhtä lailla vastuunkanto, epävarmuuden ja pelon tunteet. Vastuunkanto muutti lapsen asemaa kodissa aikuisen kaltaiseksi, joten lapset eivät olleet siinä mielessä lapsia entisessä kodissaan. Turvattomuus sisälsi myös kodin neuvoteltavuutta. Lapset neuvottelivat kotiaan uudelleen kuvitelmien ja hyvien asioiden kautta. Turvallisuus koski enemmän sijaiskotia. Turvallisuutta olivat muun muassa myönteiset uudet asiat lasten elämässä, joita he saivat elämäänsä siirtyessään sijaiskotiin.

Haastateltavilleni oli yhteistä, että he siirtyivät tiettyssä määrin turvattomasta kodista turvallisempaan kotiin huostaanoton ja sijoituksen myötä. Lastenkotilapsien kuten perhehoidossa elävienkin lasten elämästä turvallisuus on jotain, joka lasten elämästä on joko puuttunut täysin, ollut uhattuna tai ehdollista. Lastenkodin työntekijöiden kuten sijaisvanhempienkin keskeinen tehtävä on turvata lapselle turvallinen kasvuympäristö. (Laakso 2009, 116–117.)

Haastateltavani kertoivat minulle kokemuksiaan entisen kotinsa turvattomuudesta. He erosivat toisistaan siinä, miten he puhuivat entisestä kodistaan: toiset olivat avoimempia kuin toiset. Aihe oli sensitiivinen.

"Vaikka mä oisin kiroillu, niin ei ne sullei kauheesti välittäny, kun ne oli humalassa. Täällä ei niinku sullei tapella, mutta siellä tapeltiin, täällä vaan riidellään. Siellä entisessä kodissa niinku käytiin kiinni, mutta täällä ei koskaan käydä. Siellä oli aika pelottavaa, koska äiti ja isi oli vähän, sit siellä ei ollu kans kivaakaan." (Aapo)

Esimerkiksi Aapo kuvaili avoimesti entistä kotiaan turvattomaksi, väkivallan ja pelon täyttämäksi paikaksi. Aapon kuvailu kertoo kodista, jossa vanhemmat eivät olleet pystyneet tarjoamaan lapselleen turvallista kasvuympäristöä päihdeongelmansa vuoksi. Haastateltavani olivat siirtyneet huostaanoton ja sijoituksen myötä turvallisempaan kotiin ja halusivat jakaa tämän kokemuksen. Avoimuus voi johtua siitä, että lapsi on tottunut puhumaan asiasta esimerkiksi sijaisvanhempien tai sosiaalityöntekijöiden kanssa. Vaikeista asioista on myös saatettu vaieta lasten seurassa, jolloin lapsen voi olla vaikeampi olla avoin.

Turvattomuutta entisessä kodissa aiheuttivat myös sääntöjen puute ja lasten kokema rajattomuus.

Miia: "Me saatiin syödä joka päivä karkkii, mut ei me ees joka päivä syöty."

Kati: "Oliks se kivaa, ku sai sullei tehdä?"

M: "(naurahtaa) Emmä tiiä, ehkä ei, ku tulee reikiä."

K: "Tuliks sulle reikiä hampaisiin?"

M: "(nyökkää)"

K: "Voi ei, onks sulle nyt sit tullu enää reikiä?"

M: "Ei, ei tarvinnu pestä hampaita."

K: "Ai, siellä edellisessä kodissa?"

M: "Niin."

Perusasia, kuten hampaiden pesu oli laiminlyöty lapsen entisessä kodissa. Esimerkiksi Miian kertomus osoittaa, että turvattomuuden tunne syntyi lasten elämässä pienistä asioista. Lapset kertoivat esimerkiksi siitä, että

heillä ei ollut määrättyä nukkumaanmenoaikaa ja heillä oli kaiken kaikkiaan enemmän vapauksia entisessä kodissa. Arkisten rutiinien laiminlyönti oli tuottanut lapsille huolta ja vastuuta, toisin sanoen turvattomuuden tunnetta.

Lisäksi entisessä kodissa vallitseva epävarmuuden tunne kuului osaksi turvattomuuden kokemusta. Epävarmuutta ilmensivät lasten kokemat monet muutot.

Kati: "Ootte muuttanu aika paljon ku asuite oman äidin kanssa?"

Lapsi: "Joo, (paikkakunnan nimi), oli pakko muuttaa, ku mun oikee isä niin sitten se, hakkas meiän äitiä."

K: "Ai."

L: "Sitten me lähettiin sieltä."

Lapsi korosti, että heillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin muuttaa ja muuton syynä oli nimenomaan isän käytös, ei äidin. Toisen lapsen kertoman mukaan perhe muutti asunnossa olevien ongelmien vuoksi.

Lapsi: "Vissiin kerrostalo, joka asunto, sehän (äiti) muutteli aika paljon."

Kati: "Kerrostalosta toiseen vain?"

L: "No mehän asuttiin välillä (lähipaikkakunta) ja (toinen paikkakunta) me muutettiin siellä ainakin kolmesti."

K: "Ahaa, miksköhän te muutitte aina?"

L: "En mä tiää, aina mihin me muutettiin niin tuli heti joku putkiremontti eikä kestänyt kauan."

Lapsi ei tiennyt muuttojen syytä varmaksi, eikä hän kertonut asiasta enempää vaan vaihtoi tämän jälkeen puheenaihetta, mikä kertoo aiheen sensitiivisyydestä. Yksi lapsi kertoi, että hänen äitinsä oli kertonut perheen lähteneen usein karkuteille. Kuten edellä, tämäkin lapsi kertoi muutoista hyvin arvoituksellisesti eikä selittänyt asiaa tarkemmin. Lapsille muutot ovat voineet olla myös tuttu elämäntapa. Jatkuva muuttaminen, kodin vaihtaminen toiseen eivät osoittaneet lasten kokemusta pysyvyydestä ja turvallisuudesta. Muuttojen myötä muuttui moni muukin asia kuin fyysinen koti, myös kaverit ja muut sosiaaliset ympäristöt vaihtuivat. Epävarmuutta myös aiheutti, jos lapsi ei edes ymmärtänyt, miksi hän joutui muuttamaan toistuvasti. Lisäksi lapset eivät pystyneet itse vaikuttamaan näihin tilanteisiin, koska aikuinen päätti muutoista.

Epävarmuuden lisäksi pelko liittyi muuttoihin, jos lapsen perhe oli joutunut pakenemaan pelottavia asioita. Pelkoa oli myös toisenlaisissa tilanteissa.

Lapsi: "No siellä oli kuulemma kaks miestä, jotka tappeli puukoilla."

Kati: "Ahaa."

L: "Ja sit ne ei meinannu päästää eka sisään, mutta sitten ne joutu hakee poliisit."

K: "Joo ja te olitte siellä sisällä sitten?"

L: "Niin."

K: "Teiät sitten haettiin ja teidän äiti jäi sinne sitten, ne oli jotain teidän äitin?"

L: "Niin tai oliko se äiti sairaalassa tai jossain."

K: "Oliko sille sattunu jotain?"

L: "Niin se oli juonu, se oli käyny myös putkassa."

K: "Aika ikävä tilanne."

Lastenkodin työntekijät olivat kertoneet lapselle huostaanottotilanteesta. Lapsi ei kaunistellut eikä puolustellut vaan kertoi hyvin avoimesti tilanteesta. Hän ei kuitenkaan muistanut itse tapahtumaa, mutta hän tiedosti olleensa tässä tilanteessa. Lapselle oli siten kerrottu turvattomuuden kokemus hänen entisestä kodistaan, ja hän katseli tilannetta ikään kuin ulkopuolisena. Joidenkin lasten saattoi olla helpompaa olla avoimempi, koska he olivat ikään kuin ulkopuolisena kertojina tilanteissa. Toisaalta lapset saattoivat myös muistaa turvattomuutta aiheuttaneen tilanteen omakohtaisesti ja kertoa siitä yhtä avoimesti.

Lapsi: "No ne valvo yötä päivää ja mä menin sit illalla nukkuu."

Kati: "Lähitsä koskaan minnekään sieltä, kaverille?"

L: "No joskus soitin jollekin siskolle."

K: "Tuliks ne hakee sua vai?"

L: "Joo."

K: "Niin semmosessa tilanteessa soitit niille, kun ne (vanhemmat) riiteli?"

L: "Niin."

K: "Mitäs sä sanoit niille?"

L: "Niin että voitteks te tulla taas hakee mut yöks, kun ne taas riitelee."

K: "Joo ja ne tuli sit hakee."

L: "Joo, kun ne pääsi."

K: "Joo, tuliko teille ikinä poliisit sinne?"

L: "Joo, ne oli tuttuja."

Lasten vanhemmat eivät olleet pystyneet takaamaan turvallista kotia, josta lasten ei tarvinnut lähteä mihinkään ja lapset joutuivat turvautumaan toi-

siin aikuisiin: esimerkiksi poliiseihin tai omiin sisaruksiin. Lapset hakivat itse itselleen turvaa ja joutuivat ottamaan vastuun turvasta.

”Se oli joskus vähän inhottavaa, kun iskä vähän ryyppäs niin ei ollu kovin kiva olla ja tuli joskus nälkä, kun ei ollu mitään ruokaa, mä yleensä menin jonkun kaverin luokse yöksi.” (Venla)

Perhehoitoon sijoitetut lapset yhdistivät kotiin kokemuksia turvattomuudesta, joka ilmeni monin tavoin. Turvattomuus liittyi kuitenkin kokonaisuudessaan ongelmiin vanhemmuudessa. Kodissa vallitseva turvattomuus oli rajattomuutta, pelkoa ja epävarmuutta sisältävää. Kodin sisältämä turvattomuus lisäsi lapsen vastuuta omasta elämästään. Lapset hakivat keinoja selviytyäkseen turvattomasta tilanteesta omassa kodissaan, jossa omat vanhemmat eivät siihen syystä tai toisesta pystyneet. Tukena saattoivat olla myös muut aikuiset. Lapset eivät saaneet olla enää lapsia vaan he joutuivat ratkaisemaan aikuisten asioita. Lapset joutuivat neuvottelemaan rooliaan lapsesta aikuiseksi kodissa ja perheessä näissä ongelmatilanteissa.

Liitän lasten kertomat entistä kotia koskevat turvattomuuspuheet myös ajatukseen kuvitellusta ja eletystä kodista. John Gillis (1996) puhuu kuvitelluista ja eletyistä perheistä. Gillisin (1996) ajatuksen mukaisesti voimme olla myös riippuvaisia niin perheiden kuin kotien symbolisesta merkityksestä, ja esitämme itsemme niiden kautta niin kuin haluaisimme ulkopuolisten ajattelevan meistä. Todellinen eli eletty perheemme tai kotimme on pirstaleinen ja kestämaton, kun taas kuviteltu perhe tai koti ei petä meitä koskaan. Sitä rakennetaan myyteillä ja rituaaleilla. (Gillis 1996, xv.) Kuviteltuun ja elettyyn perheeseen kuten kotiinkin voi liittää myös ajatuksen perheen tai kodin ”näytteillepanosta” (ks. myös Finch 2007, 67).

Sijoituksen alkuvaiheessa lapsen voi olla vaikea puhua entisen kotinsa ikävistä puolista, mikä tuli esiin aineistossani. Muistot entisestä kodista saattoivat olla niin kipeitä lapsille, että lapset olivat halunneet unohtaa ja jättää ne kokonaan taakseen. Tämä ilmeni esimerkiksi siten, että lapset kuvailivat entistä kotiaan mukavaksi paikaksi, vaikka siellä oli tapahtunut ikäviä asioita, jotka johtivat huostaanottoon ja sijoitukseen. Ehkä lapset halusivat entisen kodin olevan kiva paikka tai lapset keskittyivät kuvaamaan ainoastaan kodin myönteisiä puolia. Lasten kuvitellussa kodissa lapsen oli mukava olla, mutta eletyssä kodissa lapsilla oli turvaton olo. Kuvitellulla kodilla tarkoitan siten sitä, että lapset saattoivat kuvailla kotiaan hyvin myönteisesti mutta samanaikaisesti erittäin turvattomaksi paikaksi. Tulkitsen turvattoman kodin siten vastanneen enemmän elettyä kotia, ja lasten kuvailema mukava koti oli ainakin jossain määrin kuviteltua tai kodin ideaalia.

Kati: "Millä tavalla oli erilaista omassa kodissa?"

Henna: "No ainaki kivempaa."

K: "Onko sulla jotain ikävää muistoa sieltä?"

H: "Se oli ainaki kun asuttiin, siel asu hirveesti humalaisia, yks nainenkin tuli kirveellä hakkaa oveen."

Entiseen kotiin sisältyi kuvitellun kodin ominaisuuksia siinä mielessä, että esimerkiksi Henna liitti entiseen kotiinsa monia mukavia asioita, ja hän koki, että entisessä kodissa oli mukavampi asua, vaikka hän kertoi myös siellä vallinneesta turvattomuuden tunteesta. Myös esimerkiksi Matilda kertoi entisen kotinsa epäkohdista, mutta toisaalta hän ajatteli, että entisessä kodissa oli kaikki, mitä hän tarvitsi. Voi olla kyse kuvitellun ja eletyn kodin välisestä erosta. (Gillis 1996). Laitinen (2004, 166) kuvaa tutkimuksessaan, kuinka esimerkiksi seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi suojelee kotiaan ja perhettään, niiden koossapysymistä. Laitisen mukaan oma "ehjä" perhe on ehkä parempi ajatus kuin se, ettei lapsella olisi perhettä lainkaan. Perhehoitoon sijoitettujen lasten kuvitellun kodin voi ajatella sisältävän muun muassa Laitisen kuvaamaa kodin suojelua.

Toisaalta haastateltavieni entisessä kodissa oli ollut varmasti niin hyvät kuin huonotkin hetkensä, ja lapset saattoivat keskittyä kuvaamaan vain kodin myönteisiä puolia. Joidenkin lasten kuvailut entisestä kodistaan olivat kuitenkin hyvin ristiriitaisia, mikä viittaa mahdollisuuteen kuvitellun ja eletyn kodin erosta. Esimerkiksi Matin mielestä entisessä kodissa mukavampaa oli se, että hän näki omia vanhempia, ja ikävää taas oli, kun vanhemmat joivat ja tappelivat. Matti kuitenkin kaipasi entiseen kotiinsa takaisin. Entinen koti voi olla siten hyvin ristiriitainen ja kiistanalainen koti. Perheenjäsenet ja koti voivat olla sekä hyviä että kaiken riistäviä. (vrt. Pösö 2008; Laitinen 2004, 194.) Kuviteltu koti oli aineistoni lapsille lasten omalla tavalla käsittämä ja luotu ja neuvoteltu koti. Kodin neuvoteltavuuden myötä lapsilla oli mahdollisuus luoda jotain, mitä lapsi oli toivonut. Kuviteltu koti muodostui jossain määrin kuvitteellisesta maailmasta tai toisaalta se oli rakennettu ainoastaan hyvistä hetkistä ja muistoista, ikävät asiat peittämällä. Joka tapauksessa lasten oli mahdollista neuvotella kotiaan haluamallaan tavalla. Haastateltavieni kodille antama merkitys saattoi perustua näin ollen myös kuvitelmiin kodista.

Turvattomuuteen kuului myös tunne erilaisuudesta, mikä liittyi haastateltavieni kokemuksiin sijaiskodistaan. Siirtymisellä sijaiskotiin voi olla stigmatisoiva vaikutus lapselle: hänelle voi muodostua epäily omasta arvosta ja hyväksyttävyydestä muiden ihmisten silmissä (Herrick & Piccus 2005, 849). Asuminen sijaiskodissa saattoi aiheuttaa myönteisistä kokemuksista huolimatta erilaisuuden tunnetta lapsille.

"Ei se sillei kauheen erilaista, mut jotkut aina kysyy, että miks sää asut siellä, niin sit joutuu selittää, se ärsyttää." (Venla)

Haastateltavani olivat voineet joutua selittämään toisille ihmisille, miksi he asuivat toisessa kodissa ja perheessä. Sijoituksen alkuvaiheessa hän oli joutunut selittämään asiaa useammin, mutta sittemmin muiden ihmisten kysely oli vähentynyt. Erilaisuuden tunteen kokemus saattoi olla myös hieman myönteisempi.

"Osa tietää, että miks mä asun täällä, että mä oon täällä ihan sijaislapsena, eikä siitä piittaa." (Miia)

Sijoitetun lapsen erilaisuuden tunnetta voivat lisätä muiden ihmisten hämmästyminen ja kysymykset (Myös Festinger 1983, 274). Haastateltavista myös esimerkiksi Markku kertoi omasta tilanteestaan.

Kati: "Tietääkö sun kaverit tästä?"

Markku: "Ei kaikki."

K: "Tietääkö Marko (ystävä)?"

M: "Tietää."

K: "Kaikille et halua kertoa?"

M: "En."

Lasten kokema erilaisuuden tunne saattoi sisältää häpeän tunnetta. Esimerkiksi Markku oli valinnut, keille kertoi tilanteestaan. Asia oli sen verran arkaluontoinen, että hän ei halunnut jakaa sitä kaikkien kanssa. Toisaalta häpeä ei liity yksioikoisesti siihen, että on kasvanut ja elänyt lastenkodissa tai sijaisperheessä. Joillakin asiakkuus ja kotoa pois pääseminen ovat vähentäneet häpeää. (Eronen 2004, 376.) Turvattomuuteen sisältyvä lasten kokema erilaisuuden tunne oli osoitus sijaiskodin ambivalenttisuudesta: sen tuoman turvan ja myönteisten asioiden taustalla oli lapsen kokemus erilaisuudesta.

Erilaisuuden tunteen lisäksi myös vierauden tunne kuului turvattomuuteen. Sijaiskoti saattoi olla ikään kuin väliaikainen koti, josta lapset odottivat pääsyä pois, takaisin entiseen kotiinsa. Lapsilla oli vahva ja selvä toive kotiinpaluusta. He tiedostivat entisessä kodissa asuvien biologisten vanhempiensa ongelmat, mutta he halusivat siitä huolimatta palata kotiin. Lapset toivoivat kuitenkin samanaikaisesti esimerkiksi vanhempien päihteidenkäytön loppumista. Lapset, jotka tapasivat biologista vanhempaansa tai vanhempiaan entisessä kodissaan, tunsivat vahvemmin entistä kotiaan kohtaan ja korostivat sijaiskodin väliaikaisuuden tuntua. Esimerkiksi juhlapyhien viettäminen entisessä kodissa vahvisti entisen kodin "kodin tuntua" lapsilla, jotka kertoivat viettävänsä kaikki tärkeät juhlapäivät

kuten syntymäpäivänsä ja joulun nimenomaan entisessä kodissaan. Toive kotiinpaluusta saattoi olla kaikista tärkein toive lapselle.

"Se olis aika kivaa, että pääsisin kotiin ihan loppuiäksi, että pääsisin sinne, ei mulla kyllä muuta taida." (Inkeri 10v)

Väliaikaisuuden kokemus voi toki myös muuttua ajan kuluessa. Toisaalta pitkään sijoitettuna olleen lapsen toive kotiinpaluusta oli yhtä lailla selvä.

"No että pääsisin tuolta pois." (Lapsi 11v.)

Pitkän sijoituksen jälkeen entiseen kotiin kaipaaminen kertoo, että lapsi ei ole täysin sopeutunut asumaan sijaiskodissaan ja kokee sijaiskodin väliaikaiseksi kodikseen. Esimerkiksi Oskari koki sijaisperheessä asumisen pakoksi, vaikka hän kertoi monia mukavia asioita sijaiskodistaan. Hän ajatteli, että hänellä ei ollut vaihtoehtoa ja hänen olisi pakko asua sijaiskodissa, kunnes hän täyttäisi 18 vuotta. Sijaiskodin väliaikaiseksi kokeminen viittaa siihen, että lapset olivat ikään kuin vieraita sijaiskodissaan. Vieraana oleminen on väliaikaista, koska vieras palaa aina jossain vaiheessa takaisin omaan kotiin. Vierailu muiden ihmisten luona voidaan ajatella mukavaksi ajan vietteeksi, mutta on eri asia kun jääkin pidemmäksi ajaksi vieraaksi vieraaseen kotiin. Lapset, jotka kokivat sijaiskodin ikään kuin väliaikaiseksi kodikseen, saattoivat kokea olevansa vierailulla, jonka päätöksenä on paluu takaisin omaan kotiin.

Sijaiskoti saattoi olla yhtä lailla pysyvämpi koti, mutta toisaalta lapset haaveilivat asumisesta biologisen vanhempansa kanssa. He eivät siis varsinaisesti ikävoineet entistä kotia, mutta he pohtivat mahdollisuutta asua vielä samassa kodissa vanhempansa kanssa tulevaisuudessa. Lasten tapauksissa saattoi olla kysymys siitä, että vaikka sijaiskoti oli heidän kotinsa tällä hetkellä, heillä oli toive erilaisesta tulevaisuuden kodista verrattuna heidän tämän hetkiseen tilanteeseen.

"No, tää on nyt mun koti ja sillei." (Heli)

Helin aineistositaatti osoittaa, että lapset olivat ehkä joutuneet sopeutumaan ajatukseen, että sijaiskoti oli tällä hetkellä heidän kotinsa, mutta he olivat kuitenkin epävarmoja tulevaisuudesta. Rautio (2004, 86–87) pohti kolmen haastateltavansa tapauksessa, oliko lapsen henkinen koti edelleen siellä, mistä lapsi oli lähtöisin, vaikka sijoitus oli kestänyt pitkään. Haastateltavieni kokema erilaisuuden, väliaikaisuuden ja vierauden tunne voi toki muuttua ajan kuluessa. Lapset olivat kuitenkin haastatteluhetkellä vieraita sijaiskodeissaan, ja vieraan leiman häviämisestä ei ollut varmuutta.

Väliaikaisuuden tunne taas oli jollain tapaa odottavaa, sillä lapsi ei ollut sopeutunut, vaan eli ikään kuin välitilassa. Väliaikaisuus oli odotusta, toiveita, tottumista sijaiskotiin vain väliaikaisesti.

Turvattomuuden vastakohtana lasten puheissa kodista oli turvallisuus, joka yhdistyi enemmän sijaiskotiin toisin kuin turvattomuus. Sijaiskoti edusti haastateltavilleni heidän tämän hetkistä elettyä kotia ja lapset yhdistivät siihen turvallisuuden piirteitä.

Kati: "Sanot sää tätä sun kodiks?"

Matilda: "Hyväks ja turvalliseks kodiks."

Lapset kertoivat monista mukavista harrastuksista, ja siitä, kuinka he olivat saaneet sijaiskodin ympäristöstä itselleen paljon kavereita. Mukavina asioina sekä haastatteluissa että lasten päiväkirjoissa lapset mainitsivat myös perheen yhdessäolon ja yhdessä tekemisen, jotka olivat vastakohtina turvattomuutta aiheuttaneille epävarmoille tilanteille lasten entisessä kodissa.

Turvallisuutta olivat perusasiat sijaiskodin sisällä.

"Täällä on enemmän ihmisiä, siellä oli vaan kolme, siellä mulla oli oma huone, oikea huone ja täällä saa ehkä parempaa ruokaa, semmosta kotitekoista." (Venla)

Lasten kuvailuissa sijaiskodistaan korostuivat perushuolenpidon elementit: ruoka ja puhtaus. Perustarpeiden tyydyttäminen oli siten toteutunut uudessa kodissa. Myönteiset asiat sijaiskodissa olivat hyvin perustavanlaatuisia asioita, asioita, jotka ehkä monelle ovat hyvin itsestään selviä. Arkiset asiat kodissa nousivat näiden lasten kokemuksissa hyvin merkitykselliseen asemaan.

Moni haastateltava koki myönteiseksi muutokseksi sen, että sijaiskodissa oli enemmän lapsia kuin entisessä kodissa. Lasten ympärillä oli aiempaa suurempi verkosto ja uusia sidoksia. Lapset eivät siten tunteneet oloaan yksinäiseksi sijaiskodissa. Myös lemmikit olivat tärkeitä lapsille.

Kati: "Mikä täällä on kivointa?"

Päivikki: "On lemmikkejä ja sitten noi mun siskot ja veljet (sijaisperheen muut lapset)on ihan kivoja."

Turvallisuuteen sisältyi osaltaan pysyvyyden ulottuvuus. Lähinnä pitkään sijoitettuna olleille lapsille sijaiskoti oli pysyvämpi koti, koska entisestä kodista ei ollut jäljellä muistoja, eikä sitä ollut enää olemassa, koska biologiset vanhemmat tai vanhempi eivät enää asuneet entisessä kodissa. Lapsilla, joille sijaiskoti edusti pysyvämpää kotia, vieraan asemassa oleminen ei ollut

niin korostunutta kuin sijaiskodin väliaikaiseksi kodiksi kokevilla lapsilla. Pysyvässä kodissa ei ollut siten vahvaa odotuksen tai vierauden tunnetta. Tarkoitin kuitenkin vain lasten pysyvämpää tunnetta kodista, koska kenenkään haastateltavan kohdalla tilanne ei ollut varmuudella pysyvä. Osalla lapsista oli vahva tunnesidos biologiseen vanhempaansa tai vanhempiinsa, mutta he eivät kaivanneet varsinaisesti entistä kotia, ja sijaiskoti oli heille ainut ja oikea koti. Esimerkiksi Olavi totesi, että koti, jossa biologinen äiti nykyisin asui, ei tuntunut kodilta. Myös se, että Olavin sisarus oli sijoitettu samaan sijaiskotiin, saattoi lisätä sijaiskodin kodin tuntua. Samoin Annella, Ellalla ja Päivikillä, jotka pitivät sijaiskotia kotinaan, oli ollut mahdollisuus päästä samaan sijaiskotiin sisarustensa kanssa. Sisarusten kanssa yhdessä vieraassa kodissa oleminen voi vähentää vierauden tunnetta, sillä lapsi ei ole tilanteessaan yksin. Pysyvyyden ulottuvuudessa oli siten kysymys myös yhteisestä kokemuksesta sisaruksen kanssa. Sisaruksen läsnäolo vahvisti pysyvyyden tunnetta sijaiskodissa.

4.4 Kodin sidoksellisuus ja neuvoteltavuus

Lasten kodille antamat merkitykset kietoutuivat vahvasti ajatukseen ihmisen sidoksellisuudesta ja kodin neuvoteltavuudesta. Lapset olivat eri tavoin sidoksissa kotiin ja koteihin. Mitä tulee kotiin paikkana, nostan kiinnostavimmaksi tulokseksi nimenomaan lasten sidoksellisuuden entisiin paikkoihin ja tiloihin. Tämä tarkoittaa sitä, että lapset olivat sidoksissa entiseen ympäristöönsä, joka oli heidän entinen kotinsa ja sen asuinympäristö. Sidoksellisuus entisiin paikkoihin pysyi sekä lasten niissä toistuvien vierailujen vuoksi että tunteiden ja muistojen välityksellä. Ei ollut siten kysymys vain lasten ulkoisista sidoksista entiseen vaan myös lasten tunteiden kautta muodostuvista sidoksista (Widmer ym. 2008, 4-5). Sidos entiseen kotiin muodostui muistojen ja tunteiden yhteisvaikutuksesta. Lapsilla oli paljon myönteisiä muistoja entisestä kodistaan, merkittävistä paikoista entisessä asuinympäristössään. Myönteiset tunteet entistä paikkaa kohtaan loivat siten myönteisiä muistikuvia lapsille. Lapsilla oli näkymätöntä sidosta entiseen etenkin heille kerrottujen muistojen ja niihin liittyvien tunteiden välityksellä. Elias (1987, 10; 1991, 12-14, 16) korostaa myös näkymätöntä sidoksellisuutta, joka on näkymättömyydestään huolimatta vahvaa. Haastateltavieni entisen kodin ja sijaiskodin välillä on siten niin näkyvää kuin näkymätöntäkin sidosta. Aineistoni osoittaa, kuinka kodin aika ei ole lineaarista, sillä menneisyys, nykyisyys sekä tulevaisuus kietoutuvat toisiinsa (Granfelt 1998, 113).

Myös entisestä kodista mukana tuodut esineet pitivät yllä lasten sidosta entiseen. Eesineet kantoivat mukanaan lasten mennyttä elämää. Ne olivat konkreettinen ja näkyvä yhteys menneeseen. Sidoksellisuuden ja relationaalisuuden korostama historiallisuuden ja menneisyyden merkitys tulevat esiin haastateltavieni kokemuksissa kodista paikkana. Menneisyys oli läsnä lasten tässä hetkessä (Elias 1991; Smart 2007).

Kotiin paikkana kuului myös muutos. Huostaanoton ja sijoituksen johdosta lapset olivat vaihtaneet kotiaan vähintään kerran. Lapsilla saattoi myös olla kokemusta useammista kodinvaihdoista. Keskeistä oli, että lasten kokema muutos oli laaja. Muutokseen sopeutuminen oli haastavaa, ja lasten piti etsiä erilaisia selviytymiskeinoja siihen. Sidoksellisuuteen liittyi se, kuinka lapset kokivat muuton vaikeana, koska heillä oli vahvat sidokset entiseen kotiin ja asuinympäristöön. Menneisyydellä oli keskeinen vaikutus lasten elämään, ja sen vuoksi sopeutuminen uuteen tilanteeseen oli haastavaa. Lapsille koti oli paikkana ja tilana muutosten muokkaama. Entinen ja nykyinen koti saivat erilaisia sisältöjä ja merkityksiä lasten puheessa. Lasten laajempi paikka ja tila – toisin sanoen entinen asuinympäristö ja koti – saivat uusia sisältöjä ja merkityksiä tarkasteltaessa niitä nykyisestä kodista, sijaiskodista käsin.

Uuden kodin määrittelyyn vaikuttivat vastavuoroisesti kokemukset menneestä. Myös lasten oma paikka ja tila, oma huone koki muutoksen joko myönteisessä tai kielteisemmässä valossa. Paikoissa ja tiloissa, joita kotiin liittyi, olivat läsnä erilaiset suhteet, toiminta ja tunteet. Entisessä kodissa lapset olivat asuneet biologisen perheensä kanssa, kunnes heidät lastensuojelun toimesta otettiin huostaan ja sijoitettiin perhehoitoon. Entisessä kodissa lapset olivat kokeneet paljon kielteisiä asioita. Nykyisessä kodissa, sijaiskodissa olivat läsnä uudet perhesuhteet, uusi arki ja uudenlaiset tuntemukset ja samalla vahva sidos menneeseen. Kodin merkitys oli erilainen silloin, kun se oli lähellä menneisyyden kotia. Sukulaissijaiskodit olivat tämänkaltaisia koteja aineistoni lapsille. ”Lähellä menneisyyttä” –teemassa korostui tuttuuden ja jatkuvuuden tunne, eikä se sisältänyt niin vahvaa vierauden tunnetta. Ihmiset ovat sidoksessa menneeseen (Elias 1978, 1991; Smart 2007), joten voi olla toisaalta helpompaa jäädä lähelle omaa menneisyyttään, kuten sukulaisille sijoitetut lapset jäivät. Toisaalta lapsen ollessa lähellä menneisyyttään voi kaipuu entiseen säilyä vahvemmin, kuten ilmeni niiden lasten kohdalla, jotka toivoivat paluuta entiseen kotiin. Sukulaissijaiskoti oli siten lähellä menneisyyttä niin myönteisessä kuin hieman ristiriitaisessa valossa. Toisaalta sopeutuminen oli helpompaa, mutta kokemus jatkuvuudesta ei ollut kuitenkaan yksiselitteistä.

Lapset antoivat kodille myös turvattomuuden ja turvallisuuden merkitykset. Turvattomuuden ja turvallisuuden teema osoittaa sekä entisen kodin että sijaiskodin ja niiden välisen suhteen ambivalenttisuutta. Turvattomuus liittyi niin entiseen kotiin kuin sijaiskotiin. Turvallisuus oli huolenpitoa ja pysyvyyttä sijaiskodissa, vaikka sijaiskodissa oli myös erilaisuuden tunnetta. Turvattomuuden ja turvallisuuden ambivalenttisuus eri kotien suhteen osoittaa lasten kodille antamia moninaisia merkityksiä. Entinen koti ei ollut yksiselitteisesti turvaton, eikä sijaiskoti yksiselitteisesti turvallinen.

Kodin merkitys muodostui lapsille monista turvattomuuden ja turvallisuuden päällekkäisistä kokemuksista. Turvattomuuden keskeisin ulottuvuus oli lasten vastuunkantajan rooli entisessä kodissa ja erilaisuuden tunne sijaiskodissa. Perhehoitoon sijoitettujen lasten sidoksellisuus oli saanut säröjä lasten joutuessa toimimaan vailla vanhempien antamaa turvaa. Entisen kodin sisällä ollut sidosten muodostelma oli rikkoutunut ja muuttanut muotoaan, kun lapsesta oli tullut vastuunkantaja aikuisen sijasta. Turvaton koti aiheutti sen, että lapsen rooli entisessä kodissa ikään kuin neuvoteltiin vastuunkantajaksi. Turvaton koti vaikutti siten perhesuhteiden neuvoteltavuuteen. Turvattomaan kotiin liittyi myös ajatus kuvitellun ja eletyn kodin välisestä erosta (vrt. Gillis 1996). Lapset saattoivat kuvailla turvatonta kotia myönteisten asioiden kautta, mikä voi olla osoitus lasten tarpeesta kuvitella entinen koti toisenlaiseksi, kuin mitä se todellisuudessa oli. Lapsilla oli mahdollisuus siten neuvotella entistä, turvatontakin kotia ainoastaan myönteisten asioiden kautta. Lasten kodille antama merkitys oli siten neuvoteltavissa, ja kodille annettu merkitys saattoi perustua näin ollen myös kuvitelmiin kodista.

Lasten puheissa kodista on keskeistä kodin monimerkityksellisyys ja sidoksellisuus ja kodin neuvoteltavuus. Koti ei ollut lasten näkökulmasta vain paikka ja tila, jossa asutaan ja ollaan, vaan se oli myös paljon muuta. Kodin merkitys muodostui monista kerroksista. Lapsilla oli kokemusta monista eri kodeista, ja niiden välinen sidoksellisuus teki kodista monimerkityksellisen perhesuhteiden tapahtumapaikan. Lastensuojelun ja perhehoidon näkökulmasta kodin sidoksellisuus on kiinnostava asia. Siirtyessään kodistaan huostaanoton seurauksena lapset jäivät kiinni osittain entiseen ja kantavat mukanaan entistä kotia sijaiskodissaan tai sijaiskodista toiseen. Keskeistä on myös se, että lapset eivät ole voineet päättää kodistaan ja sitä koskevista muutoksista, mutta he ovat voineet neuvotella kotejaan omalla tavallaan.

VERISITEET

5

Tässä luvussa käsittelen Annen, Annin, Ellan, Helin, Hennan, Inkerin, Matildan, Miian, Päivikin, Venlan, Aapon, Aatun, Eliaksen, Jarkon, Kimmon, Markun, Markon, Matin, Olavin ja Oskarin verisiteille antamia merkityksiä. Verisiteiden tarkastelu on tärkeää, koska sijoitettujen lasten verisiteisiin perustuviin suhteisiin on puututtu lastensuojelun toimesta, ja ne on järjestetty uudelleen sijoittamalla lapsi sijaisperheeseen. Verisiteisiin perustuvat perhesuhteet saivat erilaisia merkityksiä lasten puheissa. Suhteet olivat laadultaan erilaisia.

Keskustelin luvussa 2.2. verisiteiden merkityksestä ihmiselle. Verisiteiden merkityksestä on keskusteltu ennen kaikkea ydinperheistä poikkeavia perhemuotoja koskevissa tutkimuksissa. (esim. Hicks 2006; Högbäck 2009; Ritala- Koskinen 2001; Wegar 2000) Myös suomalainen lastensuojelulaki ja lastensuojelukäytännöt, kuten lyhytaikainen perhehoito, korostavat biologisen perheen tärkeyttä lapselle (LSL 30§ & 54§; Vaatovaara & Maula 2010). Verisiteiden merkitys vaihtelee eri kulttuureissa (Carsten 1995; Eriksen 2004).

Vertasin jo luvussa 2.1 Elias (1978, 135) kuolemaa koskevaa esimerkkiä ihmisten välisestä riippuvuudesta lapsen huostaanottotilanteeseen. Kuten läheisen henkilön kuoleman jälkeen, myös lapsen huostaanoton ja sijoituksen jälkeen on jokaisen tilanteeseen kuuluvan yksilön luotava uusi tasapaino elämässään ja muodostettava uusia sidoksia. Huostaanotettu lapsi joutuu sijoituksensa aikana edelleen luomaan suhteitaan verisiteistä muodostuvaan perheeseensä. Lapsen syntymävanhemmat taas joutuvat sopeutumaan elämään ilman lastaan ja muodostamaan uudenlaisia sidoksia yhtä lailla huostaanotettuun lapseensa ja hänen sijaisperheeseensä. Tässä luvussa tuon esiin, kuinka perhehoitolapset neuvottelivat ja merkityksellistivät verisiteitään.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa tarkastelin lasten suhteita erikseen jokaiseen perheenjäseneseen, mutta tämän jälkeen totesin, että analyysi jää liian hajanaiseksi ja suhteen luonnetta kuvaava tarkastelu oli sopivampi tapa, koska minua kiinnosti, kuinka lapset merkityksellistivät näitä suhteitaan. Verkostokartta ja päiväkirja antoivat yhä vahvistusta haastatteluaineistosta löytyneille teemoille. Lasten verkostokartat osoittivat lasten erilaisia perhekonfiguraatioita, etenkin emotionaalista läheisyyttä eri perheenjäseniin. Päiväkirjat antoivat tietoa lasten yhteydenpidosta bio-

logisiin perheenjäseniinsä, kuten myös sijaisperheen arjesta. Analysoituani lasten suhteita eri biologisiin perheenjäseniin päädyin muodostamaan niiden perusteella neljä erilaista verisiteisiin perustuvaa suhdetta. Aineiston analyysin tuloksena muodostui niin ensisijaisia, läheisiä ja tärkeitä, kuin etäisiä ja ambivalentteja suhteita. Suhteiden sisällä oli havaittavissa erilaisia ulottuvuuksia, jotka tuon esiin jokaista suhdetyyppiä koskevassa luvussa. Näiden suhdetyyppien sisällä olen tarkastellut lasten suhdetta eri perheenjäseniin. Tarkastelin ensinnäkin mitä ja miten lapset puhuivat verisiteisiin perustuvista perhesuhteistaan, mutta etsin aineistosta myös samankaltaisuuksia ja eroja. Verisiteiden merkitys vaihteli ensisijaisesta etäiseen. Ensimmäisessä alaluvussa osoitan, että verisiteet olivat lapsille ylipäättään merkityksellisiä, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan näitä erilaisia suhteita tarkemmin.

5.1 Verisiteiden merkityksellisyys lapsille

Ennen kuin tarkastelen verisiteille annettuja erilaisia merkityksiä, käsitteelen sitä, mihin verisiteiden merkityksellisyys lapsille perustui ja miksi he antoivat niille niin vahvoja merkityksiä. On kysymys siitä, kuinka verisiteet olivat vahvasti esillä lasten neuvotellessa perhettään ja perhesuhteitaan. Tarkoituksena on analysoida, mihin kaikkien verisiteiden merkitys aineistossa liitettiin. Verisiteisiin perustuvat suhteet olivat lapsille merkittäviä tavalla tai toisella. Verisiteistä muodostuva perhe oli oikea ja oma perhe, jota ikävöitiin ja lapset haaveilivat myös yhteisestä tulevaisuudesta biologisten perheenjäseniensä kanssa. Omien juurien tuntemisen tärkeys korostui, samoin yhteydenpidon merkitys ihmisiin, jotka olivat verisukua lapsille.

Yksi ulottuvuus koski muutosta etenkin lasten suhteissa biologisiin vanhempiin. Verisiteiden merkitys tuli esiin huostaanoton ja sijoituksen aiheuttaman elämänmuutoksen kautta.

"No, kun ei oikein nää enää äitiä koskaan, se on vähän erilaista, ei voi esimerkiksi sanoo, että äiti tai jotain semmosta." (Aapo)

Sijaisäiti ei pystynyt täysin paikkaamaan lasten omaa äitiä. Sijaisäidin äidiksi kutsuminen ei riittänyt esimerkiksi Aapolle, eikä sillä voinut korvata oikean äidin äidiksi kutsumista. Muutos kohdistui nimenomaan äitiyteen, lapsilla oli tietynlainen ajatus äidistä, siitä, mikä on äiti ja mitä äidiksi kutsuminen merkitsee. Lapset saattoivat kokea merkittävänä muutoksena äidin roolin ja aseman muuttumisen huostaanoton myötä. Haastateltavani olivat menettäneet biologisen äitinsä tai ainakin merkittävän osan äidistään

huostaanoton ja sijoituksen seurauksena. Muutos suhteessa biologiseen äitiin oli lapsille erityisen merkittävä muutos.

Muutos liittyi myös yhteydenpitoon, sillä huostaanoton ja sijoituksen myötä lasten yhteydenpito koko biologiseen perheeseen piti järjestää uudelleen. Omien sukulaisten luona vierailu ja heidän tuntemisensa voi vahvistaa kuulumisen tunnetta johonkin (Mason 2004a, 427). Verisiteiden merkityksellisyydestä kertoi se, että lapset toivoivat lisää yhteydenpitoa biologisiin perheenjäseniinsä.

*”Että näkisin paljon enemmän äitiä ja isää ja siskoja ja veljeä.”
(Matilda)*

Lapset toivoivat näkevänsä useammin vanhempiaan ja sisaruksiaan. Samoin muissa tutkimuksessa on todettu sijoitettujen lasten ja nuorten toivovan lisää yhteydenpitoa entiseen perheeseensä ja lapset kokivat koti-ikävää (Fernandez 2007, 352; Munro 2001, 132; Pösö 2004b, 91). Sijaishuoltopaikan valinnassa pyritään huomioimaan paikan etäisyys lapsen biologisista vanhemmista, hänen sisaruksistaan ja muista läheisistään niin, että lapsen ja lapsen läheisen yhteydenpito on mahdollista toteuttaa. Etäisyys ei saa olla este yhteydenpidolle. Erityiset syyt ja lapsen edellyttämän hoidon ja huollon tarve voivat johtaa siihen, että sisarukset joudutaan sijoittamaan eri sijaishuoltopaikkoihin, jolloin korostuu lapsen mahdollisuus pitää yhteyttä ja tavata hänelle läheisiä ihmisiä. (Saastamoinen 2010, 136–137.) Sisarusten erottamiselle voi olla monia eri syitä, esimerkiksi lapsen yksilölliset tarpeet voivat vaatia sitä tai sisarusten välillä on liian suuri ikäero. Voi myös olla puute sopivasta sijoituspaikasta, tai lapsi toivoo itse tulevansa sijoitetuksi eri paikkaan sisarustensa kuin sisaruksensa. (Kosonen 1996, 816.)

Haastateltavani toivoivat lisää yhteydenpitoa nimenomaan biologisiin sisaruksiinsa. Biologisen vanhemmuuden korostamisen aikakaudella sisarusten erottamista toisistaan voi pitää hyvin ristiriitaisena toimenpiteenä. Lastensuojelussa on huomioitu pääasiallisesti vain lasten suhteet vanhempiin, ja sisaruussuhteiden huomiointi on jäänyt vähemmälle. (Viittala 2001, 227; Kosonen 1996, 809–810.) Sisarukset erotetaan liian usein toisistaan. Eroon joutuminen sisaruksista, joiden kanssa on kasvanut samassa perheessä, voi aiheuttaa lapsille surua ja menetyksen tunnetta. Sisarukset voivat olla toisilleen rakkauden ja tuen lähde sijaishuollon aikana. Lasten perhesuhteet ovat nopeasti muuttuvia, joten sisaruussuhde voi olla ainut asia, mikä edustaa pysyvyyttä lapsen elämässä, sillä sisaruussuhteet tarjoavat mahdollisuuden pisimpiin ihmissuhteisiimme. Tosin on huomioitava, että kaikki sisaruussuhteet eivät ole tukea antavia, ja että sisarukset ovat

myös voineet aiheuttaa toisilleen traumoja. (Kosonen 1996, 813, 820; Herrick & Piccus 2005, 851–852.)

Haastateltavillani yhteydenpito muualla asuviin sisaruksiin oli jokseenkin heikompaa, eikä heidän kanssaan ollut säännöllisiä tapaamisia, kuten enemmistöllä oli biologisen äidin kanssa. Toisin Fernandezin (2007, 352) tutkimuksessa lapset näkivät biologisesta perheestään eniten juuri sisaruksiaan. Oli myös tapauksia, joissa oli kysymys siitä, että lasten aikuiset sisarukset eivät halunneet olla yhteydessä lapseen, koska he olivat katkaisseet välinsä yhteiseen vanhempaan (ks. myös luku 5.4.). Monella haastateltavillani yhteydenpito biologiseen isään oli kadonnut täysin. (Myös Andersson 2005, 44; Fernandez 2007, 32). Lapset näkivät biologisia äitejään enemmän kuin isiään.

”Äitiä mä nään joka toinen kuukaus ja isää mä nään joskus.” (Aatu)

Haastattelujen lisäksi lasten päiväkirjat antoivat tietoa lasten yhteydenpidosta biologiseen perheeseensä. Esimerkiksi Helin päiväkirjasta ilmeni, että hän oli pitänyt runsaasti yhteyttä äitiinsä haastattelujen välillä.

”Soitan aina joka maanantai äidille. Eli soitin tänään myös. Äidille kuului hyvää. Olen myös kirjoittanut Meri-siskolle sähköpostia.” (Päiväkirja, Heli)

Myös yhteydenpidon tietyt säännöt ja rajaukset tulivat esiin lasten päiväkirjoissa.

”Soitin Mirjan (sijaisäiti) kännykällä äidille ja isälle, koska minulla on tiistai soittopäivä kotiin.” (Päiväkirja, Inkeri)

Päiväkirjoista tuli myös esiin, kuinka joillakin lapsilla yhteydenpito ei ollut niin rajattua.

Kati: ”Onko teillä joku vakiopäivä kun soitatte?”

Matti: ”Ei, ihan silloin tällöin.”

Yhteydenpidon rajauksista tai ei-rajauksesta huolimatta moni lapsi toivoi yhteydenpitoa lisää. Munron (2001, 132) tutkimuksessa ilmeni, että kaikki lapset eivät ymmärtäneet, miksi yhteydenpitoa rajattiin ja miksi lapsi ei saanut soittaa äidilleen milloin itse halusi. Se, että biologinen vanhempi jatkaa yhteydenpitoa lapseen, voi vähentää lapsen tunnetta hylätyksi tulemisesta. Lapsi voi välttyä hylätyksi kokemuksen tunteelta, jos hän on tietoinen siitä, että hänellä on oikeus pitää yhteyttä omiin vanhempiinsa ja muihin läheisiin ihmisiin. (Valkonen 1995, 42; Saastamoinen 2010, 139.) Yhteydenpidon biologiseen perheeseen suurimpana etuna on pidetty

jatkuvuuden säilymistä (Gerring ym. 2008, 8). Toisaalta lapsella on lupa kiintyä sijaishuoltopaikan aikuisiin ja voidaan myös korostaa lasten kontakteja muihin sukulaisiin ja perheenjäseniin kuin biologisiin vanhempiin (Saastamoinen 2010, 139; Franzen & Vinnerljung 2006, 262).

Lasten yhteydenpito biologisiin vanhempiinsa ei ole ongelmatonta, eivätkä yhteydet ole aina hyödyllisiä lapsen näkökulmasta, joten joskus on perusteltua sijoittaa lapsi sellaiseen paikkaan, joka katkaisee hänen kasvunsa ja kehityksensä kannalta vahingolliset ihmissuhteet (Garrett 2003, 21–22; Saastamoinen 2010, 136–137). Jatkuva kontakti biologisiin vanhempiin voi repiä kerta toisensa jälkeen alas sitä, mitä sijaishoidossa on rakennettu. Joskus lapsi olisi itse valmis kiintymään uusiin sijaisvanhempiinsa, mutta hänellä ei ole siihen biologisen vanhemman tai suvun ”lupaa”. Sijaisperheen lupa kiintyä ja lapselle muodostuva tunne sijaisvanhempien välittämisestä, huolehtimisesta ja rakastamisesta ovat yhtä lailla merkityksellisiä asioita. (Tuovila 2008, 45–46, 48.)

Verisiteiden merkitys tuli esiin myös lasten kokemuksissa heille tärkeimmistä perhesuhteista. Lapset sijoittivat tärkeimmät ihmiset verkostokarttaansa eli omenapuuhunsa (Liite 6). Verkostokartta osoitti lapsille emotionaalisesti läheisimmät perhesuhteet. Lähes jokaiselle lapselle tärkeimpiä suhteita olivat suhteet ihmisiin, jotka olivat verisukua heille. Verisiteistä muodostuvista suhteista koostuva perhe oli myös oikeampi perhe kuin sijaisperhe.

Kati: ”Ketä sun perheeseen kuuluu?”

Markku: ”Ai mun oikeeseen perheeseen?”

K: ”No niin.”

M: ”Äiti.”

Esimerkiksi Markku ajatteli, että hänellä oli kaksi perhettä: sijaisperhe ja verisiteisiin perustuva perhe, mutta toinen niistä oli ikään kuin ”oikeampi” perhe. Lasten ajatus yhdestä ja oikeasta perheestä oli ikään kuin sääntö, jota ei voinut rikkoa. Toinen perhe oli aina lapsille enemmän kuin toinen. Verisiteisiin perustuva perhe vei voiton lähes kaikkien haastateltavien kohdalla, kun piti valita kahdesta perheestä. Ajatus kahdesta tasaveroisesta perheestä oli lapsille vaikea, heillä oli tarve laittaa perheet tärkeysjärjestykseen. Esimerkiksi Matti perusteli verisiteisiin perustuvien suhteiden merkityksellisyyttä näin:

Kati: ”Mikko on sulle tästä (sijaisperheestä) läheisin, onko se läheisempi kuin omat siskot ja veljet?”

Matti: "Ei, ne omat on vähän enemmän."

K: "Miksi?"

M: "Kun ne on vähän niinku omaa sukua."

Lapset yhdistivät verisiteisiin perustuviin suhteisiin termin "oma". Vaikka lapsille oli sijaisperheessä muodostunut läheisiä ja tärkeitä suhteita, oli oma suku kuitenkin usein ensisijaisempaa. Haastateltavani kuvasivat etenkin biologisia vanhempia vahvoilla myönteisillä termeillä "oma" ja "oikea", mikä kertoo siitä, että verisiteisiin perustuva vanhemmuussuhde oli jotain aidompaa kuin muut suhteet. Esimerkiksi Inkeri koki elävänsä kahdessa perheessä, mutta toinen perhe oli jotain vähemmän kuin toinen. Sijaisperhe ei ollut yhtä merkittävä kuin syntymäperhe.

"Toinen on vaan sijaisperhe." (Inkeri)

Sijaisperhe oli näille lapsille väliaikainen perhe ja sen tarkoituksena oli korvata oikea perhe tietyn ajan.

Kati: "Osaat sä sanoa, miks et laittanu tohon (verkostokarttaan) Mariaa ja Jaakkoa (sijaisvanhempia)?"

Matti: "Se on vähän niinku että ei, ne vaan huolehtii musta, ne on vaan sijaisiskä ja sijaisäiti."

Huolehtiminen ei riittänyt suhteen muodostumiseen niin tärkeäksi, että esimerkiksi Matti olisi voinut sijoittaa sijaisvanhempia verkostokarttaansa. Sijaisperheen huolehtiminen lapsesta ei vielä riittänyt suhteen muodostumiseen ensisijaisemmaksi kuin verisiteisiin perustuvat suhteet. Marchin (1995, 654) tutkimuksessa adoptoidut pitivät adoptiossa muodostuneita perhesuhteita heikompina kuin biologisia perhesuhteita. Sosiaaliseen linkittyvät kysymykset kuten "Kuka välittää?" ja "Kuka huolehtii?". Biologista sen sijaan määrittää kuuluminen ja side, joka kiinnittää nuoret kiinteäksi osaksi vanhempiaan. (Harinen 1998, 423.) Valkosen (1995, 86, 94–95) tutkimat huostaanotetut nuoret ilmaisivat biologisten vanhempien olevan osa heidän identiteettiään ja pitivät ihanteellisena tilanteena lapsen mahdollisuutta kasvaa biologisessa perheessään. Valkosen tutkimuksessa joidenkin mielestä juuri biologisen sidoksen puuttuminen teki heidän suhteensa sijaisvanhempiin tietyllä tavalla vajaaksi. (Valkonen 1995, 86, 94.) Biologisen perheen ensisijaisuuden syynä voi myös olla, että uudet suhteet eivät ole ehtineet vielä vakiintua. "Kokemus biologisesta alkuperäisperheestä kantaa merkitykseltään syvempänä uusien kuvioiden yli ja siksi se säilyy ensisijaisena perheenä. "Biologinen vanhempi on perustavalla tavalla se oikea vanhempi. Biologinen vanhemmuus on se keskeinen jäsentäjä, johon

uusien aikuisten paikkaa uusina vanhempina verrataan.” (Ritala-Koskinen 2001, 122, 145.) Perheiden tärkeysjärjestykseen laittamisen tarpeen lisäksi lapset kokivat sijaisperheen väliaikaiseksi mahdollisesti osaltaan myös lastensuojelun väliaikaisuuden vuoksi. Huostaanoton korostetaan olevan voimassa toistaiseksi, ja sijaisperheen nimitys vahvistaa sen sijaisluonnetta, väliaikaisuutta ja ”toistaiseksi” tilaa.

Verisiteisiin perustuvien suhteiden merkittävyyteen yhdistyi kokemus lasten ikävästä verisukulaisia kohtaan.

Kati: ”Joo, no onko sulla ketään ihmistä ikävä?”

Lapsi: ”No ehkä joskus saattaa täällä olla äitiä ja isää ikävä.”

Ikävä kertoo verisiteiden merkityksellisyydestä lapsille, mutta myös siitä, että lapset ikävöivät niitä, jotka olivat poissa heidän elämästään. Ikävän tunne oli siinä mielessä lapsen oma näkökulma, että aikuinen ei voi káskeä lasta ikävöimään ketään. Ikävän tunne kertoo siten näiden suhteiden erityisestä merkityksestä. Ikävä liittyy myös sidoksellisuuteen: koska lapset olivat sidoksissa menneeseen elämäänsä, he myös ikävöivät sitä. Ikävän tunne oli myös itsessään sidos entiseen. Menneisyys oli merkityksellistä ja sitä ikävöitiin (vrt. Smart 2007). Sosiaalisten tapojen ja henkilökohtaisten tunteiden välillä vallitsee monimutkainen vuorovaikutus, ja henkilökohtaiset tunteet ovat yhteydessä sosiaaliin muutoksiin ja niillä on sosiaalisia seurauksia ja merkityksiä. (Smart 2007, 49–50.) Ikävän tunne ei siten ole niin ainutlaatuinen kokemus, vaan moni sijoitettu lapsi kokee näin. Samoin Johnsonin ym. (1995, 967) tutkimista sijoitetuista lapsista suurin osa (N=59) ikävöi biologisia vanhempiaan. Toisaalta ikävä voi kertoa siitä, kuinka lapset tapasivat säännöllisesti biologisia äitejään ja ikävän tunne säilyi yhteydenpidon myötä. Toisaalta lapset ikävöivät myös kuolleita äitejään, mikä voi kertoa siitä, kuinka on ikävä jotain, minkä olettaa olevan itselleen merkityksellistä verisidosten vuoksi.

Verisiteiden merkitys haastateltavilleni tuli esiin ikävän tunteen lisäksi heidän tulevaisuuteen liittyvissä toiveissaan. Kysyin lapsilta, mitä he toivoisivat, jos he saisivat toivoa kolmea asiaa.

”Että äiti ois elossa, ja isä ois raitis ja me voitais asua siellä kotona.”

Lapset toivoivat muun muassa biologisen vanhempansa olevan elossa, ja että he eivät asuisi sijaisperheessä vaan entisessä perheessä, joka muodostui verisiteisiin perustuvista suhteista. Lapset toivoivat vanhempien erinäisten ongelmien päättymistä, jotta he voisivat asua jälleen heidän luonaan. Etenkin biologisen äidin luokse paluu korostui. Toiveissa koros-

tuivat paluu verisiteistä muodostuvan perheen luokse, biologiset äidit ja vanhempien ongelmien häviäminen. Lapset toivoivat tulevaisuudelta paluuta menneisyyteen – toisin sanoen paluuta entisiin sidoksiin. Vahva sidos menneeseen piti yllä toivetta toisenlaisesta tulevaisuudesta, jossa lapsi saisi olla siellä, mistä hän oli lähtöisin.

Verisiteiden merkityksellisyyteen sisältyy yhtä lailla ajatus omien juurien tuntemisen tärkeydestä, mikä oli keskeistä verisiteiden yleisessä merkityksellisyydessä. Omien juurien tuntemisen tärkeys tuli esiin esimerkiksi seuraavan haastateltavan pohdinnassa siitä, kuinka ilman huostaanottoa ja sijoitusta hänen elämänsä olisi jollakin tapaa selkeämpää, että hänen perhesuhteensa olisivat selvempiä.

Kati: "Mitä sä aattelet, jos oisit jääny asumaan sinne Leena-äidin luo, mikä olis ollu erilaista?"

Lapsi: "Ei olis niin paljon tota häslinkiä."

K: "Mitä tarkoitat häslingillä?"

L: "Siis kun äidin puolelta löytyy uutta sukua ja sitten tulee enemmän sellaista."

K: "Ai löytyy uutta sukua?"

L: "Niin, tai en tienny ennen äidin kuolemaa, että minulla on kaks veljeä siellä."

K: "Joo, eli tarkoitat, että jos olisit jääny sinne asumaan, ei olis tullu sellasta häslinkiä, silloin olis tienny tavallaan kaiken?"

L: "Niin."

Vaikka lapsi koki uusien sukulaisten löytymisen myönteiseksi asiaksi, tilanteen sekavuus ahdisti häntä. Lapsi toivoi, että omat juuret olisivat olleet hänen tiedossaan aina. Perhejuurten ei-itsestäänselvyys oli jollain tapaa häiritsevää joillekin lapsille. Perhejuurten tärkeys nousee esiin etenkin silloin, kun ne eivät ole itsestään selviä (Smart 2007, 81). Smartin (2007, 86) mukaan nykyisyydessä tehtävät identifikaatiot perustuvat menneisyyden tarinoihin, joista rakennetaan historiaa, jaettua syntyperää, joka saa uuden sukupolven tuntemaan kuuluvansa johonkin. Näiden lankojen puuttuminen vaikeuttaa itsetuntemusta. Nämä langat ovat niin näkymättömiä kuin näkyvää sidoksellisuutta, josta Elias on puhunut (Elias 1978, 1991) ja relationaalisuudessa korostettua menneisyyden merkitystä (Smart 2007). Sukulaisuussuhteet ovat lapsille tärkeitä identiteetin lähteitä, sillä ne tarjoavat erityisiä perspektiivejä heidän vanhempiansa ja heihin itseensä (Pryor 2004, 56). Lapsen käsitystä menneisyydestään on pidetty tärkeänä, sillä muuten lapsi voi kasvaa liiallisessa epätietoisuudessa. Sijoitetun lapsen

hauras identiteettiä tarvitsee taitoja ja rakkautta. (Thoburn 2007, 497.) Perhehoitoon sijoitettujen lasten tilanteessa ei ole siten kysymys vain vanhemmuuden muutoksista, vaan koko lapsen identiteetin muutoksesta. Siirtyessään toiseen perheeseen aineistoni lapset joutuivat kauemmas omista juuristaan ja yhteys omiin juuriin väheni. Lasten oma elämänhistoria jäi muutosten jalkoihin ja lapset kadottivat jotain, jota he joutuvat joko etsimään myöhemmin tai jota he eivät koskaan löydä. Lapset kadottivat olennaisen osan itsestään. Jatkan seuraavissa luvuissa analysoimalla sitä, millä eri tavoilla lapset verisiteitään merkityksellistivät. Edellä mainitut verisiteiden merkityksellisyttä kuvaavat ulottuvuudet tulevat uudelleen esiin seuraavissa luvuissa.

5.2 Ensisijaisia suhteita

Verisiteisiin perustuvat suhteet saattoivat olla ensisijaisia suhteita. Haastatteluvasta Aapolle, Annelle, Eliakselle, Hennalle, Jarkolle, Inkerille, Matildalle, Miialle ja Oskarille suhteet biologiseen äitiin tai biologisiin sisaruksiin, olivat heille kaikista tärkeimpiä suhteita, joten nimeän ne ensisijaisiksi suhteiksi. Kenelläkään lapsista tämänkaltaiseksi suhteeksi ei muodostunut suhde biologiseen isään tai sijaisperheen jäseniin.

Ensisijaisella suhteella biologiseen äitiin tarkoitan, että biologinen äiti oli kaikista tärkein ihminen lapselle, ja hän sai paikan verkostokartassa ensimmäisellä tasolla. Suhteen ensisijaisuutta osoitti myös se, että lapsi koki biologisen äidin kuuluvan edelleen perheeseensä, lapsi ikävöi häntä ja lapsella oli toive paluusta nimenomaan biologisen äidin luokse. Suhteen ensisijaisuus näkyi lasten päiväkirjoissa siten, että äidistä kirjoitettiin selvästi enemmän kuin muista ihmisistä.

Kati: "Kukas ois sulle kaikista tärkein ihminen?"

Elias: "Äiti, elikkä sen nimi on Marjukka."

...

Kati: "Laitettais sulle tärkeimmät ihmiset tähän, kuka ois sulle yks tärkein ihminen?"

Miia: "Ehkä oma oikee äiti."

K: "Tulisko siihen samalle tasolle joku toinen?"

M: "Ei."

Lapset korostivat, että suhde äitiin oli ensisijainen, eikä mikään toinen suhde ollut sen rinnalla yhtä merkittävä. Lapset toivat esiin biologisen äidin ja

sijaisäidin välisen eron: vain toinen oli äiti. Verkostokartassa ensimmäisellä tasolla näillä lapsilla oli ainoastaan biologinen äiti, ja muut perhesuhteet menivät etäisemmille tasoille. Lapsilla oli perusteluja tähän.

"Mä oon syntyny meiän äitin mahasta." (Elias)

...

"No ainakin äiti on läheisempi, kun sitä minä oon nähny enemmän elämässäni ja sillei." (Inkeri)

Suhteen ensisijaisuutta määrittivät sekä veriside että sosiaalinen side. Kiinnostavaa on, kuinka sosiaalinen kontakti oli tärkeä tekijä, ei pelkästään verisidos. Ensisijaisuus määrittyi toisaalta näistä molemmista syistä, mutta on vaikea sanoa, kummalla oli enemmän merkitystä. Veriside on omiin juuriin liittyvää ja sosiaalinen side taas yhteistä historiaa. Toisaalta verisidos ja sidos menneeseen ovat yhtä ja samaa asiaa, ne ovat sidosta menneeseen. Oli kysymys lasten vahvoista sidoksista entisiin perhesuhteisiin. Erosen (2012, 119) mukaan äidistä kertomiseen lastensuojelun käytännöissä liittyy vaikenemista ja sijaishuollossa eletystä lapsuudesta kerrottaessa rakkauden vaatimus kohdistui erityisesti äitiin.

Ensisijainen verisiteisiin perustuva suhde sisälsi myös ikävän tunnetta. Lapsen ikävöiminen on tietynlainen osoitus jonkinlaisesta tunnesuhteesta vanhempaan. Lapsi voi kiintyä vanhempansa myös silloin, kun vanhempi hoitaa velvollisuuksiaan huonosti. (Valkonen 1995, 37- 38.) Kaikki haastateltavani, joille suhde biologiseen äitiin oli ensisijainen, kertoivat ikävästä äitiä kohtaan. Ikävän tunne liittyy verisiteiden merkityksen ohella sidoksellisuuteen. Lapset ovat sidoksissa entiseen perheeseensä ja ikävän tunne on yksi osoitus siitä, kuten totesin jo luvussa 5.1. Lapsi on yhteyksissä menneeseen muistojen ja tunteiden välityksellä (vrt. Smart 2007).

Ensisijaisissa suhteissa oli myös kysymys lasten huolentunteesta vanhemmastaan. Ensisijaista suhdetta biologiseen äitiin väritti esimerkiksi biologisen isän väkivalta äitiä kohtaan.

"No se löi äitii, eli Tuula-äitii. " ... "Sit kerran ku se tuli yöks, meille, me asuttiin (paikkakunnan nimi) sillon, me mentiin pihalle, niin Tuula-äiti kerto, että se yritti kuristaa sitä."

Esimerkiksi tämä lapsi kertoi haastattelussa monesti äitinsä ikävistä kokemuksista biologisesta isästä. Suhde biologiseen äitiin voi vahvistua, jos isäsuhde heikkenee, ja jos isä on toiminut väärin äitiä kohtaan. Äidin ensisijaisuus ei heikentynyt sillä, että äiti mahdollisesti antoi kaltoinkohtelun toistua tarpeettomasti ja äidillä kesti kauan päästä vaikeasta suhteesta. Ehkä lopputulos, äidin pakeneminen väkivaltaisesta suhteesta, herätti lap-

sessä kuvan äidistä vahvana ja suojelevana vanhempana. Huostaanoton syy on kuitenkin liittynyt myös äitiin, sillä väkivaltaisesta suhteesta pääseminen ei auttanut poistamaan esimerkiksi äidin päihdeongelmaa.

Ensisijaisissa suhteissa lasten tulevaisuudentoiveet kohdistuivat juuri biologiseen äitiin. Lapsilla oli ajatus yhteisestä tulevaisuudesta.

"Että mä pääsisin Rebekan luo ja se huolehtis meistä." (Elias)

Esimerkiksi Elias toivoi paluuta äitinsä luokse mutta vain, jos äiti jaksaisi ottaa vastuuta ja pitää huolta lapsistaan. Äitisuhde oli ensisijainen, ja äitiin kohdistui vahvoja toiveita. Lapset uskoivat äidin mahdollisuuksiin äitinä tai he toivoivat, että äiti pystyisi olemaan heille vielä äiti. Ensisijaiseen suhteeseen sisältyi paljon toivoa, uskoa ja rakkautta äitiä kohtaan. Suhde oli kuitenkin ensisijainen, vaikka toive paluusta äidin luokse sisälsi ehtoja. Samoin Johnsonin ym. (1995, 968) haastateltavista suuri osa oli huolissaan kotiinpaluusta, vaikka he toivoivatkin sitä. He pelkäsivät, että ongelmat jatkuisivat.

Ensisijaista suhdetta ilmensi osaltaan lasten tapa nimetä biologista äitiään. Lapset, joiden äitisuhde oli muita suhteita ensisijaisempi, nimesivät äitinsä joko äidiksi tai etunimi äitisanan liitteenä.

Kati: "Sanot omaa äitiä äidiksi?"

Marko: "Sanon, ennen mä sanoin sitä toista äitiä Maija-äidiksi, kun täällä oleva äiti on Mirja-äiti, kun ne on lähekkäin, Maija on äitiykkönen ja Mirja on äitikakkonen."

Markon tapa nimetä biologista äitiään on yksi esimerkki biologisen äidin ensisijaisuudesta. Ensisijaisissa äitisuhteissa äiti pysyi äitinä ja nimeäminen äidiksi oli keskeinen asia näissä suhteissa. Lapset, joille suhde biologiseen äitiin oli ensisijainen, eivät koskaan nimenneet biologista äitiään vain nimellä.

Ensisijaisuus lasten äitisuhteissa on erityistä siinä mielessä, että lasten äiti ei ollut pystynyt huolehtimaan lapsista eri syistä johtuen. Lapset eivät kuitenkaan tuominneet äitiään vaan uskoivat ja toivoivat äidin kykenevän vanhemmuuteen vielä joskus. Lapsen suhdetta äitiinsä on pidetty pitkään tärkeimpänä suhteena, etenkin lapsen varhaisimpina vuosina (esim. Bowlby 1957) ja ilmaisu, että "ihmisellä tulee olla vain yksi äiti" on kulttuurisesti opittu (Surbeck 2003, 107–108). Biologisen äidin tärkeys on todettu myös muissa huostaanotettuja lapsia koskevissa tutkimuksissa (Bardy 2000, 30–32, 56–59, 60–71; Munro 2001, 132; Viittala 2001, 146). Uusperheiden lapsia tutkinut Ritala-Koskinen (2001, 151) toteaa, että biologinen vanhemmuus näyttäytyy lapsille hyvin perustavaa laatua olevasti oikeana vanhemmuutena, vaikka uuden aikuisen vanhemmuus

olisikin heille sosiaalisen vanhemmuuden toteuttamisen mielessä oikeaa vanhemmuutta.

Tapaamisten ja sosiaalisen kontaktin määrä oli suhteellisen runsasta lapsilla, joiden suhde biologiseen äitiin oli ensisijainen. Lapset tapasivat biologista äitiään säännöllisesti noin kerran kuussa. Tapaamiset tapahtuivat joko lapsen entisessä kodissa tai sijaiskodissa. Sukulaissijoitus vahvisti äitisuhteen ensisijaisuutta. Biologisten vanhempien ja sijaisperheen sukulaisuussuhde voi helpottaa yhteydenpitoa (Valkonen 1995, 47).

Sosiaalinen sidos, ikävän tunne, huolen tunne ja nimeäminen ovat osoitus siitä, kuinka monella eri tavalla biologisen äidin ensisijaisuus ilmeni lasten puheissa. Toisaalta ensisijaisuus oli toimintaa, jossa lapsi ja äiti tapasivat säännöllisesti toisiaan ja tekivät yhdessä eri asioita ja äitiä nimettiin tässä yhteydessä äidiksi. Toisaalta ensisijaisuus oli vahvoja tunteita biologista äitiä kohtaan.

Ensisijaisia suhteita olivat myös suhteet biologisiin sisaruksiin. Samoin muissa tutkimuksissa on ilmennyt sisaruussuhteiden tärkeys sijoitetuille lapsille. (Kuivakangas 2002; Niemi 2003; Pösö 2004b, 79; Rautio 2004, 77; Tolonen 2004, 31; Viittala 2001) ja sisarusten tärkeys kaikille lapsille (esim. Helavirta 2012, 74). Ensisijaisissa sisaruussuhteissa oli kuitenkin erityistä se, että ne koskivat myös suhteita, jotka olivat katkenneet huostaanoton ja sijoituksen myötä ja yhteydenpito oli niissä suhteellisen vähäistä. Aineistoni ensisijaisissa sisaruussuhteissa toistuivat osittain samat ulottuvuudet kuin biologisten äitien tapauksessa: kaikista tärkein, ikävän tunne ja yhteinen tulevaisuus. Biologiset sisarukset saivat tärkeimmän ihmisen paikan lapsen verkostokartassa. Lapsi laski heidät kuuluvaksi perheeseen (vaikka he asuivat muualla), ja lapsi ikävöi heitä. Näille lapsille muut suhteet olivat toissijaisempia.

Kati: "Kuka on sulle tärkein ihminen maailmassa?"

Lapsi: "No Anni ja Sanna (siskot)."

Lapsen biologiset sisarukset vierailivat hänen sijaiskodissaan juuri päiväkirjaviikon aikana.

"Oli ikävää, kun Henna tultiin hakemaan. Olisin halunnut olla Hennan kanssa vielä monta päivää yhdessä. Minä rupesin itkemään, kun Henna lähti." (Päiväkirja, Matilda)

Myös muut lapset, joiden sisarukset olivat sijoitettuina muihin sijaisperheisiin, kertoivat yhteydenpidon vähäisyydestä ja toivomuksistaan yhteydenpidon lisääntymisestä. Ensisijaisissa suhteissa yhteydenpito sisaruksiin oli vähäistä.

"No, että soitettais enemmän, ku niin harvoin soitetaan." (Lapsi 11v.)

"No, on se aika ikävää, ku ei nää omaa sisarustaan." (Lapsi 12v.)

Yhteydenpito oli heikonlaista, ja lapset eivät olleet tyytyväisiä tilanteeseen. Nämä suhteet olivat ensisijaisia suhteita, vaikka sosiaalinen kontakti oli lähes olematonta tai sitä oli todella vähän. Myös Festingerin (1983, 89, 266) tutkimat nuoret valittivat liian vähäistä yhteydenpitoa omiin sisaruksiinsa. Sisarusten erottamista pidettiin yleisesti huonona vaihtoehtona. Jos sisarusten erottaminen oli välttämätöntä, toivottiin parempia yhteydenpitomahdollisuuksia heihin. Sen sijaan Gardnerin (1996, 174) tutkimat sijoitetut lapset eivät kokeneet biologisten sisarustensa kuuluvan heidän perheeseensä. Gardner uskoo tämän johtuvan siitä, että sijoitettujen lasten on vaikea pitää yhteyttä biologisiin sisaruksiinsa. Herrick ja Piccus (2005, 853–854) näkevät sisarusten sijoittamisessa samaan perheeseen monia käytännön haasteita. Ensinnäkin on vaikea löytää sijaisperheitä, jotka voisivat ottaa monta lasta kerralla asumaan luokseen. Toiseksi, ei ole tarpeeksi edellytyksiä ylläpitää sisaruussuhteita. Näistä haasteista johtuen moni lapsi on joutunut eroon sisaruksistaan vastoin omaa etuaan. Lapset, jotka erotetaan sisaruksistaan, menettävät ensinnäkin tämänhetkisen tuen vanhempien menettämisen suremiseen mutta myös tulevaisuuden verkostotuen, jota voi saada sisaruksilta aikuisina. (Gardner 1996, 165).

Säännöllinen yhteydenpito voi vahvistaa suhteen ensisijaisuutta tilanteissa, joissa sisarukset asuvat erillään toisistaan. Toisaalta suhteen teki ensisijaiseksi myös se, että toinen lapsista oli sijoitettuna samaan perheeseen jonkun tai joidenkin sisarustensa kanssa. Suhde sisaruksiin oli ensisijainen myös sen vuoksi, että lapsen suhde biologisiin vanhempiin on etäinen. Sisaruussuhde voi tarkoittaa "yhteistä uloslyödyksi tulemista", esimerkiksi sisarukset voivat yhdessä jäädä sivuun vanhemman ja uuden puolison tieltä. Sisarusten kautta voi olla helpompi lähestyä omia juuriaan kuin omien biologisten vanhempien kautta, joiden kanssa suhde oli saattanut olla etäinen tai katkennut. (Pösö 2004b, 80–81; Valkonen 1995, 95.) Näin ajattelen olevan esimerkiksi haastateltavani tilanteessa, jolle suhteet biologisiin sisaruksiin olivat ensisijaisia, mutta suhteet biologisiin vanhempiin etäisiä.

Samoin kuin ensisijaisuudessa suhteessa biologiseen äitiin, myös suhteissa biologisiin sisaruksiin oli kysymys sosiaalisesta sidoksesta, jolloin yhteydenpidon ja yhdessä tekemisen myötä suhde muodostui ensisijaiseksi. Toisaalta myös vahvat tunteet pitivät yllä suhteen ensisijaista asemaa muihin perhesuhteisiin verrattuna.

5.3 Läheisiä ja tärkeitä suhteita

Verisiteisiin perustuvat suhteet olivat myös läheisiä ja tärkeitä suhteita lapsille. Ne eivät kuitenkaan aina olleet aivan ensisijaisia perhesuhteita, mikä tarkoittaa, että niiden rinnalla oli myös muita tärkeitä suhteita esimerkiksi sijaisperheen jäseniin. Verisiteiden merkitys oli edelleen vahva, mutta suhteet sijaisperheen jäseniin olivat myös tärkeitä ja läheisiä. Läheisiksi ja tärkeiksi suhteiksi verisiteisiin perustuvista suhteista muodostuivat yhtä lailla suhteet biologiseen äitiin, biologiseen isään ja biologisiin sisaruksiin. Nämä suhteet saivat erilaisia ulottuvuuksia: niihin saattoi liittyä tärkeys muiden suhteiden rinnalla, myönteiset ajatukset, fyysinen läheisyys, yhdessä tekeminen, uutuudenviehätys ja ylpeyden tunne.

Esimerkiksi suhteet biologiseen äitiin olivat läheisiä ja tärkeitä suhteita muiden suhteiden rinnalla. Suhteen läheisyys ja tärkeys ilmeni siten, että biologinen äiti sai paikan verkostokartassa ensimmäisellä tasolla, mutta ei ainoana: lapset laskivat hänet kuuluvaksi perheeseen, ikävöivät äitiä ja heillä oli toiveita paluusta äidin luokse.

Kati: "Ketä sä lasket sun perheeseen?"

Ella: "Vähän kaikki niinku."

K: "Ketkä kaikki?"

E: "No (siskot isän puolelta) ja (siskot äidin puolelta), äiti ja isä ja Mirja-äiti."

Verisiteet eivät olleet ainut merkittävä tekijä läheisissä ja tärkeissä suhteissa, mutta osa haastateltavista korosti biologisten vanhempien kuitenkin olevan "oikeita" vanhempia, vaikka sosiaalinenkin sidos sijaisvanhempoihin oli tärkeä. Vaikka verisiteet eivät olleet ainut merkittävä tekijä läheisissä ja tärkeissä suhteissa ja sosiaalinenkin sidos sijaisvanhempoihin oli tärkeä, korosti osa haastateltavista biologisten vanhempien olevan "oikeita" vanhempia. Suhteet olivat läheisiä ja tärkeitä muiden rinnalla, mutta verisiteisiin perustuvat suhteet olivat "oikeita" perhesuhteita. Siten näiden suhteiden "muiden rinnalla" oleminen oli tiettyssä mielessä ristiriitaista, koska verisiteet olivat jollain tavoin ensisijaisempia sen vuoksi, että ne olivat "oikeampia". Samoin kuin kahden perheen tärkeysjärjestykseen asettelemisen tarpeessa, oli myös perhesuhteiden tarkemmassa määrittelyssä kysymys tarpeesta määritellä toinen tärkeämmäksi kuin toinen. Verisiteet olivat hieman muita suhteita tärkeämpiä, ja lapset asettivat muut suhteet korkeintaan niiden rinnalle.

Kuten ensisijaisissa suhteissa, samoin läheisissä ja tärkeissä suhteissa lapsilla oli tulevaisuudentoiveita, jotka kertoivat suhteen läheisyydestä ja tärkeydestä. Tulevaisuudentoiveet kohdistuivat biologiseen äitiin.

Kati: "Missäs sä sitten asuisit, jos et täällä?"

Heli: "Ai, jos ei vois asuu äitinkään luona?"

K: "Ai, olisko se äiti sitten?"

H: "Ois se äiti."

Esimerkiksi Heli toivoi tulevaisuudessa asuvansa äitinsä luona. Vaikka näiden tärkeiden ja läheisten verisiteisiin perustuvien suhteiden rinnalla oli muitakin tärkeitä ja läheisiä suhteita, suhde biologiseen äitiin korostui jossain määrin.

Läheisiin ja tärkeisiin suhteisiin liittyi osaltaan tiivis yhteydenpito ja fyysinen läheisyys eli yhteinen toiminta. Esimerkiksi Ella, Markku ja Päivikki, joille suhde biologiseen äitiin oli läheinen ja tärkeä, olivat olleet sijoitettuna sijaisperheeseensä alle 2-vuotiaasta. Lapset tapasivat joko säännöllisesti biologista äitiään, osa vain kerran vuodessa, ja osalla taas biologinen äiti oli kuollut. Kuten tapaamisten määrät tapaamispaikat vaihtelivat. Lapset tapasivat biologista äitiään joko entisessä kodissaan, sijaiskodissaan tai molemmissa. Oli myös mahdollista, että äitiä tavattiin ainoastaan noin kerran vuodessa pidettävässä huoltosuunnitelmapalaverissa. Lapset, joille suhde biologiseen äitiin oli läheinen ja tärkeä, kutsuivat äitiään joko äidiksi tai nimeltä.

Läheisiin ja tärkeisiin suhteisiin kuului myös suhteita omaan biologiseen isään, tosin tämänkaltaisia suhteita oli vähemmän isäsuhteissa. Biologinen isä oli mukana vain muutaman haastateltavan elämässä. Lapset kertoivat yhdessä tekemisestä isän kanssa, ja lasten kertoman mukaan isä osti heille lahjoja sekä vei heitä erilaisiin mukaviin paikkoihin. Lapset, joille suhde biologiseen isään oli läheinen ja tärkeä, olivat olleet sijoitettuna eri aikoja, mutta he tapasivat biologista isäänsä säännöllisin väliajoin. Yhteinen toiminta biologisen isän kanssa vahvisti suhteen laatua.

Lapset puhuivat myönteisesti läheisistä ja tärkeistä verisiteisiin perustuvista suhteistaan. Haastateltavani toivat esiin esimerkiksi, kuinka biologiset vanhemmat olivat ostaneet heille mukavia lahjoja. Asia tuli esiin myös lasten päiväkirjoissa.

Kati: "Millainen sun isä on?"

Lapsi: "Mukava, se osti mulle pyörän."

...

Kati: "Mikäs isässä on kaikkein mukavin piirre?"

Lapsi: "Ku se vie mua uimahalliin ja vaikka minne."

Biologiset vanhemmat eivät olleet läsnä lasten arjessa, eikä heidän tarvinut asettaa sääntöjä ja rajoja lapsille, ainakaan siinä määrin kuin sijaisvanhempien, jotka asuivat ja elivät yhteistä arkea lasten kanssa. Biologinen

vanhempi sai ikään kuin ”kivemman” vanhemman roolin, jonka kanssa syödään karkkia, tehdään reissuja ja jonka kanssa ei tarvitse noudattaa mitään erityisiä sääntöjä. Uusperheitä koskevassa tutkimuksessa on todettu, että monet lähivanhemmat voivat kokea, että jos he tekevät kaiken lapsiin liittyvän työn kurinpitoineen, niin etävanhempi saa osakseen kaiken hauskuuden. Varsinkin etä-isiä on syytetty ”puuhamaa-isiksi”, jotka lähinnä vain viihdyttävät ja lahjovat lapsia, eivätkä ota heistä todellista vastuuta. (Hokkanen 2002, 131.) Toisaalta voi tulkita, että lapset kokivat biologisten vanhempiensa lahjojen ostamiset ja yhteiset reissut rakkauden osoitukseksi, minkä vuoksi he olivat läheisiä ja tärkeitä lapsille.

Myös suhteet biologisiin sisaruksiin olivat läheisiä ja tärkeitä lapsille, mutta eivät ensisijaisessa asemassa muihin suhteisiin nähden. Muut perhesuhteet olivat joko yhtä tärkeitä, tai suhde biologiseen äitiin oli muita ensisijaisempi. Ensinnäkin tiivis yhteydenpito kertoi suhteen läheisyydestä ja tärkeydestä. Toisaalta samoin kuin ensisijaisissa suhteissa, läheisissä ja tärkeissä suhteissa lapset toivoivat enemmän yhteydenpitoa biologisiin sisaruksiin. Lapset, joilla oli läheinen ja tärkeä suhde biologisiin sisaruksiinsa, olivat sijoitettuna joko samaan tai eri perheeseen sisaruksensa kanssa.

Läheinen ja tärkeä suhde ilmeni myös, kun lapset kertoivat tärkeistä yhteisistä matkoista ja muista yhteisistä tekemisistä sisarustensa kanssa. Läheisyyttä lisäsi se, jos lasten jo aikuiset sisarukset asuivat lähellä biologisia vanhempia, joten heidän luonaan lapset tapasivat myös sisaruksiaan. Aikuisten sisarusten kautta lapsille muodostui yhä muita tärkeitä verisiteisiin perustuvia suhteita: suhteet sisarusten lapsiin. Haastateltavani puhuivat yleensä sisarustensa lapsista.

Kati: ”Mikäs siinä Mirvassa (isosiskossa) on kivointa?”

Miia: ”Se, että mä saan ottaa sen pienen vauvan syliin.”

Lapset kertoivat hauskoista hetkistä sisarustensa lasten kanssa ja kertoivat auttavansa aikuisia sisaruksiaan lasten hoidossa. Sisarusten lapset mainittiin niin haastatteluissa, verkostokartoissa kuin päiväkirjoissakin. Näiden suhteiden tärkeys ilmentää verisiteiden laajempaa merkitystä, se voi ulottua myös oman ”ydinperheen” ulkopuolelle. Yhdessä tekeminen vahvisti suhteiden tärkeyttä ja läheisyyttä.

Toisaalta vastakohtana yhdessä vietetylle ajalle ja yhdessä tekemiselle suhteet saattoivat muodostua läheisiksi ja tärkeiksi erilaisessa tilanteessa. Suhde biologisiin sisaruksiin oli muodostunut läheiseksi myös perhetilanteen muutosten myötä. Yhdelle haastateltavista oli käynyt niin, että hän sai tietää biologisista sisaruksistaan vasta biologisen vanhemman kuoleman jälkeen.

”Minä en tiennyt ennen sitä äitin kuolemaa, että minulla on veljiä sillä puolella.”

”Uudet” sisarukset saivat merkittävän aseman osaksi ”uutuudellaan”, mutta osaltaan verisiteiden merkityksen ja omien juurien tuntemisen tärkeyden vuoksi. Lapsi koki merkittäväksi, että hän oli löytänyt kadoksissa olleet verisukulaisensa ja hän mainitsi sen päiväkirjassaan elämässään parhaimmaksi viimeaikaiseksi tapahtumaksi. Hän kirjoitti heistä muitakin myönteisiä asioita päiväkirjassaan. Näissä suhteissa oli myös kysymys lasten sidoksellisuudesta menneeseen ja verisiteiden merkityksestä. Oli merkittävää saada tietoa biologisista sisaruksista, vaikka heidän kanssaan ei ollut muuta yhteistä kuin verisidos. Suhteet olivat kiehtovia uutuudessaan tai ne olivat tulleet paikkaamaan kuollutta äitiä.

Myös kuvitellut suhteet liittyivät vahvasti läheisiin ja tärkeisiin suhteisiin. Tiivis yhteydenpito määritti osaksi suhteen läheisyyttä ja tärkeyttä, mutta se ei ollut välttämätöntä. Kuvitellut suhteet ovat osoitus siitä, että verisiteisiin perustuvia suhteita voi neuvotella läheisiksi ja tärkeiksi suhteiksi, vaikka suhteisiin ei liity sosiaalista kontaktia. Esimerkiksi Ellalle, Helille ja Markulle suhteet ”kadonneisiin” biologisiin perheenjäseniin olivat läheisiä ja tärkeitä suhteita. ”Kadonneella” tarkoitan, että lapsi ei ollut nähnyt tätä perheenjäsentä koskaan tai lapsella oli hyvin hatarat muistot hänestä varhaislapsuutensa ajalta. Perheenjäsen saattoi myös olla kuollut, eikä lapsi ollut tavannut häntä koskaan. Joka tapauksessa kyseinen perheenjäsen oli kadonnut lapsen elämästä tavalla tai toisella. Kadonneen suhteen voi siten neuvotella itselleen läheiseksi ja tärkeäksi.

Joillekin lapsista suhde kadonneeseen biologiseen isään oli merkittävä. Lapset pohtivat, missä isä oli ja mitä isälle kuului. Isäsuhteen tärkeys ilmeni siitä, että isä sai paikan verkostokartassa, lapsi laski isän kuuluvaksi perheeseensä ja puhui isästä myönteisiä asioita sekä ikävöi häntä. Lapset nimesivät eri tavoin kadonneen biologisen isänsä: toiset kutsuivat nimeltä, toiset kutsuivat isäksi ja jotkut eivät muistaneet lainkaan isänsä nimeä. Kun lapsi kokee suhteen kadonneeseen biologiseen isään merkittäväksi, on kysymys myös verisiteiden merkittävyyydestä, koska lapsen ja isän välillä ei ollut sosiaalista kontaktia. Samoin Brannenin ym. (2000, 11–12) haastateltavista suurella osalla ei ole kontaktia biologiseen isäänsä, mutta silti isä oli hyvin tärkeä heille ja sai paikan heidän verkostokartassaan.

Miksi pidämme tärkeinä verisiteisiin perustuvia suhteita, joita ei ole koskaan ollut olemassa sosiaalisessa mielessä? Haastateltavilleni oli merkittävää neuvotella verisiteisiin perustuvia kadonneitakin suhteita läheisiksi ja tärkeiksi. Suhteet voivat olla merkittäviä ainoastaan verisi-

doksen vuoksi, ilman sosiaalista kontaktia. Gillis (1996) puhuu kuvitellusta perheestä. Voidaan puhua kuvitelluista perhesuhteista, joihin on sidoksissa tunteiden ja muistojen vaikutus perhesuhteiden merkittävyyteen (Smart 2007). Kuvitelmien työstäminen on myös yksi perheikäytäntö. (Smart 2011, 25, 27.) Isä sai paikan esimerkiksi tämän lapsen verkostokartassa, vaikka heidän välillään ei ollut sosiaalista kontaktia.

Kati: "Ketä ois seuraavalla tasolla?" (verkostokartassa)

Lapsi: "Isä."

K: "Se oikee isä?" (varmistan, koska sanoi myös sijaisisää isäksi ja biologista isää oikeaksi isäksi)

L: "Joo, se asuu kaukana."

K: "Milloinkas olet sitä nähnyt?"

L: "Aikoja sitten."

Haastateltavista esimerkiksi Ella, joka ei ollut koskaan nähnyt biologista isäänsä, oli kuullut hänestä mukavia tarinoita sisaruksiltaan, ja isä oli muodostunut tärkeäksi hänelle. Samoin sotaorpoja koskevissa tutkimuksissa on tuotu esiin, kuinka osa sotaorvoista tuntee isänsä ainoastaan tarinoiden kautta. Isämuistosta saatettiin hakea lohtua. Isään oltiin yhteydessä jonkin esineen tai paikan kautta. (Näre 2010, 124, 138.)

Tarinoiden lisäksi valokuvat pitivät yllä kuviteltua suhdetta ja muistoa menetetyistä perheenjäsenestä ja vaikuttivat suhteen merkityksellisyyteen. Verisiteiden merkitys muodostui lasten sidoksista menneeseen, joita tarinat ja valokuvat vahvistivat. Lapset, joiden biologinen vanhempi oli kuollut, näyttivät minulle valokuviaan heistä.

Kati: "Siinä on toi?" (osoitan valokuvaa)

Lapsi: "Isä."

L: "Siellä on Anni ja Henna."

K: "Joo tossa, tossa on sun isä."

K: "Ai sulla on näin monta kuvaa siitä?"

...

Kati: "Tuliko noista vähän kans surullinen olo noista kuvista?" (lapsi on haikean oloinen)

Lapsi: "Vähän."

K: "Niin, toisaalta kiva että on kuvia, jos ei tietäis mitään."

L: "Niin."

Valokuvien katseleminen aiheutti lapsille surua, vaikka valokuvat olivat tärkeä muistojen ylläpitäjä. Valokuvat tekivät kadonnutta suhdetta näkyvämmäksi kuin pelkät tarinat kuolleesta perheenjäsenestä. Smartin (2007) ajatus tunteiden ja muistojen merkityksestä perhesuhteissa kuvastaa hyvin

verisiteiden merkityksen voimaa. Perheet tarjoavat sen kontekstin, jossa opimme mitä tulee muistaa ja mitä unohtaa. Esimerkiksi jotakin perhevalokuvaa katsotaan yhä uudestaan, eikä enää muisteta, onko muisto oma, vai muodostuuko se muiden ihmisten välityksellä. Muistot luovat tuttuuden tunnetta ja läheisyyttä, mikä tarkoittaa, että ihmiset, joita emme ole edes tavanneet, voivat olla osa perhettä. Jopa vanhempiemme omat lapsuudet voivat tuntua omilta kokemuksiltamme. (Smart 2007, 40.) Esimerkiksi suhde kadonneeseen ja kuolleeseen, biologiseen äitiin oli läheinen ja tärkeä juuri tarinoiden sekä valokuvien välityksellä.

Kati: "Mites sä tota omaa äitiä, puhutteko (sijaisvanhempien) kanssa siitä?"

Lapsi: "Joo."

L: "Mulla on kuviakin siitä varmaan." (hakee kuvat)

K: "Onks sulle kerrottu äitistä?"

L: "Iskä on kertonu."

K: "Mitä se on kertonu?"

L: "No minkälainen se oli."

Suhde kuolleeseen äitiin oli läheinen ja tärkeä tunteiden sekä muistojen välityksellä (vrt. Smart 2007). Suhde äitiin ei loppunut äidin kuolemaan vaan jatkui yhä. Ihmisten sidoksellisuuteen on lisäksi liitetty ihmisten välisen riippuvuuden korostuminen läheisen ihmisen kuoltua. Kuoltuaan ihminen vie mennessään myös osan suremaan jääneestä läheisestä. (Elias 1978, 135.) Suhteet eivät lopu kuolemaan (Smart 2011, 24). Kolmella Valkosen (1995, 83) tutkittavalla, jotka oli huostaanotettu biologisen äidin kuoltua, äiti oli edelleen vanhemman asemassa. Vanhemman kuolema ei siten katkaissut psykologista sidettä, vaikka kuolemasta oli pitkä aika. Valkonen pohtii, oliko suhde äitiin ollut erityisen vahva vai onko kuoleman merkitys huostaanoton syynä niin merkittävästi erilainen kuin muut syyt. (Valkonen 1995, 83.) Myös Masonin ja Tipperin (2008a, 441) tutkimuksessa lapset sisällyttivät perheeseensä kuolleitakin ihmisiä. Ritala-Koskisen (2003, 127) mukaan sen sijaan ainoastaan lapsen tunnesidokset arjesta poissaolevaan vanhempaan eivät riitä siihen, että lapsi liittäisi hänet perheeseensä.

Smartin (2007, 81) esiin tuoma perhejuurten merkitys silloin, kun perhesuhteet eivät ole itsestään selviä, selittää osaltaan lasten antamaa merkitystä verisiteisiin perustuvilla suhteilla, jotka olivat kadonneita, mutta kuitenkin läheisiä ja tärkeitä. Suhde kadonneeseen biologiseen isään voi olla tärkeä lapsille juuri siitä syystä, että hänestä ei ole tietoa: hän ei ollut itsestään selvä asia.

Kati: "Jos saisit toivoo kolme toivomusta, mitä toivoisit?"

Lapsi: "Mm, että mä saisin tietää missä huitsissa toi Pekka (biologinen isä) on."

Biologinen isä saattoi olla ikään kuin arvoitus, jonka ratkaiseminen kiinnosti lapsia (ks. myös Niemi 2003, 86).

Kati: "No, näitkös sä sitä sun isää kuinka ennen kuin se kuoli?"

Lapsi: "En oo nähny koskaan."

...

Lapsi: "Niin, ku se ei ensin halunnu tavata meitä ja sitten se kuitenkin vähän ennen sitä sen kuolemaa ilmoitti, että se haluis sittenkin tavata."

Suhde kadonneeseen isään saattoi siten olla merkittävä, vaikka lapset eivät olleet koskaan tavanneet biologista isäänsä. Isän kiehtovuus liittyi osaltaan isän katoamiseen lapsen elämästä ja ei- itsestään selvyys teki hänestä erityisen kiinnostavan. Toisaalta muiden kertomien tarinoiden myötä isästä oli saattanut muodostua hyvin myönteinen kuva. Kuten esimerkiksi edellä kuvatussa tapauksessa, jossa isä oli halunnut tavata lapsensa mutta ei ollut enää ennen kuolemaansa ehtinyt. Verisiteiden arvoituksellisuus kiehtoi lapsia ja he halusivat niistä lisää tietoa.

Kadonneiden isien määrä korostui haastateltavieni elämässä. Lastensuojelussa isät eivät ole vain vähemmän huomioituja vaan heitä ei nähdä ollenkaan silloinkaan, kun he ovat läsnä (Brown ym. 2009, 25). Forsbergin (1995, 140) mukaan sosiaalityöntekijät jättävät huomiotta sellaisen tulkinnan vanhemmuudesta, jonka mukaan psykologinen vanhempi voi olla myös poissaoleva aikuinen, olipa hänellä biologinen tai juridinen oikeus lapseen. Forsbergin mukaan näyttää siltä, että sosiaalityöntekijöiden toiminnassa biologinen isyys on merkitykseltään ensisijaista. Erityisesti poikien sosiaalinen side isään tulkitaan merkitykselliseksi. Konkreettinen arkinen huolenpitotyö jää sosiaalityöntekijöiden puheissakin voittopuolisesti äitien vastuulle. Isyys ilmenee konditionaalimuodossa: miesten tulisi olla sosiaalisia ja emotionaalisia isiä lapsilleen. (Forsberg 1995, 138.)

Kadonneen biologisen vanhemman kokeminen merkittäväksi henkilöksi elämässä saattoi liittyä siihen, että lapsilla on niin sanottuja fantasioita tai illuusioita vanhemmistaan. Lasten puheissa tuli esiin tällaista illuusoiden luomista vanhemmista. Niemen (2003, 100) haastateltava oli halunnut kuvitella biologisen äitinsä tilanteen todellisuutta paremmaksi, eikä halunnut nähdä hänen päihdeongelmaansa. Poissaolevat isät romantisoidaan heidän poissaolonsa kautta, ja tuntemattomasta isästä tulee sankari lasten silmissä (Brown ym. 2009, 30). Lapset saattoivat puhua biologisesta isästään tavalla, jonka voisi tulkita illuusoiden luomiseksi

isästä. Esimerkiksi yksi lapsi oli kuullut isästään vain myönteisiä tarinoita muilta perheenjäseniltä. Yksilöllinen muistimme on muokkaantunut ympärillämme olevien ihmisten vaikutuksesta, ja se on syvästi sosiaalista, koska se nojautuu vuorovaikutukseen toisten kanssa (Smart 2011, 17–18). Kuvitellut suhteet ammentuvat kulttuurisista elementeistä, esimerkiksi myyteistä, fantasioista, rituaaleista, mielikuvista ja vakiintuneista käsityksistä (Maksimainen 2010, 86–87). Voi myös olla kysymys perheiden näytteille tuomisen tärkeydestä (esim. Finch 2007, 67; Jones ja Hackett 2010; Jallinoja 2011, 90). Kuvittelun ja romantisoinnin elementti tuli myös esiin esimerkiksi tämän lapsen ajatuksesta vanhemman ongelmien taustoista.

”Se hylättiin vauvana.” (lapsi 9v. isästään)

Lapsi suhtautui ymmärtävästi isän kyvyttömyyden vanhemmuuteen, koska isästäkään ei ollut huolehdittu lapsena. Lapsi oli kuullut isästä tämän tarinan, eikä hän ollut nähnyt isäänsä kuin varhaislapsuudessaan. Suhde oli läheinen ja tärkeä lapsille kuvitelmien työstämisen myötä.

Myös etäällä asuvat, tietyllä tavalla kadonneet biologiset sisarukset olivat osalle lapsista tärkeitä, ehkä juuri verisiteiden merkityksellisyyden ja edellä mainitun ei-itsestäänselvyyden vuoksi. Etäällä asuva sisarus katsottiin kuuluvaksi perheeseen, ja sisarus sai paikan verkostokartassa muiden läheisten ihmisten rinnalla. Sisaruussuhde saattoi olla tärkeä, vaikka yhteydenpitoa ei ollut ollut vuosiin.

5.4 Etäisiä suhteita

Verisiteisiin perustuvat suhteet saattoivat olla myös etäisiä, joten veriside itsessään ei taannut suhteen läheisyyttä. Etäinen suhde saatetaan käsittää helposti hyvin negatiiviseksi suhteeksi, mutta haastateltavieni suhteissa ei ollut täysin kysymys siitä. On huomioitava, että suhteet olivat etäisiä eri tavoin, etäinen ei suoraan tarkoittanut erityisen negatiivista suhdetta. Joissakin tapauksissa etäinen suhde tarkoitti neutraalia ja fyysisesti etäistä suhdetta. Toisilla etäinen suhde sisälsi vahvoja negatiivisia tunteita, kuten vihaa. Etäisiin suhteisiin kuuluu myös turvattomuuden ulottuvuus. Etäiset suhteet ovat ennen kaikkea osoitus siitä, kuinka verisiteiden merkitys ei ole itsestään selvää. Verisiteisiin perustuvia suhteita ei siten aina neuvoteltu ensisijaisiksi, läheisiksi ja tärkeiksi vaan myös etäisiksi. Samoin Ritala-Koskisen (2001, 117) haastateltavista osalla oli etäisiä suhteita biologiisiin isiinsä. Masonin ja Tipperin (2008a, 441) mukaan lapset korostavat suhteen laadun tärkeyttä. Heidän tutkimuksensa mukaan ”poissaolevat”

isät eivät kuuluneet lasten perheisiin, koska he eivät enää huolehtineet lapsista. Masonin ja Tipperin (2008a, 444, 446) tutkimuksessa lapset myös tunnistivat ”oikeat” sukulaisensa, mutta se ei tarkoittanut automaattisesti läheistä suhdetta tähän henkilöön.

Verisiteisiin perustuvat etäiset suhteet saattoivat olla ensinnäkin neutraaleja. Tällä tarkoitan sitä, että ne eivät olleet vahvasti kielteisiä tai myönteisiä tunteita sisältäviä. Näihin suhteisiin ei kuulunut perheenjäsenen erityinen ikävöinti, ja perheenjäsenestä puhuttiin todella vähän haastattelussa. Perheenjäsen ei tullut esiin myöskään verkostokartassa tai päiväkirjassa. Esimerkiksi Kimmolla oli neutraalilla tavalla etäinen suhde biologiseen veljeensä. Hän ei ollut koskaan tavannut veljeään, eikä hän kertonut ikävöivänsä veljeään ja puhui veljestään vähän. Kimmo ei myöskään sijoittanut veljeään verkostokarttaansa. Veljen olemassaolo ilmeni, kun tiedustelin Kimmon sisaruussuhteita.

Kati: ”Onkos sulla sieltä siskoja tai veljiä?”

Kimmo: ”No on, mutta äiti ja isä on eronnu, niin sieltä äitin puolelta mulla on pikkuveli.”

Kati: ”Niin sinne on syntynyt sen jälkeen.”

Kimmo: ”Joo.”

Kati: ”Minkäs ikäinen pikkuveli sulla on?”

Kimmo: ”Varmaan joku viis.”

Kati: ”Joo, tapaat sä sitä sitten?”

Kimmo: ”En mä oikein.”

Sekä Kimmon haastattelun, verkostokartan että päiväkirjan mukaan suhde ei vaikuttanut läheiseltä vaan neutraalilta etäiseltä suhteelta. Suhde oli neutraali, koska lapsi ei ilmaissut vahvoja myönteisiä tai kielteisiä tunteita. Toisaalta voi olla, että suhde näyttäytyi neutraalilta etäiseltä, koska lapsi ei halunnut paljastaa vieraalle tutkijalle todellisia tunteitaan. Joka tapauksessa oli kysymys etäisestä suhteesta. Samoin esimerkiksi toinen lapsi kertoi etäisestä sisaruussuhteesta. Hän mainitsi sisaruksensa kerran ja hänestä ei puhuttu haastattelussa enempää eikä hän saanut paikkaa verkostokartassa. Suhteeseen ei liittynyt vahvoja tunteenilmaisuja, ja suhde jäi näiden haastattelujen perusteella tulkittavaksi neutraalilla tavalla etäiseksi suhteeksi. Suhde ei sisältänyt yhteistä toimintaa eikä myöskään vahvoja tunteita.

Lapsille suhteet kadonneisiin perheenjäseniin olivat läheisiä ja tärkeitä, kuten toin esiin luvussa 5.3, mutta aina ne eivät sitä olleet. Tässä aineistossa etäiset suhteet koskivat nimenomaan kadonneita biologisia isiä. Kadonnut suhde saattoi siten olla myös neutraalilla tavalla etäinen.

Suhde muodostui neutraalin etäiseksi, koska suhteessa ei ollut sosiaalista sidosta. Biologinen sidos ei siten aina riittänyt suhteen muodostumiseen ensisijaiseksi tai läheiseksi ja tärkeäksi.

Etäisiä neutraaleja suhteita varjostivat myös biologisen vanhemman ja lasta vanhempien sisarusten huonot välit. Lasten muut sidokset vaikuttivat näihin suhteisiin. Perhesuhteiden laatuun vaikuttavat myös muut aikuiset, ja lapset eivät luo näitä suhteita täysin itse (Mason & Tipper 2008a, 454, 456).

Kati: "Joo, onko niistä jompikumpi (siskoista) läheisempi kuin toinen?"

Lapsi: "No ehkä Sanna, kun Annika ei nyt oikein sillei pidä yhteyttä."

K: "Ai jaa, että Annika ei enää sillei pidä yhteyttä?"

L: "Niin sillä on vähän, että se haluaa vähän unohtaa kaikkea ja olla oma elämä ku, en minä tiiä, ku äiti sano."

K: "Ai se haluaa unohtaa vanhoja asioita?"

L: "Niin."

K: "Onks se semmonen asia joka harmittaa sua?"

L: "Ei hirveesti, mutta kyllä se vähän."

K: "Onks se joskus aiemmin pitäny enemmän yhteyttä?"

L: "Joo, se piti aiemmin saman verran kuin Sanna."

Biologisen äidin ja sisaruksen välinen suhde oli vaikuttanut siihen, että sisarusten yhteydenpito oli kärsinyt. Verisiteisiin perustuva suhde jäi etäiseksi myös toisen vanhemman vaikutuksesta. Esimerkiksi yhden haastateltavan äitisuhdetta varjosti se, kuinka äiti oli vaikuttanut lapsen ja isän välisiin suhteisiin ja tämän vuoksi äitisuhde jäi etäisemmäksi. Biologinen äiti oli kieltänyt lapsen ja isän väliset tapaamiset.

Kati: "Onko Elina (biologinen äiti) kertonu sulle mitään isästä?"

Lapsi: "Ei."

K: "Eiks se halua puhua siitä?"

L: "Ei ja sit se on vähän sitä vastaan."

K: "Ahaa, mikähän siinä on?"

L: "En tiiä, mut se oli kieltäny sen, etten mä sais tavata sitä."

K: "Ahaa, mitäs sä siitä ajattelet?"

L: "No vähän oon vihainen tavallaan."

L: "Että se niinku, me luultiin, että se isä ei halunnu tavata meitä, se olikin kielletty."

Lapsen puheesta kävi ilmi, kuinka äiti oli vaikuttanut siihen, että isä ei ollut mukana lasten elämässä. Toisaalta isä oli omalla käyttäytymisellään

voinut vaikuttaa tilanteeseen. Biologinen äiti on voinut kieltää isän ja lapsen tapaamiset monista eri syistä, esimerkiksi isän päihdeongelman, väkivaltaisuuden tai vaikean avioeron vuoksi. Joka tapauksessa vanhempien välinen suhde oli vaikuttanut lapsen ja isän suhteeseen. Lapsilla on hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa yhteydenpitoon (Rautio 2004, 82). Lapset, varsinkin hyvin nuoret, ovat riippuvaisia aikuisista, jotka voivat auttaa heitä pitämään yhteyttä esimerkiksi sisaruksiinsa (Kosonen 1996, 819). Mykkänen ja Huttunen (2008, 184) kirjoittavat portinvartijuudesta ja kysyvät, missä määrin äidit todella ovat miehen isyyystunteiden mahdollistajia, suodattajia ja välittäjiä. Isien voi olla helpompi kadota lasten elämästä kuin äitien, kuten lapsen kommentissa tulee esiin.

"Ei ku se vaan kuulemma vaan joku ihan pieni juttu ja se oli lähteny jo ennen mun syntymää. " (Lapsi 9v.)

Lapsen kertoman mukaan äidin ja isän välinen suhde ei ollut merkittävä. Heillä ei ollut ollut pitkää suhdetta, ja isä oli poistunut perhekuviosta jo ennen lapsen syntymää. Lapsi ei kuitenkaan suhtautunut kielteisesti isäänsä vaan äitiinsä, joka oli ollut isäsuhteen tiellä. Nämä suhteet olivat jääneet neutraalin etäisiksi toisten perheenjäsenten vaikutuksesta, mutta ne eivät sisältäneet kuitenkaan vahvoja kielteisiä tunteita. Suhteet olivat jääneet etäisiksi tietyn toiminnan ja toisen perhesuhteen vaikutuksesta. Lapset saattoivat siten kohdistaa vahvoja kielteisiä tunteita osapuoleen, jonka uskoivat olleen syynä toisen tärkeän suhteen ylläpidon hiipumiseen.

Etäisiin suhteisiin liittyi turvattomuuden ulottuvuus. Turvattomuus voi selittää suhteen muodostumista etäiseksi. Turvaton suhde lapsen aikuisen välillä oli voinut johtua esimerkiksi vanhemman päihdeongelmasta tai mielenterveysongelmasta. Pelkoa sisältäviin suhteisiin oli kuulunut aikuisten välinen väkivalta. Lapsi oli voinut joutua kärsimään isän äitiin kohdistamasta väkivallasta. Vanhempien välinen väkivalta oli tehnyt lapsen ja vanhemman välisen suhteen osaltaan turvattomaksi.

Kati: "Ootte muuttanu aika paljon, ku asuite oman äidin kanssa?"

Lapsi: "Joo (paikkakunnan nimi) oli pakko muuttaa, ku mun oikee isä niin

sitten se, hakkas meiän äitiä."

K: "Ai."

L: "Sitten me lähettiin sieltä."

K: "Ai, sepä ikävä juttu."

Lapsi jatkoi kertomalla tilanteesta, jossa isä oli tullut heidän uuteen kotiinsa ja yrittänyt kuristaa hänen äitiään. Turvattomuuden kokemuksesta johtuen

verisiteisiin perustuvia suhteita ei välttämättä neuvotella ensisijaisiksi, läheisiksi ja tärkeiksi vaan ne saattavat jäädä etäisiksi. Voi olla kysymys siitä, että joillekin lapsille sosiaalinen kontakti tai sen puuttuminen ja suhteen laatu merkitsivät enemmän kuin pelkkä biologinen sidos.

Edellä mainitut suhteet olivat etäisiä eri syistä, mutta ne olivat neutraaleja. Etäisissä suhteissa oli myös kysymys vahvoista kielteisistä tunteista, sillä niihin saattoi sisältyä myös vihaa.

Kati: "Mites sä sanot niitä oikeita äitiä ja isää?"

Lapsi: "Mä sanon niitä vaan nimellä."

K: "Et koe, että ne kuuluis sun perheeseen?"

L: "No en."

K: "Näät sä niitä usein?"

L: "Ehkä kerran vuodessa."

...

Kati: "Mites oma isä? Pidätkö siihen mitään yhteyttä?"

Lapsi: "No en, ei kiinnosta."

K: "Miks et halua?"

L: "Se on tyhmä."

K: "Entäs oma äiti?"

L: "En mä siitäkään tykkää."

K: "Osaatko sanoa miks?"

L: "Emmä tiä."

Joillekin lapsille menneisyydellä ja omilla juurilla oli merkitystä, mutta tälle lapselle ne eivät tuntuneet olevan merkityksellisiä. Hänelle sijoitus merkitsi sitä, että hän oli omaksunut itselleen uudet vanhemmat, sisarukset ja kodin, eikä hän kaivannut entiseen. Yhteys biologiseen perheeseen oli katkennut lähes täysin. Merkittävä muutos ei siten kohdistunut oman perheen menettämiseen vaan lapsi omaksui itselleen uudet vanhemmat, sisarukset ja kodin. Jää toisaalta arvoitukseksi, miksi joillekin omista juurista eroon joutuminen ei ollut merkittävä muutos. Voi olla kysymys siitä, mitä tietoa lapsella oli omista juuristaan, ja mitä lapsi ajatteli kuulemistaan tarinoista sekä mitä ja miten hänelle oli omista juuristaan kerrottu.

Gardnerin (1996, 170–171, 174) tutkimat perhehoitolapset ulkoistivat biologiset vanhempansa: lähes kaikki kutsuivat sijaisvanhempia vanhemmikseen ja pitivät sijaisperheen lapsia omina sisaruksinaan. Erityistä kuitenkin oli, että tutkimuksen verrokkiryhmään verrattuna sijoitetut lapset eivät asettaneet itseään niin lähelle sijaisvanhempia kuin verrokkiryhmä asetti itsensä suhteessa biologisiin vanhempiansa. Perhehoitolapset

myös sijoittivat itsensä verkostokartan reunalle eivätkä keskelle, kuten verrokkiryhmä, mikä voi Gardnerin mukaan viitata siihen, että sijaisperhe ei kuitenkaan ole aivan kuin oikea perhe, ja sijoitetut lapset kokevat itsensä jossain määrin ulkopuolisiksi.

Voi myös olla kysymys siitä, että vahva negatiivinen lataus kertoo haastateltavieni perhesuhteiden olevan kuitenkin jollain tavalla merkityksellisiä, vaikka merkittävyys ilmeni negatiivisena eikä positiivisena suhteena. Suhteet olivat muodostuneet etäisiksi vihan tunteen myötä. Myös sisaruussuhde saattoi olla etäinen, vihan ja katkeruuden sävyttämä suhde.

Kati: "Minkäslainen se pikkusisko on?"

Lapsi: "Emmä oikein tiää."

K: "Mitäs teette, kun käyt siellä?"

L: "Tapellaan."

K: "Onko teillä mitään kivaa yhdessä?"

L: "Ei."

Esimerkiksi tämä lapsi ei kaivannut sisarustaan, ja hän puhui sisaruksensa toistuvasti vihamielisesti. Lapsi kertoi, ettei hän koskaan halua puhua sisaruksensa kanssa puhelimessa, vaikka hänelle sitä ehdotetaan. Lapsen sisarus oli saanut syystä tai toisesta jäädä asumaan vanhempien kanssa. Voi pohtia, johtuuko lapsen viha ja katkeruus tästä. Sisaruussuhteisiin kuuluvat luonnollisesti konfliktit, mutta yleensä niillä viitataan yhdessä asumiseen ja runsaaseen yhdessä vietettyyn aikaan (Punch 2008, 342). Myös Gardnerin (1996, 177) haastatteleamalla sijoitetulla lapsella oli vihamielinen suhde biologiseen vanhempaansa. Hän totesi, että biologinen äiti on vain kantanut häntä yhdeksän kuukautta ja synnyttänyt hänet, mutta lapsen perhe muodostui hänet tällä hetkellä ympäröivistä ihmisistä. Toinen Gardnerin haastateltava totesi, että hän oli valinnut sijaisperheen perheeseen ja biologinen perhe ei ollut enää perhe. Gardner (1996, 180) pohtii, voiko sijoitettujen lasten itsensä biologisesta perheestä ulkoistamisessa olla kysymys kieltämisestä, jonkinlaisesta selviytymiskeinosta. Raution (2004) haastateltava osoitti avointa vihamielisyyttä alkoholistivanhempiin kohtaan. Lapsi vaikutti katkeralta. Lapsi voi järkeistää ja etäännyttää tunnetilojaan siten, että "ei välitä". (Rautio 2004, 77.) Granfelt (1998, 133) uskoo, että liian kipeistä ja vaikeasti kohdattavista asioista voi olla helpompi puhua tunteettomasti, kuin ei välittäisi mistään.

5.5 Ambivalentteja suhteita

Lasten kuvaukseen verisiteisiin perustuvista suhteista liittyi paljon ambivalenttisuutta. Suhteisiin saattoi sisältyä samanaikaisesti sekä turvattomuutta että läheisyyttä. Haluan nostaa ambivalentit suhteet omaksi luvukseen, vaikka nämä suhteet olivat osaltaan myös edellä mainittuja ensisijaisia, läheisiä ja tärkeitä suhteita. Ambivalentteja olivat myös suhteet, joista oli vaikea määritellä, oliko suhde läheinen vai etäinen. Ambivalentit suhteet koskivat lasten suhteita heidän biologisiin vanhempiansa, ei sisaruksiin.

Ambivalentit suhteet sisälsivät ensinnäkin turvattomuuden tunnetta, joka ei vaikuttanut suhteisiin negatiivisella tavalla. Suhteiden turvattomuus oli tullut ilmi etenkin silloin, kun lapset asuivat vielä vanhempansa tai vanhempiansa kanssa. Lapset kuvailivat niiden sisältäneen pelkoa, epävarmuutta ja epäluottamusta sekä pettymyksen ja huolen tunteita ja ne olivat samanaikaisesti ensisijaisia tai läheisiä ja tärkeitä suhteita lapsille. Turvattomuus ilmeni ensinnäkin lasten kuvailuissa huostaanottonsa ja sijoituksensa syystä. Esimerkiksi lapset, jotka kertoivat huostaanoton ja sijoituksen syyksi vanhempien päihteidenkäytön, suhde biologisiin vanhempiin oli ambivalentti.

"Sen takia justiin, ku ne juo siellä." (Lapsi 10v.)

Näissä suhteissa oli erityistä, että ne olivat aiheuttaneet lapsille heidän itsensäkin tiedostamaa turvattomuutta, mutta nämä suhteet olivat myös ensisijaisia, läheisiä ja tärkeitä heille. Kolmen lapsen tapauksessa oli kysymys erilaisista perheväkivallan muodoista. Esimerkiksi yksi heistä kertoi sijoituksen johtuneen erittäin vakavasta väkivaltaisesta tilanteesta perheessä, jossa toinen vanhempi oli surmannut toisen vanhemman. Tapautunut ei siltikään tehnyt lapsen suhdetta vanhempaan etäiseksi, vaan se oli ennen kaikkea ambivalentti. Haastateltavieni kertomat huostaanoton ja sijoituksen syyt eivät vaikuttaneet automaattisesti vanhempisuhteisiin siten, että niistä olisi muodostunut etäisiä suhteita. Suhteiden ambivalenttisuus kietoutuu myös päihteidenkäytön sävyttämiin suhteisiin. Suhde vanhempaan saattoi olla läheinen ja tärkeä, vaikka vanhemmalla oli vakava päihdeongelma.

Kati: "Mikä on ikävämpi piirre äidissä?"

Lapsi: "No ku se niinku juo."

Oma vanhempi oli läheinen ja tärkeä lapsille, mutta vanhemman juominen toi suhteeseen kuitenkin turvattomuuden tunnetta. Päihteiden väärinkäyttöön yhdistyi lasten puheissa huoli vanhemmasta (Myös Pösö 2004b, 76).

Kati: "Oot sä sanonu äidille, että sä toivoisit sen lopettavan juomisen?"

Lapsi: "Oon, monta kertaa."

Lapsi oli toistuvasti esittänyt toiveensa vanhemmalleen päihteiden käytön lopettamisesta ja kertoi tilanteesta lisää.

Kati: "Onko jotain mitä toivoisit, että muuttuis suhteessa, sun ja äidin välillä?"

Lapsi: "No, että se pystyis lopettaa, kyllä nyt sillon joskus viikonloppuisin ja vähän niinku voi ottaa, mutta kun se ei pysty lopettaa sitä, se menee aina kahdeks viikoks, kun se juo."

K: "Niin, onko äiti hakenut apua siihen?"

L: "Oli se kuus viikkoo jossain semmosessa."

...

K: "Se ei sitten auttanu?"

L: "Autto se vähän aikaa."

Toinen lapsi kertoi vanhemmastaan myönteiseen sävyyn, että vanhempi todella yrittää muuttua, mutta lapsi totesi pettyneesti, että tilanne ei ollut vielä muuttunut.

"Se kerto, että aikoo nyt lopettaa ja yrittää lopettaa sen tupakanpolton, mutta se ei oo vielä onnistunu oikein." (Lapsi 9 v.)

Ambivalentteihin suhteisiin liittyivät siten pettymyksen kokemukset, vanhemman päihdeongelma ja huolen tunne omasta vanhemmasta ja kuitenkin samanaikaisesti oli kysymyksessä ensisijainen tai läheinen ja tärkeä suhde.

Vanhempien alkoholinkäyttö ei estä kaikkia lapsia kiintymästä vanhempiinsa ja suhteet saattavat olla läheisiä laiminlyönneistä huolimatta. Ehkä lasten laiminlyönti ei ole ollut jatkuvaa vaan ennemminkin toisinaan tapahtuvaa. (Valkonen 1995, 39.) Sijoitetuilla lapsilla on ongelmallinen tilanne: Heidän biologiset vanhempansa eivät ole kohdelleet heitä hyvin, mutta silti lapset voivat rakastaa heitä (Brannen ym. 2000, 111–112). Vaikka lapsilla oli turvattomuuden sävyttämiä tunteita biologisia vanhempiaan kohtaan, ei se vaikuttanut kaikilla suhteen merkityksellisyyteen. Aineistoni osoittaa, että turvaton suhde ei tarkoita kuitenkaan, etteikö suhde vanhempaan voisi olla ensisijainen, tärkeä ja läheinen. Myös Jähi (2004,95) käyttää termiä ambivalentti.

Turvallisuus ei takaa läheistä suhdetta perhehoitoon sijoitetulle lapselle, eikä turvattomuus tarkoita suoraan etäistä suhdetta. Lasten kuvailemien turvattomien suhteiden pohjalta voisi ajatella, että suhteet

olisivat etäisiä, koska vanhemmat olivat kaltoinkohdelleet lapsia, mutta näin ei kuitenkaan ollut. Turvattomuus ei poistanut verisiteiden merkitystä kaikkien perhehoitoon sijoitettujen lasten tapauksessa.

Ambivalentteihin suhteisiin sisältyivät myös lasten kokemat pettymykset suhteessa biologisiin vanhempiinsa. Suhde pysyi ensisijaisena tai läheisenä ja tärkeänä pettymyksen kokemuksista huolimatta.

Kati: "Sit täällä (päiväkirjassa) on ollu sunnuntaina sellanen, että äiti ei soittanut, vaikka oli luvannu."

Lapsi: "Mm."

K: "Se oli vähän ikävä juttu."

L: "Joo, vaikka äiti kuinka lupaa niin ei."

K: "Se on kyllä ikävä juttu, jos odottaa jotain ja se ei tapahdukaan."

L: "Niin ja sillón mä olin tosi pettynyt, kun äitin piti soittaa sunnuntaina, mä mietin että missä se soitto viipyy, että missä se äiti kuhni."

Höjerin (2006, 80) tutkimilla sijaisperheen omilla lapsilla ilmeni huolta perheeseensä sijoitetuista lapsista, koska sijoitetut lapset kertoivat biologisten vanhempien aiheuttamista pettymyksistä. Samoin Raution (2004, 74) haastateltavat olivat kokeneet pettymystä, kun sovitut tapaamiset biologisten vanhempien kanssa peruuntuivat. Haastateltavistani esimerkiksi Inkeri kertoi äidin antamasta lupauksesta, joka ei ollut vielä toteutunut.

Inkeri: "No ainakin äiti on sanonu, että jos minä voisin asua kotona, se kyllä sen mieluummin valikois, mutta kun minä en voi, äiti on ainakin sillei sanonu."

Kati: "Sanooko äiti, miksi et voi?"

I: "Ei se kyllä sitä sano."

Inkerin äiti oli luvannut Inkerille kotiinpaluun mahdollisuuden, mutta lupaukset olivat olleet jossain määrin epämääräisiä. Suhde pysyi kuitenkin merkittävänä hänelle. Myös Niemen (2003, 92, 100) haastateltava oli kokenut biologisen äidin lupausten rikkomisen ja huolen äidistään: hän halusi suojella äitiään ja huolehtia tästä, vaikka myönsikin, että asian olisi pitänyt olla toisin. Äidin olisi pitänyt huolehtia hänestä.

Ambivalentit suhteet sisälsivät myös lasten ristiriitaista suhtautumista kadonneeseen biologiseen perheenjäseneen. Näitä ambivalentteja suhteita ei voinut määritellä yksinomaan ensisijaisiksi, läheisiksi ja tärkeiksi tai etäisiksi. Esimerkiksi kadonneet suhteet saattoivat olla joko läheisiä ja tärkeitä tai etäisiä, mutta myös ambivalentteja. Muutamalla lapsella oli ristiriitainen suhde vanhempiinsa, esimerkiksi lapsella, joka ei muistanut, milloin oli viimeksi nähnyt biologisen äitinsä. Yhteydenpito äitiin oli lähes olematonta.

Kati: "Milloin sä oot viimeks sitä nähny (äitiä)?"

Lapsi: "En muista."

K: "Osaisit sä kuvailla äitiä?"

L: "En mä osaa."

K: "Pidätkö yhteyttä?"

L: "Ei oikein, tai jotain kirjeitä."

...

Kati: "Onko sun ja äidin suhteessa jotain, minkä haluaisit muuttuvan?"

Lapsi: "Ei oikeestaan, että nähtäis niinku vähän."

Vaikka suhde biologiseen äitiin oli selvästi etäinen, ja lapsi ei esimerkiksi muistanut äitiään äitienpäivänä, hän kuitenkin toivoi, että tilanne muuttuisi tulevaisuudessa. Lapsi ei ollut tyytyväinen tämänhetkiseen etäiseen suhteeseensa äitiään kohtaan. Lapsi voi olla niin hämmentynyt siitä, miksi yhteys äitiin on katkennut ja hän risteilee eri tunteiden välillä. Myös toisessa aineistoesimerkissä tulee esiin ristiriitainen suhtautuminen biologiseen vanhempaan. Lapsi, joka ei sijoittanut ketään biologisen perheensä jäsentä verkostokarttaansa, eikä ilmaissut millään tavoin läheistä suhdetta heihin, ei kuitenkaan osannut perustella asiaa.

Kati: "Osaatko sanoa, miksi et laittanu vaikka äitiä tohon (verkostokarttaan)?"

Lapsi: "Emmä oikein tiiä."

Vaikka tämän lapsen suhde biologiseen äitiin vaikutti olevan etäinen, suhteessa oli nähtävissä jälleen tiettyä ambivalenssia, sillä lapsi kutsui äitiään äidiksi ja tapasi häntä säännöllisesti. Myös lapsen toive tulevaisuuden asuinpaikasta paljastaa suhteen ambivalenttisuutta.

Kati: "Missä sä asuisit jos et täällä?"

Lapsi: "Helsingissä (missä äiti asuu)."

K: "Äitin luona?"

L: "Niin."

K: "Joo, sä ajattelet, että voisit mennä takas?"

L: "Emmä tiiä, varmaan."

Vaikka suhde äitiin ei ollut läheinen, lapsi kuitenkin pohti paluuta äidin luokse. Suhde oli siten hyvin ristiriitainen.

Ambivalentit suhteet ovat osoitus verisiteiden merkityksellisyyden monimutkaisuudesta ja moniselitteisyydestä. Niihin liittyi turvattomuus sekä suhteiden yleinen ristiriitaisuus.

5.6 Verisiteisiin perustuvien suhteiden ristiriitainen merkityksellisyys

Lasten verkostokartat olivat keskeisessä roolissa osoittamassa verisiteiden merkityksellisyyttä lapsille. Verkostokartat muodostivat lasten perhekonfiguraatiot, joista oli havaittavissa lasten läheiset verisidesuhteet. Verisiteiden merkityksellisyys ilmeni eri ulottuvuuksina. Keskeisintä oli, että menneisyys ja oma elämänhistoria olivat merkityksellisiä lapsille. Lapset olivat sidoksissa entiseen elämäänsä yhteydenpidon, mutta myös muistojen ja tunteiden myötä. Yhteydenpidon tärkeys tuli esiin lasten haastatteluissa ja päiväkirjoissa. On myös huomioitava, että suomalainen lastensuojelulaki korostaa yhteydenpidon merkitystä. Sijaisperheessä toteutuva lapsista huolehtiminen ei poistanut verisiteiden merkityksellisyyttä, eikä mennyt sen edelle.

Verisiteiden merkityksellisyys oli yksi tekijä suhteiden ensisijaisuudessa, mutta yhtä lailla sosiaalinen kontakti vahvisti suhteiden ensisijaisuutta. Ensisijaisissa suhteissa oli keskeistä lasten vahva sidoksellisuus etenkin biologisiin äiteihin ja sisaruksiin. Ensisijaisia sisaruussuhteita oli sekä lapsilla, jotka asuivat samassa sijaisperheessä että eri perheissä asuvilla. Perhesuhteiden neuvoteltavuuden osalta ensisijaiset suhteet olivat osoitus siitä, että vaikka lapset oli huostaanotettu ja sijoitettu, he neuvottelivat suhteet biologisiin äiteihin ja sisaruksiin edelleen ensisijaisiksi. Erityistä on kuitenkin, että vain tietyt verisiteet neuvoteltiin ensisijaisiksi. Ensisijaisuus oli monisyistä, se ilmeni suhteissa tapahtuvan toiminnan ja myös vahvojen myönteisten tunteiden kautta.

Läheisissä ja tärkeissä suhteissa nousee keskeiseksi, että myös kadonneet perheenjäsenet voivat olla lapsille tärkeitä ja he voivat kokea suhteen läheiseksi. Tämänkaltaisia suhteita olivat niin suhteet biologisiin isiin, äiteihin kuin sisaruksiin. Lapset saivat luoda näistä suhteista aivan omanlaisensa. Suhteet olivat ainoastaan myönteisiä piirteitä sisältäviä ja ne perustuivat osaksi lasten luomaan illuusioon tästä suhteesta, osaksi muiden ihmisten kertomusten kautta. Kuvitellussa suhteessa ei esimerkiksi ollut läsnä vanhemman päihdeongelmaa. Lapsilla oli mahdollisuus neuvotella näitä suhteita myös ilman aikuisen vaikutusta. Toisaalta aikuinen voi myös auttaa luomaan ja neuvottelemaan tätä kuviteltua suhdetta. Pidän kuviteltua suhdetta myös eräänlaisena selviytymiskeinona perhehoitoon sijoitettujen lasten elämässä, koska he olivat menettäneet eri tavoin biologisia perheenjäseniään. Luomalla kuvitteellisen suhteen johonkin henkilöön lapset olivat ehkä säästyneet surun ja menetyksen tunteilta tai helpottaneet näitä tunteita.

Kuvitellut suhteet ovat myös osoitus siitä, kuinka sidoksellisuutta omiin perhesuhteisiin voidaan luoda kuvitelmien pohjalta. On kysymys näkymättömästä siteestä ihmisten välillä, josta Elias (1991) on puhunut. Ihminen on sidoksissa muihin ihmisiin yhtä lailla kuvitelmien kautta, ilman sosiaalista kontaktia. Sidoksellisuus sisältää Elias (1991) mukaan ihmisen historiallisuutta, joten aineistoni lapset olivat siten yhteydessä ihmisiin, jotka olivat kadonneita tai kuolleita, mutta he olivat olleet osana lapsen elämänhistoriaa. Toisaalta Smartin (2007) ajatus tunteiden ja muistojen merkityksestä vahvistaa ymmärrystä lasten tarpeesta luoda kuviteltuja suhteita verisiteistään. Esimerkiksi valokuvat ja tarinat loivat ja ylläpitivät suhdetta. Valokuvien ja tarinoiden avulla lapset olivat sidoksissa näihin perheenjäseniin, omaan menneisyyteensä. Kuvitellut suhteet olivat osoitus verisiteiden merkityksestä lapsille. Verisiteiden merkitys piilee juuri siinä, että näitä suhteita piti kuvitella, illusoida, koska niiden ajateltiin olevan merkittäviä. Oli ikään kuin luotava tämä suhde omien kuvitelmien pohjalta, koska kadonneeseen perheenjäseneen ei voinut olla olemassa konkreettista suhdetta.

Miksi sitten verisiteisiin perustuvat suhteet olivat myös etäisiä lapsille? Haastateltavieni etäiset verisiteisiin perustuvat suhteet ovat kiinnostava osoitus siitä, kuinka verisiteiden merkityksellisyys ei ole itsestään selvää, vaan se on ristiriitaista. Etäiset suhteet olivat eri laatuista etäisyydessään. Ne eivät kaikki olleet automaattisesti negatiivisia tunteita sisältäviä. Etäinen merkitsi eri asioita eri suhteissa. Castrén (2009b, 55) uskoo, että biogeneettisellä sidoksella on ihmiselle merkitystä, mutta täydellistä automatiikkaa siihen ei liity; huolenpidon ja hoivan laiminlyöminen tai hylätyksi tuleminen lapsuudessa voi siirtää geneettisen vanhemman perhe- ja sukulaissuhteiden piirin ulkopuolelle. Voi olla, että jos biogeneettiseen sidokseen yhdistyy eletty ja koettu sosiaalinen suhde, läheisen ”verisukulaisen” asema on turvattu, mutta jos sosiaalista sidosta ei ole muodostunut tai siihen liittyy traumaattisia kokemuksia, pelkkä biogeneettinen yhteys ei välttämättä tuota kokemusta sukulaisuudesta, läheisyydestä puhumattakaan.

Jos lapsen ja vanhemman välillä on tapahtunut jotain todella haa-voittavaa ja tunneside on kokonaan rikkoontunut, se voi vaikuttaa suhteen laatuun. Biologinen vanhempi on voinut tehdä asioita, joiden takia hän on lapsen silmissä menettänyt arvonsa vanhempana. (Ritala-Koskinen 2001, 195; 2003, 127.) Valkosen (1995, 41) tutkimista sijoitetuista nuorista kaikki eivät ikävöineet biologisia vanhempiaan, ja he olivat olleet hyvin vähän tekemisissä vanhempiensa kanssa. Nuorten erilaiset kokemukset osoittavat, että lapsen ja vanhemman kiintymyssuhde ei synny automaattisesti. Mitä

pitkäaikaisempia hoidon laiminlyönnit olivat olleet, sitä heikommalta vaikutti lapsen tunneside vanhempaan. (Valkonen 1995, 41.) Joku verisiteiden merkityksellisyyteen liittyvä elementti jäi siten uupumaan etäisiksi muodostuneista suhteista. Ehkä toisaalta se, että aikuinen vaikutti siihen tavalla tai toisella, toisaalta se, että lapsi oli keskellä ristiriitaista tilannetta, aiheutti ambivalenttia suhtautumista. Kuten muihinkin suhteisiin, myös etäisiksi muodostuviin suhteisiin sisältyi ajan vaikutus. Sukulaisuustarinoiniin liittyy aika, sillä sukulaisuudella on menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus (Mason & Tipper 2008c, 152–154).

Aineistoni lasten etäiset suhteet olivat hyvin monisyisiä, niissä oli erilaisia ulottuvuuksia. Sidoksellisuus oli yhä läsnä, koska etäininkin suhde oli olemassa oleva sidos. Etäiset suhteet olivat olemassa – joko näkyvämpinä tai näkymättöminä – joka tapauksessa lasten sidoksellisuus niihin oli säilynyt. Etäiset suhteet muodostuivat vastakohtaksi lasten ensisijaisille suhteille. Toisaalta etäiset suhteet eivät olleet pelkästään kielteisiä, vaan eri tavoin etäisiä. Etäiset suhteet ovat osoitus myös perhesuhteiden neuvoteltavuudesta. Lapset olivat joko omasta tahdostaan tai aikuisten vaikutuksesta neuvotelleet nämä suhteet etäisiksi. Perhesuhteiden neuvoteltavuus verisiteiden osalta merkitsee, että verisiteiden merkitys ei ole itsestään selvää ja verisiteitä voi neuvotella hyvin eri tavoin, ensisijaisesta etäiseen.

Ambivalenteissa suhteissa tulee ilmi, kuinka ei-itsestäänselviä verisiteisiin perustuvat suhteet voivat olla aineistoni lapsille. Ambivalentit suhteet olivat kahdenlaisia. Niissä oli toisaalta kysymys turvattomuuden tunteesta, joka ei kuitenkaan estänyt lasten suhdetta muodostumasta ensisijaiseksi tai läheiseksi ja tärkeäksi biologiseen vanhempaan. Toisaalta oli kysymys todella ristiriitaisista suhteista, joista ei voinut määritellä suhteen laatua, ts. oliko kysymyksessä ensisijainen, läheinen ja tärkeä vai etäinen. Nämä suhteet olivat näitä kaikkia, jotain siltä väliltä. Verisiteiden merkityksen tarkastelun kannalta ambivalentit suhteet ovat osoitus siitä, kuinka verisiteiden kulttuurinen merkitys voi hämmentää lasta ja turvatonkin suhde voidaan kokea läheiseksi. Toisaalta ambivalentit suhteet ovat merkki siitä, että perhesuhteiden neuvottelemisen ei ole aina yksinkertaista ja selvää, se voi olla hyvin monimutkaista.

Verisiteiden merkityksellisyys yhdistyy ajatukseen ihmisen sidoksellisuudesta ja relationaalisuudesta. Relationaalisuuden ajatuksen mukaan yksilö ei voi olla vapaa perheestään ja suvustaan (Smart 2011). Perhehoitoon sijoitetut lapset eivät olleet vapaita biologisesta perheestään. Tunteet, jotka liittyvät suhteisiimme eivät ole vain yksilöllisiä, sillä ne muodostuvat tiettyssä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa. Henkilökohtaiset

tunteet ovat yhteydessä sosiaalisiin muutoksiin ja niillä on sosiaalisia seurauksia ja merkityksiä. (Smart 2007, 49–50.) Tunteet yhdistävät ihmisiä toisiinsa (Widmer ym. 2008, 4–5). Sidoksellisuus oli läsnä erilaisina suhteina, tunteina ja toimintana.

SIJAISPERHESUHTEET

6

Tässä luvussa tarkastelen Annen, Annin, Ellan, Helin, Hennan, Inkerin, Matildan, Miian, Päivikin, Venlan, Aapon, Aatun, Eliaksen, Jarkon, Kimmon, Markun, Markon, Matin, Olavin ja Oskarin sijaisperhesuhteille antamia merkityksiä. Lasten sijaisperheissä asui sijaisvanhempien lisäksi näiden biologisia lapsia ja / tai muita sijoitettuja lapsia. Osassa sijaisperheistä perheen biologiset lapset asuivat jo omissa kodeissaan, jolloin sijoitetut lapset olivat sijaisperheissään ainoina lapsina.

Sijaisperheitä, kuten adoptioperheitä on ajateltu ikään kuin toiseksi parhaana vaihtoehtona perheestä, jossa lapsen on hyvä elää. Adoptioperheen ongelmana on pidetty puuttuvia biologisia sidoksia. (Hicks 2006; Jones & Hackett 2010; March 1995.) Toisaalta esimerkiksi antropologian kentällä on ajateltu, että ihmisillä on kyky tuntea ja luoda sukulaisuutta verisiteiden yli. Sukulaisuuden sosiaalista luonnetta pidetään tärkeänä. Monissa ei-länsimaisissa yhteisöissä adoptio on hyvin yleistä, ja se ei ole samalla tavalla stigmatisoitunut kuin länsimaissa. (Wegar 2000, 367–368.)

Lapsille muodostui erilaisia ja monimerkityksisiä suhteita myös sijaisperhesuhteissaan. Lasten sidoksellisuus muutti muotoaan huostaanoton ja sijoituksen myötä. Lasten perhe laajeni ja perhesuhteet moninaistuivat ja niiden merkitys muuttui. Joidenkin lasten verkostokartassa näkyivät sekä läheiset verisidokset että läheiset sidokset sijaisperheen jäseniin. Sijaisperhesuhteiden tarkastelu on kiinnostavaa juuri lasten moninaisten perhesuhteiden vuoksi. Tässä luvussa tarkastelen lasten antamia merkityksiä sijaisperhesuhteille, mutta samalla tulee ilmi verisiteiden merkityksen vaikutus niihin. Perhesuhteiden neuvoteltavuus näkyi kaikissa lasten sijaisperhesuhteissa siten, että sijaisperhesuhteita oli neuvoteltu eri tavoin läheisistä ja tärkeistä suhteista aina etäisiin suhteisiin.

Löysin aineiston analyysissä sijaisperhesuhteita koskevat suhdetyypit tarkastelemalla lasten puhetta sijaisperheen jäsenistään. Verkostokartta ja päiväkirja antoivat yhä vahvistusta näille suhdetyypeille. Ainoastaan yksi lapsi sijoitti verkostokarttaansa vain sijaisperheensä jäsenet.

Tarkastelin ensin lasten suhdetta erikseen jokaiseen sijaisperheen jäseneseen, kuten verisiteiden yhteydessä ja suhteen luonteen kuvaaminen osoittautui sopivammaksi tavaksi myös sijaisperhesuhteissa. Tarkastelin

ensinnäkin lasten puhetta sijaisperhesuhteistaan, ja etsin aineistosta myös samankaltaisuuksia ja eroja. Analyysin myötä muodostui kolme erilaista sijaisperhesuhdetta, jotka sisälsivät erilaisia ulottuvuuksia: suhteet olivat joko läheisiä ja tärkeitä suhteita verisiteiden rinnalla, verisiteitä vastaavia suhteita tai etäisiä suhteita. Suhteiden sisäisistä ulottuvuuksista osa korostui muita enemmän. Ensimmäisessä alaluvussa osoitan, kuinka kaikki sijaisperhesuhteet olivat turvallisia arkisuhteita, sen jälkeen tarkastelen suhteita tarkemmin, toisin sanoen lasten antamia merkityksiä sijaisperhesuhteille.

6.1 Turvallisia arkisuhteita

Lapsille muodostui sijaisperhesuhteissaan turvallisia arkisuhteita, jotka olivat ikään kuin yläkäsitteenä muille lasten sijaisperhesuhteille antamille merkityksille. Turvalliset arkisuhteet tarkoittivat ensinnäkin lasten suhteita sijaisvanhempiansa. Lapset kuvailivat sijaisvanhempien huolehtivan heidän perustarpeistaan arjessa ja pitivät näitä suhteita siinä mielessä turvallisempina suhteina kuin suhteitaan biologisiin vanhempiansa. Turvallisuus tarkoitti lisäksi sitä, että suhde ei sisältänyt sijaisvanhempien päihteidenkäyttöä tai väkivaltaista käytöstä toisiaan tai muita perheenjäseniä kohtaan. Keskeistä olivat säännöt ja rajat, päihteettömyys ja väkivallattomuus ja yhdessä tekeminen. Voidaan ajatella, että olosuhteiden muuttaminen, lapsen sijoittaminen sijaisperheeseen, ei yksin riitä tekemään lapsen oloa turvalliseksi, ellei se samalla jäsennä sosiaalisia suhteita uudella tavalla turvallisemmiksi. Ulkoisia olosuhteita tärkeämmiksi nousevat sosiaaliset suhteet ja se, millaisen minän paikan lapsi voi itselleen näissä suhteissa rakentaa. (Eronen 2004, 376.) Haastateltavieni kohdalla nimenomaan sijaisperhesuhteet olivat jäsentyneet turvallisiksi, ei ollut kysymys vain ulkoisista olosuhteista.

Haastateltavani olivat siirtyneet vanhemmuussuhteissaan tavalla tai toisella turvattomista suhteista turvallisiin. Toki on mahdollista, että lapsen kokema turvattomuus olisi voinut jatkua sijaisperheessä tai lapsi olisi voinut joutua kokemaan uudenlaista turvattomuutta. Lastensuojeluviranomaiset voivat joutua keskeyttämään sijoituksen esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu epäilyn vuoksi (Sallnäs ym. 2004, 144, 148). Kukaan haastateltavistani ei kertonut minulle tämänkaltaisista turvattomuuden kokemuksista sijaiskodissa. Sijoitettuja lapsia on pidetty kiintymyssuhteissaan turvattomina, ja siirtyessään sijaisperheeseen lapsella on mahdollisuus korvaaviin ja turvaaviin vuorovaikutuksen muotoihin ja kiinnittymiseen sijaisperheeseen (Rautio 2004, 8).

Turvallisen suhteen yhdeksi ulottuvuudeksi muodostuivat säännöt ja rajat, jotka ilmensivät lasten turvallista suhdetta nimenomaan sijaisvanhempiin. Sijaisvanhemmat asettivat lapsille erilaisia sääntöjä ja rajoja.

Kati: "Onko täällä erilaisia sääntöjä?"

Venla: "Täällä on elokuvissa tarkemmat ikäraajat ja siellä ei oikeestaan ollu mitään kotitöitä, mutta on niitäkin hyvä tehdä, jos ei oo mitään tekemistä."

Haastateltavieni elämässä korostuivat nimenomaan sääntöjen erilaisuus ja niiden runsas määrä verrattuna entiseen kotiin ja biologisiin vanhempiin. Lapset kertoivat, että sijaiskodissa he olivat joutuneet esimerkiksi tekemään erilaisia kotitöitä ja sijaiskodissa oli enemmän sääntöjä kuin entisessä kodissa. Lapset suhtautuivat sääntöihin ja rajoihin eri tavoin. Esimerkiksi Miian kertomuksessa hyvästä ja huonosta äidistä tulee esiin hänen myönteinen asenteensa sääntöjä kohtaan.

Kati: "Minkälainen sun mielestä on hyvä äiti?"

Miia: "No huolehtii, sillei ettei anna vaan, jotkut äidithän, ainakin mulle on kerrottu että antaa mennä vaan, ei oo mitään kotiintuloaikoja."

K: "Että on jotain sääntöjä?"

M: "Niin."

K: "Entäs huonot äidit?"

M: "No, ne antaa lapsen vaan mennä."

Joillekin sääntöjen hyväksyminen ja niihin sopeutuminen ei ollut yhtä helppoa. Lasten elämässä oli siirrytty ikään kuin toisesta ääripäästä toiseen, ja siirtyminen sääntöjen ja rajojen maailmaan tuntui joistakin liian haastavalta. Esimerkiksi Henna, Jarkko, Kimmo ja Matti puhuivat tästä.

"No, kun niitä sääntöjä on niin paljon." (Lapsi 11v.)

Lapset kirjoittivat häiritsevistä säännöistä myös päiväkirjoissaan. Sääntöihin ja rajoihin tottuminen voi viedä aikaa, mutta toisaalta lasten säännölliset vierailut entisessä kodissa voivat tehdä tilanteesta ristiriitaisemman. Säännöt ja rajat olivat osoitus sijaisvanhempien luomasta turvasta lapsille, mutta kaikkien lasten näkökulmasta turvallisuus ei tehnyt suhdetta myönteisemmäksi. Turvallisuus oli siten ristiriitaista suhteiden merkityksellisyyden kannalta.

Entisessä sääntöjä ja rajoja ei juurikaan ollut ja nykyisessä sitäkin enemmän. Sääntöjen ja rajojen korostuminen ja niihin sopeutumisen vaikeus sijaiskodissa on havaittu muissa sijaishuoltoa koskevissa tutkimuksissa (Aronen 1994, 33; Näsänen & Rautava 1998; Tolonen 2004, 22; Valkonen

1995, 64). Höjerin (2006) sijaisperheen biologisia lapsia koskevan tutkimuksen mukaan tutkittavat kokivat, että sijoitetuilla lapsilla ei ollut kokemusta perussäännöistä. Laakson (2009, 129, 136, 155) tutkimuksen mukaan lastenkodin työntekijät kritisoivat lasten biologisia vanhempia nimenomaan kyvyttömyydestä asettaa lapsille rajoja. Lastenkotilapsilla on ristiriitaisia arjessa ilmeneviä tapoja: vanhempien kodissa omaksutut tavat sekä lastenkodin tavat. Arjen rutiinien ajatellaan jäsentävän lasten elämää ja luovan siihen turvallisuutta. Niemen (2003, 68) haastateltava oli kaivannut biologisen äidin ”epäsosiaaliseen” ympäristöön. Näin voi olla haastateltavillani, jotka toivoivat paluuta entiseen kotiin. Lapset saattoivat ikävöidä entiseen tuttuun ympäristöön, jossa oli myös turvattomuutta, mutta turvattomuus oli kuitenkin itselle tuttua.

Aineistoni lapsista osalle siirtyminen sääntöjä sisältävään kotiin oli vaikeampaa kuin toisille – osa sopeutui sääntöihin, kun osa jäi kapinoimaan niitä vastaan. Ehkä aineistoni lapset vastustivat sääntöjä siksi että olivat tottuneet siihen, että he saivat tehdä mitä halusivat ja olivat saaneet elää rajattomammin. Sääntöjä ja rajoja koskeva puhe korostui aineistossa. Lapsille tämä muutos oli selvästi yksi keskeisimmistä heidän siirtyessään asumaan sijaisperheeseen.

Haastateltavillani turvallisuutta kuvasti sääntöjen ja rajojen lisäksi se, että sijaisvanhemmat eivät lasten mukaan käyttäneet päihteitä, ja lapset kokivat sen myönteisenä asiana. Lapset kuvailivat suureksi muutokseksi sitä, kuinka sijaisvanhemmat eivät käyttäneet päihteitä toisin kuin lasten biologiset vanhemmat.

Kati: ”Milläs tavalla (sijaisisän nimi) ja sun isä on erilaisia?”

Aatu: ”No isi joi kaljaa.”

Sijaisvanhempien päihteettömyyden lisäksi suhteet eivät sisältäneet väkivaltaa tai pelkoa siitä. Sijaiskodissa lapset eivät siten olleet joutuneet hakemaan turvaa muista aikuisista, kuten he olivat joutuneet entisessä kodissa tekemään. Esimerkiksi Aapo kertoi vanhemmuuden muutoksesta siirtyessään entisestä kodista sijaiskotiin.

”Ne niinku sillei, siellä entisessä kodissa niinku käytiin kiinni, mutta täällä ei koskaan käydä.” (Aapo)

Aapo kertoi entisen kodin suhteissa vallinneesta väkivallasta ja välinpitämättömyydestä. Sijaiskodissa Aapo oli kertomuksen mukaan sen sijaan kokenut turvallisuutta: hänen ei tarvinnut pelätä, että sijaisvanhemmat käyttäisivät fyysistä väkivaltaa. Aapo oli ainut lapsi, joka kertoi häneen itseensä kohdistuneesta väkivallasta. Muut lapset kertoivat biologisten

vanhempien keskinäisestä väkivallasta. Nämä verisiteisiin perustuvissa suhteissa ja entisessä kodissa ilmenneet aiemmat turvattomuuden ulottuvuudet olivat hävinneet lasten elämästä. Väkivallan kokeminen perhesuhteissa on erityistä, koska perhesuhteisiin liitetään ajatuksia turvasta, rakkaudesta ja huolenpidosta (Eskonen 2005, 21).

Turvallisiin arkisuhteisiin sisältyivät myös lasten puheet arkisista mukavista yhdessä tekemisistä sijaisperheen kesken, joista lapset kertoivat niin haastatteluissa kuin päiväkirjoissa. Sijaisperheessä tehtiin mukavia asioita sijaisvanhempien ja perheessä asuvien muiden lasten kanssa. Mukavia asioita olivat leikkiminen, pelaaminen ja erilaiset harrastukset. Sijaisvanhempien luomaan turvalliseen arkisuhteeseen kuului myös se, että sijaisvanhemmat olivat vieneet lapsia monien eri harrastusten pariin. Harrastukset olivat tulleet lasten elämään usein vasta sijaisperheessä.

Kati: "Mitä sä ajattelet, että ois eri tavalla, jos sä oisit jääny asumaan sinne (äidin nimi) luo?"

Olavi: "No ei ois ainakaan näitä kavereita, mitä täällä on ja sitten en ois välttämättä aloittanut kitaran soittoa."

Myös lemmikeillä oli tärkeä osa haastateltavieni elämässä sijaisperheessä (vrt. Helavirta 2012, 75). Moni lapsi mainitsi lemmikkien olevan yksi parhaita asioita sijaishkodissa. Turvallisuus muodostui siten hyvin arkisista perusasioista, joista lapsilla oli hyvin vähän tai ei lainkaan kokemuksia entisessä kodissaan ja perheessään. Yhteenkuuluvuus on suhteissa olemisen kokemuksesta ja yhdessä oleminen tarkoittaa toteutunutta vuorovaikutusta (Jallinoja 2008, 97). Lasten sijaisperhesuhteet ovat muotoutuneet yhdessä olemisen kautta.

Yksi keskeinen muutos kaikkien haastateltavien elämässä oli sosiaalisen verkoston muuttuminen lapsen siirtyessä sijaisperheeseen. Jotkut lapsista joutuivat vaihtamaan kouluaan ja koulun ja sijaishkodin ympäristöstä löytyi uusia kavereita. Muutokset sosiaalisessa verkostossa olivat merkittäviä niin myönteisessä kuin kielteisessä valossa. Keskeistä oli, että ihmiset vaihtuivat ja lapsen elämään tuli uusia ihmisiä. Lasten piti päästää irti tutusta ja pystyttävä luomaan uusia sosiaalisia verkostoja. Esimerkiksi Venla kommentoi tätä muutosta:

"Aluks vähän jännitti, siellä oli ne kaks, jotka asu täällä, niitten kanssa tutustuin." (Venla)

Venla oli aluksi ikävöinyt entisen kodin kavereita, mutta hän oli saanut uuden parhaan kaverin sijaishkodin naapurista. Venla kertoi silti pitävänsä edelleen

yhteyttä vanhoihin kavereihinsa. Lapset kokivat, että sijaiskodin ympäristöstä oli löytynyt enemmän kavereita kuin entisen kodin ympäristöstä.

"Täällä mulla on paljon enemmän kavereita, siellä ei oikein asunu paljon kavereita." (Aapo)

Kaverisuhteet eivät muodostuneet lapsille sijaisperhe- tai verisidesuhteita merkittävämmiksi. Kaverit olivat kuitenkin yksi osa lasten verkostoa ja turvallisia arkisuhteita. Sijaiskotiin siirtyminen paransi lasten kaveriverkostoja. Moni kertoi, kuinka paras ystävä oli löytynyt nimenomaan sijaiskodin ympäristöstä. Samoin Johnsonin ym. (1995, 966) haastatteleminen sijoitettujen lasten mukaan sijaiskodin ympäristössä oli ystävällisiä kavereita, joihin oli helppo tutustua. Suurin osa Johnsonin ym. (1995, 967) haastateltavista koki muutoksen myönteisenä. Moni lapsi koki, että heitä kohdeltiin paremmin sijaiskodissa kuin entisessä kodissa. Anderssonin (2005, 54) tutkimus puolestaan osoittaa, että sijaishuollosta on hyviä kokemuksia ja mahdollisuuksia saavuttaa perhe koko elämäksi, mutta myös sekä sijaishuollosta että kotiinpaluusta on huonoja kokemuksia.

6.2 Läheisiä ja tärkeitä suhteita verisiteiden rinnalla

Turvalliset suhteet olivat lisäksi läheisiä ja tärkeitä suhteita. Niiden ulottuvuuksiksi muodostuivat tärkeys muiden suhteiden rinnalla, fyysinen läheisyys, yhdessä tekeminen, nimeämisen voima ja lähellä menneisyyttä oleminen. Läheiset ja tärkeät sijaisperhesuhteet olivat yhtä merkityksellisiä kuin muut suhteet. Esimerkiksi alle kaksivuotiaana sijaisperheeseen sijoitettu Päivikki koki sijaisperheen jäsenet läheisiksi ja tärkeiksi, mutta myös verisidokset olivat merkittäviä hänelle. Samoin esimerkiksi Ella ja Olavi kokivat sijaisvanhemmat vanhemmikseen, mutta suhteet eivät korvanneet täysin verisiteisiin perustuvia vanhemmuussuhteita. Eräs haastateltava kuvasi moninaisia läheisiä ja tärkeitä vanhempisuhteitaan näin:

"Oon mä sanonu, että mulla on kaks isää ja kaks äitiä plus taivaanisä." (Lapsi 10v.)

Lapsen vanhemmuuskäsitys saattoi siten olla laaja, ja siihen mahtui ajatus useammasta vanhemmasta. Lapsilla, joille molempien perheiden vanhemmat olivat yhtä läheisiä ja tärkeitä, oli kysymys siitä, että läheisyyden ja tärkeyden tunne voi muodostua monista eri asioista. Biologisessa suhteessa oli jotain tuttua ja ehkä ajallisesti suhde oli kestänyt kauemmin, kun taas

sijaissuhteessa turvallisuuden tunne ja yhdessä oleminen ja tekeminen arjessa toivat suhteeseen läheisyyttä ja tärkeyttä. Oli kysymys perhesuhteiden neuvoteltavuuden moniulotteisuudesta.

Kati: "Mikä siinä ois esteenä, ettet vois asua sen (vanhemman) kanssa?"

Markku: "No joskus tulee ikävä, ku on tottunu olemaan täälläkin."

Mahdollinen paluu biologisen vanhemman luokse saatettiin kokea ristiriitaiseksi, koska lapsi oli yhtä lailla kiintynyt sijaisvanhempiansa. Markun esimerkki osoittaa, kuinka molemmat perheet saattoivat olla läheisiä ja tärkeitä lapsille. Tosin verisiteiden merkitys näkyi hänen määritelmässään oikeasta perheestä. Verisiteistä muodostuva perhe oli tietyllä tavalla tärkeämpi lapsille, mutta sijaisperhesuhteet olivat toisaalta läheisiä ja tärkeitä verisidosten rinnalla.

Läheisissä ja tärkeissä suhteissa etenkin suhteet sijaisäiteihin, aivan kuten verisiteisiin perustuvissa suhteissa ensisijaiset suhteet biologisiin äiteihin, korostuivat. Samoin esimerkiksi Niemen (2003, 105, 139–140) haastattelevalle entiselle sijoitetulle lapselle sijaisäidin tärkeys korostui, ja sijaisvanhemmat olivat hänelle psykologisia vanhempia biologisen äidin sijasta. Haastateltavieni sijaisäiti oli kotona, läsnä lasten elämässä ympäri vuorokauden, mikä saattoi lisätä sijaisäidin läheisyyttä lapseen sijaisisiin verrattuna. Lapset perustelivat sijaisäidin läheisyyttä ja tärkeyttä ja kuvailivat häntä myönteisesti.

"Kun iskä on yleensä töissä."(Anne)

"Mirja (sijaisäiti) opetti minulle tänään, miten lapanen neulotaan. Se oli kivaa. Saimme olla Mirjan kanssa ihan kaksistaan." (Päiväkirja, Heli)

"Joskus meillä on sellaisia äiti-Ella-päiviä, mennään uimahalliin ja kaupungille."(Ella)

Yhdessä oleminen ja tekeminen vahvistivat suhteen läheisyyttä. Sijaisäidit olivat lapsia fyysisesti lähellä ja sen vuoksi valmiita auttamaan ja tukemaan lapsia erilaisissa huolissa. Sijaisäidin läheistä asemaa vahvisti siten fyysinen läheisyys, kun taas biologiset äidit olivat ensisijaisia fyysisestä etäisyydestä huolimatta. Sijaisäidit tulivat "hyvinä kakkosina" heti biologisten äitien jälkeen. Sijaisäitien tarjoama turvallisuus ikään kuin kilpaili biologisten äitien aiheuttaman turvattomuuden ja samanaikaisen ensisijaisuuden kanssa. Lapsilla oli tarve laittaa äidit tärkeysjärjestykseen. Läsnä olivat yhteinen toiminta ja sen myötä myönteisiä tunteita sisältävä suhde. Läheisissä ja tärkeissä suhteissa sijaisperhesuhteista nousivat muiden ylitse lasten suhteet sijaisäiteihin. Läheiset ja tärkeät suhteet sijaisperheen sisällä olivat siten myös erilaisia laadultaan.

Vaikka sijaisäitisuhteiden merkittävyys oli aineistossani selvä, Markulle Olaville ja Oskarille suhteet molempiin sijaisvanhempiin olivat yhtä läheisiä, ja sijaisvanhemmat sijoittuivat keskenään samalle tasolle verkostokartassa. Läheisyys tuli esiin haastatteluissa, mutta myös esimerkiksi Markku kirjoitti päiväkirjassaan yhteisistä tekemisistä sijaisisän kanssa. Samoin Aatu kertoi rakentamisista ja maalaamisista sijaisisän kanssa. Päivikki mainitsi mukavana yhdessä tekemisenä sijaisisän kanssa television katselemisen yhdessä viikonloppuisin. Sijaisisäsuhteet voivat olla yhtä lailla tärkeitä sijoitetuille lapsille (Surbeck 2003, 107). Yhdessä tekeminen liittyy fyysiseen läheisyyteen, se mahdollisti suhteen muodostumisen läheiseksi ja tärkeäksi. Suhteet sijaisisiin olivat siten yhtä läheisiä ja tärkeitä kuin suhteet sijaisäiteihin. Ne eivät olleet koskaan ensisijaisempia vaan samalla tasolla.

Sijaisvanhempien nimeäminen vanhemmiksi kertoo osaltaan suhteen läheisyydestä ja tärkeydestä. Valkosen (1995, 65, 68, 72) tutkimuksessa ilmeni, että joiltakin lapsilta sijaisvanhempien omaksuminen uusiksi vanhemmiksi sujui hyvin nopeasti ja helposti, minkä mahdollisena syynä saattoi olla lasten sijaisperheessä kokema turvallisuuden tunne. Sijaisvanhempien kutsumista isäksi ja äidiksi voidaan pitää lapsen kiinnittymistä kuvaavana tekijänä (Rautio 2004, 61). Anderssonilla (1999) oli yhteensä haastateltavanaan 22 lasta, ja heistä 11 kutsui sijaisvanhempiaan äidiksi ja isäksi. Lapset kutsuivat biologisia vanhempiaan heidän nimillään, mutta kaksi lasta käytti molemmista äideistä nimitystä äiti tai ”äiti ja Karin-äiti”. Gardnerin (1996) tutkimista sijoitetuista lapsista lähes kaikki kutsuivat sijaisvanhempiaan äidikseen ja isäkseen, ja heillä oli myös nimitysten ”toinen äiti” käyttöä. Surbeckin (2003, 108) tutkimuksen mukaan 2-vuotiaat sijoitetut lapset alkoivat lähes heti sijoituksen jälkeen kutsumaan sijaisäitiään äidikseen. Toisaalta voidaan ajatella, että tarvitaan aikaa, jotta voi alkaa kutsua uutta henkilöä vanhemmakseen (Ritala-Koskinen 2001, 145).

Haastateltavani erosivat toisistaan siinä, miten he nimesivät sijaisvanhempansa.

Kati: ”Sanot omaa äitiä äidiksi?”

Marko: ”Sanon, ennen mä sanoin sitä toista äitiä Maija-äidiksi, kun täällä oleva äiti on Mirja-äiti, kun ne on lähekkäin, Maija on äitiykkönen ja Mirja on äitikakkonen.”

Sijaisvanhemmat eivät kuitenkaan kuuluneet Markon ensisijaisiin suhteisiin, vaikka tämä kutsui heitä äidiksi ja isäksi ja vaikka suhteet olivat läheisiä ja tärkeitä. Lapset kertoivat myös kutsuvansa joskus vahingossa sijaisvanhempiaan vanhemmikseen. Esimerkiksi Anni totesi, että hän sa-

noi sijaisäitiä välillä äidiksi, mutta se tuntui hänestä silti oudolta. Jarkko käytti sekä sijaisäidistään että biologisesta äidistään nimitystä äiti, mutta hän käytti omasta äidistään myös nimitystä biologinen äiti. Esimerkiksi Päivikki määritteli nimeämistä seuraavasti:

Kati: "Osaat sä sanoa, miks sä sanot Marjukkaa ja Karia äidiksi ja isäksi?"

Päivikki: "Ehkä sen takia, kun mä asun niitten luona."

Nimeäminen ei ollut keskeisin ulottuvuus läheisissä ja tärkeissä suhteissa, osalla se tarkoitti sitä, että sijaisvanhempia kutsuttiin vanhemmiksi, osalla ei.

Läheisiin ja tärkeisiin suhteisiin kuuluivat lasten sukulaissijaissuhteet. Sukulaissijaishemmuutta tutkinut Koisti-Auer (2008) on todennut sukulaissijoituksen yhdeksi eduksi lapsen mahdollisuuden säilyttää yhteys omiin juuriinsa, joiden merkityksestä keskustelin jo luvussa 5. Koisti-Auer toteaa, että *"Ilman muistoja emme tiedä, keitä olemme."* Sukutarinat antavat meille identiteetin ja oman paikkamme maailmassa. Sukulaisperheessä kasvaminen vähentää lapsen hylätyksi tulemisen tunnetta. (Koisti-Auer 2008, 39, 120.) Viittalan (2001, 130) tutkimuksessa sosiaalityöntekijä koki sukulaissijoituksen etuna tunnepohjaisen sukulaissidoksen. Voidaan myös kysyä, ryhtyvätkö sukulaiset sijaisvanhemmiksi kokemansa velvollisuudentunnon vuoksi? Finch ja Mason (1991, 359) samoin kuin Bardy (1989, 31) esittävät, että velvollisuudentunto on vahvinta läheisillä sukulaisilla, mutta ei kaikissa tilanteissa. Burken ja Schmidtin (2009, 138) tutkimuksen mukaan suuri osa sukulaissijaishemmista koki, että toimisi sijaisvanhempana, vaikkei saisi rahallista tukea, mikä voi johtua osaltaan sukulaisten velvollisuudentunnosta.

Aineistoni sukulaisille sijoitetut lapset tiedostivat sukulaissijoituksen erityisyyden niin sanottuun vierasperhesijoitukseen verrattuna. Sukulaissijaissuhteet olivat läheisiä ja tärkeitä, koska niihin liittyi tuttuutta verisidoksen ja sen myötä yhteisen historian vuoksi. Haastateltavistani esimerkiksi Miia pohti hänen eroavaisuuttaan verrattuna vierasperheisiin sijoitettuihin lapsiin.

Kati: "Tunnetko muita?" (sijoitettuja lapsia)

Miia: "Anni ja Henna."

K: "Niin, niillä sama juttu?"

M: "Mut eihän ne koskaan mennyi sukulaisille."

K: "Niin, jotkut menee vieraisiin perheisiin, miltä susta ois tuntunu, jos et ois tullu sukulaisille?"

M: "No en mä ainakaan uskaltais puhua niille samalla lailla ku näille."

Sukulaissijaiskodin vanhemmat olivat lapsille tuttuja ihmisiä, joita oli helpompi lähestyä kuin vieraita sijaisvanhempia. Miian esimerkki osoittaa lasten tietynlaista ylpeyttä siitä, että he olivat etuoikeutetusti päässeet asumaan nimenomaan sukulaiskotiin toisin kuin tuntemansa muut sijoitetut lapset. Sukulaisuus saattoi siten tarkoittaa lapselle tutumpaa ja siksi turvallisempaa lähestymistä sijaisvanhempiin. Läheinen ja tärkeä suhde perustui yhteisen menneisyyden jakamiseen sukulaissijaisperheen jäsenien kanssa.

Läheisiin ja tärkeisiin sukulaissijaissuhteisiin kuului lapsen vahva yhteys menneeseen myös siten, että sukulaisille sijoitetut lapset näkivät biologista vanhempaansa tai vanhempiaan runsaasti. He tapasivat omien sanojensa mukaan heitä keskimäärin noin kaksi kertaa kuukaudessa. Tiivis yhteydenpito ja sen myötä fyysisen läheisyyden ulottuvuus liittyi sukulaissijaissuhteisiin ja teki niistä läheisiä ja tärkeitä.

Kati: "Näätkö sitä tarpeeks? (biologista äitiä)"

Elias: "Joo, kuukaudessa kaks kertaa."

Sijaisperheen tuttuus voi helpottaa biologisten vanhempien ja lapsen välillä yhteydenpitoa. Huostaanotto ja perhehoitosijoitus voivat olla paremmin hyväksyttävissä, kun lapsi on sijoitettu tuttuun sukulaisperheeseen. Sukulaisille sijoittaminen ei kuitenkaan automaattisesti aina auta lapsen sopeutumista sijaisperheeseen. Sukulaissijoitus mahdollistaa niin biologisten vanhempien kuin sisaruussuhteiden säilymisen paremmin kuin vierassijoitus. (Valkosen 1995, 47, 64, 80; Kosonen 1996, 815; Zahabi & Einemäki 1996, 26; Viittala 2001, 255.) Esimerkiksi sukulaisille sijoitetulla Annilla oli toive paluusta omiensa luokse.

"Muuttaisin äitin ja ismän luo." (Anni)

Valkosen (1995, 80) tutkimuksen mukaan isovanhemmille sijoitettujen lasten kokemukset eivät poikenneet selvästi muiden kokemuksista, kun taas Sandsin ym. (2009, 35, 38) sukulaisille sijoitettuja lapsia koskevan tutkimuksen mukaan isovanhemmat sijaisvanhempina koettiin hyvin myönteisenä asiana, ja lapset kutsuivat isoäitejä äideikseen. Laurilan (1999, 144–145, 194) sijaiskotityttöjä koskevan tutkimuksen mukaan sukulaisuus on suojaava tekijä sijoituksessa. Esimerkiksi välit sijaisäitiin toimivat paremmin sukulaissijoitustapauksissa kuin vierassijoituksissa. Sukulaisille sijoitetuilla tytöillä oli vähemmän lojaliteettiristiriitoja suhteessa kahteen äitiin. Laurilan mukaan sukulaissijoitus sisältää selvästi joitakin riskejä, mutta myös

vahvuuksia. Sukulaissijoituksissa lapsen ympärillä olevat aikuiset usein määrittelevät hänet samoin kuin ennen sijoitusta. Lapsella on edelleen sukuroolinsa huolimatta siitä, että hänen roolinsa perheessä muuttuu.

Vierassijoituksissa lapselle rakentuvat täysin uudet roolit sekä suvussa että perheessä. Toisaalta Laakson haastattelemat perhekotinuoret kokivat sukulaissijoituksen olleen huono ratkaisu, sillä etenkin isovanhemmat ovat liian tuttuja, jotta heidän sanansa painaisi mitään. (Laakso 1998, 106.)

Pohdin jo luvussa 4.3., että sukulaissijaiskodissa lapset jäivät lähemmäksi menneisyyttään kuin vierassijoituksessa. Lapset jäivät lähemmäksi niin entistä kotiaan kuin entisiä perhesuhteitaan. Niistä ei oikeastaan edes tullut entisiä, koska muutos oli huomattavasti pienempi kuin vierassijoituksessa. Lapset jäivät lähelle mutta toisaalta kauas, sillä joka tapauksessa heidän oli pitänyt lähteä omasta kodistaan ja oman perheensä luota. Sukulaisille siirtyminen oli kuitenkin ikään kuin vierassijoitusta pienempi paha. Lasten kokemat muutokset eivät olleet niin suuria kuin vierassijoituksessa. Oli kuitenkin erityistä, että sukulaissijaissuhteet eivät muodostuneet haastateltavilleni ensisijaisiksi suhteiksi, ja ne eivät ohittaneet suhteita biologiseen ydinperheeseen. Läheisiä ja tärkeitä nämä suhteet kuitenkin olivat, mutta eivät koskaan etäisiä suhteita.

6.3 Verisiteitä vastaavia suhteita

Turvallisten suhteiden joukkoon kuuluivat myös suhteet eri sijaisperheen jäseniin, jotka olivat muodostuneet ikään kuin verisiteisiin perustuvia suhteita vastaaviksi. Nämä suhteet sisälsivät ulottuvuudet: korvaavuus, aika ja fyysinen läheisyys, yhdessä tekeminen, nimeämisen voima, lähellä menneisyyttä ja omia juuria. Lapset olivat neuvotelleet nämä suhteet verisiteiden kaltaiseksi, ja osalla ne olivat korvanneet verisiteisiin perustuvat vanhemmuussuhteet. Högbäck (2009, 183) puhuu adoptioperheiden yhteenkuuluvuuden tunteesta muiden samasta lastenkodista adoptoineiden perheiden ja heidän lastensa kanssa, tämä ”sukulaisuus” voi täyttää osa siitä tarpeesta, jonka biologisen sukulaisuuden katkeaminen on synnyttänyt ja lievittää sen menetyksestä johtuvaa ahdistusta. Näin voi olla aineistossani sen lapsen kohdalla, jolle suhteet sijaisvanhempiin olivat täysin korvanneet suhteet biologisiin vanhempiin. Hän oli ainut haastateltava, joka koki näin. Hän koki vieraantuneensa omista vanhemmistaan, koska hänet oli sijoitettu jo alle 2-vuotiaana, ja hän tapasi biologisia vanhempiaan todella harvoin. Lapselle sosiaalinen ja psykologinen sidos vanhempaan oli merkityksellisempi kuin veriside.

Kati: "Sitten noista äidistä ja isästä (sijaisvanhemmat), minkä takia sanot niitä äidiksi ja isäks?"

Lapsi: "No mää oon noitten kans paljon enemmän tekemisissä näitten toisten."

Verisiteitä vastaavaa suhdetta määrittivät myös aika ja fyysinen läheisyys. Verisiteisiin perustuvat suhteet jäivät etäisemmiksi, koska niistä oli aikaa eikä fyysistä läheisyyttä ollut. Suhteet sijaisvanhempiin olivat tärkeämpiä yhdessä vietetyn ajan ja yhdessä tekemisten vuoksi. Tämän vuoksi niistä oli muodostunut verisiteitä vastaavia suhteita.

Tässä yhteydessä haluan tuoda esille sen, että osa haastateltavistani mainitsi tapaavansa biologisia vanhempiaan aina muiden aikuisten läsnä ollessa jossain erityisessä paikassa. On mahdollista, että näissä tilanteissa oli kysymys valvotuista tapaamisista. Valvotut tapaamiset ilmentävät biologiseen perheeseen pidettävän yhteydenpidon merkityksellisyyttä suomalaisessa lastensuojelussa. Forsbergin ja Pösön (2009, 148, 152, 160) mukaan valvottujen tapaamisten tausta-ajatuksena on lapsen oikeus ylläpitää suhdetta muualla asuvaan vanhempaansa – myös tilanteissa, joissa vanhemmuus on tavalla tai toisella "poikkeavaa" ja jompikumpi biologinen vanhempi on vaarassa jäädä lapselle vieraaksi. Samoin tilanteissa, joissa lapsi ei halua tavata vanhempaansa, toteutuu ensisijaisesti vanhemman toive, joka työntekijöiden kuvauksissa saa jopa vanhemman oikeuden aseman. Valvottujen tapaamisten instituutio korostaa lapsen ja vanhemman suhdetta ja pitää sen vaalimista jopa pyhänä. Sitä on ylläpidettävä, vaikka siihen voi kuulua riskejä ja tapaamisen turvaksi tarvitaan ulkopuolisia valvojia. (Forsberg & Pösö 2009, 148, 152, 160.)

Esimerkiksi yhden haastateltavani ja vanhemman edellisestä tapaamisesta oli kulunut pitkä aika ja tapaamisia oli ollut todella harvoin. Lapsi ei tavannut vanhempiaan koskaan ilman muiden aikuisten läsnäoloa. Lapsi ei kuitenkaan itse käyttänyt termiä valvottu tapaaminen.

K: "Kun sä oot yhteydessä äitiin, millä tavalla sä oot yhteydessä siihen?"

L: "Me mennään tonne (paikkakunnan nimi) ja varataan sieltä joku lomamökki ja sit se tulee käymään siellä."

K: "Onks siellä mukana joitain muita?"

L: "On siellä yleensä sen äiti ja isä mukana."

K: "Sen äiti ja isä, eli mummo ja pappa?"

L: "Mm."

K: "Onks (sijaisäiti) kans mukana?"

L: "On ja yleensä on koko perhe."

K: "Ette nää äitiä keskenänne?"

L: "Ei."

Valvottujen tapaamisten järjestäminen haastateltavieni elämässä osoittaa, kuinka biologisten suhteiden ylläpitämistä pidetään erittäin tärkeänä suomalaisessa lastensuojelussa, mutta lapselle ne eivät muodosta automaattisesti ensisijaista suhdetta hänen biologisiin vanhempiinsa. Päinvastoin valvotut tapaamiset voivat etäännyttää lasta verisiteistään, ja sijaisperhesuhteista voi tulla ensisijaisempia lapselle.

Ajan ja fyysisen läheisyyden lisäksi nimeäminen oli näiden suhteiden yksi ulottuvuus. Sijaisvanhempien nimeämiskäytännöt tulivat hyvin esiin esimerkiksi lasten päiväkirjoissa kuten lapsella, joka kirjoitti sijaisvanhemmista äitinä ja isänä. Suhteet sijaisvanhempiin, mutta myös suhteet sijaisperheen muihin lapsiin, oli mahdollista neuvotella verisiteitä vastaaviksi nimeämisen avulla. Lapset saattoivat kokea sijaisperheessä asuvat muut lapset, joko sijaisperheen biologiset tai muut sijoitetut lapset, kuin sisaruksikseen. Verisidettä vastaavaksi neuvoteltu suhde tuli esiin niin haastattelussa, verkostokartassa kuin lasten päiväkirjoissa. Esimerkiksi Gardnerin (1996) tutkimuksessa sijoitetut lapset kutsuivat usein perheen omia lapsia "siskokseen" tai "veljekseen".

"Se Sami on mun pikkuveli, mut sekään ei oo sellanen oikee veli, joka ois niinku samasta perheestä ja se pitää mua veljenä." (Marko)

Marko tiedosti Samin olevan erilainen pikkuveli kuin biologinen veli. Samoin esimerkiksi Olavi kutsui sujuvasti sijaisperheen biologista lasta veljekseen. He eivät tehneet erotteluja verisiteisiin perustuvien sisaruussuhteiden ja sijaissuhteiden välillä. Yksi sukulaisille sijoitettu nimesi sijaisperheen omia lapsia eli serkkujaan sisaruksikseen. Masonin ja Tipperin (2008a, 451–452) tutkimuksen mukaan "tädit", "sedät" ja "serkut" ovat ehkä joustavampia ja muuttuvampia kategorioita kuin vanhemmuus tai isovanhemmuus. Sisaruus on siten helpompaa ja luontevampaa neuvotella verisiteitä vastaavaksi. Lasten, jotka pitivät sijaisperheen muita lapsia sisaruksinaan mutta eivät ehkä vanhempia vanhempinaan, voi olla tarve neuvotella itselleen edes jotain sijaisperhesuhteita verisiteitä vastaaviksi. Kahdella haastateltavalla, jotka olivat sijoitettuna samaan sijaisperheeseen, oli läheinen suhde keskenään. He viettivät kaiken vapaa-aikansa yhdessä ja olivat kuin sisaruksia toisilleen.

Masonin ja Tipperin (2008a, 450) tutkimuksessa tuli ilmi, kuinka mahdollinen sukulainen saattoi ansaita "oikean" sukulaisen aseman lasten

mielessä, kun henkilö osallistui yhä tiiviimmin perheen elämään, esimerkiksi rutiineihin ja juhliin. Tässä mielessä perheet ovat siten sitä, mitä perheet tekevät (Myös Finch 2007; Morgan 1996, 1999). Masonin ja Tipperin (2008a, 442) tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli suhteita, joita he kuvailivat ikään kuin oikeiksi perhesuhteiksi. Lapset tiedostivat, että nämä ihmiset eivät olleet heidän verisiteisiin perustuvia sukulaisiaan, mutta lapset nimittivät heitä sukulaisiksi. Tutkimuksen mukaan käsite ”kuvitteellinen sukulainen” ei kuitenkaan ole sopiva, sillä nämä suhteet olivat lasten näkökulmasta aitoja, sukulaisuussuhteiden kaltaisia suhteita. (vrt. Smart 2007, 49).

6.4 Etäisiä suhteita

Sijaisperhesuhteet voivat olla myös etäisiä. Kuten verisiteisiin perustuvat etäiset suhteet, nämä suhteet olivat monikerroksisia ja eri ulottuvuuksia sisältäviä. Etäiset suhteet kuuluivat silti yhtä lailla turvallisiksi määriteltäviin suhteisiin. Etäisiin suhteisiin liittyy sosiaalista pakkoa, väliaikaisuutta, varjoon jäämistä, kielteisyyttä, riittämättömyyttä ja vierautta. Kuten etäiset suhteet verisiteisiin perustuvissa suhteissa, eivät myöskään etäiset sijaisperhesuhteet olleet ainoastaan vahvoja kielteisiä tunteita sisältäviä suhteita vaan ne olivat eri tavoin etäisiä.

Tarkoitan etäisiin suhteisiin sisältyvällä sosiaalisella pakolla ensinnäkin sitä, että lapset nimesivät sijaisperheenjäseniä vanhemmikseen ja sisarukseeseen, koska muutkin perheessä tekivät niin. Oli myös kysymys tilanteista, joissa joku ulkopuolinen kysyi heiltä asiasta. Suhteet sijaisperheen omiin lapsiin, muihin samaan sijaisperheeseen sijoitettuihin lapsiin tai sijaisvanhempiin saattoivat olla ikään kuin sosiaalisen pakon sanelemia. Kun ihminen tuntee ahdistavaa pakkoa kuulua johonkin, johon ei halua liittyä, voidaan sitä kutsua negatiiviseksi sisäpuolisuuden tunteeksi (Törrönen 2003, 19, 24). Voidaan myös käyttää termiä ”pakkopullaa” (Ritala-Koskinen 2001, 166). Esimerkiksi Aapo kutsui sijaisäitiään äidiksi sijaiskodin seinien ulkopuolella.

”No kyllä mä sanon sitä nimellä, kyllä mä joskus sitä äidiksi sanon, niinku tuolla ulkona sanon äiti tavallaan.” (Aapo)

Myös esimerkiksi Markku kutsui toista sijoitettua lasta veljekseen, mutta vain jos ulkopuolinen henkilö tiedusteli asiasta. Markulle suhteet nimenomaan sijaisperheen muihin lapsiin olivat ikään kuin sosiaalisen pakon sanelemia. Lapsille sijaisäidin kutsuminen vanhemmaksi oli saattanut tullut tavaksi, koska perheen muutkin lapset tekivät niin.

Kati: "Osaat sä sanoa, miks sanot sitä Elinaa äidiksi?"

Olavi: "Emmä tiiä, se tulee niin luonnostaan kun muutkin huutaa että äiti."

Surbeck (2003, 113) huomasi tutkimuksessaan joidenkin lasten sanovan sijaisäitiä äidiksi vain kotona, ei sijaiskodin ulkopuolella. Hänen mukaansa lapset ehkä ajattelivat, että ei ole hyväksyttyä kutsua sijaisäitiä äidiksi muualla. Lapsi voi kutsua sijaisäitiä äidiksi myös sen vuoksi, että muut perheen jäsenet kutsuvat häntä äidiksi. (Surbeck 2003, 112.) Joidenkin lasten tapauksessa pohdin, oliko koko sijoitus tavallaan yhtä sosiaalista pakkoa lapsille, jotka toivoivat, etteivät olisi koskaan joutuneet sijaisperheeseen.

"Oma äiti ois elossa, enkä ois sijaisperheessä."

Muillakin lapsilla oli samankaltaisia toiveita. Asuminen sijaisperheessä voitiin kokea myös pakkotilanteeksi.

"Mun pitäis asua täällä vielä 18 vuotiaaksi asti."(Oskari)

Sosiaalinen pakko saattoi olla seurausta erilaisuuden tunteesta. Lapset yrittivät päästä erilaisuuden ja häpeän tunteesta sekä sopeutua perheeseen. Sosiaalinen pakko sisälsi siten kolmenlaista sosiaalista pakkoa. Ensinnäkin se ilmeni lasten nimeämiskäytännöissä, toiseksi ulkopuolisen paineen alla ja kolmanneksi se saattoi koskea koko lapsen sijoitusta.

Etäisiin suhteisiin liittyi niiden väliaikaisuuden ulottuvuus. Lapset eivät ikään kuin olleet täysillä mukana näissä suhteissa. Lapset, joiden suhteet sijaisperheen jäseniin määrittelin väliaikaisiksi, toivoivat ja uskoivat vahvasti, että he palaisivat pian takaisin entisen, verisiteistä muodostuvan perheensä luokse. Sijaisperheessä muodostuneita suhteita kuvasti lasten ajatus niiden väliaikaisuudesta ja nimenomaan "sijais"-luonteesta. Suhteet olivat neutraaleja ja osalle jokseenkin etäisiä.

"Toinen on vaan sijaisperhe." (Inkeri)

Väliaikaisuus näkyi myös lasten tulevaisuutta koskevissa toivomuksissa.

"Se olis aika kivaa, että pääsisin kotiin ihan loppuiäksi, että pääsisin sinne, ei mulla kyllä muuta taida." (Lapsi 9v.)

...

Kati: "Jos sulla ois isona jotkin juhlat ketä kutsuisit?"

Inkeri: "Jos minä vielä tuntisin (sijaisvanhemmat), jos minä ees tuntisin niitä enää, niin sitten minä ottaisin nekin."

Esimerkiksi Inkeri epäili, olisivatko hänen sijaisvanhempansa mukana hänen elämässään Inkerin ollessa aikuinen. Haastateltavista esimerkiksi Heli käytti sijaisperheestä nimitystä, joka kertoi sijaissuhteiden vajaavaisuudesta ja väliaikaisuudesta verrattuna verisiteisiin perustuviin suhteisiin.

"No ehkä vähän puoliperhettä on nää lapset tässä (sijaisperheessä) ja niinku Mirja ja Raimo (sijaisvanhemmat)." (Heli)

Syntymäperhe oli Helille kokonainen perhe, ja sijaisperhe kuului siihen vain osaksi. Hän oli kuitenkin ollut sijoitettuna jo seitsemän vuotta. Inkerin tapauksessa sijoitus oli kestänyt vasta lyhyen aikaa, vahvaa tunnesidosta sijaisperhettä kohtaan ei ollut vielä syntynyt. Oli kysymys toisaalta verisiteiden merkityksestä mutta toisaalta sosiaalisen sidoksen tärkeydestä biologisiin vanhempiin. Inkeri totesi, että biologiset vanhemmat olivat tärkeitä, koska hän oli nähnyt heitä elämässään enemmän kuin sijaisvanhempia. Esimerkiksi Matille oma perhe oli oma, eikä sijaisperhe ollut saanut samanlaista asemaa. Matilla – kuten Inkerilläkin – oli vahva toive kotiinpaluusta, joten sijaissuhteet määrittyvät tässä hetkessä väliaikaisiksi: niissä ollaan, kunnes pääsee takaisin omien joukkoon. Esimerkiksi Aatulla oli suhteellisen läheiset suhteet sijaisperheen jäseniin, mutta hänen sydämensä ei ollut täysin mukana näissä suhteissa, koska hän puhui toiveestaan palata biologisen vanhempansa luokse. Haastateltavistani esimerkiksi Henna toi vahvasti esiin toivomaansa kotiinpaluuta ja biologisen perheensä ikävöintiä. Etäinen suhde ei tarkoita välttämättä vahvoja negatiivisia tunteita sisältäviä suhteita. Lasten oli haastavaa neuvotella näistä suhteista ensisijaisia.

Lapsilla oli myös etäisiä sijaisisäsuhteita millä tarkoitan sitä, että sijaisisät jäivät sijaisäitien ja verisiteisiin perustuvien suhteiden varjoon. Moni lapsi puhui enemmän muista suhteistaan kuin suhteistaan sijaisisiin. Sijaisisät olivat vähemmän kotona kuin sijaisäidit; he olivat paljon töissä. Lapset eivät puhuneet sijaisisistä kielteiseen sävyyn, mutta nämä vain jäivät useiden lasten puheessa sivummalle kuin puheet muista suhteista. Voisi olettaa, että lapsilla, joiden suhde omaan biologiseen isään oli etäinen ja joiden isä oli kadonnut lasten elämästä, suhde sijaisisään olisi merkityksellisempi ja ikään kuin biologisen isä-lapsi-suhteen korvaava, mutta näin ei kuitenkaan ollut.

Kenenkään lapsen suhde sijaisisään ei ollut huomattavasti muita suhteita merkityksellisempi. Syynä sijoitettujen lasten etäiseen suhteeseen sijaisisään voi olla se, että lapsilla on ollut hyvin vähän mahdollisuuksia muodostaa minkäänlaista isäsuhdetta, koska heidän omat isänsäkin ovat olleet poissa heidän elämästään. Lapsilla ei siten välttämättä ole kokemusta siis isäsuhteista. Sijaisisien osallistumisen vahvistaminen on tärkeää ja

sijaisisien roolia sijaisperheissä on pidetty tärkeänä ja sitä on mahdollista uudistaa. (Fernandez 2007, 352, 357; Wilson 2007, 31.)

Etäisiä sijaisisäsuhteita voi verrata lasten etäisiin tai kuviteltuihin suhteisiin biologiseen isään. Biologinen isä voi loistaa poissaolollaan lapsen elämästä ja olla silti tärkeä lapselle. Sijaisisä ei saavuttanut läheistä suhdetta lapsen kanssa, jos hän oli poissa, sen sijaan sijaisisän piti olla konkreettisesti läsnä kuten sijaisäidinkin saavuttaakseen läheisen ja tärkeän tai verisiteitä vastaavan suhteen aineistoni lasten kanssa.

Etäisiin suhteisiin liittyi myös se, että lapsella saattoi olla kielteinen suhde molempiin sijaisvanhempiansa. Aineistossani oli yksi tällainen poikkeus, joka koki sijaisvanhempien asettamat säännöt ja rajat kohutuuttomiksi ja kertoi riitelevänsä usein sijaisvanhempien kanssa. Tämä etäinen sijaisvanhempisuhde oli ainut, joka sisälsi vahvaa negatiivista tunnelatausta.

"Mun mielestä ne vaan määräilee hirveesti."

Lapsi ei ollut kutsunut sijaisvanhempiaan koskaan äidiksi ja isäksi, ja tärkeimpiin ihmisiin he eivät kuuluneet. Tärkeimmät perhesuhteet hänelle olivat suhteet biologisiin vanhempiin ja sisaruksiin. Lapsi toivoi paluuta entiseen kotiinsa, vaikka kertoi monia myönteisiä asioita sijaiskodista. Lapsen toive tulevaisuudesta vahvistaa kielteistä suhdetta sijaisvanhempiin ja sijaiskodin kulttuuriin.

"Että pääsisin pois tuolta, saisin valvoa myöhempään ja syödä karkkia paljon."

Lapsi toivoi paluuta entiseen elämään, jossa oli vähemmän sääntöjä ja rajoituksia. Vain pieni osa Fernandezin (2007, 351) haastateltavista koki ettei tullut toimeen sijaisperheensä kanssa, suurin osa tuli toimeen hyvin. Sijoituksen pitkä kesto ja turvalliset arkisuhteet eivät riitä aina takaamaan lapsen sopeutumista sijaisperheeseen ja sijaisvanhempien hyväksymistä edes väliaikaisiksi vanhemmiksi. Joillakin lapsilla kielteinen asennoituminen oli hälventynyt ajan kuluessa, mutta kaikille aikakaan ei riittänyt. Etäisten sijaisvanhempisuhteiden lisäksi yhdellä lapsella oli etäiset suhteet perheessä asuviin muihin sijoitettuihin lapsiin. Hän ei laskenut heitä kuuluvaksi perheeseensä, vaikka hän laski siihen kuuluvaksi muut sijaisperheen jäsenet.

Kati: "Sä et laittanu (sijaisperheen muiden sijoitettujen lasten nimet) tähän (verkostokartta), osaat sä sanoo miks?"

L: "No, en minä."

K: "Ne ei oo sulle sillei tärkeitä?"

L: "No, ei ne oo tärkeitä."

K: "Joo, onks se vasta ku ne on ollu vähän aikaa?"

L: "No, on ne ollu, voi ne laittaa tohon."

K: "Ei ole pakko."

Edellisessä sitaatissa kuvatut suhteet toisiin sijoitettuihin lapsiin eivät olleet vain lyhyen aikaa kestäneitä vaan jostain syystä lapsen suhde heihin oli jäänyt etäiseksi. Lapsi ei halunnut merkitä heitä verkostokarttaansa, ei puhunut heistä juuri mitään haastattelussa eikä kertonut yhteisistä tekemisistä heidän kanssaan. Yhteinen, suhteellisen pitkä yhdessä eletty aika ei riittänyt suhteen muuttumiseen läheisemmäksi. Samoin toisella haastateltavallani oli etäinen, neutraali suhde perheessä asuvaan toiseen sijoitettuun lapseen. Lapsi kuvaili haastattelun muissa yhteyksissä, että he eivät aina tulleet toimeen. Yhteinen kokemus sijoitettuna lapsena ja vielä samassa sijaisperheessä olemisesta ei vielä takaa sitä, että lasten välille syntyisi läheinen suhde. Silti nämä lapset kertoivat yhdessä tekemisestä päiväkirjoissaan, sosiaalinen kontakti ei kuitenkaan tehnyt suhdetta läheisemmäksi.

Etäiset suhteet sisälsivät myös väliaikaisuuteen läheisesti liittyvän vierauden ulottuvuuden. Vieras käy olemassa hetken ja lähtee sitten takaisin kotiinsa, tuttujen perhesuhteidensa pariin. Perhehoitolapsi kantaa mukanaan biologista perhettään ja sukuaan, jotka ovat vieraita sijaisperheen jäsenille. Adoptioperheissä on pidetty ongelmallisena ajatusta kahdesta perheestä (Högbäck 2009, 162). Samankaltainen, ja vielä monimutkaisempi on tilanne perhehoitoon sijoitetulla lapsella, kun hänet sijoitetaan sijaisperheeseen. Lapset voivat ajatella huostaanoton toistaiseksi voimassa olevaa tilaa. Sijaisvanhemmat, biologiset vanhemmat tai sosiaalityöntekijät saattavat korostaa sijaishuollon väliaikaisuutta, minkä vuoksi lapset muodostavat jopa tietoisesti etäisiä suhteita sijaisperheen jäseniin.

Vierauteen kuuluu lasten kokema erilaisuuden tunne. Osa Valkosen haastattelemissa perhehoitonuorista ei kokenut olevansa samassa asemassa kuin sijaisperheen muut lapset. Riski eriarvoisuuden kokemiseen on suurempi sijaisperheissä, joissa sijaisperheen omat lapset ovat sijoitetun lapsen kanssa samanikäisiä tai nuorempia. (Valkonen 1995, 60, 77.) Raution (2004, 83) haastateltavista osa tuntui olevan ulkopuolisia omassa elämässään. Ulkopuolisuus sisältyy väliaikaisuuden ja vierauden tunteeseen.

Haastateltavista tulkitsen kahden samaan perheeseen sijoitetun lapsen tilannetta siten, että he olivat ikään kuin "yhdessä" vieraita sijaisperheissään, eivät siten täysin yksin vieraan roolissa. He olivat kuin yhdessä vieraalla maaperällä. Heidän välisestään suhteesta teki läheisen tämän vierauden jakaminen. He viettivät paljon aikaa keskenään, eikä

heillä kummallakaan ollut läheisiä suhteita sijaisperheen omiin lapsiin. Esimerkiksi toinen heistä kertoi sijaisperheen tekävän matkoja, jonne sijoitettuja lapsia ei otettu mukaan.

Kati: "Teettekö paljon yhdessä reissuja, tää koko perhe?"

Lapsi: "Ei, noi (sijaisvanhemmat ja sijaisperheen biologiset lapset) menee aina johonkin ulkomaille, sit me mennään (kotipaikkakuntien nimet)."

K: "Ahaa, te ette ikinä lähe mukaan?"

L: "Ei, ja sitten ne menee joskus (kaupungin nimi), me ei lähetä sinne mukaan."

Jonesin ja Hackettin (2010, 46) tutkimuksessa eräs adoptiovanhempi kuvasi, kuinka perheeksi tullaan: olemalla yhdessä ja tekemällä yhdessä.

Eräänlaista vierautta on yhtä lailla se, kuinka haastateltavani toivoivat paluuta entiseen kotiin, verisiteisiin perustuvien suhteiden muodostaman perheen luokse. Toive paluusta entiseen kertoi osaltaan siitä, että lapset eivät tunteneet kuuluvansa sijaisperheeseen tai he eivät olleet löytäneet paikkaansa sieltä. Myös eri tavoin etäiset suhteet voivat vahvistaa lapsen vierauden tunnetta sijaisperheessään. Vierauden tunne voi kuitenkin muuttua ajan kuluessa (Jones & Hackett 2010,46).

6.5 Sijaisperhesuhteet verisiteiden varjossa

Lasten suhteet sijaisperheensä muihin jäseniin muodostuivat monimerkityksellisiksi, kuten heidän verisiteisiinkin perustuvat suhteensa. Lapset neuvottelivat sijaisperhesuhteitaan läheisistä ja tärkeistä suhteista etäisiin suhteisiin. Elias (1978) korostamaan ihmisen sidoksellisuuteen viitaten voidaan todeta, että huostaanotetun lapsen verkostot muuttuivat oleellisesti, kun hänet sijoitettiin sijaisperheeseen. Muutoksesta huolimatta sidoksellisuus säilyi. Lapset saivat ympärilleen uudet vanhemmat ja mahdollisesti uusia sisarusia. Sijaisperheen verkostot taas muuttuivat oleellisesti, kun perheeseen tuli uusi lapsi toisesta perheestä. Heidän verkostonsa vahvistui siten uudella jäsenellä, kun taas huostaanotetun lapsen vanhemmat menettivät lapsen omasta verkostostaan. Lasten perhekonfiguraatiossa, verkostokartassa, tämä tarkoitti useiden lasten tapauksessa sitä, että verkosto oli kasvanut entisestään.

Uuden lapsen saapuminen perheeseen vaikuttaa koko sijaisperheeseen: kaikki perheenjäsenet joutuvat etsimään uuden, oman paikkansa sekä varmistamaan uuden asemansa (Ahto & Mikkola 2000, 17–20). Lasten sidokset omaan menneisyyteen ja historiaan seurasivat heitä mukana sijaiskotiin. Sidokset menneeseen näkyivät suhteiden merkityksellisyydessä, sillä lapset eivät helposti neuvotelleet näitä suhteita ensisijaisiksi, koska niistä puuttui verisidos. Sidos menneeseen esti kaikkia paitsi yhtä lasta luomasta ensisijaisia sijaisvanhempisuhteita. Sijaisperhesuhteet sisälsivät siten lasten menneisyyden mukanaan tuoman taakan.

Turvalliset arkisuhteet sisälsivät erilaisia ulottuvuuksia. Keskeiseksi nousee etenkin lapsen kokemuksessa vanhemmuudesta. Muutos sisälsi luopumista ja menetyksen tunnetta, mutta myös turvallisempaan vanhemmuuteen siirtymistä. Turvallisia arkisuhteita olivat myös muut sosiaaliset suhteet kuten suhteet sijaiskodin muihin lapsiin ja sijaiskodin ympäristöstä saatuihin uusiin kavereihin. Turvallisuus oli kuitenkin uutta, jopa vierasta lapsille, ja sen loivat ainakin aluksi vieraat aikuiset.

Läheisten ja tärkeiden suhteiden yhdeksi keskeisimmäksi ulottuvuudeksi nousee se, että nämä suhteet olivat nimenomaan verisiteisiin perustuvien suhteiden rinnalla, eivät ensisijaisina. Toisaalta sukulaissijaisuuksista ei myöskään tullut ensisijaisia, vaikka niissä oli myös verisidos. Sukulaisille sijoitetut lapset olivat kuitenkin lähellä menneisyyttä, joten nämä suhteet eivät jääneet koskaan etäisiksi suhteiksi. Sijaisäitien merkittävyys lapsille korostui.

Sijaisperhesuhteiden neuvottelemisen verisiteitä vastaaviksi suhteiksi on osoitus siitä, että verisiteiden merkitys ei ole itsestään selvää. Sijaisperhesuhteista voi tulla ikään kuin verisiteisiin perustuvia suhteita. Toisaalta se kertoo lasten tarpeesta verisiteitä vastaaviin suhteisiin, jolloin on kysymys verisiteiden merkityksestä lapsille. Keskeistä on myös ajan ja yhdessä tekemisen ulottuvuus, joiden seurauksena sijaisperhesuhteita voi neuvotella myös verisiteitä vastaaviksi suhteiksi. Myös Masonin ja Tipperin (2008a, 450) tutkimuksessa keskeisintä oli, että ajan myötä eri perhesuhteista saattoi muodostua ”oikeita” sukulaisuussuhteita. Keskeistä oli kuitenkin se, että lapset neuvottelivat sisaruussuhteita verisiteitä vastaaviksi suhteiksi helpommin kuin vanhemmuussuhteita.

Etäiset sijaisperhesuhteet ovat osoitus siitä, että turvallinen arkisuhde ei takaa läheisyyden kokemusta. Etäisyys ei poistu aina turvallisuuden luomisella. Etäinen suhde voi myös ajan kuluessa kehittyä läheisemmäksi. Lapsi voi toisaalta haluta pitää suhteen etäisenä, koska verisiteet ovat merkityksellisempiä. Lapsi voi haluta vaalia verisiteitään ja tietoisesti pitää sijaisperhesuhteet etäisinä. Sijaisperheen eri jäsenet voivat yhtä lailla

vahvistaa vierauden tunnetta. Vaikka lapsi kuinka haluaisi kuulua perheeseen, eikä olla vieras, joku perheenjäsen tai koko perhe voi olla esteenä sille. Etäisiin suhteisiin sisältyvä vieraus voi siten olla monista eri syistä johtuvaa. Etäisissä suhteissa keskeistä oli erilaisuuden ja vierauden tunne. Suhteet olivat jääneet eri syistä etäisiksi, mutta niissä korostui sijoitetun lapsen erilainen asema sijaisperheessä verrattuna sijaisperheen muihin jäseniin. Sijoitettu lapsi oli erilainen, koska ei voinut luonnostaan nimetä perheen vanhempia vanhemmikseen. Lisäksi lapsi oli erilainen, koska hän kaipasi takaisin verisiteisiin perustuvan perheensä luokse, eikä pystynyt sopeutumaan ajatukseen sijaisperheestä pysyvänä perheenä. Etäisissä sijaisperhesuhteissa korostuivat etäiset suhteet nimenomaan sijaisisiin ja muihin sijoitettuihin lapsiin.

Kaiken kaikkiaan lasten etäiset suhteet sijaisperheen jäseniin kuvastavat verisiteiden merkitystä, sitä, kuinka sijaisperhesuhteet jäivät niiden varjoon. Aineistoni osoittaa, kuinka sijaisperhesuhteita on haastava neuvotella ensisijaisiksi suhteiksi. Sijaisperhesuhteita leimaa vieraus, väliaikaisuus ja niiden sijaisluonne, minkä vuoksi ensisijaisuutta on lähes mahdotonta saavuttaa.

JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

7

Olen päässyt haastattelemaan 20 perhehoitoon sijoitettua lasta lasten kodille ja perhesuhteille antamista merkityksistä. Tutkimustehtäväni oli selvittää perhehoitoon sijoitettujen lasten kodille ja perhesuhteille antamia merkityksiä ihmisen sidoksellisuuden, verisiteiden merkityksen ja perhesuhteiden neuvoteltavuuden tarkastelun avulla. Lapset antoivat niin kodille kuin perhesuhteille monia merkityksiä, joita ei voi täysin niputtaa yhteen. Lapset nostivat esiin keskenään samojakin teemoja, mutta he muodostivat niistä myös hyvin ainutlaatuisia merkityksiä. Perhesuhteet olivat keskeinen osa kotia, mutta perhehoitoon sijoitetuille lapsille perhesuhteissa tapahtuneet muutokset olivat kaiken kaikkiaan merkittävämpiä kuin muutokset kodin suhteen.

Perhehoitoon sijoitettujen lasten koti. Lapsilla oli kokemuksia monista eri kodeista ja näiden eri kotien välinen sidoksellisuus teki kodista monimerkityksellisen. Sidoksellisuuteen ja relationaalisuuteen liitetyt ihmisen historiallisuus ja menneisyyden merkittävyys tulivat esiin haastateltavieni ajatuksissa kodista paikkana (Elias 1991; Smart 2007). Entinen koti kuului lasten menneeseen elämään tai se oli vielä fyysisesti läsnä niiden lasten tapauksessa, jotka vierailivat siellä yhä. Entinen koti oli kuitenkin kaikille lapsille menneisyyttä siinä mielessä, että he eivät enää konkreettisesti asuneet siellä. Omasta kodista pois lähteminen oli ollut vaikeaa lapsille, vaikka he saattoivat ymmärtää huostaanottonsa ja sijoituksensa syyn. Kodista toiseen siirtyminen oli lapsille suuri elämänmuutos.

Lasten kodille antamat merkitykset olivat myös ambivalentteja. Turvattomuuden tunne ei estänyt läheisyyden ja kiintymyksen tunteita entistä kotia kohtaan, eikä turvallisuus taannut pelkkiä myönteisiä kokemuksia sijaiskodista. Lasten entinen koti ei siten saanut lasten puheissa yksiselitteisesti turvattomuuteen liittyviä merkityksiä, eikä sijaiskoti turvallisuuteen liittyviä. Lasten antamat merkitykset kodille sisälsivät myös kuvitellun ja eletyn kodin piirteitä (Gillis 1996). Lapsilla oli tarve työstää kuvitelmia kodista. Koti oli lapsille siinä mielessä ”pyhä”. Lapset halusivat tuoda esiin entisen kodin myönteisiä puolia jopa kieltämällä sen ikävät puolet. Kuvitelmien myötä lapset saivat myös valtaa määritellä itse, minkälainen heidän entinen kotinsa oli huolimatta huostaanoton ja sijoituksen taustalla olevista tekijöistä kodissa. Sijaiskoteja oli kahdenlaisia, vieraita ja sukulaissijaiskoteja. Sukulaissijaiskodille

annetut merkitykset poikkesivat niin sanotusta vierassijaiskodista. Aineistoni lapset jäivät sukulaissijaiskotiin siirtyessään ikään kuin lähemmäksi menneisyyttään, sillä sukulaissijaiskoti oli lapsille entuudestaan tuttu ja fyysisesti lähellä heidän entistä kotia. Tuttuudesta ja sukulaisuussuhteista huolimatta sukulaissijaiskodissa asuvat lapset kaipasivat takaisin entiseen kotiinsa, verisiteisiin perustuvien perhesuhteiden muodostaman ydinperheen luokse. Sukulaissijaiskoti oli samanaikaisesti tuttu ja vieras koti lapsille. Sukulaissijaiskoti ei ollut niin vieras lapsille kuin koti vierassijoituksissa, sen tuttuus oli jotain enemmän kuin vierassijaiskodin mahdollisilla tutustumiskäynneillä saavutettu tuttuuden tunne. Sukulaissijaiskoti oli kuulunut lasten elämään jo ennen huostaanottoa ja sijoitusta, toisin kuin vierassijaiskoti, joka tuli lasten elämään vasta huostaanoton ja sijoituksen myötä. Sukulaissijaiskoti ei silti välttämättä ollut sen pysyvämpi koti kuin vierassijaiskotikaan, sillä sukulaiskodista voi olla helpompi palata takaisin entiseen kotiin. Sukulaissijaiskoti saattoi olla ikään kuin portti perheen jälleenyhdistämiseen.

Haastateltavieni sijaiskotien haaste oli, että ne olivat lasten menneisyyden sävyttämiä, vaikka myös uusia myönteisiä mahdollisuuksia sisältäviä. Lapset kertoivat saaneensa sijaiskodissa ympärilleen uusia lapsia: joko samassa sijaisperheessä asuvia lapsia tai sijaiskodin ympäristöstä uusia kavereita, jotka olivat heille tärkeitä. Sijaiskodin asuinympäristö ja esimerkiksi lemmikit olivat sijaiskodin myönteisiä ja samalla uusia asioita lapsille. Sijaiskoti kotina sisälsi monia myönteisiä puolia ja tarjosi lapsille paljon myönteisiä kokemuksia, mutta lasten kaipuu entiseen säilyi. Lapset toivat esiin sijaiskodin tarjoamia myönteisiä kokemuksia ja osoittivat niitä olevan runsaasti, mutta silti sijaiskoti oli tietyllä tapaa vajaa koti.

Lasten kodille antama merkitys oli kaiken kaikkiaan sidoksellisuuden sävyttämä. Lapsilla ei ollut kokemusta ainoastaan yhdestä lapsuudenkodista, joten kodin monimerkityksellisyys ja sidokset entisen ja nykyisen kodin välillä olivat selviä. Kuitenkin kodin merkityksen monet kerrostumat ovat kiinnostava osoitus siitä, että koti ei ole vain tila ja paikka, jossa asutaan ja ollaan vaan koti on perhesuhteiden keskeinen tapahtumapaikka. Kodissa tapahtuu perhesuhteissa ilmenevä toiminta ja niihin liittyvät tunteet, minkä vuoksi kodin merkitystä perhehoidossa elävän lapsen kohdalla ei ole syytä vähätellä. Kodissa mahdollistuvat lasten kokemukset niin perhesuhteiden turvattomuudesta kuin turvasta ja sekä myönteiset että kielteiset kokemukset eri perheenjäseniä kohtaan. Koti on sidoksissa toisiin koteihin ja perhesuhteisiin nykyisessä ja entisessä kodissa. Koti on siten hyvin laaja käsite eikä sille voi antaa vain yhtä yksiselitteistä merkitystä.

Lapset olivat vieraita sijaiskodissa. Heidän kokemansa väliaikaisuuden ja erilaisuuden tunteet, se, että he olivat vieraita, käymässä tietyn ajan, koko ajan ikään kuin jalka oven välissä ja tietoisia siitä, että joskus he voivat ehkä palata takaisin sinne mistä ovat tulleet. Vieras on toisaalta kielteisiä miellelyhtymiä herättävä termi, koska se kertoo siitä, että henkilö ei varsinaisesti kuulu johonkin. Toisaalta vierasta kohdellaan hyvin, ja hän voi saada osakseen paljon huomiota ja huolenpitoa.

Tutkimukseni nostaa esiin kysymyksen kodin merkityksestä lasten-suojelun sijaishuollossa. Pysyvä tunne sijaiskodista voisi kenties antaa lapsille tunteen jonnekin kuulumisesta. Haastateltavilleni kodilla oli paikkana merkitystä, kodin vaihtuminen oli merkityksellistä ja tulevaisuuden kodin pohtiminen oli lasten ajatuksissa. Haastattelemani perhehoitoon sijoitetut lapset eivät kokeneet heillä olevan pysyvää kotia. Lapset liittivät kodin merkityksiin muutoksen ulottuvuuksia. Koti oli muuttunut vähintään kerran tai useitakin kertoja. Vaikka osa lapsista koki sijaiskodin pysyvämäksi kuin toiset, elivät kaikki lapset kuitenkin tilanteessa, jossa heidän kotinsa voi periaatteessa vaihtua milloin tahansa. Vaikka lapset antoivat kodille ainutlaatuisiakin merkityksiä, yhteistä kaikille oli se, että heillä ei ollut kokemusta pysyvästä kodista ja osalla oli kokemuksia monista eri kodeista. Lasten tulevaisuus kodin suhteen oli avoin.

Perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteet. Verkostokarttana käyttämäni omenapuut osoittivat, kuinka lasten sidoksellisuus ilmeni heidän monimuotoisten perhesuhteidensa kautta. Verkostokartoista voi havaita, kuinka lapset voivat merkityksellistää monella tavoin perhesuhteitaan. Perhekonfiguraatiot voivat muotoutua esimerkiksi emotionaalisen läheisyyden, neuvottelujen tai dramaattisten elämäntapahtumien, kuten tutkimuksessani huostaanoton ja sijoituksen kautta (Jallinoja 2008, 97). Kriittisen perhetutkimuksen mukaisesti (esimerkiksi Mason & Tipper 2008a), tutkimukseni perhehoitolasten kaikki perhesuhteet olivat neuvoteltavissa. Sukulaisuus ei ole vain annettua vaan se on myös neuvoteltua (Mason & Tipper 2008a, 441). Perhesuhteiden neuvottelussa oli keskeistä lasten tapa neuvotella ensisijaisiksi ainoastaan verisiteensä, ei sijaisperhesuhteita. Verisiteistä muodostuva perhe myös neuvoteltiin ”oikeammaksi” perheeksi. Lapset asettivat kaksi perhettään järjestykseen, jossa verisiteistä muodostuva perhe oli aina ensisijaisempi perhe kuin sijaisperhe.

Verisiteiden merkityksellisyys lapsille korostui lasten haastatteluissa, verkostokartoissa ja päiväkirjoissa, mutta se ei ollut yksiselitteistä. Lapset neuvottelivat näitä suhteita janalla, joka ulottui ensisijaisista suhteista etäisiin suhteisiin. Aineistossani korostuivat lasten merkitykselliset suh-

teet biologisiin äiteihinsä ja sisaruksiinsa. Äitilapsisuhde kesti huostaanoton sekä sijoituksen eivätkä puutteet äidin vanhemmuudessa olleet este suhteen ensisijaisuudelle. Haastateltavieni tilanteessa lastensuojelun sijaishuolto piti vahvasti yllä lasten suhdetta biologiseen äitiinsä. Muita perhesuhteita ei tuettu näin vahvasti. Biologisten äitien merkitys säilyi myös äidin kuoleman jälkeen.

Näitä suhteita pidetään tärkeinä lapsille myös lastensuojelussa. Johtuuko biologisten äitien vahva merkitys lapsille siitä, että lapsi kokee äitisuhteen tär-keimmäksi ihmissuhteeksi, vai johtuuko se äidin vahvasta merkityksestä kult-tuurissamme (ks. myös Surbeck 2003, 107–108). Biologisen äidin tärkeys on todettu huostaanotettuja lapsia koskevissa tutkimuksissa (Bardy 2000, 30–32, 56–59, 60–71; Munro 2001, 132; Viittala 2001, 146). Lastensuojelulaissa korostetaan yhteydenpitoa biologiseen perheeseen (LSL 54§), mutta käytännössä ei omien haastateltavieni kohdalla ollut kyse koko biologisen perheen ja lapsen välisen yhteydenpidon tukemisesta. Laki ei määrittele erikseen, että pitäisi tukea suhdetta äitiin, suhdetta isään tai suhdetta sisarukseen. Haastattelemieni lasten suhdetta biologiseen äitiinsä ei helposti oltu katkaistu, ja lapset pitivät suhdetta biologiseen äitiin erityisen merkittävänä.

Huostaanoton ja sijoituksen tarkoituksena ei ole erottaa sisarusia toisistaan (LSL 30§ ja 54§; Kosonen 1996, 809–810; Saastamoinen 2010, 136–137), mutta näin kuitenkin oli tapahtunut joidenkin haastateltavieni kohdalla. Sisa-rusten sijoittaminen samaan sijaisperheeseen edustaa jonkinlaista pysyvyyttä ja jatkuvuutta lasten elämässä. Lapset, jotka olivat päässeet samaan sijaisperheeseen sisarustensa kanssa, eivät kokeneet huostaanoton ja sijoituksen tuomaa elämänmuutosta yhtä suurena kuin lapset, jotka olivat joutuneet erilleen biologisista sisaruksistaan. Sukulaissijoituksissa sisaruussuhteiden säilyttäminen oli onnistunut, sillä sukulaisille sijoitetut lapset eivät olleet joutuneet erotetuksi sisaruksistaan. Lapsille sisaruussuhteet olivat pääsääntöisesti ensisijaisia, läheisiä ja tärkeitä – vain yhdellä lapsella oli kielteisen etäinen suhde sisarukseensa. Lisäksi lapsilla oli merkityksellisiä suhteita jo aikuisiin sisaruksiinsa, joihin heillä saattoi olla katkennut yhteys ja lapsilla oli heitä ikävä. Lasten sisaruussuhteet eivät olleet sisältäneet turvattomuutta, toisin kuin suhteet biologisiin vanhempiin. Tästä huolimatta sisaruussuhteita oli katkaistu ja niiden tukeminen oli olematonta. Sisaruussuhteiden mahdollistama pysyvyyden ja jatkuvuuden tunne ei ollut mahdollista kaikkien haastateltavieni kohdalla. Sisaruussuhteet olivat tärkeitä sijoitettujen lasten elämässä. Näiden suhteiden tukemisen voisi olettaa olevan lastensuojelun sijaishuollon keskeisenä

tavoitteena. Aineistoni mukaan lasten suhteita biologisiin äiteihin tuettiin enemmän kuin suhteita muualla asuviin biologisiin sisaruksiin.

Erityisen kiinnostavaa verisiteisiin perustuvissa perhesuhteissa oli se, että niiden perustana olivat usein perheenjäsenen sijoitetut kuvitelmat. Ne olivat siinä mielessä kuviteltuja, että niihin ei liittynyt todellista yhteydenpitoa, sosiaalista kontaktia. Lapset olivat sidoksissa näihin perheenjäseniin vain valokuvien ja muilta kuultujen tarinoiden välityksellä. Siten tunteet ja muistot (Smart 2007) pitivät yllä näitä perhesuhteita. Samanaikaisesti lapset olivat sidoksissa omaan elämänsä historiaansa ja verisiteisiin. Kuvitellut läheiset ja tärkeät suhteet olivat osoitus verisiteiden merkityksestä lapsille. Sidoksellisuus sisältää ihmisen historiallisuutta (Elias 1991). Lapset halusivat pitää näitä suhteita mukana elämässään, koska oma menneisyys ja historia olivat merkittäviä heille. Suhteen ei tarvinnut välttämättä sisältää sosiaalista kontaktia ollakseen läheinen ja tärkeä. Verisidos oli siten kadonneenakin merkityksellinen perhehoidossa eläville lapsille. Kuvitelmien työstäminen voi myös olla menetysten ja surun työstämistä. Kuten kuvitelmissa kodista, myös kuvitelmissa perhesuhteista oli lapsilla valtaa luoda näitä suhteita haluamallaan tavalla ja vaalia niiden muistoa.

Kadonneiden verisiteiden tärkeys ja läheisyys on osoitus siitä, että verisiteissä annetaan anteeksi fyysinen etäisyys, poissa oleminen ja joskus myös kaltoin kohtelu. Usein nämä kuvitellut läheiset ja tärkeät suhteet liittyivät lapsen elämässä tavalla tai toisella kadonneeseen isään. Suhteet kadonneisiin isiin eivät olleet samalla tavalla tärkeitä kuin lasten suhteet biologiseen äitiin. Kadonneet isät olivat kuitenkin läheisiä ja tärkeitä, ja esimerkiksi läsnä oleva sijaisisä ei välttämättä saavuttanut tätä asemaa. Kuviteltuja läheisiä ja tärkeitä suhteita olivat myös suhteet kuolleisiin perheenjäseniin. Kuolema ei katkaissut verisiteiden merkittävyyttä.

Verisiteisiin perustuvat perhesuhteet saattoivat olla myös monin tavoin etäisiä. Verisiteiden merkitys perhehoitoon sijoitettujen lasten elämässä ei siten ollut itsestään selvää. Aina etäiset verisiteet eivät olleet vain negatiivisesti etäisiä. Etäisyys ei merkinnyt automaattisesti välinpitämättömyyttä suhdetta. Vain yhden lapsen kohdalla etäinen suhde oli vahvasti kielteinen, mutta kukaan lapsista ei suhtautunut etäisiin suhteisiin täysin välinpitämättömästi. Etäiset suhteet olivat käänteisesti merkittäviä lapsille, sillä etäisyydessäänkin ne olivat osana lasten ajatuksia.

Verisiteiden merkityksellisyyden monimutkaisuutta, ristiriitaisuutta, osoittavat etenkin lasten ambivalentit suhteet biologisiin perheenjäseniinsä. Ne ovat osoitus siitä, kuinka haastateltavani tasapainoilivat suhteiden läheisyyden ja etäisyyden välillä. Perhesuhteet eivät asettuneet tiettyyn

muottiin vaan ne olivat ikään kuin välitilassa, joko hakemassa muotoaan tai jäävät kenties iäksi ristiriitaisiksi perhesuhteiksi. Verisiteiden monimerkityksellisyydestä huolimatta aineistoni tuo esiin niiden merkittävyyden lapsille. Verisiteiden merkitys ilmeni niin toiminnan kuin tunteiden tasolla. Merkitys oli havaittavissa siten eri tasoilla, ei vain esimerkiksi geneettisen sidoksen vuoksi. On erityisen kiinnostavaa, että pitkään sijoitettuina olleet lapset kokivat verisiteet niin merkittävinä perhesuhteina. Verisiteet herättivät lapsissa niin hyvin myönteisiä kuin kielteisiäkin tunteita, mutta kylmäksi ne eivät jättäneet ketään.

Havaitsin monia eri tekijöitä, jotka voivat selittää verisiteiden merkitystä perhehoitolapsille. Lapset toivoivat paluuta biologisen perheen luokse, joten voidaan pohtia, onko lapsilla tavoitteena ikään kuin ”palauttaa perhe” (vrt. Castrén 2009b). Uusperheitä tutkineen Castrénin (2009b) tutkimuksen mukaan uusperheillä on tavoitteena palauttaa biologisen perheen ideaali. Biologinen ydinperhe on todettu muissakin tutkimuksissa ihanteeksi lasten näkökulmasta (O’Brien ym. 1996; Linnavuori 2007, 156). Ajatus biologisen perheen palauttamisesta selittää myös aineistoni, sukulaissijaishoidossa asuvien lasten kaipuuta elämään ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Perhejuurilla oli erityistä merkitystä nimenomaan tilanteissa, joissa perhesuhteet eivät ole itsestään selviä (Smart 2007). Omien juurien ja menneisyyden tunteminen voi olla hyvin tärkeää. Omien juurten selvittäminen ja niistä tietoisena oleminen oli helpompaa sukulaisille sijoitetuille lapsille. Vierassijoituksissa tietämättömyys omasta taustasta häiritsi lapsia.

Perheen palauttaminen sekä omien juurien ja menneisyyden tärkeys olivat verisiteiden merkityksen taustatekijöitä. Vaikka ajatus perhesuhteiden luonnollisuudesta on saanut haastajia eri suunnista, on se jollakin tasolla edelleen merkityksellinen. On vaikea sanoa, onko kyseessä verisiteiden biologinen merkitys ihmisille vai opittu asia. Verisiteiden merkityksellisyys kietoutuu näihin molempiin syihin. Jossain määrin verisiteiden merkitys jää arvoitukseksi.

Sijaisperhesuhteiden sijaisluonne tuli vahvasti esiin aineistossani, sillä sijaisperhesuhteet eivät muodostuneet koskaan ensisijaisiksi perhesuhteiksi lapsille. Lapset neuvottelivat näitä suhteita läheisistä ja tärkeistä suhteista etäisiin suhteisiin liikkuvalla ulottuvuudella. Selvänä erona oli lasten ja sijaisvanhempien välisen suhteen turvallisuus verrattuna lasten suhteisiin biologisiin vanhempiinsa. Verisiteet saattoivat olla yhtä aikaa läheisiä ja turvattomia, kun taas etäiset sijaisperhesuhteet olivat osoitus siitä, että turvallisuus ei takaa läheistä ja tärkeää tai ensisijaista suhdetta.

Haastateltavillani oli turvallisia sijaisperhesuhteita, mikä on erittäin myönteinen tulos. Etäisissä sijaisperhesuhteissa korostuivat etenkin lasten suhteet sijaisisiin. Sijaisisän ollessa poissaoleva suhde häneen ei muodostunut samassa määrin läheiseksi, kuten kadonneen biologisen isän kohdalla oli tapahtunut. Lapset eivät kuvitelleet sijaisperhesuhteita siten kuin suhteita kadonneisiin biologisiin perheenjäseniin. Sijaisperhesuhteissa läheisiä ja tärkeitä suhteita lapsilla oli etenkin sijaisäiteihin. Sijaisäitien merkitys lapsille linkittyy lasten antamaan merkitykseen biologisille äideille. Aineistossani ilmenevä sijaisäitien merkittävyys nostaa esiin pohdinnan sijaisisän roolista perhehoitolapsen elämässä. Sijaisisillä voisi olla enemmän merkitystä. He voisivat paikata lasten kadonneita biologisia isiä. Perhehoitoon sijoitetulla lapsella saattoi olla joissain tapauksissa vain sijaisvanhempi, toisin sanoen sijaisäiti ja sijaisisän rooli lasten elämässä jäi epäselväksi.

Sukulaissijaissuhteet olivat myös lasten verisiteitä, mutta sukulaisten sijaisvanhempana ei välttämättä saavuttanut ensisijaista asemaa vierassijoituksiin verrattuna. Sukulaissijaissuhteissa korostui yhä enemmän verisiteiden merkitys lapsille, koska lapset olivat ikään kuin lähempänä menneisyyttään, elämää ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Toisaalta lasten oli helpompi sopeutua elämään tuttujen sukulaissuhteiden keskellä, jotka olivat lasten verisiteitä, mutta toisaalta yhteys biologiseen perheeseen säilyi vielä vahvemmin, ja lapset toivoivat paluuta biologisen perheensä luokse. Sukulaisperheeseen sijoitus oli kuitenkin kaiken kaikkiaan myönteinen kokemus lapsille. Verisiteiden merkitystä lapsille, etenkin biologisen ydinperheen merkitystä, se ei poistanut vaan päinvastoin vahvisti. Sukulaissijaissuhteiden haasteena on, että ne ovat melkein, mutta eivät aivan, biologisessa ydinperheessä olevien perhesuhteiden kaltaisia. Ne ovat lähellä mutta kuitenkin liian kaukana.

Aineistoni mukaan sukulaissijaissuhteet tarjoavat kuitenkin mahdollisuuden pysyvämpiin ja jatkuvampiin perhesuhteisiin kuin vierassijoitus. Myös sukulaissijaissuhteiden myönteisyys korostui, sillä ne eivät koskaan olleet etäisiä suhteita. Sukulaissijaissuhteissa lapset pystyivät luomaan läheisempiä suhteita sijaisperheen jäseniin kuin vierassijoituksissa. Sukulaissijaissuhteissa läsnä oleva verisidos vahvisti näiden suhteiden laatua.

Sijaisperhesuhteita oli mahdollista neuvotella verisiteitä vastaaviksi suhteiksi. Lapset neuvottelivat suhteita sijaissisaruksiin verisiteitä vastaaviksi helpommin kuin suhteita sijaisvanhempiin. Tutkimukseni osoittaa, kuinka sijaisperhesuhteilla – etenkin sijaisvanhempien ja lapsen välisillä – oli haastava muodostaa ensisijaisen tärkeää suhdetta. Verisiteiden merkitys oli hyvin vahvana taustatekijänä lasten muodostaessa suhteita sijaisperheensä

jäseniin. Sijaisperhesuhteet olivat nimensä mukaisesti sijaisina, väliaikaisina ja eivät koskaan ensisijaisina suhteina haastateltavilleni. Sijaisperhesuhteet saattoivat päästä läheisyydessä ja tärkeydessä verisiteiden rinnalle, mutta kuitenkin vajavaisina, ei ”täysin oikeina” perhesuhteina. Erityisesti vierassijoituksissa syntyneet perhesuhteet olivat lasten näkökulmasta tämän kaltaisia suhteita. Sijaisperhesuhteissa korostui lasten asema vieraana sijaisperhesuhteiden muodostelmassa. Vieraus, väliaikaisuus ja erilaisuuden tunne olivat vahvoina piirteinä lasten sijaisperhesuhteissa.

Ajan merkitys liittyi kaikkien perhesuhteiden neuvoteltavuuteen. Läheisiksi ja tärkeiksi neuvoteltiin enimmäkseen pitkään kestäneitä perhesuhteita. Läheisiä suhteita ovat usein ne, jotka ovat kestoaltaan pitimpiä (Mason & Tipper 2008a, 451–452). Toisaalta kuvitellut läheiset ja tärkeät suhteet olivat poikkeus ja osoitus perhesuhteiden monimuotoisesta neuvoteltavuuden mahdollisuuksista.

Lasten perhesuhteita tarkasteltaessa osoittautuivat suhteet muihin lapsiin kaiken kaikkiaan merkityksellisiksi. Biologisten sisaruussuhteiden lisäksi lapset korostivat suhteita toisiin lapsiin. Sijaisperheen omat lapset määriteltiin lähes aina läheisiksi ja tärkeiksi, jopa sisaruksiksi. Haastateltavani neuvottelivat toisia lapsia helpommin sisaruksikseen kuin toisia vanhempia vanhemmikseen (ks. myös Mason & Tipper 2008a). Lapsen suhde toiseen sijoitettuun lapseen saattoi olla erityisen läheinen ja tärkeä. Lasten suhteet muihin lapsiin olivat myönteisempiä ja vähemmän etäisiä kuin lasten suhteet vanhempiin.

Perhesuhteiden neuvoteltavuudessa ei voida olla huomioimatta, kuinka aikuiset vaikuttavat lasten perhesuhteisiin. Notko (2011, 99) pohdii, kuinka suhteiden asettaminen tarkastelun kohteeksi on pyrkimystä ymmärtää tunteita sekä toimintaa, joita ihmiset elämässään kokevat ja tekevät. Suhteet selittävät yksilön valintoja. Lasten ja aikuisten erona on se, että lapset eivät valitse suhteitaan itse (Mason & Tipper 2008a). Lapsi on sidoksissa aikuisten tekemiin päätöksiin lapsen perhesuhteista. Aikuinen voi katkaista lapsen perhesuhteita sekä ylläpitää niitä, kuten lastensuojelussa tapahtuu. Lapsen vanhempi voi myös estää lapsen suhteen toiseen vanhempaan, kuten aineistostani ilmenee. Tutkimukseni osoittaa, että lapsilla kuitenkin on myös valtaa perhesuhteita merkityksellistessään, sillä kadonneet perhesuhteet olivat läheisiä ja tärkeitä lapsille, vaikka aikuiset eivät tukeneet yhteydenpitoa näihin suhteisiin. Lapset pitivät myös suhteitaan biologisiin sisaruksiin tärkeinä, vaikka näitä suhteita ei olisi tuettu aikuisten taholta. Lapset ottavat osansa oman perheensä määrittelyissä kulttuuriin kuuluvasta perheen käsittämisen tavasta, mutta samalla he myös itse luovat kulttuuria (Ritala-Koskinen 2003, 134).

Sidoksellisuuden, verisiteiden merkityksen ja perhesuhteiden neuvoteltavuuden yhteenkietoutuma. Tutkimuksessani teoreettiset keskustelut ihmisen sidoksellisuudesta, verisiteiden merkityksen tarkastelusta ja perhesuhteiden neuvoteltavuudesta kietoutuvat aineistossani vahvasti toisiinsa. Tutkimuksessani oli tarkoitus tarkastella lasten antamia merkityksiä kodille ja perhesuhteille ensinnäkin ihmisen sidoksellisuuden (Elias 1978) kautta. Oli selvää, että huostaanotto ja sijoitus muokkasivat lasten sidoksellisuutta kodin ja perhesuhteiden muuttuessa. Huostaanoton ja sijoituksen jälkeen jokainen lapsi joutui luomaan uuden tasapainon ja uusia sidoksia säilyttäen samalla sidokset verisiteisiin perustuviin suhteisiin.

Tarkoituksenani oli aluksi tarkastella vain lasten antamia merkityksiä kodilleen ja perhesuhteilleen, mutta tutkimukseni osoittaa, että on tärkeää huomioida myös lasten laajempi sidoksellisuus. Perhehoitoon sijoitettujen lasten kotia ja perhesuhteita oli muutettu radikaalisti yhteiskunnan taholta huostaanottamalla ja sijoittamalla lapsi sijaisperheeseen, joten lapset olivat sidoksissa näihin toimenpiteisiin ja niissä vaikuttaviin taustavoimiin. Lastensuojelu on yksilökokemuksia, toimenpiteitä sekä lainsäädäntöä laajemmin ihmisiä kulttuurisesti ja sosiaalisesti yhteen kietova teema (Pösö 2007, 70). Elias (1978, 128) mukaan sidoksellisuuden käsitteellä voidaan tarkoittaa isompaa tai pienempää ryhmää.

Tutkimuksessani lasten koti ja perhesuhteet muodostivat suhteellisen ison ryhmän, koska sijoitetuilla lapsilla oli kokemuksia monista eri kodeista ja perhesuhteet olivat muuttuneet heidän elämänsä aikana usein. Sidoksellisuus lasten kohdalla tarkoittaa sitä, että heidän elämänsä oli kietoutunut niin entisen ja sijaisperheen ympärille kuin lastensuojelun toimintakentän ympärille. Toki myös koulu ja kaveripiiri muodostivat omat sidokset, joita en kuitenkaan tässä tutkimuksessa käsitellyt varsinaisesti. Ennen kaikkea aineistossani korostui lasten sidoksellisuus heidän omaan elämänhistoriaansa joko näkyvästi siten, että he pitivät tiivistä yhteyttä biologisiin perheenjäseniinsä, mutta myös näkymättömämmin muistojen ja tunteiden välityksellä. He olivat sidoksissa yhtä lailla moniin eri perhesuhteisiin, joko olemassa oleviin tai kadonneisiin. Lapset olivat myös sidoksissa moniin eri koteihin yhä niissä vierailleen tai tunteiden ja muistojen kautta. Lasten sidokset voivat yhä muuttua tulevaisuudessa, jos he palaavat takaisin biologisen perheen luokse tai vaihtavat sijaisperhettä. Osa lapsista voi myös palata eri syistä lastenkotiin (Laakso 2009, 230–231).

Sidoksellisuuden näkökulmasta keskeistä on, kuinka perhehoitolas-ten menneisyys oli toisaalta taakse jäänyttä, mennyttä elämää mutta myös yhä mukana kulkevaa. Sijaishuollossa elävät lapset eivät jätä samalla tavalla

mennyttä taakseen, kuten esimerkiksi adoptoidut lapset, joiden yhteys biologiseen perheeseen katkaistaan adoptiossa täysin (ks. myös Garrett 2003, 22; Triseliotis 2002, 30, 32). Haastattelemieni perhehoitolasten tilanteen tekee erityiseksi se, että heidän entinen kotinsa ja verisiteensä jäivät vaikuttamaan eri tavoin heidän elämäänsä. Lapset saivat jatkuvasti muistutuksia elämästään ennen huostaanottoa ja sijoitusta. Muistutukset olivat niin myönteisiä kuin kielteisiäkin, ne tulivat esiin joko muistojen ja tunteiden välityksellä tai tämänhetkisessä toiminnassa esimerkiksi biologisten perheenjäsenten kanssa.

Lapset olivat sidoksissa monenlaisiin verkostoihin, joista tarkaste-lin ensisijaisesti lasten perheverkostoa ja lasten antamia merkityksiä kodilleen ja perhesuhteilleen. On kuitenkin kysymys laajemmasta verkostosta, johon pienemmät osat, kuten koti ja perhesuhteet ovat sidoksissa (Widmer ym. 2008, 6). Perheverkostot kytkeytyvät laajemmin perheen historiaan ja menneisyyteen. Relationaalisuus ja sidoksellisuus tarkoittavat yhtä lailla sidosta menneeseen. Aineistoni myös osoittaa, että suhteet eivät lopu kuolemaan (Smart 2011, 24). Perhesuhteet eivät ole vain yksilöiden välisiä suhteita vaan myös yhteiskunnan ja kulttuurin muokkaamia (myös Sevón & Notko 2008a, 18, 20). Lastenkotiin liittyviä tarinoita tutkinut Eronen (2012, 111) pohtii, kuinka lastensuojelun jäsentämästä henkilökohtaisesta elämästä kertomista säätelevät institutionaaliset, kulttuuriset sekä kollektiiviset kertomisen ja muistelun käytännöt. Sosiaalisen ja kulttuurisen tason huomioimista on sen ymmärtäminen, että sosiaalisten tapojen ja henkilökohtaisten tunteiden välillä vallitsee monimutkainen vuorovaiku-tus, joten henkilökohtaiset tunteet ovat yhteydessä sosiaalisiin muutoksiin (Smart 2007, 49–50). Verisiteet ovat erityisiä sidoksia, jotka huostaanoton ja si-joituksen myötä on määriteltävä uudelleen. Verisiteet liittyivät yhä sidokselli-suuteen menneisyyteen, sillä niissä korostui omien juurien tuntemisen tärkeys. Smart (2007, 86) kuvaa sidoksellisuutta omien ”lan-kojen” tuntemisen tärkeydellä, jos emme tunne lankojamme, emme tunne itseämme. Verisiteitä kuvaavat langat ovat siten myös sidoksellisuutta.

Perhesuhteiden neuvoteltavuus yhdistyy yhtä lailla sidoksellisuu-teen, sillä lapset ovat osa kontekstia, perhesuhteet eivät ole vain annettuja (Smart 2011, 17). Perhesuhteiden neuvoteltavuus on mahdollista kaikissa suhteissa, kuten aineistoni myös osoittaa. Sen tarkastelu on ollut kiinnos-tavaa, koska haastateltavani elivät moninaisten perhesuhteiden keskellä. Perhekonfiguraatiot eivät ole koskaan täydellisiä kokonaisuuksia vaan ne ovat täynnä vaihtelevuutta (Jallinoja 2008, 115). Läheisissä perhesuhteissa, jotka olivat kuviteltuja, korostui tunteiden ja muistojen (Smart 2007) mer-

kitys, perhesuhteissa, jotka liittyvät sidoksellisuuteen ja relationaalisuuteen liittyvään menneisyyden tärkeyteen (Elias 1991; Smart 2007).

Koti ja perhesuhteet lastensuojelun sijaishuollossa. Tutkimukseni herättää monia kysymyksiä kodin ja perhesuhteiden merkityksestä lastensuojelussa. Pysyvyyden ja jatkuvuuden tunne kodissa ja perhesuhteissa ei ole aineistoni perusteella juurikaan mahdollista perhehoidossa elävälle suomalaiselle lapselle. Lasten tilanne oli hyvin epävarma ja heidän tulevaisuutensa lasten näkökulmasta avoin. Lasten moninaisia perhesuhteita ja kokemuksia monista eri kodeista voi toisaalta ajatella rikkautena, sillä aineistoni mukaan lapsilla oli ympärillään monenlaisia läheisiä ja tärkeitä perhesuhteita. Lapset kuitenkin toivoivat myös paluuta takaisin elämäänsä ennen huostaanottoa sekä sijoitusta, ja he toivoivat myös perhesuhteidensa olevan selkeämpiä. Suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon pyrkimys jää epäselväksi sen pitäessä sijaishuoltoa väliaikaisena sijoitusmuotona. Se pyrkii selvästi lastensuojelulain mukaisesti perheen jälleenyhdistämiseen, jonka onnistuminen on epävarmaa. Lapsen sijoitus kuitenkin jatkuu epävarmassa sijoitusmuodossa. Lapsille, joiden kohdalla perheen jälleen yhdistäminen todetaan mahdottomaksi, voisi ajatella sopivan sijoitusmuodoksi myös adoption. Suomessa perhehoitosijoitus käsitetään väliaikaisena ja lastensuojelulaki (LSL 47§) korostaa huostaanoton väliaikaisuutta, vaikka joissakin tilanteissa se ei todellisuudessa ole väliaikaista vaan lapset asuvat kaikella todennäköisyydellä sijaisperheessä täysi-ikäiseksi saakka, kuten osa aineistoni lapsista myös uskoi tapahtuvan. Perhehoitosijoituksesta voitaisiin tehdä myös pysyvämpi sijoitusmuoto. (vrt. Pösö 2003 152, 155–156, 158.)

Verisiteisiin perustuvien suhteiden osalta oli lasten elämässä toisaalta pysyvyyttä ja jatkuvuutta tilanteissa, joissa yhteydenpito tiettyihin biologisiin perheenjäseniin oli tiivistä, ja lapsi oli esimerkiksi sijoitettu sisarustensa kanssa samaan sijaisperheeseen. Kaikissa verisiteisiin perustuvissa suhteissa ei kuitenkaan ollut yhteydenpitoa. Ei ollut myöskään varmuutta siitä, että lapsi voisi jossain vaiheessa palata takaisin verisiteisiin perustuvan perheensä luokse.

Haastateltavieni esiin tuoma toive paluusta ”omiensa”, toisin sanoen verisiteisiin perustuvan perheensä luokse, osoittaa, että suomalaisen lastensuojelun sijaishuollon tarkoituksena ei ole mikä?, eikä se pysty korvaamaan lasten biologista perhettä, se ei myöskään poista perheen merkitystä lapsille. Sijaisperhe oli lapsille väliaikainen, ikään kuin ”perhe toistaiseksi”. Lapset toivoivat paluuta entiseen, ja suomalainen lastensuojelun sijaishuolto tukee tätä ajatusta. Lasten näkökulma sisälsi vahvasti ajatuksen sijaishuollon väliaikaisuudesta, joten lasten näkemys ja sijais-

huollon näkemys kohtaavat toisensa. Huostaanotettujen ja sijaisperheeseen sijoitettujen lasten on aineistoni mukaan vaikea saavuttaa kokemusta pysyvästä perheestä. Lasten haastattelujen perusteella heillä on tarvetta siihen. Perhehoitolapset elävät toisaalta moninaisten, heille tärkeiden ja läheisten perhesuhteiden ympäröimänä, toisaalta he myös elävät välitilassa, odotustilassa, epävarmuuden keskellä, jossa kodin ja perhesuhteiden muutokset ovat koko ajan mahdollisia. Perhehoitolapset ovat myös vieraan asemassa, he eivät oikein kuulu mihinkään kotiin eivätkä perheeseen. Perhehoitolapset voivat kokea itsensä ulkopuolisiksi, vaikka saattavat jossain määrin tuntea kuuluvansa sijaisperheeseensä (Gardner 1996, 174).

Suomalainen lastensuojelulaki tukee vahvasti lasten biologisia perhesuhteita. Laki korostaa niin yhteydenpitoa, perheen jälleenyhdistämistä kuin sukulaissijoituksen mahdollisuuden kartoittamistakin (LSL 30§, 32§ ja 54§). Lastensuojelulaki on osaksi lasten antamien merkitysten taustalla. Lasten ympärillä olevat aikuiset, kuten sosiaalityöntekijät ja sijaisvanhemmat, voivat korostaa lastensuojelulain antamaa ohjeistusta, ja näin myös lapset pitävät näitä asioita merkittävinä. Verisiteisiin perustuvat perhesuhteet eivät ehkä olisi näin merkittäviä lapsille, jos lastensuojelun sijaishuolto toimisi toisin. Jos lasten biologisia perhesuhteita ei tuettaisi lainkaan tai niiden merkitystä ei korostettaisi näin paljon, niiden merkitys lapsille saattaisi laimeta.

Jää epäselväksi, onko verisiteiden tärkeys lasten oma näkökulma vai aikuisten. En halua vähätellä lasten antamia merkityksiä eri tavoin kadonneille biologisille perheenjäsenilleen, joihin liittyy tunteita ja muistoja. Verisiteiden merkitys näissä perhesuhteissa oli erilaista, se oli omien juurien tuntemisen tärkeyttä. Kadonneet perhesuhteet – etenkin suhteet kuolleisiin perheenjäseniin – eivät ole haitallisia lapsille. Kadonnut perhesuhde, johon aikuinen ei anna tukea, voi taas olla haitallinen, jos lapsi ikävoi tätä perheenjäsentä. On kuitenkin eri asia olla yhteydessä biologiseen perheenjäseneseen, joka aiheuttaa erilaisia kielteisiä tuntemuksia lapsille kuten huolentunne, pettymyksentunne ja muuta ikävät tuntemukset. Tiivis yhteydenpito biologisiin vanhempiin ei olisi ehkä tarpeellista kaikissa tilanteissa. Lapsen etu ja aikuisen etu saattavat olla ristiriidassa, ja vanhempien etu voi ohittaa lapsen edun. Lapsen mahdollisuus pitää riittävästi yhteyttä hänelle merkittäviin perhesuhteisiin on kyseenalaista. Joskus lapsen yhteydenpitoa biologiseen perheeseen voidaan pitää vahingollisena (Garrett 2003, 21–22; Saastamoinen 2010, 136–137).

Valvottuina järjestetyt tapaamiset lasten ja heidän biologisten vanhempiensa välillä ovat esimerkki siitä, kuinka yhteydenpitoa pidetään

yllä keinolla millä hyvänsä mutta vain suhteessa biologisiin vanhempiin. Aineistossani oli yksi lapsi, joka tapasi vanhempiaan valvotusti, mutta sisarustaan ei lainkaan. Tämä lapsi, poikkeuksena muusta aineistosta, ei pitänyt suhteita vanhempiinsa merkittävänä vaan suhdetta sisarukseensa. Tilanteessa ei ollut tuettu lapsen itsensä merkittäviksi perhesuhteiksi määriteltäviä suhteita vaan ilmeisesti aikuisten näkökulmasta tärkeinä pidettyjä suhteita. Turvallinen ja myönteinen sisaruussuhde voidaan katkaista, mutta turvattomuutta sisältävää lapsi-vanhempi –suhdetta pidetään yllä.

Lastensuojelulaissa korostetaan yhteydenpitoa biologiseen perheeseen ja muihin läheisiin, joka ei välttämättä kuitenkaan toteudu täysin. Ennen lapsen sijoittamista sijaisperheeseen on lapselle tärkeiden perhesuhteiden kartoittaminen tärkeää, ja niitä eivät automaattisesti aina ole suhteet vanhempiin tai esimerkiksi ainoastaan biologiseen äitiin. Lapsen mielipide on saatettu jättää huomioimatta, vaikka lapsi on esimerkiksi ilmaissut, että kaukana asuva sisarus on hänelle tärkeä. Lapset merkityksellistävät eri perhesuhteitaan eri tavoin, ja tämä pitäisi huomioida myös sijaishuollossa entistä paremmin. Lapsen neuvottelemat ensisijaiset, läheiset ja tärkeät suhteet voivat jäädä vaille huomiota. Kadonnut ja lapselle samalla tärkeä perheenjäsen voidaan unohtaa, ja tukea enemmän niitä suhteita, jotka ovat aikuisten näkökulmasta lapsille tärkeitä.

Lapsen omia mielipiteitä ja toivomuksia tulisi lain mukaan (LSL 5§ ja 20§) kuulla, myös alle 12-vuotiaiden, minkä ikäisiä haastateltavani olivat haastatte-luhetkellä. Heidän toivomustensa ja mielipiteidensä selvittäminen on joko jätetty tekemättä tai lasten on ollut vaikea ilmaista mielipidettään. Esimerkiksi verkostokartan avulla voidaan selvittää lapselle tärkeitä perhesuhteita. En väitä, että mielipiteiden ja toivomusten selvittäminen olisi aina selvää ja yksinkertaista, mutta ehkä siihen tulisi kiinnittää yhä enemmän huomiota lastensuojelun kentällä.

Aineistoni pohjalta pohdin, että kouluikäisinä sijoitetuille lapsille suku-laissijoitus olisi ehkä paras sijoitusmuoto, koska heidän on vaikeampaa sopeutua vieraaseen kotiin ja perheeseen toisin kuin pienten lasten, joilla ei ole muistikuvia entisestä. Kouluikäisenä sijoitetuilla lapsilla on takanaan pidempi historia biologisen perheen kanssa elämisestä. Pienille lapsille, esimerkiksi alle 2-vuotiaille, adoptio voisi olla yksi mahdollinen ratkaisu. Kaikista vaikeinta on lapsilla, jotka ovat sijoitettu myöhemmällä iällä, sillä mitä myöhempään lapsi on sijoitettu, sitä vaikeampaa sopeutuminen sijaisperheeseen on. Esimerkiksi Kallandin (2001, 231) mukaan lapsi, jolla ei ole kokemuksia hyvästä hoivasta, tulisi sijoittaa tai adoptoida mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta niitä ehtisi vielä syntyä.

Pohdin, oliko huostaanottoja tehty joidenkin lasten tapauksissa liian myöhään (ks. myös Pölkki 2004, 295–296). Haastateltavistani osa oli elänyt pitkään esimerkiksi päihdeongelmaisten vanhempien kanssa, ja heidät oli huostaanotettu vasta kouluikäisinä. Lapset ikävöivät verisiteitään ja toivoivat kotiinpaluuta, samalla kuitenkin toivoen, että heidän vanhempansa pääsisivät päihdeongelmastaan eroon. Näiden lasten tilanne oli vaikea. Vauvana tai hyvin pienenä sijoitetut kaipasivat myös verisiteitään, he elivät myös ristiriitaisessa tilanteessa, mutta kuitenkin vähemmän ristiriitaisessa kuin myöhemmällä iällä sijoitetut. Vaikka lapsi oli saatettu sijoittaa vauvana ja yhteyksiä entiseen pidettiin vahvasti yllä, lapsi toivoi, ettei häntä olisi koskaan sijoitettu ja elämä olisi mennyt toisin. Lasten ihanteena oli silti elää biologisen ydinperheen kanssa yhteisessä kodissa.

Lasten antamat merkitykset kodille ja perhesuhteille antoivat paljon tietoa lasten näkökulmasta perhehoitoon. Keskeistä on, että lasten antamat merkitykset kodille ja perhesuhteille ovat monella tavoin ristiriidassa lastensuojelulain ja käytännön toimenpiteiden kanssa (vrt. Eronen 2012, 102). Ensinnäkin lapset eivät olleet yhteydessä kaikkiin biologisiin perheenjäseniinsä, jotka he määrittelivät itselleen läheisiksi ja tärkeiksi. Lisäksi perhehoitoon sijoitetuilta lapsilta puuttui elämästään pysyvyyden ja jatkuvuuden tunne kodistaan ja perhesuhteistaan. Suomalainen lastensuojelun sijaishuolto on väliaikaista ja välitilassa olemista. Lapsia säilytetään perhehoidossa, osa palaa takaisin entiseen osa ei, mutta lasten tulevaisuus on epävarma. Perhehoidon ensisijaisuus (Sosiaaliportti 2012) laitoshoidon nähden myös hieman kyseenalaistuu. Perhehoito ei poistanut lasten kaipuuta verisiteisiin perustuvan perheensä luokse. Perhehoito ei taannut pysyvyyttä eikä jatkuvuutta lasten elämässä, kuten ei laitoshoitokaan. Perhehoito sijoitusmuotona ei ole ongelmaton (ks. myös Andersson 2005, 53; Höjer 2006, 81; Sallnäs ym. 2004, 143–144, 148.) Perhehoidossa sijaisperhe on perheen korvike, se ei korvaa biologista perhettä vaan se on väliaikainen per-he, ”toistaiseksi perhe”.

Tutkimukseni antaa erilaisia ajatuksia ja kehittämisohdotuksia lastensuojelun sijaishuollolle. Tutkimuksen eettinen kelvollisuus yhdistyy tutkimuksen hyödyllisyyteen (Laitinen & Uusitalo 2007, 323). Tutkimustiedon ja käytännön toiminnan välinen sidon on tietyllä tavalla hahmottumaton ja myös jännitteinen. Lastensuojelun tutkijoiden, kehittäjien, toteuttajien ja päättäjien välinen keskustelu on kuitenkin vilkastunut. Tutkimuksilla pitäisi olla enemmän merkitystä päätöksenteossa. (Pölkki 2004, 274, 312).

Kehittämisohdotukseni liittyvät sukulaissijoitukseen, biologisten sisarusten tärkeyden tunnistamiseen, biologisten isien palauttamiseen ja adoptioon mahdollisena uutena sijaishuollon muotona. Ensinnäkin, jos ha-

lutaan korostaa biologisten juurien tärkeyttä, voitaisiin sukulaissijoitusta pitää vierassijoitusta parempana vaihtoehtona. Sukulaissijoituksen mahdollisuutta korostetaan lastensuojelulaissa (LSL 32§). Sukulaissijoituksissa lapsella säilyy paremmin yhteys omiin juuriinsa. Tutkimukseni mukaan yhteydenpito biologiseen perheeseen näytti sujuvan muita paremmin sukulaisille sijoitetuilla lapsilla, ja sisarukset oli sijoitettuina samaan sijaisperheeseen varmemmin sukulaissijoituksissa. Elämänmuutoksena ei sukulaisille sijoittaminen haastateltavieni puheissa ollut niin suuri kuin vierassijoituksissa.

Jos suositetaan perhehoitoa parhaimpana sijoitusmuotona, voisi keskusteluun nostaa kysymyksen lasten yhteydenpidosta biologisiin sisaruksiinsa. Haastateltavani toivoivat lisää yhteydenpitoa muualla asuviin sisaruksiinsa. Monilla yhteys biologisiin sisaruksiin oli katkennut täysin tai yhteydenpito oli erittäin vähäistä. Turvallisiin, tärkeisiin ja läheisiin sisaruussuhteisiin keskittyminen olisi tärkeää, ehkä jopa tärkeämpää kuin turvattomuutta sisältäviin vanhempisuhteisiin. Olen samaa mieltä Viittalan (2001, 227) kanssa siitä, että biologisen vanhemmuuden korostamisen aikakaudella sisarusten erottaminen toisistaan on hyvin ristiriitainen toimenpide. Toisaalta pidetään tärkeänä yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin, mutta tämä ei toteudu aina biologisten isien kohdalla. Osalle haastateltavistani suhteet eri tavoin heidän elämästään kadonneisiin biologisiin isiin olivat tärkeitä. Voidaan toisaalta ajatella, että nämä biologiset isät pitää etsiä takaisin lasten elämään, mutta jää epäselväksi, kenen tehtävä se on. Perhehoitoon sijoitetujen lasten biologiset isät voivat olla kadonneiden lisäksi myös kadotettuja isä. Voi myös olla, että isät eivät itse halua olla mukana lastensa elämässä. Äitien jaksaminen tai kyvykyys on lastensuojeluperheissä voimavara, jonka loppuminen johtaa huostaanottoon (Myllärniemi 2006, 69, 71).

Suomalainen lastensuojelu voisi tulevaisuudessa nähdä adoption kolmantena sijoitusvaihtoehtona perhehoidon ja laitoshoidon rinnalla. Adoptio voisi olla pysyvämpi ratkaisu etenkin pienille lapsille ja vauvoille sekä heille, joiden kotiinpaluuta ei pidetä realistisesti mahdollisena. En väitä, että adoptio sopisi kaikkiin tilanteisiin. Sijaishuollon väliaikaisuus ei takaa lapsen elämään pysyviä ja jatkuvia ja siten turvallisia ihmissuhteita. Sijaishuollon väliaikaisuudessa eläminen voi olla lasta repivää – lapsi voi elää ikään kuin kahden tuulen välissä. Adoptio voisi kenties mahdollistaa lapsen asettumista uuteen perheeseen ja vähentää ristiriitaista tunnetta kahden perheen välissä elämisestä. Adoption käyttäminen joissain tapauksissa lastensuojelun toimenpiteenä voisi vähentää lapsen vierauden tunnetta. Adoptio voisi myös sopia yhtä lailla sukulaissijoituksiin. (Vrt. Pösö 2003.)

Jones ja Hackett (2010, 49) toteavat, että suljetussa, luottamuksellisessa adoptiossa biologisten siteiden merkitys voi vähentyä ja kadota, vaikka niistä puhuttaisiin. Garretin (2003, 22) mukaan suuri osa adoptoiduista ei halua etsiä syntymäperhettään tai juuriaan, toisin kuin Smart (2007, 49–50) ajattelee. Triseliotis (2002, 30, 32) mukaan on paljon näyttöä siitä, kuinka adoptio mahdollistaa merkittäviä etuja lapsille, jotka eivät voi palata syntymäperheensä luokse, etenkin emotionaalisen turvallisuuden ja johonkin kuulumisen tunteen perusteella. On kuitenkin väärin nähdä nämä eri sijoitusmuodot joko-tai -tilanteina, sillä pitkäaikainen sijaishuolto sopii silti esimerkiksi lapsille, jotka eivät halua adoptioon ja jotka ovat hyvin kiintyneitä vanhempiinsa. On huomioitava, että adoptio ei ole jokaiselle lapselle sopiva vaihtoehto. (Triseliotis 2002,30,32.)

Perhehoito mahdollisesti pitää yllä kaipuuta verisiteisiin perustuviin suhteisiin adoptiota enemmän. Osa sosiaalialan ammattilaisista Suomessa puolustaa adoptiota, koska se tarjoaa lapselle pysyvät ihmissuhteet ja katkaisee yhteydet biologisiin vanhempiin. Ajatellaan, että sijoitukset ovat liian pitkiä ja adoptiota harkitaan liian harvoin. (Garrett 2003, 22, 27.) Kysymys adoptiosta lastensuojelun toimenpiteenä on kuitenkin monimutkainen. On erittäin vaikea tasapainoilla kaikkien kolmen tahon (lapsi, biologiset vanhemmat, adoptio- ja sijaisvanhemmat) välillä jokaista tahoa kunnioittavasti ja pysyä herkkänä henkilökohtaisia ja ihmisoikeuksia kohtaan. (Garrett 2003, 29). Valkosen (1995, 99) mukaan lastensuojelulasten kokemuksia ei voida myöskään yhdenmukaistaa ja tehdä johtopäätöksiä siitä, miten heidän perhesuhteensa sijaishuollossa tulevat muodostumaan. Lastensuojelutyö on nyt ja tulevaisuudessa haastavaa ja riskialtista, koska kaikkiin tilanteisiin sopivaa mallia ei vain ole mahdollista luoda

Jatkotutkimuksen tarve. Tutkimuksen tulosten yhdistäminen teoreettisiin näkökulmiin ja ajankohtaisiin käytännön ongelmiin avaa tutkimusta uudella tavalla. Tarkasteltu ilmiö asettuu uuteen valoon tavalla, joka kutsuu muita tutkijoita kehittämään ja edelleen jatkamaan tutkimuksen jo avaamaa keskustelua. (Ruusuvuori ym. 2010, 29.) Suomalainen lastensuojelun sijaishuoltoa koskeva tutkimus on jäänyt vajaaksi lasten näkökulman selvittämisen unohduttua. Tutkimuksia, jotka tuovat lasten näkökulmaa sijaishuoltoon, tarvitaan lisää. Lasten kodille ja perhesuhteille antamien merkitysten tutkiminen osoittaa kiinnostavasti, kuinka lapsi voi toivoa paluuta biologisen perheensä luokse ja kokea sen mahdollisena, kun taas aikuisten näkökulmasta lapsi ei ole voinut enää asua kotonaan. Lapsen näkökulma on siten hyvin erilainen kuin aikuisten. Tämä tutkimustulos tukee myös sitä, että eri perheenjäsenillä on erilainen näkökulma samaan

perheeseen. (esim. Vornanen 2006; Smart 2002.) Lasten näkökulmaa perhehoidosta on siten tärkeää tutkia edelleen.

Tutkimuksessani pääosassa olivat lasten koti ja perhesuhteet, mutta jatko-tutkimus voisi keskittyä tutkimaan myös lasten muita verkostoja tarkemmin. Kodin ja perhesuhteiden lisäksi voitaisiin huomioida tarkemmin muun muassa lasten kaverisuhteita ja laajemmin muitakin sukulaisuussuhteita. Jatkotutkimuksissa voitaisiin myös keskittyä tarkemmin tiettyihin osa-alueisiin, esimerkiksi lasten tiettyihin perhesuhteisiin, kuten lasten sisaruussuhteisiin tai suhteisiin biologisiin isiin. Lasten perhekonfiguraatiosta voitaisiin nostaa erityiseen tarkasteluun tiettyjä perhesuhteita muita enemmän.

Olisi myös tärkeä selvittää sijoitusten kestoa ja syitä sijoitusten katkeamisiin. Suomessa olisi myös tarpeen toteuttaa perhehoitoon sijoitettuja lapsia koskevaa pitkittäistutkimusta. (vrt. Andersson 1999; 2005) Olisi tärkeää tietää, kuinka moni lapsi palaa takaisin biologisen perheensä luokse ja miten paluu onnistuu lapsen näkökulmasta. Tarvitaan yhä monipuolisempaa tietoa sijaishuollon toimivuudesta ja kaikkien osapuolten, niin lasten, nuorten, biologisten vanhempien, sijaisvanhempien, sijaisperheen muiden jäsenten kuin sosiaalityöntekijöidenkin näkemyksiä. Sijoitettujen lasten selviytymistä on tärkeä tarkastella esimerkiksi sijoituksen valmistelun, sijoitusmuodon, ajankohdan ja pysyvyyden, erokokemusten sekä biologisten vanhempien kanssa työskentelyn näkökulmista (Pölkki 2004, 295). Olisi myös kiinnostavaa saada selville, miten adoptio vaikuttaa lasten verisiteille antamaan merkitykseen, ja miten se vaikuttaa perhesuhteiden neuvoteltavuuteen. Olisi mielenkiintoista tutkia adoption mahdollisuutta tarjota lapsille pysyvämpi sijaishuolto.

Lopuksi. Perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla oli ja on jatkossakin sanottavaa kodistaan ja perhesuhteistaan. Lasten näkemyksiä on mahdollista tutkia laadullisen tutkimuksen keinoin. Haastateltavani kertoivat sensitiivisistä asioista minulle avoimesti, toiset avoimemmin kuin toiset. Tietoa lasten näkökulmasta perhehoitoon tarvitaan niin jatkotutkimukseen kuin käytännön lastensuojelun edistämiseksikin. Lapset toivat esiin, kuinka monimerkityksellisiä koti ja perhesuhteet ovat heille. Perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteiden ja kodin tutkiminen oli kiinnostava ja kiehtova matka minulle tutkijana. Lasten ajatukset entisestä kodistaan ja sijaiskodistaan sekä heidän perhesuhteidensa monimerkityksellisyys herättävät yhä kiinnostustani jatkaa tutkimusta tästä aiheesta.

Lähteet

- Ahto, Anja & Mikkola, Pirjo. 2000. Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta. 1990. Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalhallitus, julkaisuja 12. Helsinki: Valtionpainatuskeskus.
- Alanen, Leena. 1998. Lapsena yhteiskunnassa- Lapsuus ja sosiologia. Teoksessa Elina Saksala (toim.) Muutoksen sosiologia. Helsinki: Yleopetuspalvelut, 126–133.
- Alanen, Leena. 2001. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Tampere: Vastapaino, 161–181.
- Alanen, Leena. 2009. Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Alasuutari, Maarit. 2005. Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.
- Aldridge, Michelle & Wood, Joanne. 1998. Interviewing children. A guide for child care and forensic practitioners. Chichester: John Wiley & Sons.
- Andersson, Gunvor. 1999. Children in permanent foster care in Sweden. *Child and Family Social Work*, 4 (3), 175–185.
- Andersson, Gunvor. 2005. Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care. *Child and Family Social Work*, 1, 43–56.
- Andersson, Gunvor. 2009. Foster children: A longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare*, 18, 13–26.
- Antikainen, Mari. 2007. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Aronen, Marja-Leena. 1994. Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliiton julkaisu 94, 22–39.
- Autonen-Vaaraniemi, Leena. 2008. Kodin tila, valta ja miesten käytännöt. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, 188–205.
- Bardy, Marjatta. 1989. Uhkat, uhrin ja arjen sankarit. Lastensuojelun tutkimuksen valossa. Helsinki: Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2.
- Bardy, Marjatta. 1994. Jakaminen ja kokoaminen lapsuuden politiikassa. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliiton julkaisu 94, 126–137.
- Bardy, Marjatta; Barkman, Johanna; Janhunen, Tarja (toim.) 2000. Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja

- perhehoidossa. Helsinki: Stakes.
- Barker, John & Weller, Susie. 2003. Geography of methodological issues in research with children. *Qualitative Research*, 3, 207–227.
- Bernardes, Jon. 1997. Family studies. An introduction. Routledge: London and New York.
- Bliwise, Nancy Gourash. 1999. Securing attachment theory's potential. *Feminism Psychology*, 9, 43–52.
- Bogolub, Ellen B. & Nigel, Thomas. 2005. Parental consent and the ethics of research with foster children. Beginning a cross-cultural dialogue. *Qualitative Social Work*, 4 (3), 271–292.
- Bowlby, John. 1957. Lasten hoivan ja hellyyden tarve. Suom. Laura Jokinen. (Alkuteos: Child care and the growth of love). (Maaailmanterveysjärjestön mietinnöstä Maternal care and mental health lyhentänyt Margaret Fry). Porvoo: WSOY.
- Brannen, Julia; Heptinstall, Ellen; Bhopal, Kalwant. 2000. Connecting children. Care and family life in later childhood. London and New York: Routledge Falmer.
- Brown, Leslie; Callahan, Marilyn; Strega, Susan; Walmsley, Christopher; Dominelli, Lena. 2009. Manufacturing ghost fathers: The paradox of father presence and absence in child welfare. *Child and Family Social Work*, 14, 25–34.
- Burgess, Cheryl; Rossvoll, Froya; Wallace, Bruce; Daniel, Brigid. 2010. "It's just like another home, just another family, so it's nae different". Children's voices in kinship care: A research study about the experience of children in kinship care in Scotland. *Child and Family Social Work* 10, 1–10.
- Burke, Susan & Schmidt, Glen G. 2009. Kinship care in Northern British Columbia. *Child Welfare*, 88, 127–142.
- Campbell, Alan. 2008. For their own good. Recruiting children for research. *Childhood*, 15 (1), 30–49.
- Carsten, Janet. 1995. The substance of kinship and the heat of the hearth: Feeding, personhood and relatedness among Malays in Pulau Langkawi. *American Ethnologist*, 22 (2), 223–241.
- Castrén, Anna-Maija. 2001. Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa – Elämänpiirit ja yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Hakapaino.
- Castrén, Anna-Maija. 2009a. Mahtuuko ero perheeseen? Perheen hajoaminen ja uusperhe perheenä. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*, 106–127.
- Castrén, Anna-Maija. 2009b. Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki: Gaudeamus.
- Christensen, Pia. 2004. Children's participation in ethnographic research: Issues of power and representation. *Children and Society*, 18, 165–176.

- Christensen, Pia & Prout, Alan. 2002. Working with ethical symmetry in social research with children. *Childhood*, 9 (4), 477–497.
- Christians, Cliffors G. 2000. Ethics and politics in qualitative research. Teoksessa Norman K. Denzin, & Yvonna S. Lincoln, (toim.) *Handbook of qualitative research*. Sage publications: Thousand Oaks, London, New Delhi, 133–155.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto. 2007. *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Tampere:Vastapaino.
- Cree, Vivienne E.; Kay, Helen; Tisdall, Kay. 2002. Research with children: Sharing dilemmas. *Child and Family Social Work*, 7, 47–56.
- Darbyshire, Philip; MacDougall, Colin; Schiller, Wendy. 2005. Multiple methods in qualitative research with children: More insight or just more? *Qualitative Research*, 5, 417–436.
- Dickson-Swift, Virginia; James, Erica L.; Kippen, Sandra & Liamputtong, Pranee. 2009. Researching sensitive topics: Qualitative research as emotion work. *Qualitative Research*, 9, 61–79.
- Eder, Donna & Fingerson, Laura. 2002. Interviewing children and adolescents. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of interview research*. Thousand Oaks, London & New Delhi. Sage, 181–201.
- Elias, Norbert. 1978. What is sociology? Käänt. Stephen Mennell ja Grace Morrissey. London: Hutchinson. (Saks.alkuteos Was ist Soziologie 1970)
- Elias, Norbert. 1987. *Involvement and detachment*. Käänt. Edmund Jephcott. Basil Blackwell.
- Elias, Norbert. 1991. *The society of individuals*. Micahel Schröter (toim.) Käänt. Edmund Jephcott. Basil Blackwell. (Saks. alkuteos Die Gesellschaft der Individuen 1987)
- Elias, Norbert. 1993. *Kuolevien yksinäisyys*. Suom. Jari ja Paula Nieminen. Helsinki: Gaudeamus. (Saks. alkuteos Über die Einsamkeit der Sterbenden in unseren Tagen 1982)
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja. 2010. Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 75, 1, 34–44.
- Enosh, Guy & Buchbinder, Eli. 2005. The interactive construction of narrative styles in sensitive interviews: The case of domestic violence research. *Qualitative Inquiry*, 11 (4), 588–617.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2004. Toista maata? Johdatus antropologiaan. Suom. Maarit Forde & Anna-Maria Tapaninen. (Alkuteos Small places, Large issues). Helsinki: Gaudeamus.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet. 2008. Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother. *Childhood*, 15, 259–275.
- Eriksson, Maria & Näsman, Elisabet. 2010. Interviews with children exposed to violence. *Children and Society* 10, 1–11.
- Eronen, Tuija. 2004. Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat- Erilaista

- häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkertoissa. *Janus*, 4 (12), 359–378.
- Eronen, Tuija. 2012. Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Eskola, Antti. 1982. Vuorovaikutus, muutos, merkitys. Sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana. 2001. Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24–42.
- Eskola, Marjatta. 1991. Metodisuus ja ohjautuminen sosiaalityössä. Teoksessa *Sosiaalityö ja työnohjaus. Sosiaalityön vuosikirja 1991*. Helsinki: Vap-kustannus & Sosiaalityöntekijäin liitto, 54–75.
- Eskonen, Inkeri. 2005. Perheväkivalta lasten kertomana. Mitä ja miten lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta? *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 472. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Fernandez, Elizabeth. 2007. How children experience fostering outcomes: Participatory research with children. *Child and Family Social Work*, 12, 349–359.
- Festinger, Trudy. 1983. No one ever asked us. A postscript to foster care. New York: Columbia University Press.
- Finch, Janet & Mason, Jennifer. 1991. Obligations of kinship in contemporary Britain: Is there normative agreement? *The British Journal of Sociology*, 42 (3), 345–367.
- Finch, Janet. 2007. Displaying families. *Sociology*, 41, 65, 65–81.
- Finch, Janet. 2008. Naming names: Kinship, individuality and personal names. *Sociology*, 42, 709–725.
- Fine, Gary Alan & Sandstrom, Kent L. 1988. *Knowing Children. Participant observation with minors. Qualitative research methods series 15*. Newbury Park: Sage.
- Fontana, Andrea & Frey, James H. 2000. The interview. From structured questions to negotiated talk. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of qualitative research*. Sage publications: Thousand Oaks, London, New Delhi, 645–672.
- Forsberg, Hannele. 1994. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele. 1995. Sosiaalitoimiston isä: Kaivattu, toivoton ja uhkaava. Teoksessa Leena Eräsaari; Raija Julkunen; Harriet Silius (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 132–149.
- Forsberg, Hannele. 2002. Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. *Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 31*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

- Forsberg, Hannele. 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino; Törrönen, Maritta. 2006. Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg; Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja. 2009. Valvottujen tapaamisten näyttämö. Vieraan ja perhesidoksen rajakäyntiä. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 146–161.
- Frazén, Eva & Vinnerljung, Bo. 2006. Foster children as young adults: Many motherless, fatherless or orphaned: A swedish national cohort study. *Child and Family Social Work*, 11, 254–263.
- Gabb, Jacqui. 2010. Home truths: Ethical issues in family research. *Qualitative Research*, 10, 461–478.
- Gardner, Helen. 1996. The concept of family: Perceptions of children in family foster care. *Child Welfare*, 75 (2), 161–193.
- Garrett, Paul Michael. 2003. Putting children first? A comparison of child adoption policy and practice in Britain and Finland. *European Journal of Social work*, 6:1, 19–32.
- Gerring, Charyl E.; Kemp, Susan P; Marcenko, Maureen O. 2008. The connections project: A relational approach to engaging birth parents in visitation. *Child Welfare*, 87 (6), 5–30.
- Gilbertson, Robyn & Barber, James G. 2002. Obstacles to involving children and young people in foster care research. *Child and Family Social Work*, 7, 253–258.
- Gillis, John. 1996. *A world of their own making. Myths, ritual, and the quest for family values*. Cambridge (Mass.) Harvard University Press.
- Glesne, Corrine. 1999. *Becoming qualitative researchers. An introduction*. (Second Edition). New York: Longman.
- Goode, Sarah. 2000. Researching a hard-to-access and vulnerable population: Some considerations on researching drug and alcohol-using mothers. *Sociologicalresearchonline*, 5(1), <http://www.socresonline.org.uk/5/1/goode.html>.
- Granfelt, Riitta. 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta. 2001. Onko kodittomalla koti? Teoksessa Vuokko Jarva & Pirjo Korvela (toim.) *Koti tieteiden risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001*. Helsinki: Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, 35–44.
- Granfelt, Riitta. 2004. Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus*, 12 (2), 134–154.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. 1990. *What is family?* London & Toronto. Mayfield publishing company.
- Harinen, Päivi. 1998. Uusi nuoriso ja uusi perhe. *Janus*, 6 (4), 419–429.
- Hegar, Rebecca L. 1999. The cultural roots of kinship care. Teoksessa

- Rebecca L. Hegar & Maria Scannapieco (toim.) *Kinship foster care. Policy, practice and research*. Oxford: University Press, 17–27.
- Heino, Tarja. 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos, 52–75.
- Helavirta, Susanna. 2006. Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Hannele Forsberg; Aino Ritala-Koskinen; Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–221.
- Helavirta, Susanna. 2012. *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Herrick, Mary Anne & Piccus, Wendy. 2005. Sibling connections: The importance of nurturing sibling bonds in the foster care system. *Children and Youth Services Review* 27, 845–861.
- Hicks, Stephen. 2006. Genealogy's desire: Practices of kinship amongst lesbian and gay foster- carers and adopters. *British Journal of Social work*, 36, 761–776.
- Hiilamo, Heikki. 2009. What could explain the dramatic rise in out-of-home placement in Finland in the 1
- Hiilamo, Heikki & Kangas, Olli. 2010. Liiallista huolta vai todellista hätää? Kodin ulkopuolelle sijoittamisen kuntatason taustatekijät suomalaisissa kunnissa 1998–2008. *Yhteiskuntapolitiikka* 75, 5, 488–497.
- 990s and early 2000s? *Children and Youth Services Review*, 31, 177–184.
- Hirvonen, Helena. 2007. Biologinen sosiaalisen mallina: Valintoja uuden hedelmöityshoitolaian kentällä. *Sosiologia*, 4, 279–296.
- Hokkanen, Tiina. 2002. "Sitä eletään sitä eronneen perheen elämää." Vanhempien ja lasten väliset suhteet. Teoksessa Anna Rönkä ja Ulla Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 119–142.
- Honkatukia, Päivi; Nyqvist, Leo; Pösö, Tarja. 2003. Sensitive issues in vulnerable conditions: Studying violence in youth residential care. *Young. Nordig Journal of Youth Research*, 11 (4), 323–339.
- Hurtig, Johanna. 1999. Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä? Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja. 2000. Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus*, 8 (2), 249–265.
- Hurtig, Johanna. 2003. Lasta suojelemaassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. *Acta Universitas Laponiensis*, 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Hurtig, Johanna. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg; Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.
- Häggman, Kai. 1996. Johdatus perheen historiaan. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Hämäläinen, Juha. 2007. *Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aatepohjasta ja oppihistoriasta. Kuopio: Snellman-instituutti.*
- Hämäläinen, Kati. 2005. "Että äiti ois elossa, isä ois raitis ja me voitais asua siellä kotona". Perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia ja ajatuksia perhehoidosta. Pro gradu tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hämäläinen, Kati; Pirskanen, Henna; Rautio, Susanna. 2011. Studying sensitive and contradictory family situations. Considerations from three family studies. *Journal of Comparative Social work*, 1.
- Högbacka, Riitta. 2009. Ikioma lapsi vieraasta maasta. Yhteisyys ja erot kansainvälisissä adoptioperheissä. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*, 162–190.
- Höjer, Ingrid. 2006. Sons and daughters of foster carers and the impact of fostering on their everyday life. *Child and Family Social Work*, 12, 73–83.
- Jallinoja, Riitta. 1985. Johdatus perheen sosiologiaan. Helsinki: WSOY.
- Jallinoja, Riitta. 1987. Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja, Harriet Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Helsinki: WSOY, 37–110.
- Jallinoja, Riitta. 2000. Perheen aika. Helsinki: Otava.
- Jallinoja, Riitta. 2008. Togetherness and being together. Family configurations in the making. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective*. 97–118.
- Jallinoja, Riitta. 2009. Vieras perheessä: Suhteen hahmotus. Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 11–31.
- Jallinoja, Riitta. 2011. Obituaries as family assemblages. Teoksessa Riitta Jallinoja & Eric. D Widmer (toim.) 2011. *Families and kinship in Contemporary Europe. Rules and practices of relatedness*, 78–91.
- James, Allison ; Jenks, Chris ; Prout, Alan. 1998. *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Johnson, Penny Ruff; Yoken, Carol; Voss, Ron. 1995. Family foster care placement: The child's perspective. *Child Welfare*, 74, (5), 959–974.
- Jokinen Kimmo. 2012. Perhe käytäntönä ja yhteenkuuluvuutena. Uutta perhesosiologiaa brittiläisittäin. Käsikirjoitus.
- Jones, Chris & Hackett, Simon. 2010. The role of "family practices" and "displays of family" in the creation of adoptive kinship. *British Journal of Social work*, 41, 40–56.
- Jähi, Rita. 2004. Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykkinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kalland, Mirjam. 2001. Kiintymyssuhdeteorian klininen merkitys: Soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY, 98–233.
- Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari. 2001. Finnish children in foster care: Evaluating the breakdown of long-term placements. *Child Welfare*, 5, 513–527.

- Kilminster, Richard. 2011. Norbert Elias's post-philosophical sociology: From clique to relative detachment. Teoksessa Norman Gabriel & Stephen Mennell (toim.) *Norbert Elias and figurational research: Processual thinking in sociology*. Wiley-Blackwell/The sociological review.
- Kivinen, Tarja. 1994. Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittymiseen. Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.
- Koisti-Auer, Anna-Liisa. 2008. Sukulaissijaisvanhemmuuden profiili. Tutkimuksia 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Kosonen, Marjut. 1996. Maintaining sibling relationships - Neglected dimension in child care practice. *British Journal of Social Work*, 26, 809–822.
- Kuivakangas, Johanna. 2002. Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Lähtökohtia lasten pahoinvoinnin tarkasteluun. Teoksessa Anna Rönkä ja Ulla Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 30–50.
- Laakso, Riitta. 1998. Nuorten ääni huostaanotossa. Teoksessa Riitta Laakso & Peppi Saikku (toim.) *Hyvä huostaanotto? Aiheita 28*. Helsinki: Stakes.
- Laakso, Riitta. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset - Etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laine, Timo & Kuhmonen, Petri. 1998. Ajattelukirja filosofiaan. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksikkö.
- Laitinen, Merja. 2004. Häväistyt ruumiit ja rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheisuuksissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula. 2007. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus*, 15 (4), 316–332.
- Lallukka, Kirsi. 2003. Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lastensuojelulaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1983/19830683>. Viitattu 19.3.2012.
- Laurila, Anja. 1993. Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti-kokemuksia ja ajatuksia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laurila, Anja. 1999. Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. *Acta Universitatis Tamperensis* 701. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Laurila, Anja. 2002. Huominen voi olla parempi kuin eilinen. Tutkimus sijaiskotipojista. Forssa: Sote-psykologiapalvelu.
- Lebner, Ashley. 2000. Genetic "mysteries" and international adoption: The cultural impact of biomedical technologies on the adoptive family experience. *Family Relations*, 49 (4), 371–377.
- Lee, Raymond M. 1993. *Doing research on sensitive topics*. London, Newbury Park & New Delhi: Sage.

- Liamputtong, Pranee. 2007. *Researching the vulnerable*. Sage publications. London, California, New Delhi.
- Linnavuori, Hannariikka. 2007. *Lasten kokemuksia vuoroasumisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Loyal, Steven & Quillay, Stephen. 2004. *Towards a "central theory": The cope and relevance of the sociology of Norbert Elias*. Teoksessa Steven Loyal Steven & Stephen Quillay (toim.) *The sociology of Norbert Elias*. Cambridge: Vambrigde university press.
- Maksimainen, Jaana. 2010. *Parisuhde ja ero. Sosiologinen analyysi terapeutisesta ymmärryksestä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Malinen, Kaisa; Rönkä, Anna; Lämsä, Tiina; Sevón, Eija; Poikonen, Pirjo-Liisa ja Kinnunen, Ulla. 2009. *Päiväkirjamenetelmän toimivuus ja sovellusmahdollisuudet*. Teoksessa Anna Rönkä, Kaisa Malinen ja Tiina Lämsä (toim.) *Perhe-elämän paletti. Vanhempana ja puolisona vaihtelevassa arjessa*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 251–272.
- Malinen, Kaisa. 2011. *Parisuhde pikkulapsiperheessä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- March, Karen. 1995. *Perception of adoption as social stigma: Motivation for search and reunion authors*. *Journal of Marriage and Family*, 7 (3), 653–660.
- Marin, Marjatta. 1994. *Perhe ja moraali. Vuosisata perhekeskustelua*. Teoksessa Juha Virkki (toim.) *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Helsinki: WSOY.
- Mason, Jennifer. 2004a. *Managing kinship over long distances: The significance of "the visit"*. *Social policy and Society* 3:4, 421–429.
- Mason, Jennifer. 2004b. *Personal narratives, relational selves: residential histories in the living and telling*. *The Sociological review*, 162–179.
- Mason, Jennifer. 2007. *Qualitative researching*. (Second edition) Sage publications: Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.
- Mason, Jennifer & Tipper, Becky. 2008a. *Being related: How children define and create kinship*. *Childhood*, 15 (4), 441–460.
- Mason, Jennifer. 2008b. *Tangible affinities and real life fascination of kinship*. *Sociology*, 42 (1), 29–45.
- Mason, Jennifer & Tipper, Becky. 2008c. *Children and the making of kinship configurations*. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective*. *Population, family and society* vol. 9. Peter Lang. 137–156.
- Miettinen, Sari & Väänänen, Soile. 1998. *Näkökulmia lapsuustutkimukseen*. Teoksessa Leena Laurinen (toim.) *Koti kasvattajana, elämä opettajana*. Jyväskylä: Atena kustannus, 67–80.
- Mishna, Faye; Antle, Beverley J. ; Regehr, Cheryl. 2004. *Tapping the perspectives of children: Emerging ethical issues in qualitative research*. *Qualitative Social Work*, 4, 449–468.
- Moore, Allison. 2010. *"I" and "we" identities-an Eliasian perspective on lesbian and gay identities*. *Sociological research online* 15, (4) 10.
- Moreno, Jacob. 1934. *Who shall survive? Foundations of sociometry, group psychotherapy and sociodrama*. New York, Beacon House, Inc. Beacon.

- Moreno, Jacob. 1937. "Statistics of social configurations". *Sociometry* 1, 3–4, 342–374.
- Morgan, David H.J. 1996. *Family connections. An introduction to family studies*. Polity Press: Cambridge, Oxford, Cambridge.
- Morgan, David H.J. 1999. *Risk and family practices: Accounting for change and fluidity in family life*. Teoksessa Elizabeth B. Silva & Carol Smart (toim.) *The New family?* Sage publications: London, Thousand Oaks, New Delhi. 13–30.
- Morgan, Myfanwy; Gibbs, Sarah; Maxwell, Krista; Britten, Nicky. 2002. *Hearing children's voices: Methodological issues in conducting focus groups with children aged 7-11 years*. *Qualitative Research*, 2, 5–20.
- Munro, Eileen. 2001. *Empowering looked-after children*. *Child and Family Social Work*, 6, 129–137.
- Myers, John E.B. 2004. *A History of child protection in America*. Xlibris corporation. Philadelphia.
- Myllärniemi, Annina. 2006. *Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla*. Helsinki: Soccan ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja 7.
- Mykkänen, Johanna & Huttunen, Jouko. 2008. *Isäksi tulon tunteet*. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. *Palmenia- sarja* 43. Helsinki: Gaudeamus, 169–187.
- Niemi, Heli. 2003. *Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Notko, Marianne. 2011. *Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Näre, Sari. 2010. *Sotaorpojen mykkä ikävä*. Teoksessa Sari Näre; Jenni Kirves; Juha Siltala (toim.) *Sodan kasvattamat*. Helsinki: WSOY, 123–147.
- Näsänen, Merja & Rautava, Marie. 1998. *Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä*. *Aiheita* 50. Helsinki: Stakes.
- Nätkin, Ritva. 2003. *Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.
- Oakley, Ann. 1981. *Interviewing women: A contradiction in terms*. Teoksessa Helen Roberts (toim.) *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan, Paul Ltd, 30–61.
- O'Brien, Margaret; Pam, Alldred; Deborah, Jones. 1996. *Children's constructions of family and kinship*. Teoksessa Julia Brannen & Margaret O'Brien (toim.) *Children in families. Research and policy*. Falmer Press, 84–113.
- Oikeusministeriö. <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?toid=175607&c=0&moid=175630&oid=349211>. Viitattu 28.4.2012.
- Ollila, Anne. 2005. *Norbert Elias ja tapojen historiallistaminen*. Teoksessa Hanna Järvinen ja Kimi Kärki (Toim.) *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Tampere: Tammerpaino, 127–137.

- Oranen, Mikko. 2001. Elämää varjossa- Väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 41–65.
- Pande, Amrita. 2009. "It may be her eggs but it's my blood": Surrogates and everyday forms of kinship in India. *Qualitative Sociology*, 32, 379–397.
- Pekkarinen, Elina. 2010. Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Pirskanen, Henna. 2009. "Was your father a problem drinker?" The challenges of life story interviewing in researching adult sons of problem drinking fathers. *Journal of Comparative Social Work*, 1, 1–17.
- Pirskanen, Henna. 2011. Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestöliitto: Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D53/2011.
- Powell, Mary Ann & Smith, Anne B. 2009. Children's participation rights in research. *Childhood*, 16, 124–142.
- Pryor, Jan. 2004. Children's contact with relatives. Teoksessa Andrew Bainham; Bridget Lindley; Martin Richards; Liz Trinder (toim.) Children and their families. Contact, rights and welfare. For the Cambridge Socio-legal Group. Hart publishing: Oxford-Portland Oregon, 47–58.
- Pulma, Panu. 2004. Lastensuojelun kehityslinjoja. Teoksessa Annamaija Puonti; Tuula Saarnio; Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 11–20.
- Punch, Samantha. 2002a. Interviewing strategies with young people: The "secret box", stimulus material and task-based activities. *Children and Society*, 16, 45–56.
- Punch, Samantha. 2002b. Research with children. The same or different from research with adults? *Childhood*, 9, 321–341.
- Punch, Samantha. 2008. "You can do nasty things to your brothers and sisters without a reason": Siblings backstage behaviour. *Children and Society*, 22, 333–344.
- Pölkki, Pirjo. 2004. Lastensuojelun tutkimus- ja kehittämistoiminta. Teoksessa Annamaija Puonti; Tuula Saarnio ja Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 270–319.
- Pösö, Tarja. 2003. Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelynä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 140–159.
- Pösö, Tarja. 2004a. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamaija Puonti; Tuula Saarnio; Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–213.
- Pösö, Tarja. 2004b. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.

- Pösö, Tarja. 2008. Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Palmenia-sarja 43. Helsinki: Gaudeamus, 93–107.
- Ragoné, Helena. 1996. Chasing blood tie: Surrogate mothers, adoptive mothers and fathers. *American Ethnologist*, 23(2), 352–365.
- Rautio, Paula. 2004. "Kyllä se varmaan silleen välittää." Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. *Pelastakaa Lapset julkaisusarja* 2.
- Reeves, Carla L. 2010. A difficult negotiation: Fieldwork relations with gatekeepers. *Qualitative Research* 10, 315–331.
- Renold, Emma; Holland, Sally; Ross, Nicola J.; Hillman, Alexandra. 2008. "Becoming participant": Problematizing "informed consent" in participatory research with young people in care. *Qualitative Social Work*, 7, 427–447.
- Riihelä, Monika. 1996. Mitä teemme lasten kysymyksille? Lasten ja ammattilaisten kohtaamisten merkitysulottuvuuksia lapsi-instituutiossa. *Tutkimuksia* 66. Helsinki: Stakes.
- Ritala-Koskinen, Aino. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto D 38 2001.
- Ritala-Koskinen, Aino. 2003. (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa*. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121–139.
- Roberts, Helen. 2000. Listening to children: And hearing them. Teoksessa Pia Christensen & Allison James (toim.) *Research with children. Perspectives and practices*. Falmer press. London and New York, 225–240.
- Roos, J.P. 2008. Miksi Suomessa ei saa muutosta vääriin päätöksiin? Teoksessa Tuula Helne ja Laatu Markku (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kela, 185–213.
- Rostila, Ilmari. 1988. Subjektina sosiaalitoimistossa. Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten avulla. *Sosiaalihuollituksen julkaisuja* 7. Helsinki: VAPK.
- Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo; Hyvärinen, Matti. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori; Pirjo Nikander; Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Ryen, Anne. 2011. Ethics and qualitative research. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative research*. (3rd edition) Sage: Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, 416–438.
- Räty, Tapio. 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.
- Saastamoinen, Kati. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Sallnäs, Maria; Vinnerljung, Bo; Westermarck, Pia Kyhle. 2004. Breakdown of teenage placements in Swedish foster and residential care. *Child and Family Social Work*, 9, 141–152.

- Salmon, Catherine A. & Shackelford, Todd K. 2008. Toward an evolutionary psychology of the family. Teoksessa Catherine A. Salmon & Todd K. Shackelford (toim.) *Family relationships. An evolutionary perspective*. Oxford University Press, 3–15.
- Sands, Roberta G; Golsberg-Glen, Robin S. ; Heajong, Shin. 2009. The voices of grandchildren of grandparent caregivers: A strength-resilience perspective. *Child Welfare*, 88 (2), 25–45.
- Satka, Mirja. 2009. Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka* 74, 1, 17–32.
- Satka, Mirja. 2011. Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa Mirja Satka; Leena Alanen; Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 61–94.
- Scott, Jacqueline. 2000. Children as respondents: The challenge for quantitative methods. Teoksessa Pia Christensen & Allison James (toim.) *Research with children. Perspectives and practices*. Falmer press. London and New York, 98–119.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne. 2008a. Perhesuhteisen omalakisuus. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 13–26.
- Sevón, Eija & Notko, Marianne. 2008b. Äitiys ja koti naisten keskinäisissä jännitteisissä perhesuhteissa. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*. Helsinki: Palmenia, 111–130.
- Sinnemäki, Aino. 1995. Norbert Elias ja sivilisaatioprosessi. Teoksessa Risto Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 223–242.
- Sironen, Esa. 1993. Elias-kuka? Jälkisanat teoksessa Norbert Elias. *Kuolevien yksinäisyys*. Suom. Jari ja Paula Nieminen. Helsinki: Gaudeamus. (Saks. alkuteos 1982).
- Smart, Carol. 2002. From children's shoes to children's voices. *Family Court Review*, 40 (3), 307–319.
- Smart, Carol. 2007. *Personal life. New directions in sociological thinking*. Cambridge & Malden: Polity press.
- Smart, Carol. 2011. Relationality and socio-cultural theories of family life. Teoksessa Riitta Jallinoja & Eric D. Widmer (toim.) *Families and kinship in Contemporary Europe. Rules and practices of relatedness*. Palgrave Macmillan: *Studies In Family And Intimate Life*, 13–28.
- Sosiaaliportti. Perhehoito. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/perhehoito/>. Viitattu 28.4.2012.
- Strandell, Harriet. 1992. Uusi lapsi syntynyt? "Uuden" lapsitutkimuksen arviointia. *Nuorisotutkimus*, 10 (4), 19–27.
- Suoranta, Kirsti. 2006. Onko veriside eri side? Individualistinen sukulaisuuspuhe ja sosiaalisten verkostojen dynamiikka lasten kanssa elävillä naispareilla. *Sosiologia*, 43 (1), 14–28.

- Surbeck, Betty. 2003. "Mom" as a protective strategy used by children in foster care. *Child and Youth Care Forum*, 32 (2), 105–116.
- Tanskanen, Antti; Hämäläinen, Hans; Danielsbacka, Mirkka. 2009. Moderni isoäitihypoteesi. *Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta*. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74 (4), 375–386.
- Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelu. <http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Viitattu 28.4.2012.
- Thoburn, June. 2007. Out-of-home care for the abused or neglected child: A review of the knowledge base for planning and practice. Teoksessa Kate Wilson & Adrian James (toim.) *The child protection handbook*. Edinburgh, London, New York, Oxford, Philadelphia, St. Louis, Sydney, Toronto. Baillière Tindall, 494–515.
- Tilley, Liz & Woodthorpe, Kate. 2011. Is it the end for anonymity as we know it? A critical examination of the ethical principle of anonymity in the context of 21st century demands on the qualitative researcher. *Qualitative Research*, 11, 197–212.
- Titscher, Stefan; Meyer, Michael; Wodak, Ruth; Vetter, Eva. 2007. *Methods of text and discourse analysis*. Sage publications: Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.
- Tolonen, Tarja. 2004. Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan. *Nuorisotutkimus*, 22 (4), 17–34.
- Triseliotis, John (2002) Long-term foster care or adoption? The evidence examined. *Child and Family Social work*, 7, 23–33.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuovila, Pirjo. 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Menetyksistä mahdollisuuksiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 29–76.
- Turtiainen, Pirjo. 2001. Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. *Tutkimuksia 2*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Törrönen, Maritta. 2000. Elämistila- elävä paikka. *Janus*, vol. 8 (3). 266–280.
- Törrönen, Maritta. 2003. *Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: University Press.
- Vaattovaara, Virpi & Maula, Raija. 2010. "Etei joudu silleen yllättäen vaan johonkin". *Lyhytaikainen perhehoito osana lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa. Pelastakaa Lapset julkaisusarja 14*.
- Valkonen, Leena. 1995. Kuka on minun vanhempani? *Perhehoitonuorten vanhempi-suhteet*. *Tutkimuksia 52*. Helsinki: Stakes.
- Valkonen, Leena. 2006. Millainen on hyvä äiti ja isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. 2004. Lastensuojelun keskusliitto Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.

- Varpu: Lapselle tukea ajoissa. http://www.oaj.fi/pls/portal/docs/PAGE/OAJ_INTERNET/01FI/05TIEDOTTEET/03JULKAISUT/VARPU.PDF. Viitattu 28.4.2012
- Viittala, Kaisu. 2001. "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vilkko, Anni. 1998. Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen elämäkerroissa. Teoksessa Matti Hyvärinen; Eeva Peltonen; Anni Vilkko (toim.) *Liikkuvat erot*. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, Anni. 2000. Riittävästi koti. *Janus*, 8 (3), 213–230.
- Vornanen, Riitta. 2006. Perhe-turvattomuutta vai turvaa? Teoksessa Liisa Hokkanen ja Maritta Sauvola (toim.) *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, 119–141.
- Vuori, Jaana. 2003. Äitiyden ainekset. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.
- Väyrynen, Sanna. 2007. Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. *Acta Universitatis Lapponiensis* 118. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Warren, C. 2002. Qualitative interviewing. Teoksessa J. Gubrium & J. Holstein (toim.) *Handbook of interview research*. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage, 83–101.
- Wegar, Katarina. 2000. Adoption, family ideology and social stigma: Bias in community attitudes, adoption research and practice. *Family Relations*, 49 (4), 363–370.
- Whiting, Jason B. 2000. The view from down here: Foster children's stories. *Child and Youth Care Forum*, 29 (2), 79–94.
- Widmer, Eric D.; Castrén, Anna-Maija; Jallinoja, Riitta & Ketokivi, Kaisa. 2008. Introduction. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the nuclear family: Families in a configurational perspective. Population, family and society vol. 9*. Peter Lang. 1–9.
- Wilson, Clare & Powell, Martine. 2001. A guide to interviewing children. Essential skills for counsellors, police, lawyers and social workers. Routledge. London.
- Wilson, Kate; Fyson, Rachel; Newstone, Simon. 2007. Foster fathers: Their experiences and contributions to fostering. *Child and Family Social Work*, 12, 22–31.
- Zahabi, Toini & Einemäki, Pekka. 1996. Perhehoitoon sijoitettujen lasten yhteydenpito biologiseen sukuunsa. *Sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja* 6. Tampere: Tampereen kaupunki.

LIITE 1: Lapsen suostumus haastatteluun

Suostumus haastatteluun

Hei, Nimeni on Kati ja opiskelen Jyväskylän yliopistossa. Teen tutkimusta, jossa haastattelen lapsia, jotka asuvat sijaisperheessä. Haastattelussa kysyn sinun ajatuksiasi perheestäsi, eri perheenjäsenistäsi ja kodistasi. Aion haastatella muitakin lapsia, jotka elävät samanlaisessa tilanteessa kuin sinä. Olen kysynyt luvan sinun haastattelemiseen omilta vanhemmiltasi sekä sijaisperheen vanhemmilta. Haastattelu kestää noin tunnin ja haastattelu pidetään sinun kotonasi kesälomasi aikana. Nauhoitan haastattelut nauhurille, jotta muistan myöhemminkin mitä sanoit. Kirjoitan haastatteluista tutkimusraportin. Haastattelut tulevat vain minun käyttööni, en anna niitä muille aikuisille. Sinun vastauksiasi ei voi tunnistaa tutkimusraportistani, koska vaihdan haastateltavien nimet tutkimusraporttiin. Haastattelussa ei ole oikeita tai väärä vastauksia. Haastattelussa voidaan myös pitää halutessasi tauko tai se voidaan lopettaa kesken. Kiitokseksi osallistumisesta haastatteluun, annan kaikille haastateltavilleni pienen lahjan.

Olisi mukavaa, jos saisin tulla haastattelemaan sinua. Jos haluat osallistua haastatteluuni, voit kirjoittaa nimesi tämän paperin loppuun. Terveisin Kati Hämäläinen, Tutkija, Jyväskylän yliopisto

Suostun haastatteluun: _____

Nimenselvennys: _____

LIITE 2: Sijaisvanhemman suostumus perhehoitolapsen haastatteluun

Hei, Olen Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskuksen tohtorikoulutettava Kati Hämäläinen. Olen aloittamassa väitöskirjaani, jonka aiheena on Perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteet. Haluan selvittää, millälaisia kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on heidän perhesuhteistaan ja mikä on perhehoitoon sijoitetun lapsen perhe? Väitöskirjani ohjaajana toimii Jyväskylän yliopistosta erikoistutkija Marjo Kuronen. Sijoitettuja lapsia on haastateltu tutkimuksissa harvoin. Nykyisin korostetaan, että lasten ääni pitäisi saada kuuluviin paremmin myös lastensuojelun sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa. Tutkimuksessani korostan lapsen näkökulmaa, en aio haastatella sijaisvanhempia, lapsen biologisia vanhempia tai sosiaalityöntekijöitä. Tarkoitukseni on haastatella noin 15–20 sijaisperheeseen sijoitettua lasta. Olen saanut tutkimukselleni luvan (kaupungin nimi) kaupungilta. Tutkimuksestani ei aiheudu haittaa lapsille. Haastattelut tehdään täysin luottamuksellisesti, lasten henkilöllisyys ei paljastu tutkimusraportistani. En saa tietooni lapsista etukäteen muita tietoja, kuin lapsen nimen, sijaisperheen nimen ja tiedon, onko lapsi ollut sijoitettuna muihin sijaisperheisiin. En saa tietooni sijoituksen syytä tai muita lapsen taustoja. Tiedot, joita haastattelussa lapsilta saan tulevat ainoastaan minun käyttööni. Kenelläkään muulla ei ole oikeutta käyttää, lapsilta kerättyjä, yksilön tunnistavassa muodossa olevia tietoja. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Suostumus haastatteluun on saatava lapsen biologisilta vanhemmilta, sijaisvanhemmilta sekä lapselta itseltään. Tämän kirjeen lopussa on kohta, johon voitte allekirjoittaa suostumuksenne tähän tutkimukseen. Lisäksi mukana on lupahakemus lapselle, toivon, että voitte käydä sen läpi yhdessä lapsen kanssa. Kirjeen mukana on vastauskuori, jolla voitte palauttaa suostumuksenne ja lapsen suostumuksen 30.4.2008 mennessä. Alla ovat myös minun yhteystietoni, jos haluatte kysyä lisää tutkimuksestani: Kati Hämäläinen, tutkija, Jyväskylän yliopisto, puh. ja sähköposti.

Annan suostumukseni haastattelulle (sijaisvanhemmat):

pvm. ja allekirjoitus __/__/2008 _____

Nimenselvennys _____

pvm. ja allekirjoitus __/__/2008 _____

Nimenselvennys _____

LIITE 3: Huoltajan suostumus lapsen haastatteluun

Hei, Olen Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskuksen tohtorikoulutettava Kati Hämäläinen. Olen aloittamassa väitöskirjaani, jonka aiheena on Perhehoitoon sijoitettujen lasten perhesuhteet. Haluan selvittää, millälaisia kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on heidän perhesuhteistaan ja mikä on perhehoitoon sijoitetun lapsen perhe? Väitöskirjani ohjaajana toimii Jyväskylän yliopistosta erikoistutkija Marjo Kuronen. Sijoitettuja lapsia on haastateltu tutkimuksissa harvoin. Nykyisin korostetaan, että lasten ääni pitäisi saada kuuluviin paremmin myös lastensuojelun sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa. Tutkimuksessani korostan lapsen näkökulmaa, en aio haastatella sijaisvanhempia, lapsen biologisia vanhempia tai sosiaalityöntekijöitä. Tarkoitukseni on haastatella noin 15–20 sijaisperheeseen sijoitettua lasta. Olen saanut tutkimukselleni luvan (kaupungin nimi) kaupungilta. Tutkimuksestani ei aiheudu haittaa lapsille. Haastattelut tehdään täysin luottamuksellisesti, lasten henkilöllisyys ei paljastu tutkimusraportistani. En saa tietooni lapsista etukäteen muita tietoja, kuin lapsen nimen ja sijaisperheen nimen. En saa tietooni sijoituksen syytä tai muita lapsen taustoja. Tiedot, joita haastattelussa lapsilta saan tulevat ainoastaan minun käyttööni. Kenelläkään muulla ei ole oikeutta käyttää, lapsilta kerättyjä, yksilön tunnistavassa muodossa olevia tietoja. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Suostumus haastatteluun on saatava lapsen biologisilta vanhemmilta, sijaisvanhemmilta sekä lapselta itseltään. Tämän kirjeen lopussa on kohta, johon voitte allekirjoittaa suostumuksenne tähän tutkimukseen. Kirjeen mukana on vastauskuori, jolla voitte palauttaa suostumuksenne 30.4.2008 mennessä. Alla ovat myös minun yhteystietoni, jos haluatte kysyä lisää tutkimuksestani: Kati Hämäläinen, tutkija, Jyväskylän yliopisto, puh. & sähköpostiosoite.

Annan suostumukseni haastattelulle (lapsen huoltaja/huoltajat):

pvm. ja allekirjoitus __/__/2008

Nimenselvennys _____

pvm. ja allekirjoitus __/__/2008 _____

Nimenselvennys _____

LIITE 4: Teemahaastattelurunko (Ensimmäinen aineistonkeruu)

Asuinympäristön muutokset

Muutokset koulun suhteen

Sijaisperheeseen siirtyminen ja sijaisperheessä eläminen

Perhe-elämän muutokset

Perhesuhteiden muutokset:

Suhde sijaisvanhempiin, sijaisperheen omiin lapsiin, omiin sisaruksiin, omiin sukulaisiin, biologisiin vanhempiin, sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välinen suhde

Tulevaisuus

LIITE 5: Teemahaastattelurunko (Toinen aineistonkeruu)**Ensimmäinen tapaaminen:**

Käsitys perheestä

Käsitys kodista

Verkostokartan eli omenapuun kokoaminen ja sen alustava läpikäyminen

Päiväkirjan antaminen lapsille

Toinen tapaaminen:

Päiväkirjan palautus ja sen läpikäyminen lapsen kanssa

1) Tärkeistä ihmisistä keskustelu

2) Suhteet sijaisperheeseen:

- Suhteet sijaisvanhempiin
- Suhteet sijaisperheen omiin lapsiin
- Suhteet sijaisperheen muihin sijoitettuihin lapsiin
- Suhteet sijaisperheen lasten isovanhempiin
- Suhteet sijaisperheen muihin sukulaisiin

3) Suhteet biologiseen perheeseen:

- Suhteet biologiseen perheeseen
- Suhteet biologisiin vanhempiin
- Suhteet biologisiin sisaruksiin
- Suhteet biologisiin isovanhempiin
- Suhteet muihin biologisiin sukulaisiin

4) Perheen tapahtumat

5) Tulevaisuuskysymykset

LIITE 7: Päiväkirja

Päiväkirjan täyttämisohteet:

Täytä päiväkirjaa yhden viikon ajan.

Kirjoita päiväkirjaa aina iltaisin juuri ennen nukkumaanmenoa.

Päiväkirjan kysymyksiin ei ole oikeita tai vääriä vastauksia.

Voit jatkaa sivun kääntöpuolelle, jos viivat eivät riitä.

Sinun ei tarvitse näyttää päiväkirjaa muille.

Jos itse haluat, voit pyytää apua kirjoittamiseen muilta.

Päiväkirjan kysymykset:

- 1) Kenen perheenjäsenen kanssa olet tänään viettänyt aikaa? Mitä teitte?
- 2) Keneen perheenjäsenen olet pitänyt tänään muuten yhteyttä? (Esimerkiksi kännykän tai internetin välityksellä)
- 3) Kerro hyvästä hetkestä, tapahtumasta, tilanteesta, jonkun perheenjäsenen kanssa.
- 4) Kerro huonosta hetkestä, tapahtumasta, tilanteesta, jonkun perheenjäsenen kanssa.
- 5) Mitä muuta haluaisit kertoa tästä päivästä?